

SIİRT ÜNİVERSİTESİ SOSYAL
BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SUSBİD

THE JOURNAL OF SIİRT UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

YIL - YEAR 2023

CİLT – VOLUME 11

SAYI - ISSUE 2

ISSN: 2147-8406

E-ISSN: 2548-0111

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Siirt University Institute of Social Sciences

ISSN: 2147-8406

e-ISSN: 2548-0111

Yıl/Year: 2023

Cilt/Volume: 11 **Sayı/Issue:** 2

Kapsam/Scope: Edebiyat, Coğrafya, Tarih, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Arkeoloji, Sanat Tarihi, İlahiyat, İletişim, Gazetecilik, Hukuk, Halkla İlişkiler, Eğitim Bilimleri, Beden Eğitimi ve Spor, İktisat, İşletme ve Ekonomi bilim dallarını konu alan akademik çalışmalara, derleme ve kitap tanıtımlarına yer verilmektedir. Dergimizde sosyal bilimler alanı ve bu alanın içerisindeki bilim dallarını konu alan makaleler yayımlanmaktadır.

Academic studies, compilations and book reviews on the fields of Literature, Geography, History, Philosophy, Sociology, Psychology, Archeology, Art History, Theology, Communication, Journalism, Law, Public Relations, Educational Sciences, Physical Education and Sport, Economics, Business Administration and Economics are included. In our journal, articles on the field of social sciences and the branches of science in this field are published.

Periyot/Period: Yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanır.

The journal publishes two issues in a year (June and December)

Yayın Dili / Publication Language: Türkçe ve İngilizce/ Turkish and English

Dergimizin Yer Aldığı Veritabanları/Databases

MODERN LANGUAGE ASSOCIATION (MLA), DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING (DRJI), EURO PUB, RESEARCHBIB, SCIENTIFIC INDEXING SERVICES (SIS), SOBİAD

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

The Journal of Siirt University Institute of Social Sciences uses a double-sided blind referee system in which at least two referees serve.

Bu dergideki makaleler iThenticate programıyla taranmıştır. The articles in the journal were processed iThenticate through program

Yayıncı/ Publisher

Siirt Üniversitesi, Siirt, Türkiye/ Siirt University

İmtiyaz Sahibi

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına/ On behalf of Siirt University Social Sciences Institute

Prof. Dr. Şahap BULAK

Baş Editör/ Editor in Chief

Prof. Dr. Şahap BULAK, Siirt Üniversitesi, sahapbulak@gmail.com

Editörler/ Editors

Dr. Öğr. Üyesi Yunus ÖZDURĞUN, Siirt Üniversitesi, yunus.ozdurgun@siirt.edu.tr

Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Abdurrezzak ÇELİK

İletişim Bilgileri / Contact Details

e-mail: sosbilder@siirt.edu.tr

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbid>

Tel/Phone: (0484) 212 11 11/3451

Adres/Address

Siirt Üniversitesi Kezer Yerleşkesi Rektörlük B Blok Kat: 2/Siirt

Yayın Tarihi / Publication Date

30.12.2023

Dergide yayımlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergi Yayın Kurulu gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamama konusunda serbesttir. Yayın kurulu ve editöryal ekip makalelerle ilgili herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

All responsibility of the articles published in the journal belongs to the authors. Editorial board of the journal is free to publish the articles. Editorial board does not accept any legal liability for article.

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Prof. Dr. Abdullah ÇELİK, Harran Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Aleksandar KADIJEVIC, Belgrad Üniversitesi, Sırbistan
Prof. Dr. Arda ARIKAN, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bekir KOÇLAR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Bülent ÖZKAN, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cholpon CHOTAEVA, American University of Central Asia, Kırgızistan
Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Selami SEZGİN, Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Serbo RASTODER, Karadağ Üniversitesi/University of Montenegro, Karadağ
Prof. Dr. Fadıl AYGAN, Siirt üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cahit EPÇAÇAN, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mustafa ÖNCÜ, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Dr. Jonas ELBOUSTY, Yale Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri

Danışma Kurulu/ Advisory Board

- Prof. Dr. Adem ÖLMEZ, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Beyhan KANTER, Fırat Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Mehmet GÜNAY, Gazi üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kemal SILAY, Indiana Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri
Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ, İnönü Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Süleyman Turduyevič KAYIPOV, Sincan Pedagoji Üniversitesi/Xinjiang Pedagogical University, Çin
Doç. Dr. Burçin BOZDOĞANOĞLU, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Adnan ALKAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Seyithan CAN, Siirt Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hüseyin OKUR, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Vitaliy POZNAHİREV, Rusya Bilimler Akademisi, Rusya

Alan Editörleri/ Field Editors

Prof. Dr. Arzdar KİRACI, Siirt Üniversitesi, İktisat

Prof. Dr. Hüseyin Fazlı ERGÜL, Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri

Doç. Dr. Halit YABALAK, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar

Doç. Dr. Mehmet TAN, Siirt Üniversitesi, Sosyoloji

Doç. Dr. Said OLGUN, Siirt Üniversitesi, Tarih

Dr. Öğr. Üyesi Yunus BAYDAŞ, Siirt Üniversitesi, İşletme

Dr. Öğr. Üyesi Mahir ÖZHAN, Siirt Üniversitesi, Kamu Yönetimi

Dr. Öğr. Üyesi Enser YILMAZ, Siirt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Dr. Öğr. Üyesi İdris KARA, Siirt Üniversitesi, Eğitim Bilimleri

Dr. Öğr. Üyesi Serkan SABANCI, Siirt Üniversitesi, Coğrafya

Dr. Öğr. Üyesi Fatih EROĞLAN, Siirt Üniversitesi, İlahiyat

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre YARAYAN, Siirt Üniversitesi, Beden Eğitimi

Dr. Öğr. Üyesi Deniz ELÇİN, Siirt Üniversitesi, İngiliz Dili Eğitimi

Yabancı Dil Editörleri/ Foreign Language Editors

Doç. Dr. Emrah ERİŞ, Siirt Üniversitesi, Türkiye

Mizanpaj/ Layout

İbrahim GİDER

Bu Sayının Hakemleri/ Reviews of This Issue

- Prof. Dr. Ahmet ALTUNGÖK, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İRMİŞ, Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan AKIN, Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Taner YILDIRIM, Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Beytullah KARAGÖZ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Bora YENİHAN, Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Cumhur Okay ÖZGÖR, Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Elife AKIŞ, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ferit YÜCEBAŞ, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Hacer ARSLAN KALAY, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Meryem OKUMUŞ, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÇÖMLEKÇİ, Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Murat SERDAR, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Resul BABAĞLU, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Rumeysa AKGÜN, Kırıkkale Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup ALAN, Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aytül ÇOLAK, Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mahir KARACAR, Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin GÖNEN, Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇELİK, Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Şükrü YUSUFOĞLU, Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÖZİŞİK, İstanbul Kültür Üniversitesi
Dr. Seçkin UYSAL, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri/ Research Articles

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Gençlik Edebiyatına Yönelik Görüşleri
Turkish Teacher Candidates' Views on Youth Literature170-181
Bünyamin SARIKAYA

5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Drama Tekniklerine Yer Verilmesi ve Bu Tekniklerin Kullanılmasına Yönelik Bir İnceleme
An Examination of Including Drama Techniques in 5th Grade Turkish Textbooks and Using These Techniques182-195
Kerim TUZCU
Esra HIZARCI

Sabahattin Ali'nin Başkahramanı Çocuk Olan Hikâyelerinde Kurgu
Fiction in Sabahattin Ali's Stories With a Child196-210
Mehmet Halil SAĞLAM

Türkiye'nin Ekonomi-Politiği: İktidar ve Sermaye Yapısının Ombudsman Benzeri Kurumlar Üzerinden Analizi (1960-2000)
Turkey's Economy-Politics: Analysis of The Structure of Power and Capital Through Ombudsman-Like Institutions (1960-2000)211-222
Kadir Caner DOĞAN

Ulaşım Yoksulluğu ve Toplumsal Dışlanma
Transport Poverty and Social Exclusion223-238
Hikmet Gülçin BEKEN

Kariyer Yönetiminin İşgören Performansına Etkisi: Hizmet Sektörüne Yönelik Bir Araştırma
The Effect of Career Management on Employee Performance: A Research on the Service Sector239-257
Ercan GÖN
Mehmet GÜVEN

Kültürel Diplomasi Bağlamında Sanal Fenomenlerin Sosyal Ağ Kullanımı: Imma Gram Örneği
Social Network Use of Usage Virtual Influencers in the Context of Cultural Diplomacy: The Case of Imma Gram258-275
Ahmet Can AKGÜN

Abdülvâcid b. Mehmed ve Astronomi Faaliyetleri
Abdülvâcid b. Mehmed and His Astronomy Activities.....276-288
Seyfettin KAYA

Avustralya Basımında Atatürk'ün Vefatı
Ataturk's Death in the Australian Press.....289-303
Canan SARIYAR SEZAN

Eşi Cezaevinde Olan Kadınların Sorunlarına Yönelik Sosyal Hizmet Destek Mekanizmaları: “Siirt İli Örneği”
Social Service Support Mechanisms for the Problems of Women Whose Husbands Are in Prison: “Siirt Province Example”304-318
Nurcan BİL
Seda GÜNEŞ
Zeynep DAMAR

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Gençlik Edebiyatına Yönelik Görüşleri

Turkish Teacher Candidates' Views on Youth Literature

Doç. Dr. Bünyamin SARIKAYA

Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muş, Türkiye

Muş Alparslan University, Faculty of Education, Muş, Türkiye

ORCID: 0000-0002-8393-7127 | Email: b.sarikaya@alparslan.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Sarıkaya, B. (2023). Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik görüşleri. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 170-181.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25/10/2023 **Kabul Tarihi / Accepted:** 17/11/2023

Yayın Tarihi / Published: 30/12/2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt/ Volume: 11 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 170-181

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir.
/ This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Bünyamin SARIKAYA). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

* Bu çalışma için Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 07.01.2022 tarihinde onay alınmıştır. Evrak Tarih ve Sayısı: 07.01.2022-35188, Karar Sayısı: 49

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Bu bağlamda çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik görüşlerini değerlendirmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Muş Alparslan Üniversitesinde öğrenimlerine devam eden 79 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Çalışmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen “Görüşme Formu” ile toplanmıştır. “Görüşme Formu” Türkçe öğretmeni adaylarına “Google Formlar” ve “e-posta” aracılığıyla aktarılmıştır. Verilerin analizinde ise içerik analizinden yararlanılmıştır. Çalışmanın ihtiyaç duyulan her aşamasında uzman görüşlerine başvurulmuştur. Çalışma sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğunun gençlik edebiyatı kavramını duydukları, Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatını en çok “ergenlik çağındaki gençlere yönelik edebiyat/gençlere hitap eden edebiyat” ve “gençler tarafından yazılan edebiyat/genç nesillerin oluşturduğu edebiyat” şeklinde tanımladıkları, Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatı denildiğinde akıllarına en fazla roman, öykü ve şiir türlerinin geldiği ve Türkçe öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğuna göre gençlik edebiyatının çocuk edebiyatından ayrılan yönleri bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada bulgular alan yazını ışığında yapılmış araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmış ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Genç, gençlik edebiyatı, Türkçe öğretmeni adayları.

Abstract

This study aims to determine the opinions of prospective Turkish teachers regarding youth literature. In this context, case study, one of the qualitative research methods, was used in the study in order to evaluate the views of prospective Turkish teachers towards youth literature. The research group of the study consists of 79 prospective Turkish language teacher candidates who continue their education in a state university in Turkey. The data in the study were collected with the "Interview Form" developed by the researcher. The "Interview Form" was sent to the prospective Turkish teachers via "Google Forms" and "e-mail". Content analysis was used to analyse the data. Expert views were consulted at every stage of the study. As a result of the study, it was concluded that the majority of prospective Turkish teachers had heard of the concept of youth literature. Prospective Turkish teachers defined youth literature mostly as "literature for young people in adolescence / literature addressed to young people" and "literature written by young people / literature created by young generations". They mostly thought of novels, short stories and poems when they thought of youth literature, and according to the majority of prospective Turkish teachers, youth literature has aspects that differ from children's literature. The findings of the study were compared with the results of the studies conducted in the light of the literature and various suggestions were made.

Keywords: Youth, youth literature, Turkish teacher candidates.

Giriş

Genç bireyler ve çocuklar için özel metinlerin kaleme alınması gerektiği düşüncesi tarihsel olarak çok eski zamanlara dayanır. Platon, *Devlet* isimli kitabının ikinci kısmında gençlere yönelik bir edebiyattan söz eder. Eski Çağın tamamında ve Orta Çağın son zamanlarına kadar Ezop'un masalları gençlik edebiyatı ürünü olarak kabul görmüştür. Sonraki süreçte Avrupa'nın bazı ülkelerinde milli edebiyatlarında meydana gelmesi ile genç bireylere uygun ürünler de yazılmaya başlanmıştır (Ülkü, 1985).

Gençlik edebiyatının daha net anlaşılması için bu edebiyatın tarihsel gelişim sürecine bakılmalıdır. Gençlik edebiyatının ortaya çıkmasından önceki dönemlerde gençler, yetişkinler için yazılmış eserleri okumaktaydı (Tomlinson ve Lynch-Brown, 2010; Cart, 1996). Tomlinson ve Lynch-Brown (2010) 1920 ve 1930'larda gençlere yönelik ayrı eserler yayımlanmaya başladığını belirtmişlerdir. Şakiroğlu (2022) çalışmasında gençlik edebiyatının 1930'dan 1990'lı yıllara doğru gelişen bir süreç işlediğini ve Türk edebiyatında ise bu edebiyatın Batı'ya göre daha geç geliştiğini belirtmiştir. Türk edebiyatında çocuk ve gençlere hitap eden ilk ürünlerin Nabî'nin oğlu için yazdığı "Hayriyye" ve Sümbülzade Vehbî'nin oğlu için kaleme aldığı "Lûtfiye-i Vehbî" isimli eserler olduğu belirtilse de bu ürünlerin edebiyat tarihçileri tarafından çocuk ve gençlik edebiyatıyla doğrudan ilgisinin bulunmadığı fikri de mevcuttur (Özkırımlı, 1990).

Konu bağlamında gençlik edebiyatı kavramına değinmekte yarar vardır. Alan yazınında gençlik edebiyatının ortak veya kabul gören bir tanımı bulunmasa da bazı araştırmacılar tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin Zengin (2000) gençlik edebiyatını "gencin kabuller dünyasında, benzeştigine veya benzeşmesi gerektiğine hükmederek duygu, hayal ve düşünce bakımından okumaya veya dinlemeye layık saydığı metinler dünyası" olarak tanımlamaktadır. Latrobe ve Drury (2009) geniş bir ifadeyle "gençlerin okuduğu edebî eserler" biçiminde dile getirmektedir.

Alan yazını incelendiğinde gençlik edebiyatının belli bir yaş aralığındaki bireylere veya okurlara uygun olduğu görüşü de bulunmaktadır. Nilson ve Donelson, (2009) 12-18 yaş aralığındaki bireylerin eğlence veya ödev maksatlı faydalandıkları bütün metinler; Tomlinson ve Lynch-Brown (2010) 11-18 yaş aralığındaki kişilerin okuduğu ve yayıncıların da gençlik edebiyatı olarak kabul gördüğü metinlerden ortaya çıkan edebiyat; Gazioğlu (2015) 12 yaşını doldurmuş ve henüz 18 yaşına girmemiş kişilere hitap eden edebiyat alanı olarak tanımlamaktadır. Özyer'e göre (1994) bu konuda ortak bir düşünce olmasa da 15-24 yaşları arasındaki bireyler bu edebiyatın kapsamı alanındadır.

Gençlik edebiyatını yaştan bağımsız olarak düşünen ve daha çok genç bireyler özelinde ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Dilidüzgün (2007) bu edebiyatı gençler tarafından, gençlere uygun üretilen edebiyat olarak ifade etmektedir. Aynı zamanda gençlerin ilgi ve dikkatini çeken ve onların problemlerini yansıtan, onlara has yazılmış metinler olarak da görmektedir. Türkyılmaz (2012) genç bireylerin duygu, düşünce ve hayal dünyalarına seslenen, onların beğenilerini kazanan ve öte yandan çocuk edebiyatı eserlerinden çeşitli yönleriyle ayrılan edebiyat olarak görmektedir. Asutay (2001) bu edebiyatın, gencin özel yaşamını yansıtan alt kültürün yazılı ürünü olduğunu belirtmektedir.

Gençlik edebiyatını çocuk edebiyatı ile çeşitli açılardan ilişkilendiren ve buna yönelik bilgilendirmede bulunan araştırmacılar da vardır. Kaminski (1998) gençlik edebiyatını bir geçiş edebiyatı olarak kabul etmiş ve yaş itibarı ile hem çocuk edebiyatı eserlerini hem de yetişkin edebiyatı ürünlerini okuma konusunda mesafeli duran bir edebiyat alanından oluştuğunu ifade etmiştir. Önal'a (2014) göre gençlik edebiyatı, çocuk edebiyatının devamı sayılabilir ve bireyleri yetişkin edebiyatına hazırlama özelliğine sahiptir. Aynı zamanda gençlik edebiyatını çocuk edebiyatı gibi net bir şekilde tanımlamanın zor olduğunu belirtmektedir. Bucher ve Hinton'a (2010) göre gençlik edebiyatı, gençlerin ilgi ve istekle okudukları bütün eserleri kapsamaktadır. Onlara göre çocuk edebiyatındaki gibi bu edebiyat grubundaki okur kitlesi de resimli eserlerden romanlara kadar çeşitli türlerdeki eserleri okuma özelliğine sahiptir. Özyer (2006) bu edebiyat kapsamındaki eserlerin hem gençler hem de yetişkinler tarafından okunduğunu vurgulamaktadır.

Alan yazınında gençlik edebiyatının çeşitli aşamalardan oluştuğunu vurgulayan araştırmacılar bulunmaktadır. Neydim (2014), Helmut Metzler'in gençlik edebiyatını üç aşamaya ayırdığını belirtir. Ona göre bu aşamalar 1. "Gençler için yazılan edebiyat." 2. "Gençler tarafından yazılan edebiyat." 3. "Hem gençler hem de yetişkinler tarafından okunan bazı eserler"dir. Özyer (1994) edebiyat bilimci G. Klinberg'in gençlik edebiyatını beş aşamada ele aldığını ifade etmektedir: 1. Öncelikle ve özellikle

gençliğin zevk aldığı konuları içeren eserlerin bütünü. 2. Sadece gençlere yönelik yazılan edebiyat. 3. Gençler tarafından yazılan edebiyat. 4. Gençler tarafından, yetişkinler edebiyatından alınan eserlerin meydana getirdiği edebiyat. 5. Genç kuşağın istekle okuduğu farklı özellikteki metinleri kapsayan edebiyat dalı.

Alan yazını incelendiğinde gençlik edebiyatının genel özelliklerinin aktarıldığı çalışma bulunmaktadır. Uslu Üstten (2018) gençlik edebiyatının bu özelliklerini aşağıdaki gibi belirlemiştir:

- Bu edebiyatın kahramanları, çocukluktan ergenliğe adım atmış bireylerdir.
- Gencin yönlendirilmesinde aile ve diğer yetişkinler arka planda kalmaktadırlar.
- Yer, olay örgüsü içerisinde çok önemli olmasa da çoğu zaman okul ya da kahramanın çevresidir.
- Ayrıntılı betimlemelere yer verilmemeli, diyalog ve komik ifadelere sıklıkla başvurulmalıdır.
- Aktarılmak istenen mesaj doğrudan verilmez, okurun kavraması sağlanmalıdır.
- Kötümser olaylar yaşansa da metin mutlu sonla bitmelidir.
- Bu dönemdeki kitaplarda veya genç yetişkinlik dönemi olarak ifade edilen dönem eserlerinde karmaşık durumlar ve kişilere yer verilir.

Alan yazınında gençlik edebiyatı ile ilgili çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Türk gençlik edebiyatındaki fantastik eserleri değerler eğitimi bağlamında ele alan (Şakiroğlu ve Kavruk, 2023); Gülten Dayıoğlu'nun çeşitli eserlerini gençlik yazını açısından inceleyen (Çinpolat, 2021; Güneş ve Doğan, 2023); Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik metaforik algılarını inceleyen (Karakuş ve Aksoy, 2021); gençlik edebiyatı eserlerinde gençlik sorunlarının ele alınışını değerlendiren (Uslu Üstten, 2016); öğretmenlerin gençlik edebiyatı algılarını ele alan (Türkyılmaz, 2015); Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatı yapıtlarının temel özelliklerini bilme yeterliklerini inceleyen (Karagöz, 2017); gençlik edebiyatının eğitimdeki yeri ve önemini anlatan (Can, 2003) çalışmalar bulunmaktadır. Alan yazınındaki çalışmalar ışığında Türkçe öğretmeni adaylarının görüş ve düşüncelerini ifade edecek bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu araştırma sayesinde Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik bakış açıları, çocuk edebiyatı ile olan ilişkisini kurmaları anlaşılabilir. Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik görüşleri, bu konuda çalışma yapacak başka araştırmacıların da bu edebiyata farklı açılardan bakmasını sağlayabilir. Alan yazınında her ne kadar gençlik edebiyatı ile ilgili çalışmalar olsa da Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik görüşlerini ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmanın bu bağlamda alana katkı sunması beklenmektedir. Çalışmanın temel amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik görüşlerini belirlemektir. Bu temel amaç bağlamında Türkçe öğretmeni adaylarına yöneltilen aşağıdaki sorunlara yanıt aranmıştır:

1. Katılımcıların gençlik edebiyatı kavramını duyma durumları nedir?
2. Katılımcılar gençlik edebiyatı kavramını nasıl tanımlamaktadır?
3. Katılımcılara göre gençlik edebiyatı denilince akıllarına gelen metin türleri nelerdir?
4. Katılımcılara göre gençlik edebiyatının çocuk edebiyatından ayrılan yönleri var mıdır? Varsa nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik görüşlerinin belirlendiği bu çalışma nitel araştırma yöntemine göre yapılandırılmıştır. Nitel araştırma "Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 41). Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik görüşlerini değerlendirmek için çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışmasında bir duruma yönelik etkenler bütüncül bir açıdan araştırılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Creswell'e (2019) göre, durum çalışmalarında temel fikir, bir durumun bir sorunu

veya bir problemi nasıl gösterdiğini açıklamaktır. Bu da durumun derinlemesine analiz edilmesine neden olur. Bu çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatını değerlendirme ve ele alma durumları belirlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi veri toplama araçlarından görüşme tekniği kullanılmıştır. Merriam (2013) görüşmenin öğrenmek için yapılabilecek sistemli bir eylem olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada da Türkçe öğretmeni adaylarından konuya ilişkin detaylı bilgiler alınması amaçlandığından görüşme tekniği kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Muş Alparslan Üniversitesinde öğrenimlerine devam eden 79 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki öğretmen adaylarının 51'i kadın (%64,6), 28'i erkek (%35,4)'tir. Çalışmaya katılımda gönüllülük esas alınmıştır. Çalışmaya birinci sınıf öğrencileri dâhil edilmemiştir. Bunun sebebi çocuk edebiyatı dersini almamış olmalarıdır. Çocuk edebiyatı dersini alan 2, 3 ve 3. sınıf öğrencileri ile çalışma yürütülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen “Görüşme Formu” ile toplanmıştır. Form hazırlanırken alanyazın detaylı bir şekilde incelenmiş ve bir soru havuzu oluşturulmuştur. Hazırlanan form Türkçe eğitimi alanında uzman 3 kişiye sunulmuştur. Uzmanlardan alınan dönütler doğrultusunda çalışmanın amacına hizmet ettiği düşünülen 4 soru seçilmiş ve form şekillenmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışmada “Görüşme Formu” Türkçe öğretmeni adaylarına “Google Formlar” ve “e-posta” aracılığıyla aktarılmıştır. Verilerin toplanması aşamasında araştırmacı, Türkçe öğretmeni adaylarıyla iletişim hâlinde olmuş ve adayların anlamadığı hususlar oluştuğunda kendilerine dönütlerde bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizinden yararlanılmıştır. “İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Veriler analiz edilirken Türkçe öğretmeni adaylarının görüşleri titizlikle değerlendirilmiş ve çeşitli kodlar oluşturulmuştur. Kodların belirlenmesi ve yorumlanması aşamasında Türkçe eğitimi alanındaki uzmanların görüş ve önerilerine başvurulmuştur. Çalışmanın güvenilirliğini arttırmak için Türkçe öğretmeni adaylarının ilgili soruya istinaden verdikleri dönütlerden örnek cümleler sunulmuştur. Örnek cümlelerin kodlanması “Katılımcı (K.)” şeklinde verilmiştir.

Etik Kurul Bilgileri

Bu çalışmanın etik kurul izinlerine yönelik bilgiler aşağıda verilmiştir:

Kurul Adı: Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu

Karar Tarihi ve Sayısı: 07.01.2022-35188

Bulgular

Çalışmada ulaşılan bulgular alt amaçlar bağlamında sunulmuştur.

Birinci Alt Amaca Yönelik Bulgular

Çalışma kapsamında Türkçe öğretmeni adaylarından ilk olarak gençlik edebiyatı kavramını duyup duymadıkları sorusu yöneltilmiştir. Bu soruyla ilgili bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Gençlik Edebiyatı Kavramını Duyup Duymadıklarına Yönelik Düşünceleri

Kodlar	f	%
Evet, duydum.	53	67,08
Hayır, duymadım.	26	32,91
Toplam	79	100

Tablo 1 incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğunun (% 67,08) gençlik edebiyatı kavramını duydukları görülmektedir. Bunun yanı sıra çalışma grubundaki Türkçe öğretmeni adaylarının %32,91'i de bu kavramı daha önce duymadıklarını ifade etmişlerdir.

İkinci Alt Amaca Yönelik Bulgular

Çalışma kapsamında ikinci alt amaç olarak Türkçe öğretmeni adaylarından gençlik edebiyatı kavramını tanımlamaları istenmiştir. Bu soruyla ilgili bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Gençlik Edebiyatını Tanımlamalarına Yönelik Bulgular

No	Tanımlar	f
1	Ergenlik çağındaki gençlere yönelik edebiyattır./Gençlere hitap eden edebiyattır.	24
2	Gençler tarafından yazılan edebiyattır./Genç nesillerin oluşturduğu edebiyattır.	9
3	Gençliğin ilgi alanları kapsamındaki konuları ele alan edebiyat türüdür.	8
4	Yazarların genç okurlarının isteklerini, beklentilerini ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak kaleme aldığı edebiyattır.	7
5	Gençliğin dünyasını yansıtan edebiyattır.	6
6	Gençlerin duygu dünyasını/iç dünyasını ele alan edebiyattır.	5
7	Gençlerin zevkle okuduğu edebiyattır.	4
8	Gençlerin ruh hallerini ele alan edebiyattır.	3
9	Ergenlik çağındaki gençlerin ilgilendiği edebiyattır.	3
10	Çocukların bakış açısıyla yazılan edebiyattır.	2
11	Yetişkinler için yazılmış kitapların çocuk ve gençlerin anlayabileceği şekilde yeniden yazılmasıdır.	2
12	Kahramanı gençlerin olduğu edebiyattır.	2
13	Gençlere yönelik modern edebiyattır.	1
14	Gençlerin gözüyle görmektir.	1
15	Çocukluk ve yetişkinlik arasındaki gelişim döneminde bulunan bireylere hitap eden bir edebiyat dalıdır.	1
16	Gençlerin dikkate alındığı edebiyattır.	1
17	Çağın gereklerine hitap eden edebiyattır.	1
18	Ergenlik ile yetişkinlik dönemi arasında kalan bireylere hitap eden edebiyattır.	1
19	Popülerliğin ön planda olduğu edebiyattır.	1
20	Gençlere yönelik hazırlanan, estetik değeri yüksek olan bütün edebi eserlerdir.	1
21	Gençlerin dilinden ve psikolojisinden hareketle eser yazmaktır.	1
22	Yazarların kendi gençlik dönemlerinden hareketle oluşturdukları edebiyattır.	1
23	Gençlerin yaşamlarından parçalar bulduğu edebiyattır.	1

Tablo 2 incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatını en çok “Ergenlik çağındaki gençlere yönelik edebiyat/Gençlere hitap eden edebiyat” (f=24) “Gençler tarafından yazılan edebiyat/Genç nesillerin oluşturduğu edebiyat” (f=9) ve “Gençliğin ilgi alanları kapsamındaki konuları ele alan edebiyat türü” (f=8) şeklinde tanımladıkları görülmektedir. Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik bazı örnek tanımları aşağıda verilmiştir:

“Yazarların genç okurlarının isteklerini ve beklentilerini göz önünde bulundurarak kaleme aldığı eserlerdir. Kısaca gençlere dönük bir edebiyattır diyebiliriz.” (K. 15)

“Çocukluk ve yetişkinlik arasındaki gelişim döneminde bulunan bireylere hitap eden, estetik değeri olan sözlü ve yazılı metinleri kapsayan bir edebiyat dalı.” (K. 74)

“Gençlere gençliği anlatan, onların ruhuna, dünyalarına, dünyaya bakışlarına ayna tutabilen sözlü ve yazılı eserlerin türüdür.” (K. 62)

“Daha çok ergenlik çağıyla gençliğe adım atmış bireylerin bulunduğu dönemde ilgilerine dönük hazırlanmış eserlerdir.” (K. 55)

“Gençliğin ilgi alanları kapsamında konuları ele alan edebiyat türü olabilir. Gençliğin duygu ve düşünce deryasına hitaben yazılmış edebiyat.” (K. 38)

“Gençlerin gözüyle ve bakış açısı ile yaşamda var olan her şeyin, onların iç dünyasını yansıtan, merak duygusunu harekete geçiren yazınsal değer taşıyan masal, şiir, roman biçiminde yeniden anlatılmasıdır.” (K. 23)

Üçüncü Alt Amaca Yönelik Bulgular

Çalışmanın üçüncü alt amacı olarak Türkçe öğretmeni adaylarından gençlik edebiyatı denilince akıllarına gelen metin türlerini yazmaları istenmiştir. Bu alt probleme yönelik cevaplar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Gençlik Edebiyatı Denildiğinde Akıllarına Gelen Metin Türleri

No	Kodlar	f
1	Roman	59
2	Hikâye (öykü)	47
3	Şiir	43
4	Deneme	19
5	Günlük	14
6	Tiyatro	12
7	Çizgi roman	10
8	Makale	8
9	Anı	7
10	Masal	5
11	Söyleşi	4
12	Fıkra	3
13	Gezi yazısı	2
14	Karikatür	2
15	Mizahi Fıkra	1
16	Efemera	1
17	Biyografi	1
18	Mektup	1
19	Mani	1
20	Fotoroman	1
21	Fabl	1
22	Efsane	1

Tablo 3 incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatı denildiğinde akıllarına gelen farklı 22 metin türü olduğu görülmektedir. Bu metin türleri arasında en fazla sıralanan türler roman (f=59), hikâye (f=47), şiir (f=43), deneme (f=19) ve günlük (f=14)'tür.

Dördüncü Alt Amaca Yönelik Bulgular

Çalışmanın dördüncü alt amacı olarak Türkçe öğretmeni adaylarına gençlik edebiyatının çocuk edebiyatından ayrılan yönlerinin olup olmadığına yönelik düşünceleri sorulmuştur. Bu soruya yönelik bulgular Tablo 4 ve Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 4:

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Gençlik Edebiyatının Çocuk Edebiyatından Ayrılan Yönlerini İfade Etmelerine Yönelik Düşünceleri

Kodlar	f	%
Evet, ayrılan yönü vardır.	72	91,13
Hayır, ayrılan yönü yoktur.	3	3,79
Bilmiyorum	4	5,06
Toplam	79	100

Tablo 4 incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğuna göre (% 91,13) gençlik edebiyatının çocuk edebiyatından ayrılan yönleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Türkçe öğretmeni adaylarının %5,06'sı aradaki farkı bilmediğini, %3,79'u ise ayrılan bir yönü olmadığı düşüncesindedir.

Türkçe öğretmeni adaylarından gençlik edebiyatının çocuk edebiyatından farklı yönleri olduğunu belirtenlerin ifade ettikleri farklılıklar Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5.

Türkçe Öğretmeni Adaylarına Göre Gençlik Edebiyatının Çocuk Edebiyatından Ayrılan Yönleri

		Kodlar	f
Gençlik çocuk edebiyatından ayrılan yönleri	edebiyatının edebiyatından	Kullanılan dilin daha sanatlı/edebî/süslü olması	25
		Hitap edilen yaş aralıklarının farklı olması	22
		Eserlerin konu ve içeriklerinin farklı olması	19
		Çocuk ve gençlerin ilgilerinin farklı olması	16
		Eserlerin biçim/şekil olarak farklılık göstermesi	9
		Gençlik edebiyatının daha soyut olması	6
		Duygusallığın ön planda olması/Duygu yoğunluğunun fazla olması	5
		Daha gerçekçi olması	5
		Edebî tür bakımından daha çeşitli olması	4
		Gençlerin düşünce dünyalarının çocukların düşünce dünyalarından farklı olması	4
		Kullanılan kavramların daha mecazi olması	3
		Konuların işleniş şeklinin farklı olması	3
		Gençlik edebiyatı eserlerinde farklı temaların işlenmesi	3
		Gençlerin ve çocukların ruh dünyalarının farklı olması	3
		Gençlik edebiyatının daha kapsamlı olması	2
		Çocuk ve gençlerin ihtiyaçlarının farklı olması	2
		Gençlik edebiyatı eserlerinin daha edebî kaygıyla yazılması	1
		Gençlere hitap eden tür sayısının daha fazla olması	1
		Çocuk edebiyatının pedagojik ağırlıklı olması	1
		Gençlik edebiyatının yazılış amacının farklılık gösterebilmesi	1
Gençlik edebiyatının daha çok popüler kesime hitap etmesi	1		

Tablo 5 incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarına göre gençlik edebiyatının çocuk edebiyatından ayrılan yönlerinden bazılarının “Kullanılan dilin daha sanatlı/edebî/süslü olması” (f=25) “Hitap edilen yaş aralıklarının farklı olması” (f=22) “Eserlerin konu ve içeriklerinin farklı olması” (f=19) ve “Çocuk ve gençlerin ilgilerinin farklı olması” (f=16) olduğu vurgulanmaktadır. Bu soru bağlamında Türkçe öğretmeni adaylarının bazı görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Vardır elbette, gençlik edebiyatı daha kapsamlı daha gerçekçi ve daha edebi kaygıyla yazılmış eserlerdir. Gençlerin ilgi alanlarına göre seçebileceği türler ve eserleri barındırmaktadır.” (K.12)

“Temelde gelişimsel olarak ayrılır çünkü genç bir bireyle bir çocuğun gelişim özellikleri, ihtiyaçları ve istekleri tamamen farklıdır bunlar da edebi anlamda farklılıkları doğurmaktadır. Bu durum edebi tercihleri de etkilemektedir, örneğin bir çocuğun okumaktan zevk aldığı şiir türleri ile genç bir bireyin okumayı tercih ettiği şiir türleri farklılık göstermektedir.” (K. 40)

“Evet vardır. İçlerinde buldukları gelişim dönemleri de göz önüne alındığında her iki kitleye hitap eden ürünlerin farklı olması gerekir. Çünkü çocuğun ruh dünyası ve gerçeklik algısı farklı gençlerinse farklıdır. Bu nedenle onlara hitap eden ürünlerin de ayrı olması gerekir. Bu durum gençlik edebiyatını çocuk edebiyatından ayıran en önemli husustur.” (K. 33)

“Evet vardır. Çocuk edebiyatı biçim ve şekil yönünden daha titiz bir şekilde çocuğun ilgisine sunulur (renk, ebat, resim gibi). Gençlik edebiyatında şekil ve biçim normal standartlara göre hazırlanır daha çok gençlerin yeni oluşan soyut zekâ gelişimine yönelik anlamlar üzerinde durulur. Gençlerin hızlı artan fiziksel gelişimiyle beraber kimlik algısı üzerine oturtulmaya çalışılan konu ve izlek üzerinde titizlikle durulur...” (K. 58)

“Gençlik edebiyatı her ne kadar toplumumuzda çocuk edebiyatının devamı gibi algılansa da aslında belli noktalarda çocuk edebiyatından farklılaşmaktadır. Gençlik edebiyatı ürünlerinde genç/ergen artık olayları çok boyutlu ve derin bir şekilde düşünmekte, olaylar arasında sağlam bağlantılar oluşturabilmekte ve çocukluk dönemi düşüncelerinin yüzeyselliğinden kurtulduğu için edebiyattan daha çok zevk alabilmektedir. Bu edebiyatta bazı gençler ayrıca kendi yeteneklerinin farkına

varıp kendileri de şiir, günlük vb. eserler oluşturma çabasına girmektedir. Çocuk edebiyatında çocukların bu tür çabalarına rastlanamamaktadır.” (K. 64)

“Kesinlikle var. İki alan farklı yaş gruplarına hitap ediyor en büyük ve çarpıcı fark bu bence. Çünkü çocuk dönemi yeterince somut düşünemeyen, biliş seviyesi yetişkinliğe bir anda yükselme olanağı olmayan bir dilimdir. Ergenlikle birlikte birey çocukluk kavramından uzaklaşmaya başlıyor ve hem duygusal hem fiziksel hem de bilişsel olarak atılımların olduğu ciddi değişmelerin yaşandığı bir evreye giriyor. Birey ergenlik ile birlikte okuduğu metinler içinde onu anlayan o an bulunduğu duruma tercüman olacak yazıtlara yönelmek istiyor. Psikolojik yönden kitapları destek olarak görüyor. Böyle buhranlı bir dönem ile bu döneme göre daha sakin geçen bir dönemin farklılıkları olması gerekir.” (K. 42)

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik görüşlerinin belirlendiği bu çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğunun gençlik edebiyatı kavramını duydukları, %32,91’inin de bu kavramı daha önce duymadıkları belirlenmiştir. Türkçe öğretmenliği programında öğrenimlerine devam eden ve gençlik edebiyatıyla doğrudan veya dolaylı ilişkili derslerin - çocuk edebiyatı gibi - de yer aldığı bir müfredatta eğitim gören bu adayların büyük çoğunluğunun gençlik edebiyatı kavramını duymuş olmalarının normal bir sonuç olarak algılanması gerektiği düşünülmektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatı kavramını en fazla “Ergenlik çağındaki gençlere yönelik edebiyat/gençlere hitap eden edebiyat” (f=24) “Gençler tarafından yazılan edebiyat/genç nesillerin oluşturduğu edebiyat” (f=9) ve “Gençliğin ilgi alanları kapsamındaki konuları ele alan edebiyat türü” (f=8) şeklinde tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazın incelendiğinde gençlik edebiyatı kavramı için ortak bir tanımdan söz edilemediği görülmektedir. Nitekim Türkçe öğretmeni adayları da 23 farklı gençlik edebiyatı tanımı yapmışlardır. Kılıç (2019) yakın zamana kadar gençler için kaleme alınan metinlerin çocuk edebiyatı bağlamında değerlendirildiğini ve bu bağlamda gençlik edebiyatına yönelik temel kavramlara rastlamanın zor olduğunu belirtmektedir. Örgen ve Güneş (2018) bu yaş grubundaki bireylerin özellikleri düşünüldüğünde bu edebiyat alanı için bir tanımlama yapılmanın gerekli olduğunu vurgulamışlardır. Çalışmada en fazla “Ergenlik çağındaki gençlere yönelik edebiyat/gençlere hitap eden edebiyat” ve “Gençliğin ilgi alanları kapsamındaki konuları ele alan edebiyat türü” şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Alanyazında benzer tanımlamalar bulunmaktadır. Uslu Üstten (2018) gençlik edebiyatının gençlerin yaşadıkları sorunları ve onların ilgi alanlarını konu edinen bir edebiyat olduğunu belirtmektedir. Çalışmada ulaşılan sonuçlardan biri de gençlik edebiyatının “Gençler tarafından yazılan edebiyat/genç nesillerin oluşturduğu edebiyat” şeklinde tanımlanmasıdır. Tanım kavramı bireyden bireye farklılık gösterdiği için böyle bir sonucun ortaya çıkmasının normal olduğu söylenebilir. İskender (2017), konusu ya da öznesinin genç olması veya gençler ile ilgili bir şeylerin ifade edilmesinin o eserin tek başına bir gençlik edebiyatı eseri olmasına yetmediğini belirtmektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarına gençlik edebiyatı denildiğinde akıllarına gelen metin türlerinin hangileri olduğu şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya Türkçe öğretmeni adaylarının 22 farklı metin türü yazdıkları görülmüştür. En fazla ifade edilen metin türleri roman (f=59), hikâye (f=47), şiir (f=43), deneme (f=19), günlük (f=14) ve tiyatro (f=12)’dur. Türkçe öğretmeni adayları her ne kadar bu metin türlerini belirtmiş olsalar da Özyer (1994), gençliğe yönelik edebî türlerin hem Türk edebiyatında hem de dünya edebiyatında açığa kavuşmadığını vurgulamaktadır. Bu dönemdeki bireylerin okuyacakları eserlerin tür ve içerik bağlamında nitelikli olması gerekmektedir. Fakat bu döneme hitap eden edebî eser türlerinin az sayıda olduğu bilinmektedir (Gazioğlu, 2015). Türkçe öğretmeni adaylarının bu soruya karşılık en fazla belirttikleri tür romandır. Ayaş ve Yalçın (2005) olay sayısının fazla olması, ayrıntılı bilgiler içermesi, kahramanların çeşitli olması nedeniyle romanların daha çok gençlik edebiyatı türü olarak nitelendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Asutay (2013) gençlik romanını, “başkahraman ergen olan roman” şeklinde isimlendirmektedir. Bu tanımlamanın önemli olduğu söylenebilir. Nitekim başkahramanı ergen olan romanların gençlerin dünyasını yansıtan konuları içermesi beklenmektedir. Şahin vd. (2007) roman okuyan gençlerin hayal güçlerinin, yaratıcılıklarının ve düşünme becerilerinin gelişim gösterdiğini ifade eder. Tepebaşı (1990) gençlik romanlarının eğitici işlevlerinin olduğunu ve bu romanlarda okura sosyal hayatta yanlış giden olayların sunulduğunu böylece okurun yönlendirilmeye çalışıldığını belirtir. Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatı denildiğinde akıllarına gelen ikinci metin türü hikâyedir. Alanyazında yapılan çalışmalarda gençlik edebiyatına veya gençlik dönemindeki

kişilere yönelik yazılmış öykülerin yetişkin ve çocuklar için yazılan öyküler arasında bir köprü görevi gördüğü ve bu yaş grubundaki öykülerin daha elle tutulabilir konular içerdiği vurgulanmıştır (Demirel vd., 2010; Aytaş ve Yalçın, 2005). Hikâyeler sadece çocuklar için değil her yaş grubundaki bireyler için önemlidir. Hikâyelerin birçok faydası bulunmaktadır. Bunların başında okuma alışkanlığı kazandırmalarıdır. Gazioğlu (2015) gençlik dönemi için ele alınan hikâyelerin sayısının oldukça az olduğunu ve bu dönem için yazıldığı ifade edilen hikâyelerin daha çok yetişkin bireylere yönelik kaleme alındığını belirtmektedir. Deneme türü Türkçe öğretmeni adayları tarafından belirtilen türlerden biridir. Gençlik dönemindeki bireylerin günlük yaşamdaki sosyal, kültürel ve siyasal konulara yavaş yavaş ilgi duymaya başladıkları düşünüldüğünde bu türün fazlaca belirtilmiş olması önemlidir. Gazioğlu (2015) düşünce gelişimi bağlamında deneme türünün gençlere okutulması gerektiğini belirtmektedir. Aytaş ve Yalçın'a göre (2005) gençlik edebiyatına yönelik hazırlanacak denemeler, gençlerin karar vermekte zorluk yaşadıkları konulardan oluşmalıdır. Şiir türü, Türkçe öğretmeni adaylarının bu soru bağlamında en fazla dile getirdikleri türlerdendir. Kıbrıs (2002) gençlik dönemindeki kişilerin roman ve öykünün yanı sıra duygusal içerikli şiire karşı ilgilerinin başladığını belirtir. Özellikle gençlerin gelişim düzeylerine uygun, onların ilgilerine hitap eden konuları içeren ve özenle hazırlanan şiirler tercih edilmelidir (Gazioğlu, 2015). Tiyatro türü de Türkçe öğretmeni adayları tarafından yazılan türlerden biridir. Demirel vd. (2010) tiyatronun gençlik dönemindeki kişilerin hayal dünyasını zenginleştirmede yardımcı olduğunu belirtir. Tiyatro metinlerinde her şey somut olarak ele alınmadığından izleyicilerin düş ve yorum becerilerine katkıda bulunan bazı hususların boş bırakılması gençlerin yararına (Erkek, 2005).

Türkçe öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğuna göre gençlik edebiyatının çocuk edebiyatından ayrılan yönleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları "Kullanılan dilin daha sanatlı/edebî/süslü olması" (f=25) "Hitap edilen yaş aralıklarının farklı olması" (f=22) "Eserlerin konu ve içeriklerinin farklı olması" (f=19) ve "Çocuk ve gençlerin ilgilerinin farklı olması" (f=16) şeklinde vurgulanmaktadır. Kaya ve Uzunoglu (2003) gençlik dönemindeki bireylerin tercih ettikleri dilin idealist dünyalarıyla paralel olduğunu ve buna bağlı olarak eser tercihinde bulduklarını belirtmektedir. Aytaş ve Yalçın'a göre (2005) gençlik çağındaki bireylerin ilgileri çocukluk dönemindeki ilgilerinden daha farklıdır. Dolayısıyla Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik ve çocuk edebiyatı arasındaki farklardan birini "çocuk ve gençlerin ilgilerinin farklı olması" şeklinde belirtmeleri önemlidir. Türkçe öğretmeni adayları tarafından vurgulanan temel farklardan biri de bu eserlerin hitap ettiği yaş aralıklarının çocuk edebiyatındaki yaş aralığından farklı olmasıdır. Alanyazın incelendiğinde de gençlik ve çocuk edebiyatına yönelik yaş aralıklarının net olarak belirlenemediği görülmektedir (Yavuzer, 1997; Kurt ve Öner, 2006). Türkçe öğretmeni adaylarına göre çocuk ve gençlik edebiyatı arasındaki farklardan biri de eserlerin konu ve içerik olarak farklı olmasıdır. Nitekim Uslu Üstten'e göre (2016) gençlik edebiyatı eserlerinin konuları, genel olarak gençlerin yaşadıkları bunalımlar ve çatışmalardan meydana gelmektedir. Çocuk edebiyatının konuları ise çocuğu her yönüyle merkeze alan ve seçici olmak zorunda olan konulardır (Akin, 2019).

Alan yazını incelendiğinde gençlik edebiyatı ile ilgili çalışmaların yeterli sayıda olmadığı görülmektedir. Bu çalışmadan elden edilen bulgular ışığında Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik edebiyatına yönelik görüş ve önerilerinin farklı sorular kapsamında ele alındığı çalışmalar yapılabilir. Araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının gençlik ve çocuk edebiyatı arasındaki fark ve benzerlikleri analiz etmekte zorlandıkları görülmektedir. Bu yüzden eğitim fakültesindeki bölümlerin müfredatlarına bu konuyla ilgili ders eklenmelidir.

Kaynakça

- Akın, E. (2019). Kavramlarla çocuklar için edebiyat eğitimi. E. Akın (Ed.). *Çocuklar için edebiyat eğitimi* (s.1-15) içinde. Anı Yay.
- Asutay, H. (2001). Çocuk ve gençlik yazınının eğitimsel işlevi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 95-102.
- Asutay, H. (2013). Ergenlik (ilk gençlik) romanı ve Alman gençlik yazınındaki tarihsel gelişim. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*. 5(2), 8-12.
- Aytaş, G. ve Yalçın, A. (2005). *Çocuk edebiyatı*. Akçağ Yayınları.
- Bucher, K. & Hinton, K. (2010). *Young adult literature exploration, evaluation, and appreciation*. Boston: Pearson.
- Can, Ö. (2003). Çocuk ve gençlik edebiyatının eğitimdeki yeri ve önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(8), 149-168.
- Cart, M. (1996). *From romance to realism 50 years of growth and change in young adult literature*. Harper Collins.
- Creswell, J. W. (2019). *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri (2. Baskı)*. (Çev. H. Özcan). Anı Yayıncılık.
- Çinpolat, E. (2021). Gülten Dayıoğlu çocuk ve gençlik edebiyatı ödülleri'nde yılın romanı ödülünü kazanan eserlerin duyarlık eğitimi açısından incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 854-872. <https://doi.org/10.38155/ksbd.884794>
- Demirel, Ş., Çeçen, M. A., Seven, S., Tozlu, N. ve Uludağ, M. E. (2010). *Edebi metinlerle çocuk edebiyatı*. Pegem A Yayıncılık.
- Dilidüzgün, S. (2007). *Çağdaş çocuk yazını*. Morpa Yayınları.
- Erkek, H. (2005). Çocuk Tiyatrosunda Sözel Dil. İstanbul: *Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Kurultayı*, 101.
- Gazioğlu, G. (2015). *İlk gençlik edebiyatı*. (Tez No. 399358) [Yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Güneş, H. ve Doğan, B. (2023). Gülten Dayıoğlu'nun *Yanardağın Yankısı* adlı eserinin ilk gençlik yazını bağlamında incelenmesi. *International Journal of Language Academy*, 11(3), 126-141. DOI: 10.29228/ijla.69803
- İskender, H. (2017). Distopik romanların gençlik edebiyatındaki yeri üzerine bir değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 431-448.
- Kaminski, W. (1998). *Einführung in die kinder-und jugendliteratur. literarische phantasie und gesellschaftliche wirklichkeit*. Weinheim.
- Karagöz, B. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının çocuk ve gençlik edebiyatı yapıtlarının temel özelliklerini bilmeyeterlikleri. *Turkish Studies*, 12(14), 211-230.
- Karakuş, E. ve Aksoy, G. B. (2021). Türk Dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının çocuk ve gençlik edebiyatına yönelik metaforik algıları. *Turkish Studies - Education*, 16(2), 921-933.
- Kaya, C. ve Uzunoğlu, S. (2003). *Çocuklar ne ister? anne baba ve öğretmenlere özel*. Kariyer Yayıncılık.
- Kurt, Z. Y. ve Öner, U. (2006). Salinger'da Çocuk ve Aile İlişkileri – Gönülçelen. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Yayın No: 203. 2. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 314.
- Kıbrıs, İ. (2002). *Uygulamalı çocuk edebiyatı*. Eylül Kitap ve Yayınevi.
- Kılıç, M. (2019). *Gençlik edebiyatı metinlerinin çevirisinde dil sorunu ve çevirmen kararlarına kuramsal açıdan yaklaşım*. (Tez No. 554935) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Latrobe, K. H. & Drury, J. (2009). *Critical approaches to young adult literature*. Neal Schuman Publishers.
- Merriam, S. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.), Nobel Yayınevi.
- Neydim, N. (2014). Çeviri ve telif eserlerde genç kız edebiyatı. *Türk Dili Dergisi*, CVII (756), 1-8
- Nilsen, A. P. & Donelson, K. L. (2009). *Literature for today's young adults*. Pearson.
- Örgen, E. ve Güneş, B. (2018). Wattpad romanlarına ilk gençlik edebiyatı açısından bir bakış. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 75-89.
- Önal, Ş. (2014). *Türk gençlik edebiyatındaki kadın karakter çerçevelerinin incelenmesi*. (Tez No. 443307) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Özyer, N. (2006). Türkiyede gençlik edebiyatı. II. *Ulusal Çocuk ve Gençlik Sempozyumu*. Ankara Üniversitesi. 06-08 Ekim 2006. s.485-487.
- Özkırımlı, A. (1990). *Türk edebiyatı tarihi*. Cem Yayınevi.
- Özyer, N. (1994). *Edebiyat üzerine*. Gündoğan Yayınları.
- Şahin, A. (Ed.). (2007). *Eğitim fakülteleri için çocuk edebiyatı*. Pegem A Yayıncılık.
- Şakiroğlu, Y. (2022). *Türk çocuk ve gençlik edebiyatındaki fantastik eserlerin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi*. (Tez No. 477565) [Doktora tezi, İnönü Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Şakiroğlu, Y. ve Kavruk, H. (2022). Türk gençlik edebiyatındaki fantastik eserlerin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 735-770.
- Tepebaşı, F. (1990). Gençlik edebiyatı açısından Brandstiftung. *Selçuk Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 275-285.
- Tomlinson, C. and Lynch-Brown, C. (2010). *Essentials of young adult literature*. Pearson.
- Türkyılmaz, M. (2012). *Gençlik romanlarının okuma becerisine etkisi ve değerler aktarımı bakımından incelenmesi*. (Tez No. 310986) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi
- Türkyılmaz, M. (2015). Öğretmenlerin çocuk ve gençlik edebiyatı algıları üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 10(7), 917-934.
- Uslu Üstten, A. (2018). *Gençlik edebiyatı*. Nobel Akademi Yayıncılık.
- Uslu Üstten, A. (2016). Gençlik edebiyatı eserlerinde gençlik sorunlarının yansıtılış biçimi üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies*, 11(20), 605-616.
- Ülkü, V. (1985). Almanya'da gençlere ve çocuklara yönelik edebiyat. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. 401, 459-465.
- Yavuzer, H. (1997). *Ana-baba ve çocuk*. Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, N. (2000). *Gençlik edebiyatı ve eğitim değerleri açısından Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun dönümü Türkiye dizisindeki tarihi romanlarının incelenmesi*. (Tez No. 92803) [Doktora tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Yazarın çıkar çatışması olmamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 07.01.2022 tarihinde onay alınmıştır. Evrak Tarih ve Sayısı: 07.01.2022-35188, Karar Sayısı: 49

5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Drama Tekniklerine Yer Verilmesi ve Bu Tekniklerin Kullanılmasına Yönelik Bir İnceleme

An Examination of Including Drama Techniques in 5th Grade Turkish Textbooks and Using These Techniques

Dr. Öğr. Üyesi Kerim TUZCU

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Siirt,
Türkiye

Siirt University, Faculty of Education, Siirt,
Türkiye

ORCID: 0000-0001-8432-2602

Email: kerimtuzcu@hotmail.com

Esra HIZARCI

Millî Eğitim Bakanlığı, Siirt, Türkiye
Ministry of Education, Siirt, Türkiye

ORCID: 0000-0003-2654-9766

Email: b140604032@sakarya.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Tuzcu, K. ve Hızarcı, E. (2023). 5. sınıf Türkçe ders kitaplarında drama tekniklerine yer verilmesi ve bu tekniklerin kullanılmasına yönelik bir inceleme. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 182-195.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 07/09/2023 **Kabul Tarihi / Accepted:** 04/10/2023

Yayın Tarihi / Published: 30/12/2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt/ Volume: 11 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 182-195

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir. / This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Kerim TUZCU ve Esra HIZARCI) It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

* Bu çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir.

Öz

Türkçe derslerinde drama yöntemleri ve tekniklerinin kullanılması ile birlikte öğrenciler, metinleri daha iyi kavrayabilme, aldıkları roller sayesinde karşısındaki kişilerin yerine kendini koyarak onlarla hemhal olabilme, etkili iletişim kurabilme, dinlediklerine ve izlediklerine eleştirel yorum yapabilme, sesini ve beden dilini etkili kullanabilme gibi birçok kazanım elde edebilmektedirler. Drama alanında kullanılan farklı teknikler ile ana dili olarak Türkçe dersleri daha verimli şekilde işlenmektedir. Bu tekniklerden bazıları; canlandırma (dramatizasyon), dramatik oyun, doğaçlama, röportaj, uzman mantosu, rol kartı, forum, tiyatro, altı şapka düşünme tekniği, dedikodu halkası, toplu resim ve toplantı tekniğidir. Sözü geçen drama tekniklerinin kullanılması, öğrencilerin dil becerilerini güçlendirmekle birlikte, onları daha faal, yenilikçi, kurgulayıcı ve işbirlikçi kişiler olarak bilinçli öğrenenlere dönüştürmeye yardımcı olur. Drama, öğrencilerin derse katılımını artırır ve öğrenmeyi daha eğlenceli hale getirir. Beşinci sınıf Türkçe ders kitaplarında drama tekniklerinin kullanımını tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden belge çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Kitapta yer alan metinler incelenerek drama tekniklerine uygunluk durumu tablolar ile gösterilmiştir. Çalışma 2021-2022 yılında kullanılan Türkçe ders kitabı ile sınırlandırılmıştır. Yapılan inceleme sonunda ders kitabında yer alan etkinliklerde drama yöntem ve tekniklerine sınırlı sayıda yer verildiği tespit edilmiştir. Kitap yazarlarının, eğlendirirken öğretene drama yöntem ve tekniklerine, ders kitabında yer alan etkinliklerde daha fazla yer vermeleri gerektiği kanaatine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ders kitabı, drama teknikleri, Türkçe, Türkçe öğretimi.

Abstract

By using drama methods and techniques in Turkish lessons, students can gain many benefits such as being able to understand the texts better, being able to put themselves in the shoes of the other people thanks to the roles they take, being able to communicate effectively, commenting critically on what they listen to and watching, and being able to use their voice and body language effectively. . With the different techniques used in the field of drama, Turkish lessons as a mother tongue are taught more efficiently. Some of these techniques; animation (dramatization), dramatic play, improvisation, interview, expert mantle, role card, forum, theatre, six thinking hats technique, gossip circle, group picture and meeting technique. Using the aforementioned drama techniques not only strengthens students' language skills, but also helps transform them into conscious learners who are more active, innovative, creative and collaborative. Drama increases students' participation in class and makes learning more fun. In this study, which was conducted to determine the use of drama techniques in fifth grade Turkish textbooks, document analysis method, one of the qualitative research methods, was used. The texts in the book are examined and their suitability for drama techniques is shown in tables. The study is limited to the Turkish textbook used in 2021-2022. As a result of the examination, it was determined that drama methods and techniques were included in a limited number of activities in the textbook. It has been concluded that book authors should include more drama methods and techniques that teach while entertaining, in the activities included in the textbook.

Keywords: Drama techniques, Textbook, Turkish, Turkish teaching.

Giriş

Eğitimciler, çağdaş yöntem ve yaklaşımlara, derslerinde ne kadar fazla yer verirlerse öğrencilere yönelik kazanımlara o denli kolay ulaşılabacaktır. Öğrencileri merkeze alan yapılandırmacı anlayışa göre onların zihinlerinde var olan bilgileri kullanarak yeni bilgileri oluşturması, yorumlaması ve yapılandırması gerekmektedir. Ancak bu şekilde öğrenciler, kendi öğrenmelerini gerçekleştirecekler ve kalıcı öğrenme sağlanmış olacaktır. Bu amaçla yapılandırmacı yaklaşıma uygun birçok çağdaş yöntem ve teknik geliştirilmiştir. Bu bağlamda kurgulayıcı (yaratıcı) drama, problem çözme, beyin fırtınası, örnek olay incelemesi, altı şapka düşünme tekniği gibi birçok yöntem ve teknik bulunmaktadır.

Drama, öğrenme sürecinde öğrencileri âtil ve edilgen durumdan kurtararak tüm duyu organlarını ve bedenini faal ve etkin kılmayı sağlayabilecek bir yöntemdir. Bu yöntemi etkili kılan en önemli unsur ise öğrenci-öğrenci, öğrenci-öğretmen arasında faal bir iletişime imkân tanınmasıdır. Bu durum öğrenmenin etkisini artırmanın yanı sıra bilgilerin akılda kalmasını sağlayarak kalıcılığı desteklemektedir.

“Drama kendine özgü hedef ve kazanımları olan, farklı yaklaşım ve teknikler kullanan bir öğretim programı olduğu gibi, diğer öğretim programlarının öğrenme hedeflerine erişmek için kullanılabileceği etkili bir yöntemdir” (Vural & Somers, 2016, s.102). Öğrenme süreçlerini zenginleştirmek ve çeşitlendirmek için birçok derste drama kullanılabilir. Türkçeden matematiğe, sosyal bilgilerden fen bilimlerine kadar birçok derste uygulama imkânı sunar ve öğretimin etkin ve zevkli olmasını sağlar. Bu yönüyle drama derslerde bir amaç değil, araç olarak kullanılmaktadır. Öğretmen bu araç yardımı ile dersleri daha verimli işleyerek öğrencilerini ferdi olarak daha iyi tanıma fırsatı da yakalayabilir. Çünkü kişiler öğrenme sürecinde etkindir. Uygulama esnasında yenilikçiliklerini (yaratıcılıklarını) ortaya koyabilirler. Aslında bu durum eğitimde kullanılan dramadaki iki önemli unsuru desteklemektedir. Bunlardan birincisi günlük yaşamın çeşitli safhalarında içinde bizzat bulunduğumuz çeşitli roller, ikincisi de hazırlıksız olarak yaptığımız canlandırmalar yani doğaçlama hareketlerdir (Gönen, 2003, s. 98).

Türkçe öğretiminde drama yönteminin kullanılması temel dil becerilerinin kazandırılmasında, yaparak- yaşayarak öğretim imkânı sunulmasında, yazılı, sözlü ve görsel dilin kullanılarak duyu ve düşüncelerin rahat ifade edilebilmesi gibi pek çok unsuru etkilemektedir. Ayrıca dil bilgisi öğretiminde de öğrencilerin canlandırmalara katılmasıyla Türkçe dersinin daha eğlenceli bir şekilde işlenmesini sağlayarak eğlenirken öğrenme fırsatı sunmaktadır. Drama, temel dil becerilerinin ve dil bilgisinin kazandırılmasının yanı sıra öğrencilerde birçok duygusal ve sosyal becerilerin geliştirilmesini de amaçlamaktadır. Burada öğretmene büyük rol düşmektedir. Öğretmen drama lideri olarak katılımcılara yani öğrencilere rehberlik etmelidir. “Drama uygulamasında öğrenciler, sadece öğretmenin yönergelerine bağlı olmamalı, öğrenciye özgür düşünme ortamı da sunulmalıdır. Türkçe dersinde bu imkânları öğretmene sunan en etkili yöntemlerden birisi de dramadır” (Maden, 2011, s. 110).

Drama tekniklerinin kullanımı öğrencilerin iletişimini geliştirmeye yardımcı olur; duygusal ifade becerilerini artırır ve sözlü iletişimi genişletmeye başlar. Karakterleri canlandırırken, öğrencilerin farklı rolleri üstlenerek karşısındakilerle hemhal olmayı öğrenir ve farklı bakış açılarını anlamaya başlar. Öğrencilerin becerilerini ve hayal güçlerini kullanmalarına olanak tanır. Bu yolla öğrenciler özgüvenlerini kazanır ve kendilerine olan inançlarını korur.

Drama etkinlikleri, öğrencilerin birlikte çalışma gruplarını geliştirmelerini sağlar. Grup içinde rol almak, senaryoları birlikte oluşturmak sahneleri ve birlikte sona ermesini, onların birlikte yapmayı, fikir alışverişinde bulunmayı ve birlikte ortak bir maksat yönelmeyi öğrenmelerini sağlar. Öğrencilerin, farklı kültürleri ve toplumları keşfetmelerini sağlar. Farklı karakterlerin, yaşam tarzlarının ve değerlerinin canlandırılması, öğrencilerin farklı kültürel bakış açılarıyla tanışmalarını ve kendi kendilerine sorgulamalarını sağlar.

Türkçe ders kitaplarında drama tekniklerinin kullanımı, öğrencilerin dil ürünleriyle birlikte, onları daha etkin, yenilikçi ve işbirlikçi öğrenenlere dönüştürmeye yardımcı olur. Drama, öğrencilerin derse katılımını artırır ve öğrenmeyi daha eğlenceli hale getirir.

Yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanan ders kitaplarında temalar yer almaktadır. Tematik yaklaşımla hazırlanan Türkçe ders kitaplarında, her tema ile ilgili farklı metinler bulunmaktadır. Örneğin; “Millî Kültürümüz” temasında “aile, bayrak, büyüklerimiz, gelenekler, geleneksel sporlar, kültürel miras, millî bayramlar, tarihi şahsiyetler” gibi kavramları işleyen tür ve konuları farklı başka metinler vardır. Her metin üzerinde millî kültür ile ilgili farklı bir değer işlenmektedir. Metinler arası bağlantı kurarak ilerleyen öğrenciler, zihinlerindeki tema ile ilgili yeni kavramların oluşmasını ve örtüşmesini sağlamaktadır. Böylece öğrenciler, yapılandırmacı yaklaşıma uygun olarak öğrendiklerini yeni kavramları kendileri oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla öğrencilerin bilgileri zihinlerinde yapılandırmasını kolaylaştıran yöntem ve tekniklerle zenginleştirilmiş etkinlikler ile ders kitaplarının donatılması oldukça önemlidir. Bunlardan birisi de drama teknikleridir. Drama teknikleri ile öğrenciler soyut bilgileri, somutlaştırma fırsatı yakalayabilirler ve ders sürecinde faal kalabilirler

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı 2021-2022 Eğitim- Öğretim Yılı’nda Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı resmî ve özel eğitim öğretim kurumlarının 5. Sınıflarında Türkçe ders kitabı olarak okutulan kitaplardaki etkinliklerde drama tekniklerinin kullanma düzeyini tespit etmektir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma beşinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerde drama tekniklerini tespit etmeye yöneliktir. 2021-2022 Eğitim Öğretim Yılı için okutulan Türkçe ders kitabının içindekiler bölümünü incelendiğinde sekiz temadan oluşan ve her temanın altında 5 metin (3 okuma, 1 dinleme/izleme, 1 serbest okuma metni) yer aldığı görülmektedir. Bu metinlere bağlı olarak hazırlanan etkinlikler, drama tekniklerinin kullanılma durumu açısından incelenmiştir ve bulgular tablo ile gösterilmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada belge çözümlemesi tekniği kullanılmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini; Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 18.04.2019 tarih ve 8 sayılı (ekli listenin 45.sirasında) kararıyla 2019-2020 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilen Anıttepe Yayıncılığa ait 5.Sınıf Türkçe ders kitabını eğitim malzemesi olarak kullanan okullar oluşturmaktadır. Türkçe ders kitabında 8 tema ve her temada 5 metin olmak üzere toplam 40 metin yer almaktadır. Ayrıca her temanın sonunda ölçme ve değerlendirme soruları bulunmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, “2021-2022 Eğitim- Öğretim Yılı” için okutulan Türkçe ders kitabı ile sınırlandırılmıştır.

1. Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılabilecek Drama Teknikleri

Ders kitaplarındaki metinlerin canlandırılması, bir sorunun çözümüne yönelik yapılan doğaçlamalar gibi tekniklerin yanı sıra şu tekniklerde kullanılabilir.

1.1. Doğaçlama

Doğaçlama, önceden belirlenmiş bir metin veya senaryo yerine, oyuncuların veya göstericilerin anlık tepkileri ve düşünceleriyle sahnelemeyi içerir. Oyuncular, genellikle verilen bir konu, karakter veya durum üzerine spontane olarak tepki verirler ve sahnede yeni diyaloglar, hikayeler veya şakalar üretirler. Bu, performansın özgünlüğünü ve canlılığını artırır. Doğaçlama, aynı zamanda eğitim amaçlarıyla da kullanılmaktadır. Ayrıca, oyunculuk, sunum yetenekleri veya konuşma becerilerini geliştirmek isteyen insanlar tarafından da tercih edilen bir tekniktir.

San, doğaçlamayı “Hazırlık yapmadan bir durumun anlık kişi veya grupça içlerinden geldiği gibi canlandırılması” şeklinde ifade eder (Akt. Çam Türkan 2020, s.25). Doğaçlamada yapılan canlandırmalar yazılı bir metne bağlı değildir. Kişiye özeldir. Hayal gücü ve yaratıcılık ön plandadır. Doğaçlama spontanedir yani önceden kurgulanmamıştır. Katılımcıların kişisel yaratıcılıkları ve birikimleri doğaçlamayı yönlendirir (Akt. Çam Türkan 2020, s. 25). Bundan dolayı drama tekniklerinin içinde en önemlisidir.

1.2. Canlandırma (Dramatizasyon)

Hayatın içinde olan herhangi bir faaliyet veya olayın bir sahnede tekrardan canlandırılmasına dramatizasyon denmektedir. Burada hayatın bütünü veya bir parçası söz konusu edilebilmektedir. Bu yöntem, bizzat yaparak ve yaşayarak kullanılması yönüyle çok daha etkili olarak düşünülebilir.

Dramatizasyon, bir hikâye, masal veya durumun canlandırılması anlamına gelen bir terimdir. Genellikle yazılı metinlere dayanarak gerçekleştirilen bir süreçtir. Dramatizasyon, metni canlandırmak için oyunculuk, sahneleme ve rollerin dağıtılması gibi unsurları içerir. Bu yöntem, özellikle eğitim alanında kullanılırken, lider veya rehber kişi, metni okuyabilir, rolleri dağıtabilir ve katılımcılardan bu rolleri canlandırmalarını isteyebilir. Dramatizasyon, öğrenmeyi etkileşimli hale getirirken, katılımcıların metin içerisindeki karakterleri canlandırarak daha derin bir anlayış geliştirmelerini sağlar.

Dramatizasyon “genellikle yazılı bir metne dayalı olarak bir öykünün, masalın veya durumun canlandırılması” şeklinde tanımlanır. Lider, dramatizasyon tekniğinde daha yönlendirici, belirleyici ve aktiftir. Herhangi bir metnin, masalın veya öykünün akışını hiçbir şekilde değiştirilmeden canlandırılmasıdır. Lider metni anlatır veya okur, metindeki rolleri dağıtır ve katılımcıların da bu metinde verilen rolleri canlandırmasını bekler. Canlandırma esnasında metinlerdeki cümlelerin birbir söyleme zorunluluğu yoktur. Lider bu teknikte role girmez, canlandırmayı kenardan yönetir. Pek çok kaynaktan dramatizasyonu bir öğretim yöntemi olarak görebiliyoruz (Akt. Çam Türkan 2020, s. 25).

1.3. Rol Kartları

Rol kartları, dramatizasyon faaliyetlerinde bir rol dağıtımını yapmak için kullanılabilir. Lider veya eğitmen, her katılımcıya bir rol kartı vererek her birinin belirli bir karakteri canlandırmasını sağlar. Bu kartlar, oyuncuların rolün gerektirdiği davranışları ve etkileşimleri öğrenmelerine yardımcı olur.

Rol kartları, drama derslerinde, tiyatro oyunlarında, rol yapma etkinliklerinde ve grup çalışmalarında yaygın olarak kullanılan etkili bir araçtır. Oyunculara rol kartları verilerek, etkileşimli ve canlı bir deneyim yaşamaları sağlanırken, yaratıcılıklarını ve iletişim becerilerini geliştirmelerine olanak tanınır.

Rol kartları, oyuncuların kendilerini karakterin yerine koymalarını ve karakterlerle duygusal bağ kurmalarını sağlar. Aynı zamanda, oyuncuların empati yeteneklerini geliştirmelerine ve farklı karakterlerin düşünce ve duygularını anlamalarına yardımcı olur.

Rol kartları; önceden karakter, zaman, mekân, durum ve çatışma anlarına göre hazırlanan kartların katılımcılara verilmesi ve katılımcıların bu kartlara göre hareket edilmesi üzerine kurulu bir tekniktir. Özellikle büyük gruplarda ve zaman problemi olan gruplarda yaygın uygulanan bir tekniktir. Rol kartlarında, canlandırılacak karakterler hakkında bilgiler, çatışma durumu, canlandırmanın başlama noktası, olay yer ve zamanı gibi bilgileri kapsar. Bu rol kartlarındaki metnin katılımcıya verilmesiyle başlar. Kartlarda katılımcıları çelişkiye düşürmeden canlandırılacak karakterin özellikleri açık ve anlaşılır bir biçimde yazılmalıdır (Akt. Çam Türkan, 2020, s. 6).

1.4. Altı Şapka Düşünme Tekniği

Bu teknik, farklı düşünme şekillerini temsil eden altı farklı "şapka" kullanarak gruplar veya bireyler arasında daha etkili iletişim ve düşünce süreçleri oluşturmayı amaçlar.

Her bir şapka, belirli bir düşünme tarzını temsil eder ve katılımcılara o şapka altında toplanan özelliklere göre düşüncelerini sağlar.

Bu teknik, toplantılar, tartışmalar, problem çözme süreçleri veya karar verme süreçlerinde kullanılabilir. Her bir şapka altında toplanan düşünme tarzları, katılımcıların farklı bakış açılarına sahip olmalarını ve daha kapsamlı bir düşünme süreci yaratmalarını sağlar. Bu da daha iyi kararlar almayı, iletişimi iyileştirmeyi ve yaratıcı düşünceleri teşvik etmeyi hedefler.

“Altı şapkalı düşünme, bireyin dikkatini düzenli bir şekilde bir noktadan diğerine yönlendirerek belirli bir konuyu altı farklı noktadan ele almasına olanak tanır” (Koray, 2004, s. 2). Öğrenciler, taktıkları şapkalar ile farklı rollere girerler. Böylece olaylara farklı bakış açılarıyla bakmayı öğrenirler.

1.5. Sıcak Sandalye

Bir grup tartışma veya toplantı ortamında kullanılan bir iletişim ve katılım aracıdır. Bu teknik, herhangi bir konu veya sorun hakkında her katılımcının sırayla "sıcak sandalyeye" oturarak düşüncelerini ifade etmesini sağlar. Sıcak Sandalye Tekniğinin işleyişi genellikle şu şekildedir:

Bir konu veya sorun belirlenir ve tartışma için bir grup oluşturulur. Bir başkan veya aracı yönetimindeki toplantıda, bir sandalye odanın ortasına konur ve bu sandalye "sıcak sandalye" olarak adlandırılır. Tartışmanın başlangıcında, aracı belirlenen bir katılımcıyı sıcak sandalyeye davet eder. Sıcak sandalyede oturan katılımcı, konuyla ilgili düşüncelerini, fikirlerini veya sorularını paylaşır. Diğer katılımcılar, sırası geldiğinde sıcak sandalyeye oturarak kendi görüşlerini dile getirirler. Tartışma süreci, sandalyede oturan katılımcının düşünceleri üzerine yapılan diyaloglar ve geri bildirimlerle devam eder. Sandalyedeki katılımcı, aracının belirlediği süre boyunca konuşur ve ardından diğer bir katılımcı sıcak sandalyeye geçer.

Sıcak Sandalye Tekniği, her katılımcının eşit ve adil bir şekilde söz almasını sağlar. Aynı zamanda, çekingen veya sessiz katılımcıların da aktif olarak tartışmaya katılmalarını teşvik eder. Bu teknik, farklı bakış açılarının paylaşılmasını, derinlemesine tartışmaları ve daha kapsamlı bir fikir alışverişini mümkün kılar. Sıcak Sandalye Tekniği, iletişimi güçlendirir, takım çalışmasını teşvik eder ve her katılımcının katkıda bulunma fırsatı verirken dinleme becerilerini geliştirir. Ayrıca, çatışmaların çözümü ve farklı perspektiflerin anlaşılması için de etkili bir yöntem olabilir.

Bu teknik, diğer katılımcılar tarafından ana karaktere sorular sorulması esasına dayanır. Sıcak sandalye tekniği uygulamasında, katılımcılar yarım çember biçiminde oturur ve çemberin açık kısmına bir sandalye konulur. Ana karakter veya karakterlerden biri gruba yüzü dönük şekilde sandalyeye oturur. Sandalyede oturan katılımcının canlandırdığı karakterin istek, tutum, davranış ve değerlerine yönelik soruların sorulması şeklinde çalışma sürdürülür. Bu teknikte sorulan soruların, katılımcının özel yaşantısıyla ilgili olamamasına dikkat edilmesi gerekmektedir (Akt. Çam Türkan, 2020, s. 27).

1.6. Dedikodu Halkası

Bir halka halinde dizilmiş kişilerin biri hakkında dedikodu üretmeye başlamasıyla yapılır. Bu seçilmiş bir yazar olabilir, eser olabilir, film de olabilir, istenilen bir kişi ola bilir vb. Bu dedikodu gerçek veya kurmaca kişiye ilişkin bilgilerin hatırlanmasına dayalı olan bir konuşma ola bilir. Önemli olan bilgiyi pekiştirmek olduğu için bu teknikte bilgiye dayalı olan her şey kullanılabilir. Bilginin pekiştirilmesini sağlar ve bilginin öğrenimi için kolay, kalıcı ve kısa yoldan bilginin öğrenimi sağlar. Ayrıca tartışmayı, konuşmayı ve kendini ifade etmeyi öğretir. İletişimi kuvvetlendirir ve sosyal olmayı sağlar. Fikrini serbest ve özgürce beyan etmeyi öğretir ve gruplaşma ve benlik bilinci kazanırken başkalarına saygıyı da öğrenir (<https://www.acaratolye.com.tr>).

Tekniğin uygulamasında öncelikle öğrencilere belirli bir durum ve ana karakter hakkında düşüncelerini oluşturmak için zaman verilir. Tüm öğrenciler hazır olduğunda lider öğrencilere role girmelerini söyler. Genellikle köylüler, iş arkadaşları, akrabalar, komşular gibi grup rolleri alınır. Öğrenciler girdikleri rollerin içerisinde olaya dair duyduklarını, doğru ya da yanlış, kendilerinden bir şeyler katarak dedikodu şeklinde zaman zaman abartarak diğerleriyle paylaşır (Aslan, 2019, s. 92).

1.7. Toplu Resim

Bir grup insanın görsel bir temsil üzerinde iş birliği yaparak düşüncelerini, duygularını veya fikirlerini ifade etmeyi amaçlayan bir iletişim ve yaratıcılık yöntemidir. Bu teknik, katılımcıların bir resim veya çizim üzerinde ortaklaşa çalışarak grup dinamiklerini ve fikir alışverişini teşvik etmeyi hedefler.

Toplu Resim Tekniği, katılımcıların kurgulayıcı ve yenilikçi taraflarını teşvik eder, görsel düşünce süreçlerini destekler ve grup içindeki iletişimi güçlendirir. Ayrıca, resmin oluşturulması sürecinde grup üyeleri arasında etkileşimi artırarak farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına yardımcı olur.

Bu yöntem, problem çözme süreçlerinde, fikir alışverişlerinde, grup çalışmalarında veya eğitim faaliyetlerinde kullanılabilir. Toplu Resim Tekniği, katılımcıların sözcüklerle ifade etmekte zorlandığı veya farklı bir iletişim aracına ihtiyaç duyduğu durumlarda özellikle etkilidir.

Toplu resimde öğrenciler tüm bir sınıf olarak ya da küçük gruplar hâlinde dramatik bir dünyanın belirli bir yönünün detaylarını yaratırlar veya mesele drama içerisinde araştırılır. Tekniğin uygulanışında öğretmen, öğrencilerin çizim yapmaları için küçük bir kâğıt parçası verir ve öğrencilerden çizimlerini bir kolajda bir araya getirmelerini ister. Çizimleri bittikten sonra öğrenciler çizimlerine bir isim ya da başlık verebilirler (Aslan, 2019, s. 88).

1.8. Eğitsel Oyun

Eğitim süreçlerinde öğrenmeyi teşvik etmek, bilgiyi pekiştirmek ve katılımcıların etkin bir şekilde öğrenmelerini sağlamak amacıyla oyunları kullanma yaklaşımını ifade eder. Bu yöntem, eğlenceli ve etkileşimli bir ortamda öğrenme deneyimini artırmayı hedefler.

Çeşitli oyun biçimlerini ve oyun kurallarını kullanarak öğrenme sürecini destekler. Bu oyunlar, bilgiyi aktarmak, becerileri pratikleştirmek, problem çözme yeteneklerini geliştirmek veya takım çalışması becerilerini teşvik etmek gibi amaçlarla kullanılabilir. Eğitsel oyunlar genellikle gruplar veya takımlar halinde oynanır ve katılımcıların etkileşimini, iletişimini ve iş birliğini artırır.

Eğitsel oyun tekniği, isteği artırır, öğrenmeyi eğlenceli hale getirir ve katılımcıların aktif bir şekilde öğrenmelerini sağlar. Ayrıca, pratik uygulama, deneyim kazanma ve hata yapma fırsatı sunarak öğrenme sürecini destekler. Bu yöntem, sınıf ortamlarında, iş eğitimlerinde, seminerlerde veya eğitim etkinliklerinde kullanılarak öğrenme deneyimini zenginleştirebilir.

Eğitsel oyunlar; kazanım temelli oyunların çoğunu kapsamaktadırlar. Bu kazanımlar; belirli bir alt disipline yönelik olabileceği gibi bireyden beklenen temel yeterliliklere de işaret edebilir. Eğitsel oyunlar; dramatik bir çatışma anı, yani gerilim üzerine kuruludur. Bu çatışma anı, kazanmak ve kaybetmek olarak adlandırılır. Kelime oyunları, grup oyunları, yarış oyunları içerdiği kazanım dolayısıyla eğitsel oyun başlığı altında ele alınır (Uysal, 2014, s. 51).

1.9. Dramatik Oyun

Oyunculuk ve drama unsurlarını kullanarak iletişimi ve öğrenmeyi teşvik etmeyi amaçlayan bir eğitim ve iletişim yöntemidir. Bu teknik, katılımcıların bir konu veya durumu dramatize etmelerini ve canlandırmalarını sağlayarak etkileşimli bir öğrenme deneyimi sunar.

Dramatik Oyun Tekniği, birçok farklı eğitim alanında kullanılabilir. Eğitimde, liderlik gelişimi, iletişim becerileri, takım çalışması, problem çözme, empati, özgüven gibi konuları işlemek için sıklıkla tercih edilir. Aynı zamanda, drama terapisi ve grup terapisi gibi alanlarda da kullanılarak duygusal ifade, öz farkındalık ve ilişki kurma gibi hedeflere ulaşmaya yardımcı olur. Katılımcıların aktif bir şekilde öğrenmelerini, deneyimlemelerini ve yaratıcı düşüncelerini sağlar. Aynı zamanda eğlenceli bir atmosferde öğrenme deneyimi sunarak motivasyonu artırır ve öğrenmenin kalıcılığını destekler. “Dramatik oyun, keşfetmeye ve yaratıcılığa dayanan belli kuralları olmayan bir oyun türüdür. Çok küçük yaşlarda başlayan bu oyun türünde erkek çocuklar bir dal parçasını silah, kız çocuklar ise bir mikrofon gibi kullanabilmektedirler (Akt. Tunç ve Akın, 2019, s. 69).”

1.10. Röportaj

Yaratıcı Drama çalışmalarında röportaj tekniği, katılımcıların belirli bir konuyu veya karakteri derinlemesine keşfetmek için röportaj yapma ve rol yapma unsurlarını birleştiren bir yöntemdir. Bu teknik, katılımcıların empati kurma becerilerini geliştirmelerini, farklı bakış açılarını deneyimlemelerini ve kurgusal bir ortamda derinlemesine keşif yapmalarını sağlar.

Röportaj, karakterlerin deneyimlerini ve duygusal durumlarını araştırarak, farklı bakış açılarını anlamalarını ve başkalarının yaşantılarına daha derinlemesine bağlanmalarını sağlar. Ayrıca, yaratıcı düşünmeyi teşvik eder ve katılımcıların kendilerini ifade etmelerini sağlar. Bu teknik, drama eğitimi, grup terapisi, sosyal beceri gelişimi gibi alanlarda kullanılabilir. Özellikle insan ilişkileri, toplumsal meseleleri, farklı kültürleri anlama konularında derinlemesine çalışma yapmak için etkili bir yöntemdir.

Yaratıcı drama çalışmalarında röportaj tekniği uygun sorular sorarak muhtemel tepkileri ele alıp işlemeye dayalı bir tekniktir. Drama çalışmalarında bilgi, tutum, davranış ve yetenekleri ortaya çıkarabilmek için farklı durumlar yaratılmasına dayalı bir tekniktir. Uygun sorular sorarak bireylerin olası tepkileri ele alıp işlemesine yönelik işlevi vardır (Aslan, 2019, s. 96).

2. 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı İçeriği¹

5. sınıf Türkçe ders kitabında 8 tema ve her temada 5 metin olmak üzere toplam 40 metin bulunmaktadır. Her temanın sonunda ölçme ve değerlendirme bölümü de bulunmaktadır. 5. Sınıf Anıttepe Yayıncılık'a ait Türkçe ders kitabının içerik çözümlemesi şu şekildedir:

Tablo 1.

1.Tema: Birey ve Toplum

Memleket İsterim (ŞİİR)
Hoşça Kalın, Güle Güle (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Anadolu'da Konukseverlik Gelenekseldir (BİLGİLENDİRİCİ METİN)
İlk Ders (DİNLEME/İZLEME METNİ)
Çocuk ve Baloncu (SERBEST OKUMA METNİ)
Tema Değerlendirme Soruları

Tablo 2.

2. Tema: Millî Mücadele ve Atatürk

Mustafa Kemal'in Kağnısı (ŞİİR)
Dumlupınar Savaşı (BİLGİLENDİRİCİ METİN)
6 Mart 1915 Gecesi (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Bir Temmuz Gecesi (DİNLEME/İZLEME METNİ)
Şahin Bey (SERBEST OKUMA METNİ)
Tema Değerlendirme Soruları

Tablo 3.

3. Tema: Doğa ve Evren

Bu Nehir Bizim (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Okland Adası (BİLGİLENDİRİCİ METİN)
Deprem (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Sakin Kesme (DİNLEME/İZLEME METNİ)
Yarın Gene Sabah Olacak (SERBEST OKUMA METNİ)
Tema Değerlendirme Soruları

¹ 5.Sınıf Türkçe Ders Kitabı (2019). İstanbul: Anıttepe Yayıncılık.

Tablo 4.

4. Tema: Milli Kültürümüz

Kilim (ŞİİR)
Vatan yahut Silistre (GÖSTERMEYE DAYALI METİN)
Boğaç Han (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Ali Kuşçu (DİNLEME/İZLEME METNİ)
Geyik Ana (SERBEST OKUMA METNİ)
Tema Değerlendirme Soruları

Tablo 5.

5. Tema: Vatandaşlık

Çocuk Bahçesindeki Bekçi (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Bilinçli Tüketici (ŞİİR)
Özgürlük (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Sokak (DİNLEME/İZLEME METNİ)
Çiftçi ile Çocukları (SERBEST OKUMA METNİ)
Tema Değerlendirme Soruları

Tablo 6.

6. Tema: Sağlık ve Spor

Karagöz Kibarlık Öğreniyor (GÖSTERMEYE DAYALI METİN)
Çitlembik (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Spor ve Evren (BİLGİLENDİRİCİ METİN)
Tavşan ile Kaplumbağa (DİNLEME/İZLEME METNİ)
Dedemin Öyküsü (SERBEST OKUMA METNİ)
Tema Değerlendirme Soruları

Tablo 7.

7. Tema: Erdemler

İyiliğin Değerini Bilen Kim? (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Büyüklerle Saygı (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Yaşama Sevinci (HİKÂYE EDİCİ METİN)
Paylaşım (DİNLEME/İZLEME METNİ)
Bir Bardak Sütün Hatırı (SERBEST OKUMA METNİ)
Tema Değerlendirme Soruları

Tablo 8.

8. Tema: Bilim ve Teknoloji

Barkod (BİLGİLENDİRİCİ METİN)
Sosyal Medya Psikolojinizi Etkiliyor (BİLGİLENDİRİCİ METİN)
Akıllı Ulaşım Sistemleri (BİLGİLENDİRİCİ METİN)
Aziz Sancar (DİNLEME/İZLEME METNİ)
Pastör (SERBEST OKUMA METNİ)
Tema Değerlendirme Soruları

Bulgular

Araştırmada ulaşılan bulgulara ve bu bulgulara yönelik yorumlara bu bölümde yer verilmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen veriler tablolar ile gösterilmiştir.

Birinci temadaki metinlere ait etkinlikler incelendiğinde “Hoşça Kalın, Güle Güle” metninin hazırlık çalışmaları bölümünde konuşma becerisine ait olduğu ve canlandırmaya yönelik bir etkinlik olduğu görülmektedir. Bu temanın dördüncü metni olan “İlk Ders” dinleme-izleme metninin etkinlikleri incelendiğinde ise 7. Etkinliğinde yine konuşma becerisi alanına ait olduğu ve konuşma konusunun “Rol Kartları” tekniğine uygun olduğu görülmektedir.

Birinci temadaki etkinlikler değerlendirildiğinde farklı becerileri kazandırmaya yönelik etkinliklerin olduğu fakat bu etkinliklerde drama tekniklerine uygun olanları az olduğu tespit edilmiştir. Oysa etkinliklerde öğrencilerin yaş seviyesi de dikkate alınarak öğrenmelerine destek olacak, dersi monotonluktan kurtararak öğrenmeyi eğlendirici hale getirebilecek drama tekniklerine de yer verilmesi gerekir. Ders kitabını hazırlayan yazarlar drama tekniklerinin yer aldığı etkinliklere daha fazla yer vererek Türkçe derslerinin verimli bir şekilde işlenmesini sağlayabilirler.

Tablo 10.

2. Tema: Millî Mücadele ve Atatürk

Mustafa Kemal’in Kağnısı
Dumlupınar Savaşı
6 Mart 1915 Gecesi (ALTI ŞAPKA DÜŞÜNME TEKNİĞİ)
Bir Temmuz Gecesi

İkinci temadaki metinler incelendiğinde sadece “6 Mart 1915 Gecesi” metnindeki 12. etkinliğin “Altı Şapka Düşünme” tekniğine uygun olduğu söylenebilir. Öğrenciler, etkinlikte görselleri farklı bakış açılarıyla değerlendirerek farklı rollere girebilirler. Böylece olaylara başka insanların gözüyle bakmayı öğrenirler ve empati kurma becerileri gelişecektir.

İkinci temadaki etkinlikler değerlendirildiğinde drama tekniklerine çok az yer verildiğini görülmektedir. Bilginin kalıcı hale dönüşmesini sağlayan drama tekniklerine yer verilmemesi büyük bir eksiliktir. Etkinliklerin tekrar gözden geçirilmesi ve drama tekniklerine uygun şekilde düzenlenmesi öğrencilerin ilgisini çekerek derse daha aktif bir şekilde katılımlarını sağlayacaktır.

Tablo 11.

3. Tema: Doğa ve Evren

Bu Nehir Bizim
Okland Adası
Deprem (ROL KARTLARI)
Sakın Kesme

Üçüncü temada yer alan “Deprem” metnindeki 7. etkinliğin konuşma becerisine ait olduğu ve konuşma konusunun “Rol Kartları” tekniğine uygun olduğu söylenebilir. Etkinlikte yer verilen görsellerden istediklerini seçebilen öğrenciler, jest ve mimiklerini de bu görsellere göre ayarlayarak beden dillerini etkin bir şekilde kullanabileceklerdir.

Bu temada değerlendirildiğinde, aynı eksiklik burada da söz konusudur. Kitap yazarlarının bu eksikleri gidermesi için birtakım çalışmalar yapması elzemdir. Çünkü yaş seviyesini düşündüğümüzde drama tekniklerinin yer verildiği etkinlikler ile zenginleştirilen bir ders kitabı 5. sınıf öğrencisinin daha fazla dikkatini çekecektir. Ders başarı grafiğine olumlu yönde etki edecektir.

Tablo 12.

4. Tema: Milli Kültürümüz

Kilim
Vatan yahut Silistre (DRAMATİZASYON)
Boğaç Han
Ali Kuşçu

Dördüncü temadaki “Vatan yahut Silistre” metni canlandırmaya yönelik bir metindir. Metindeki karakterlerin konuşmalarını okumaları ve onların hayatlarını canlandırmaları için farklı öğrenciler görevlendirilir. Vurgu, durak, ezgi ve tonlama gibi parçalarüstü ses birimleri dediğimiz bütün hususiyetlerine de dikkat ederek örnek bir çalışma yapıldıktan sonra öğrencilerden karakterleri canlandırmaları istenebilir. Böylece metin içerisinde canlandırma yapılmaktadır.

“Millî Kültürümüz” temasının işlendiği metinlerde drama tekniği daha fazla kullanılarak milli değerlerimiz öğrencilere kolay bir şekilde aktarabilir ve aktarılan bilgilerin özümsemek kalıcı hale gelmesi sağlanabilir. İleriki basımlarda kitap yazarları özellikle bu duruma dikkat ederek bu eksikliği gidermelidir.

Tablo 13.

5. Tema: Vatandaşlık

Çocuk Bahçesindeki Bekçi
Bilinçli Tüketici
Özgürlük (DRAMATİZASYON)
Sokak (MÜNAZARA)

Beşinci temada ise “Özgürlük” metni canlandırmaya uygun bir metindir. Öğretmen tarafından metnin vurgu ve tonlamaya dikkat edilerek okunmasının ardından öğrencilerden metni canlandırmaları istenmektedir. Canlandırma yapılırken cümlelerin anlamına uygun bir şekilde vurgu ve tonlama yapılması istenmektedir. Temanın son metni olan “Sokak” ta ise 8. Etkinliğin münazara tekniğine uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu temadaki eksiklikler önceki temalardaki ile benzerdir. Temada yer alan etkinlikler gözden geçirilerek revize edilmesi uygun olacaktır.

Tablo 14.

6. Tema: Sağlık ve Spor

Karagöz Kibarlık Öğreniyor (DRAMATİZASYON)
Çitlembik
Spor ve Evren
Tavşan ile Kaplumbağa (DRAMATİZASYON)

Altıncı temadaki “Karagöz Kibarlık Öğreniyor” metni de canlandırmaya uygundur. Metnin bir kez sessiz okunduktan sonra rol dağılımının yapılması istenmektedir. “Tavşan ile Kaplumbağa” dinleme-izleme metninde ise 2. etkinliğin dramatizasyon tekniğine uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 15.

7. Tema: Erdemler

İyiliğin Değerini Bilen Kim? (DRAMATİZASYON)
Büyüklerle Saygı
Yaşama Sevinci
Paylaşım (MÜNAZARA)

Yedinci temadaki “İyiliğin Değerini Bilen Kim” metninin 1. Etkinliği dramatizasyon tekniğine uygun bir şekilde hazırlanmıştır. “Paylaşım” dinleme-izleme metninde ise 8. etkinliğin münazara tekniğine uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 16.

8. Tema: Bilim ve Teknoloji

Barkod
Sosyal Medya Psikolojinizi Etkiliyor
Akıllı Ulaşım Sistemleri
Aziz Sancar (DİNLEME/İZLEME METNİ)

Son temanın etkinlikleri incelediğinde de ise drama tekniklerinin uygulanabileceği herhangi bir etkinlik tespit edilememiştir. Drama tekniklerinin kullanılmamasının sebebi temada bilgilendirici metinlerin ağırlıkta olmasından kaynaklandığı gibi görünüyor fakat bilimsel konuların işlendiği metinlerde drama teknikleri ile daha öğretici olabilir. Hatta verilmek istenen soyut bilgiler daha kalıcı bir hale getirebilir.

Sonuç ve Öneriler

Türkçe eğitiminde drama, öğrencilerin ana dili gelişimlerine, derinlemesine öğrenmelerine ve derslerde kazandırılması hedeflenen davranışları edinmelerine büyük yardımcı olacaktır. Drama, insanlarda kendilerine ait olanları ifade etme ve farklı çerçevelerde düşünme imkânı sunar. Bu süreçte, öğrencilerin düşünme becerileri gelişir ve kendilerini ifade etme konusunda daha da güvenli hale gelebilirler.

Türkçe öğretmenlerinin derslerinde en fazla kullandığı malzeme ders kitaplarıdır. Bundan dolayı, ders kitaplarının, öğrencilerinin ilgi, ihtiyaç ve seviyesine uygun etkinliklerle donatılması oldukça önem arz etmektedir. Tematik bir yaklaşımla hazırlanan Türkçe ders kitaplarında her temada aynı temayı farklı açılardan işleyen metinler yer almaktadır. Bu metinlerin içerisinde farklı yöntem ve tekniklerin bulunduğu etkinliklerin olması dersin verimli bir şekilde işlenmesini

sağlayacaktır. Özellikle Türkçe ders kitaplarında drama tekniklerine yer verilmesi bir zorunluluk olarak kabul edilmelidir. Drama teknikleri ile oluşturulan etkinlikler, öğrencilerin öğrenme sürecine faal bir şekilde katılmalarının yanı sıra karşısındaki ile hemhal olabilme (empati), kendine güven, etkili iletişim kurma gibi duyuşsal ve sosyal becerilerinin gelişimine olumlu yönde etki etmektedir. Ayrıca bilişsel becerilerin gelişimini desteklemektedir. Böylece, dramanın yer verildiği etkinliklerle işlenen Türkçe derslerine karşı öğrencilerde olumlu tutum gelişmektedir. Bundan dolayı ders kitaplarında “dramatik oyun, eğitsel oyun, dedikodu halkası, münazara, altı şapka düşünme tekniği, sıcak sandalye, rol kartları, toplu resim” gibi drama tekniklerine yer verilmedi.

Beşinci sınıf Türkçe ders kitaplarında drama tekniklerinin kullanımını tespit etmenin amaçlandığı bu çalışmada belge çözümlemesi yöntemi ile etkinlikler incelenmiştir. Elde edilen bulgular tablolar ile aktarılmıştır. Bulgular değerlendirildiğinde drama tekniklerine uygun olmayan etkinliklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Bir, beş, altı ve yedinci temada 2; iki, üç, dördüncü temalarda bir etkinliğin drama tekniklerine uygun olduğu görülmüştür. Sekizinci temanın etkinliklerinde ise herhangi bir uygunluk bulunmamıştır.

Türkçe ders kitabındaki etkinlikler değerlendirildiğinde drama tekniklerine yer verilmesi yönünden büyük bir eksiklik olduğu tespit edilmiştir. Bu eksikliklerin kitap yazarları tarafından incelenip düzeltilmesi yönünde çalışmaların yapılması gerekmektedir. Dört temel dil becerisinin yer aldığı etkinliklerde drama tekniklerine uygun olanlarının sayısının az olduğu görülmektedir. Drama gibi, öğretirken eğlendiren bir yöntemin özellikle 5. Sınıf düzeyi için oluşturulan etkinliklerde bu denli az verilmesi oldukça büyük bir eksiklik olarak görülebilir.

- 1- Öğrencilerin derse karşı tutumlarını olumlu yönde etkileyen ve derse olan ilgilerini artıran drama tekniklerine, Türkçe ders kitaplarındaki etkinliklerde daha fazla yer verilmelidir. Seçilecek metinlerin canlandırma ve temsile uygun olmalarına dikkat edilmelidir.
- 2- Okullarda tam donanımlı drama sınıfları oluşturulmalı; fizikî olarak drama sınıfı oluşturmaya müsait olmayan okullarda ise sınıflar drama uygulamalarına uygun olarak düzenlenmelidir.
- 3- Eğitimcilerin drama uygulamaları konusunda hizmet içi eğitimler alarak kendilerini geliştirmelerine fırsat verilmedi.
- 4- Seçmeli drama dersleri zorunlu hale getirilmelidir.
- 5- Hazırlanacak ders araç gereçlerinde, öğrencilerin seviyelerini dikkate alarak- özellikle Türkçe ders kitaplarında- çocukların dil gelişimine katkı sağlayacak temel dil becerilerini destekleyen etkinliklerin sayısı artırılmalıdır.

Kaynakça

- Aslan, Ü. (2019). *Drama, dramada teknikler*. T. Erdoğan (Ed.). Eğiten Kitap.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Çam Türkan, Ç. (2020). *6.sınıf Türkçe dersinde drama yöntemini kullanmanın öğrencilerin sosyal beceri ve derse karşı tutumuna etkisi* (Tez No. 628541). (Yayımlanmamış Doktora tezi). [Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Dilek, B. (2019). *Türkçe ders kitaplarında yer alan dramatik etkinlikler üzerine bir değerlendirme* (Tez No. 590699). (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). [Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gönen, M., & Dalkılıç, N. U. (1998). *Çocuk eğitiminde drama: yöntem ve uygulamalar*. Epsilon Yayıncılık.
- <https://www.acaratolye.com.tr> (Erişim: 11.09.2023)
- Koray, Ö. (2004). Yaratıcı düşünme tekniklerinden altı düşünme şapkası ve nitelik sıralama tekniklerinin fen derslerinde uygulanmasına yönelik öğrenci görüşleri. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı (6-9 Temmuz), *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-15.
- Maden, S. (2011). Türkçe öğretiminde drama yönteminin kullanımı ile ilgili sorunlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6), 107-122.
- Tunç, N. & Akın, E. (2021). 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında drama tekniklerinin kullanımına yönelik bir inceleme. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 64-80.
- Uysal, B. (2014). *Dinleme ve konuşma becerilerinin öğretiminde yaratıcı drama temelli bir model önerisi*. (Tez No: 356705) (Yayımlanmamış Doktora tezi). [Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Vural, R. A., & Somers, J. W. (2016). *Hümanistik ilköğretim programları için ilköğretimde drama: kuram ve uygulama* (3. baskı). Pegem Akademi.

Yazarların Makaleye Katkı Oranlar

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında çıkar çatışması olmamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul izni gerekmemektedir

Sabahattin Ali'nin Başkahramanı Çocuk Olan Hikâyelerinde Kurgu
Fiction in Sabahattin Ali's Stories With a Child

Doç. Dr. Mehmet Halil SAĞLAM

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Siirt, Türkiye

Siirt University, Faculty of Education, Siirt, Türkiye

ORCID: 0000-0001-7557-7021 | Email: mhalil.saglam@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Sağlam, M. H. (2023). Sabahattin Ali'nin başkahramanı çocuk olan hikâyelerinde kurgu. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 196-210.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01/09/2023 **Kabul Tarihi / Accepted:** 04/10/2023

Yayın Tarihi / Published: 30/12/2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt/ Volume: 11 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 196-210

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir.
/ This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mehmet Halil SAĞLAM). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Hikâye edici metinlerin zaman, mekân ve şahıs kadrosu gibi temel unsurları vardır. Metinler bu temel unsurlar üzerine kurgulanır. Her metnin yazarın dil ve üslubuyla ilişkisi olan kurgusal bir özelliği bulunmaktadır. Dolayısıyla metinlerin kurgusu, yazarların kimliğine ve sanat anlayışına göndermede bulunur. Farklı bir ifadeyle metindeki kurgudan hareketle metnin yazarını tespit etmek mümkündür. Bu çalışmada Sabahattin Ali'nin öykülerindeki kurgu tekniği analiz edilmektedir. Çalışmanın temel amacı öykülerdeki kurgu tekniğiyle yazar arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Çalışma, Sabahattin Ali'nin “Apartman”, “Arabalar Beş Kuruşa”, “Ayran” ve “Cigara” adlı hikâyeleriyle sınırlandırılmıştır. Öykülerin ortak özelliği ana kahramanların işçi çocuklardan oluşmasıdır. Çalışmada öykülerin serim, düğüm ve çözüm bölümleri yapısal ve tematik açıdan incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre Sabahattin Ali'nin öykülerinde ortak bir anlatım tekniğinin olduğu tespit edilmiştir. Yazar, öncelikle öykülerine zaman ve mekân vurgusuyla başlamaktadır. Devam eden bölümde işçi çocukların dramatik hayat maceraları anlatılmaktadır. Ayrıca tamamı işçi çocuklar üzerine kurgulanan öykülerde dramatik bir son vardır. Öykülerde okuru tesir altında bırakacak cümlelerin özenle kullanıldığı dikkat çekmektedir. Sabahattin Ali özelinde yapılan bu çalışmanın farklı yazarlar üzerinde de uygulanabileceği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler. Sabahattin Ali, hikâye, kurgu.

Abstract

Narrative texts have basic elements such as time, place and characters. The texts are built on these basic elements. Each text has a fictional feature that is related to the language and style of the author. Therefore, the fiction of the texts refers to the identity of the authors and their understanding of art. In other words, it is possible to identify the author of the text based on the fiction in the text. In this study, the fiction technique in Sabahattin Ali's stories is analyzed. The main purpose of the study is to reveal the relationship between the fiction technique in the stories and the author. The study is limited to Sabahattin Ali's stories called “Apartman”, “Arabalar Beş Kuruşa”, “Ayran” and “Cigara”. The common feature of the stories is that the main protagonists are composed of worker children. In the study, the exposition, knot and solution parts of the stories were examined in terms of structure and thematic. According to the results of the study, it has been determined that there is a common narrative technique in the stories of Sabahattin Ali. The author first begins his stories with an emphasis on time and space. In the following part, the dramatic life adventures of the working children are told. There is also a dramatic ending to the stories, all of which are based on working children. It is noteworthy that the sentences that will impress the reader are carefully used in the stories. It is suggested that this study, which is specific to Sabahattin Ali, can also be applied to different authors.

Keywords: Sabahattin Ali, story, fiction.

Giriş

Kurgu, bir bütünü oluşturmak için parçaların bir araya getirilme işidir. Kavram sinemadan edebiyata, edebiyattan musikiye kadar bütün sanat dallarıyla ilişkilidir. Çünkü bütün sanat eserleri bir kurgunun sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dante'nin *İlahi Komedyası*, Leonardo Da Vinci'nin ünlü *Mona Lisa* tablosu; Ludwig Van Beethoven'un *D Minor adlı bestesi*, Mevlana'nın *Mesnevi'si*, Mimar Sinan'ın "ustalık eserim" dediği *Selimiye Cami'si*, Francis Cameron'un yönetmenliğini yaptığı *Titanik* filmi birer kurgu örneğidir. Bu tür örneklerdeki bütün kurgular sanatçının estetik hazzını bir plan ve bir program çerçevesinde estetik yargıya dönüştürmesiyle oluşur. Sanatçı kurgusunda olayları, olguları ve durumları olduğu gibi değil seçerek ve eleyerek kullanır. Bütün sanat eserlerinin kurgusal yönü eleştirel bir analizle değerlendirilebilir. Alan uzmanları tarafından yapılan değerlendirmelerde eserin nasıl bir teknikle vücut bulduğu, hangi anlatım ve tasarlama tekniklerinden yararlanarak ortaya çıktığı kısacası geçirdiği süreçler tespit edilebilir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda bütün estetik kurgularda sinema kurgularına benzer özellikler görülür. Sanat eserini düzenlemek, seçmek ve planlamak, her planın başlangıç ve bitiş noktasını belirlemek, planlar arasında geçişi sağlama, bütünü oluşturan parçaları birbirine bağlamak kurgulayıcının/sanatçının dikkat ettiği temel hususlardır (Küçükerođan, 2010, s. 47). Eser, sanatçının bilgi, birikim ve esere kattığı özgünlüğüne göre değer kazanır.

Kurgu, hikâyeye edici metinlerde yapıya dayalı bir tasarlama ve düzenleme işidir. Burada yapı kavramı "öz, hikâyeye, görünen olaylar dizisi" (Stevick, 2010, s. 131), eserdeki formülizasyon, iskelet yapısı, mekanizma ve düzenleme anlamında kullanılmıştır. Kurguda "görünen olaylar dizisi" Rus biçimcilerin syuzhet kavramıyla tanımladığı yazarın metni sıralama biçimidir (Moran, 1994). Olayların gerçek yaşamda takip etmesi gereken sıraya göre dizilmiş şekline ise aynı kuramın temsilcileri "fabula" adını vermektedirler. Hikâyeye edici metinlerde yapı, olaylar dizisi, karakter, mekân ve düşünce gibi temel unsurlardan oluşan bir sentezdir (Crane, 2010, akt. Turan, 2020, s. 152;). Bu yapısal sentezde "hem kavramsal bir dizgenin iç bağlantısı, hem de bir canlı varlıklar dizgesinin iç bağlantısı vardır" (Goldman, 1971, s. 532). Hikâyeye edici metinlerde kurgu bu bağlantıların analiziyle çözümlenebilir. Yazarın hayal dünyasına ve tasarım gücüne bağlı olarak inşa edilen kurgunun iç yapı ve dış yapı olmak üzere iki temel unsuru bulunmaktadır. Hikâyelerde serim, düğüm ve çözüm bölümleri dış yapıyı; dil, ritim, aksiyon, durum ya da üslup ise iç yapıyı temsil eder. Kurguda birinci derecede önemli olan yazarın kendine özgü geliştirdiği anlatım şeklidir. Yazar, zihninde tasarladığı olay örgüsünü, hikâyesinde yer, zaman ve şahıs kadrosuna bağlı kalarak belirli bir düzen içinde inşa eder. Hikâyesini inşa etme şekli aynı zamanda sanat anlayışının ve kendisine özgü ifade anlayışının dışı vurumudur. Hikâyeye edici metinlerin kendilerine özgü ortak iç ve dış yapı özellikleri bulunmaktadır. Bu tür metinler anlatım teknikleri, dil ve üslup; metin sonunda okurda bıraktıkları duygusal etki bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Anlatıcı unsur hikâyeye edici metinlerde önem ve işlev bakımından öncelikli konuma ve işleve sahiptir (Tekin, 2011, s. 17). Anlatıcı, hikâyeye edici metinlerde olup biten her şeyi, kişilerin karakter ve fiziksel özelliklerini, olayların geçtiği bütün mekânları ve zamanı okuyucuya aktaran kişidir. Anlatıcı, olay aktarımında amacına uygun bir düzenleme yapar (Çetin, 2012, s. 103). Bu düzenlemeyi yaparken de asıl amacı okur üzerinde etkili bir duygu yoğunluğu sağlamaktır. Anlatıcı, kurgusal dünyaya ait bir kişi olabileceği gibi içinde yaşanan gerçek dünyaya ait bir kişi de olabilir. Bu tip anlatıcıların bir kısmı gözlemci anlatıcı bir kısmı da nesnel anlatıcıdır. Gözlemci anlatıcı, karşılaştığı olayları, şahısları olayların geçtiği zamanı ve mekânı belirli bir mesafeden aktarır. Aktarma ve sunma bakımından anlatıcı "nesnel tutumlu gözlemci anlatıcı", "öznel tutumlu gözlemci anlatıcı" ve "hâkim bakış açılı gözlemci anlatıcı" olmak üzere üçe ayrılır (Çetin, 2012, s.106-107). Nesnel tutumlu anlatıcı, olaylara ve kişilere dışarıdan, tarafsız bir anlayışla bakar. Olayların akışında belirleyici ve etkileyici bir bakışa sahip değildir. Kişilerin iç dünyalarını, olaylar karşısında yaşadıkları ruh hâlini derinlemesine bilmez ve ayrıntılı bir şekilde tahlil etmez. Öznel tutumlu anlatıcı, olayları, kişileri, varlık ve durumları kendi öznel bakış açısıyla yorumlar. Hâkim bakış açılı gözlemci anlatıcı, kurmacadaki kişilerin iç dünyalarını, olayların akışında olağanüstü gelişmeleri bilen kişidir. Her üç anlatıcı da aktarımlarında farklı anlatım yöntemlerini kullanabilir. Bunlar arasında en sık kullanılanı daha çok klasik romanlarda geçerli olan anlatma yöntemidir (Çetin, 2012, s.115). Anlatma yönteminde olayların daha çok geçmiş zamanda olup bittiği kanaati uyandırılır. Aktarım yöntemlerinden bir diğeri "gösterme yöntemi"dir." Gösterme yöntemi daha çok modern anlatılarda kullanılan bir yöntemdir. Tiyatro türü eserlerde kullanılan bu teknikte anlatıcı mümkün olduğu ölçüde aradan çekilerek silikleşir. Bu teknik, hikâyeye edici metinlerde ara ara kullanılabilir gibi metnin bütününde de kullanılabilir.

Hikâyeye edici metinlerin unsurlarından biri de zamandır. Aristoteles, zamanı önceye ve sonraya göre tanımlanan bir sayı olarak değerlendirir (Aristoteles diğ., 1997, s. 13). Zaman "alıcının önünde

meydana gelen, olayın geçtiği, sabit ve değişmez” (Pudovkin, 1995, s. 90) bir kavram olabileceği gibi gerçek hayattan kopuk başı ve sonu belirlenemeyen hayali bir kavram da olabilir. Bergson'a göre gerçek zaman, insanın belleğinde saklıdır. İnsan belleği geçmişi, şimdiki ve geleceği aynı anda içinde saklamaktadır. Böylece zamanın sözcüklerle tanımlanacak kronolojik bir yapısı ortaya çıkmaktadır. 20. yüzyılda kronolojik zaman anlayışının yerine değişken, dönüşümlü veya iç içe zaman uygulaması ortaya çıkar (Aytaç, 1990, s. 255). Hikâye edici metinlerde “nesnel zaman”, “vaka zamanı” ve “anlatma zamanı” olmak üzere üç ayrı zaman kavramından söz edilir (Çetin, 2012, s.127-132). Nesnel zaman insanların dış dünyanın şartlarına ve hayatın doğal akışına göre belirledikleri zaman dilimidir. İkinci Dünya Savaşı yılları, güz mevsimi veya saat üç gibi ifadeler gerçek hayatın akışına uygun nesnel zaman ifadeleridir. Vaka zamanı hikâye edici metinlerde olayların geçtiği zamanı ifade eder. Olaylar ya nesnel zamanda geçtiği şekliyle kronolojik ya da bazı ayıklamalardan sonra özetlenerek verilir. Aktaş (1998, s.127), anlatmaya bağlı edebi metinlerin üç ayrı zaman diliminde okuyucunun karşısına çıktığını ifade eder. Bunlardan birincisi itibari olayların meydana geldiği zaman dilimi, ikincisi itibari bir varlık olan anlatıcının onu öğrenmesi ve anlatma için geçen süre, üçüncüsü ise yazarın metni kaleme aldığı zaman dilimidir.

Hikâye edici metinlerin asli unsurlarından bir diğeri temadır. Çoğu zaman konu kavramıyla karıştırılan tema, metne hâkim olan duygu ve anlamca konuyu belirleyen temel eğilimdir. Temanın “durumlar, problemler ve sorular içerir olmakla birlikte okuyucuyu tatmin edecek mantıklı ve makul cevaplar verme çabası yoktur” (Hawthorn, 2014, s. 222). Geleneksel anlatılarda iletiler didaktik söylemlerle açık ifadelerle verilirken; yeni tarz anlatılarda açık uçlu sorular ve belirsiz sonların altına gizlenerek verilir. Fakat bu gizlilik altında etkili bir duygu yoğunluğu olmasına dikkat edilir.

Hikâye edici metinlerde mekân “içinde yaşayan insanların bakış açıları, algı kapasiteleri ve duygusal gelişimleri doğrultusunda” şekillenir (Korkmaz, 2007, s. 400). Gerçek hayatın akışına uygun olarak kişi hareketliliğiyle sürekli değişkendir ve metinlerde kurucu bir değer olarak kahramanları biçimlendirir. Ruhsal olarak doğuş ve oluşlara hazırlar. Mekân hikâyede geçen olayların sahnelendiği yerler olmakla birlikte kahramanların sosyal, kültürel ve psikolojik yönlerini yansıtan bir konuma sahiptir. Anlatıcılar kahramanların içinde buldukları sosyal ve ekonomik şartların yanında karakter özelliklerini belirlemek için mekân ve insan ilişkisinden mümkün olduğunca yararlanırlar. Özellikle kahramanların dramlarını veya coşkun ruh hâllerini ön plana çıkarmaya çalışan hikâye edici metinlerde mekânlar entrik ve tematik yapının oluşumunu sağlar. Karakterlerin durumu, ekonomik ve eğitim düzeyi mekân ve eşya tasvirlerinden açıkça tespit edilebilir.

1. Kurgunun Kalıp Yapısı

Bütün hikâye edici metinler temelde “tema, olaylar, olayların örüntüsü, çatışma, karışıklıklar, zorunlu sahneleme, atmosfer, diyalog ve düğüm” gibi anlatım unsurlarına dayanır (Egri, 1982, s. 17). Dolayısıyla bütün hikâye edici metinlerin ortak kurgusal özellikleri vardır. Fakat bu kurgusal özellikler tek bir türde çok daha belirgindir. Nitekim Vladimir Propp masalların, Eric Hobsbawm da eşkıya temalı romanların kalıp yapılarını analiz ederek birer kurgusal yapıya dayalı kuram geliştirmişlerdir. Vladimir Propp (2001), *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde görünüşteki çeşitlilik altında binlerce masalın ortak olabilecek işlevsel unsurlarını ortaya çıkarmıştır. Rus araştırmacı eserinde “halk masalının yapısını düzenleyen sabit yasaları düzenlemektedir” (Çıblak, 2005, s. 130). Eric Hobsbawm da *Haydutlar* (1990) adlı eserinde daha çok kırsal kesimin zorlu hayat şartlarından dolayı ortaya çıkan “soylu haydut” tiplemesinden söz etmiştir. Tülay Gözütok (2011), Sabahattin Ali'nin *Çakıcı'nın İlk Kurşunu* (1940) ve Yaşar Kemal'in *Çakırcalı Efe* (1974) adlı romanları üzerinde yaptığı karşılaştırmalı çalışmada romanlardaki ortak kurgusal özellikleri ortaya çıkarmıştır. Hikâye edici metinlerde bu türde ortak kurgusal özelliklerin ortaya çıkarılmasına yönelik farklı çalışmalar da bulunmaktadır (Oruç, 2023), (Kaya, 2018), (Berkes, 1945), (Büyükkavas Kuran, 2005), (Şeker ve Kurt, 2022), (Eluz, 2020), (Karaca, 2012), (Kartal, 2012). Bütün bu çalışmalar genelde hikâye ve romanların yapısal unsurlarını tespit etmeye yöneliktir. Yapılan çalışmalarda kahramanların ortak özellikleri, yazarların metinlerde kullandıkları anlatım teknikleri, zaman ve mekân unsurlarının felsefi ve psikolojik boyutları üzerinde durulmuştur.

2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Sabahattin Ali'nin hikâyelerini konu alan bu çalışmada yazarın hikâyelerini kurgulama şekli incelenmektedir. Çalışma başkahramanı işçi çocuklar olan hikâyelerle sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda yazarın, *Kağrı* (1936) adlı kitabında bulunan “Apartman” (1935) ve “Arabalar Beş Kuruşa” (1936);

Yeni Dünya (1943) adlı kitabında bulunan “Ayran” (1938); *Sırça Köşk* (1947) kitabında bulunan “Cigara” (1945) adlı hikâyeleri incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde kullandığı ortak yapısal özellikleri ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranılmıştır.

1. Sabahattin Ali'nin çocuk kahramanlı hikâyelerinde “serim” bölümünün ortak özellikleri nelerdir?
2. Sabahattin Ali'nin çocuk kahramanlı hikâyelerinde “düğüm” bölümünün ortak özellikleri nelerdir?
3. Sabahattin Ali'nin çocuk kahramanlı hikâyelerinde “çözüm” bölümünün ortak özellikleri nelerdir?
4. Sabahattin Ali'nin çocuk kahramanlı hikâyelerinde sembolik anlam taşıyan objeler hangileridir?
5. Sabahattin Ali'nin çocuk kahramanlı hikâyelerinde duygusal yoğunluğu sağlayan cümleler hangileridir?

Çalışmada karşılaştırmalı yapısal inceleme metodu kullanılmıştır. Yapısal inceleme metodunda amaç, ele alınan eserlerin nasıl bir oluşturma formuna sahip olduğunu ortaya çıkarmaktır. Çalışmada veriler durumun olduğu gibi analiz edilmesini sağlayan belge tarama modeliyle (Karasar, 2016, s. 109) sağlanmıştır.

Çalışmada hikâyelerin serim, düğüm, çözüm bölümleri yapısal özellikleri bakımından incelenmiş olup hikâyelerin zaman, mekân ve söylem benzerlikleri ortaya konulmuştur.

3. Bulgular

3.1. Hikâyelerin Serim Bölümünde Kurgu

Yazarın “Apartman” adlı hikâyesinde serim bölümü bir inşaat işçisinin eylem hâlindeki tasviriyle başlar. İşçi, bir “Apartman” damında çatı örmektedir. Hikâyede geçen ifadeyle “bir yandan keskin bir koku dağıtan yaş tahtalara keseri vurur(ken), bir taraftan da batıya doğru inmeye başlayan güneşi göz(lemektedir)” (2019a, s.80). “Apartman” sahibi ağustos sonuna yaklaştıkları için işin bir an önce tamamlanmasını istemektedir. Bu yüzden işçi adam öğle vakti on dakika dinlenmiş biraz ekmek ve yarım karpuz yedikten sonra tekrar işe başlamıştır. Hikâyenin giriş cümlelerine zaman vurgusu hâkimdir. Ağustos ayı, öğle vakti ve Güneş'in batıya doğru inişi birer zaman ifadesidir. Yazar hikâyenin giriş bölümünde işçi babanın içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve psikolojik şartların daha iyi anlaşılması için olaya “herif” diye adlandırdığı mal sahibini sokar. Hikâyede karşıt tematik güç olarak sunulan göbekli mal sahibi acımasız ve despot bir şahsiyettir. İşçi babanın çalıştığı damın karşısındaki “Apartman”da oturan mal sahibi “bazen pencereyi açıp göbeğini kenara dayayarak” (2019a, s.80) işçilere emir vermektedir. “Apartman” hikâyesinin serim bölümü olayların yaşandığı yer, zaman ve birazdan olaya dâhil edilecek işçi çocuğun sosyal çevresi üzerine kurgulanmıştır. Hikâyenin bu bölümüne işçi sınıfla işveren sınıf arasında yaşanan gizli çatışma hâkimdir.

Araştırma kapsamında incelenen “Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesi de zaman ve mekân vurgusuyla başlar. Yazar anlatıcı, hikâyesinin serim bölümünde “Akşam, caddelerin kalabalık zamanında, köşe başına bir kadınla bir çocuk gelirdi” (Ali, 2019b, s. 22) ifadelerini kullanır. Serimin devam eden bölümünde kadın ve çocuğun caddeye niçin geldikleri hakkında bilgi verilmektedir. Kadın ve hikâyenin başkahramanı olan çocuk, her akşam kalabalıklaşan caddeye oyuncak satmak için gelmekte; sokaklar tenhalaşınca kadar üç dört saat burada durmaktadırlar Sekiz yaşında olan çocuk altı yaşında olan bir çocuğun görünümünde oldukça çelimsiz ve zayıftır. Annesiyle durdukları sokak köşesinde “arabalar beş kuruşa... Beş kuruşa... Arabalar beş kuruşa” (Ali, 2019b, s. 22). diye bağırarak oyuncak satmanın gayreti içindedir. Sabahattin Ali, hikâyenin serim bölümünde işçi çocuğun yaşadığı dramı yansıtmak için mekânı anlamlı bir dekor olarak kullanır. Yoksul ailenin oyuncak satmak için beklemedikleri köşenin biraz ötesinde parlak vitrinli bir tuhafiyeye mağazası bulunmaktadır. Yazar anlatıcı, mağazayı büyük kristallerin arkasında türlü göz alıcı renklerde boyunbağları, şık tokalı kemerler, yün kazaklar, eldivenler ve daha birçok, insanlara lazım olan ve olmayan şeylerle tasvir eder (Ali, 2019b, s.22). Yazar anlatıcı, yaptığı bu tasvirle zengin ve yoksul halk arasındaki sosyoekonomik farklılığı somutlaştırmaya çalışır.

Sabahattin Ali'nin "Ayran" hikâyesi köyden istasyona giden bir yol tasviriyle başlar. Köy yolu eriyen karlardan dolayı diz boyu çamurludur. Yazar anlatıcı, hikâyenin ana kahramanı Hasan'ın yaşadığı zorlu şartları daha belirgin kılmak için hikâyenin başından itibaren mekânı bedbin ruh hâliyle tasvir eder. Yollar çamurlu ve pis su birikintileriyle doludur. "Hikâyede, yine geçim kaygusu içinde çırpınan bir çocuğun çaresiz tükenişi anlatılır" (Korkmaz, 2016, s. 129). Hikâyenin serim bölümü mekân tasvirinden hemen sonra yine zaman vurgusuyla devam eder. İki mızrak boyu yükselen Güneş, tarlaları örten karın üzerinde parıldamaktadır. Güneş yoldaki pis su birikintilerine vurunca donuk sarı bir renk etrafı boğmaktadır (Ali, 2019b, s. 124). Hikâyenin ana kahramanı Hasan adında bir işçi çocuktur. Sabahattin Ali, hikâyenin ilk cümlelerinden itibaren onu yoksul bir işçi çocuk tiplmesiyle tasvir eder. Büyük ve altı çivili ayakkabılarıyla istasyona doğru yol alan çocuk sağ koluna aldığı ayran güğümünü ara sıra dinlenerek sürüklemeye çalışmaktadır. Hasan'ın yoksulluğu ve zorlu hayat şartları elindeki ayran dolu güğümünden ve ayağındaki çivili ayakkabısından açıkça anlaşılabilir.

Sabahattin Ali'nin zaman vurgusuyla başlayan bir başka hikâyesi "Cigara" adını taşır. Hikâyede vaka bir gece vakti Beyoğlu sokaklarında geçmektedir. Anlatıcı özne, hikâyenin giriş bölümünde zaman ve mekân vurgusundan sonra ayrıntılı bir çevre tasviri yapar. Buna göre sokaklardaki barların önünde sarhoşlar ve otomobiller vardır. Birkaç saç boyalı kadın sık sık arkalarına bakarak hızlı adımlarla yürümektedirler. Yağmur damlaları ışıklı panolara çarpıp birer tükürük gibi etrafa saçılmaktadır. İri ve seyrek yağın yağmur çamurlu asfaltı daha yapışkan hâle getirmiştir (Ali, 2020, s. 47). Hikâyede mekân tasviri işçi çocuk Kemal'in sefaletini yansıtmaya çalışılmıştır. Yağmur damlaları yere tükürük gibi yayılmakta ve etrafı çamura bulamaktadır.

3.2. Hikâyelerin Dügüm Bölümünde Kurgu

"Apartman" hikâyesinde asıl kahramanın dramına geçilmeden önce kahramanın işçi babasının, eylem hâlindeki durumu anlatılır. İşçi baba, bir "Apartman" damında sekiz işçi arkadaşıyla birlikte çatı onarımı için çalışmaktadır. Yazar anlatıcı, hikâyenin düğüm bölümüne geçmeden önce işçi babanın çatı onarımı sırasında yaşadığı eziyeti, ondan ekmek bekleyen ailesinin durumunu, ona iş veren göbekli "Apartman" sahibinin gaddarlığını anlatır. Hikâyenin düğüm bölümü işçi babanın kendisi gibi işçi olan çocuğunun küfe taşıdığını görme sahnesiyle başlar. İşçi babanın gördüğü manzara yürek burkucudur. Küfenin ağırlığı altında iki büklüm olan çocuğunun hâli yüreğini yakmıştır. Ayakları sokağın bozuk taşlarına yapışmış gibi adımlar atarak ilerlemektedir. Yazar anlatıcı, hikâyenin bu bölümünde bir erkek iki de kız çocuğu olan işçi babanın erkek çocuğunu hamal olarak çalıştırmasının sebeplerini ortaya koyar. Buna göre işçi baba, ayın en çok on gününde aldığı altmışar kuruşla ailesini geçindirmeye çalışmaktadır. Geçim darlığı çeken baba, ucuzca bir eski küfe aldıktan sonra oğlunu da hamallık için pazarlara gönderir. Yazar anlatıcı, hikâyenin bu bölümünde okurun çocuğa karşı acıma hissini artırır. Çocuğun kapitalist yeni dünya düzeninde nasıl ezildiğini, emeğinin nasıl sömürüldüğünü ve nasıl edilgen hâle getirildiğini dolaylı olarak görünür kılmaya çalışır. Yazar anlatıcı, işçi babanın bakış açısıyla hamallık yapan çocuğun içler acısı hâlini gözler önüne serer. Çileli baba, karşısındaki apartmana doğru yük taşıyan oğlunu görünce bir an duraklamıştır. Fakat işveren korkusundan sesini çıkaramaz. Bir yandan patrondan çekindiği için işini aksatmamaya çalışmakta bir yandan da küfenin altında ezilen oğlunu takip etmektedir. Çocuk küfeyle apartmana girdikten sonra içerde birtakım bağışmalar olur. Zavallı çocuk küfeyi devirmiş; içindeki içki şişelerini kırmıştır. Acımasız uşak çocuğu azarlayıp ona hakaret etmektedir. Tartışma seslerini duyan baba, olaylara tepkisiz kalır. Yazar anlatıcı, hikâyenin bu sahnesinde okurun acıma duygusunu arttıran ifadeler kullanır: "Çocuk büsbütün ağlamaya başladı. Bu arada anlaşılabilir bir şeyler söylüyordu. Öteki hızla bağırды: -Defol ulan! Senin yüzünden ben de laf işittim! Taşımamaya da ne diye yüklendin" (Ali, 2019b, s. 81). Uşağın bu sert tavrı karşısında hikâye kurgusuna göre çocuğun duygusal tonda bir cümle kullanması gerekmektedir. Okurda duygusal derinliği arttıran cümle şöyledir: "O kadar yerler dolaştırdınız, paramı verin hiç olmazsa!" (2019, s. 81). Çocuğun bu masum talebi karşısında hikâyenin kötü karakteri uşak: "İki şarap şişesi kırıldı, yüz ellilerden üç lira... Bir de para mı istiyorsun?" der (2019a, s. 81). Sabahattin Ali'nin hikâyeciliğinde bu türde iki karşıt karakterin diyalogu ve üslubu kalıp özellik gösterir.

"Arabalar Beş Kuruş" hikâyesinde işçi çocuğun annesiyle birlikte içinde buldukları soyoekonomik şartlar sahnelendikten sonra hikâyenin düğüm bölümüne geçilir. Hikâyenin düğüm bölümü "büyücek bir otomobil, mağazanın önünde durdu; içinden süslü ve şişmanca bir kadınla sekiz dokuz yaşlarında, beyaz bereli ve tozluklu, yumuşak lacivert paltolu bir çocuk indi. Beraberce mağazaya girdiler." (2019b, s. 23) cümleleriyle başlamıştır. Beyaz bereli, tozluklu, yumuşak lacivert paltolu çocuk

sokakta tekerlekli oyuncak arabalar satan çocuğun sınıf arkadaşıdır. Yazar anlatıcı, hikâyenin bu bölümünde iki çocuk arasında geçen diyalogu sahneleme tekniğiyle aktarır. Varlıklı ailenin çocuğu sınıf arkadaşının sokaklarda oyuncak sattığını gördüğünde şaşırmıştır. Yazar anlatıcı, yoksul ailenin işçi çocuğu ile varlıklı ailenin çocuğu arasında bir sahneleme tekniği geliştirerek işçi çocuğun sefaletini daha belirgin hâle getirir. Varlıklı ailenin çocuğu yoksul çocuğa “derslere ne zaman çalışıyorsun?” (2019b, s. 24) diye sorar. İşçi çocuğun verdiği cevap okurda ona karşı acıma hissini arttırır. İki masum çocuk arasında bu samimi diyalog geçerken varlıklı çocuğun annesi bu sırada ellerindeki alışveriş paketleriyle mağazadan çıkar. Hikâyenin bu sahnesi yine iki karşıt karakterle ilgili okur algısını derinleştirmek için kurgulanmıştır. Hikâyede varlıklı çocuğun annesi ihtiraslarının kurbanı olmuş; insanlara tepeden bakan şefkat duygusunu yitirmiş bir karakter olarak karşımıza çıkar. Yazar anlatıcı, onu yoksul işçi çocuğa karşı oldukça merhametsiz bir üslupla konuşturur. Burada amaç yine işçi çocuğa karşı okurun ilgi ve şefkatini arttırmaktır. Merhametsiz kadın çocuğunun oyuncakçı çocukla konuştuğunu görünce elindeki şemsiyeyi, küçük satıcının omuzuna vurur ve ona hitaben “Pis, baksana, senin konuşabileceğin insan mı bu?” (2019b, s. 26) ifadelerini kullanır. Kürk mantolu ve yılan derisi iskarpinli kadının hakaretleri işçi çocuğun annesinin de dikkatini çekmiştir. Fakat “Apartman” hikâyesindeki işçi baba karakteri gibi bu hikâyedeki anne karakteri de edilgendir. Çünkü o da işçi sınıfını temsil eden sıradan bir kişidir. Bu arada ihtiraslı kadının çocuğu bile annesinin bu sert tavrını yakışsız bulur. Annesine oyuncakçı çocuğun sınıf arkadaşı olduğunu söyler. Acımasız kadın çocuğunun bu masum tavrına karşı daha sert bir ifade kullanır. “Ben yarın mektebinize de telefon edeceğim. Seni kendi seviyende olmayanlarla temas ettirmeyi gösteririm!” der (2019b, s. 26). Bütün bu olup bitenler karşısında masum çocuğun gözleri yaşarmıştır. Merhametsiz kadının içini acıtan sözlerine rağmen oyuncak satmak için bağırma devam eder. Bir yandan gözyaşını akıtır bir yandan da titrek ve ince sesiyle bağırır: “Beş kuruşa... Arabalar beş kuruşa!” (2019b, s. 26). Öyküde leitmotif tekniğiyle kullanılan bu söz okurun duygu dünyasını etkiler. Yazar anlatıcı, diğer hikâyelerinde olduğu gibi bu hikâyesinde de okuru ana kahramana yakınlaştıracak bir sahneleme tekniği kullanır. Çocuklar arasındaki bu sahneleme tekniği çocuk gerçekliğine uygundur.

“Ayran” hikâyesinde düğüm bölümü sefalet içinde hayat mücadelesi veren bir işçi çocuğun eylem halindeki tasviriyle başlar. Hasan adındaki köylü çocuk öyküde geçen ifadeyle ayran satmak için çıktığı yolda “kocaman ve altı çivili kunduralarını çıplak ayaklarına geçirmiş; sağ koluna aldığı güğümü, ara sıra dinlenerek sürüklemeye çalışmakta(dır)” (Ali, 2019b, s.122). Yazar anlatıcı, hikâyesinin bu bölümünde Hasan’ı “Apartman” hikâyesinde küfe altında ezilen işçi çocuk gibi tasvir eder. Her iki işçi çocuk da aynı dramı yaşamaktadır. İşçi çocuk, bazen sol elindeki çinko maşrapayı yere bırakarak ağır yükünü vücuduna daha az ağır verecek bir şekilde kavramak istiyordu. Ağzına kadar ayranla dolu olan güğümün alt kenarı her adım atışında dizlerine vurmakta ve dirseğine kadar geçirdiği sapı, kolundan kurtulup önüne yuvarlanmak ister gibi, ileri hamleler yapmakta idi. Kunduralarının arka tarafı o kadar dışarı doğru eğilmişti ki, çocuğun topukları ayakkabının ökçesine değil, doğrudan doğruya çamura basıyordu (Ali, 2019b, s. 122).

Yazar anlatıcı, Hasan’ı ayağındaki eğilmiş, eskimiş kundura detayıyla birlikte yaz kış ayran satmak için gidip geldiği istasyon yolundan, evde kendisini bekleyen iki küçük kardeşinden ve dört saat uzaklıktaki nahiyede hizmetçilik yapan annesinden söz eder.

“Cigara” hikâyesinde gece yarısı yağmurlu bir havada yürüyen kahraman anlatıcı, “bir dörtyol ağzındaki genişçe bir meydanın kenarında dört beş çocuğun kavga ettiğini gör(ür)” (Ali,2020, s. 47). Çocukların en büyüğü on yaşlarındadır. Kavga esnasında çamurlu duvarın dibine saçılan beş on gazeteden çocuklardan birinin gazete satıcısı olduğu anlaşılmaktadır. Bu arada sokakta dolaşan sarhoşlar ve barların önündeki otomobiller ve hayat kadını olduğu anlaşılan birkaç kadının da arkalarına bakarak çabuk adımlarla yürümesi mekânın özellikle çocuklar için hiç de tekin olmadığını göstermektedir. Kahraman anlatıcı, hikâyesinin ana kahramanı olan işçi çocuğu diğer hikâyelerinde olduğu gibi öncelikle olumsuz şartlarda yaşayan sosyal çevreleri ve olumsuz mekân tasvirleriyle sunar. Olayların yaşandığı mekânda hava şartları da diğer hikâyelerde olduğu gibi olumsuzdur. Yağmurlu soğuk bir havada geçen olaylarda yollar yine çamurlu, mekân tekinsizdir. Kahraman anlatıcıya, hikâyeni öncesinde gözlemlediği sonrasında müdahil olduğu bir sokak kavgası üzerine kurgulanmıştır. Kavga gecenin karanlığında sokak çocukları arasında yaşanmaktadır. Kavganın merkezinde özellikle yazarın da dikkatini çeken Kemal adında bir çocuk vardır. Anlatıcı kahraman, sekiz on yaşlarında olduğu anlaşılan Kemal’i gece yarısı sokaklarda gazete satan bir işçi çocuk olarak sunar. Hikâyenin düğüm

bölümünü başlatan kavga, Sulbiye adındaki bir kız çocuğu için olmuştur. Aynı kızı seven sekiz on yaşlarındaki iki küçük çocuk kız meselesinden dolayı sokakta kavga etmektedirler. Anlatıcı kahraman, eğitimsiz ve aile terbiyesi almamış sokak çocuklarını ayırmaya çalışır. İlgisi yerde tartaklanan Kemal adındaki gazeteci çocuk üzerindedir. Dayak yiyen Kemal'i Esad adlı kırmızı saçlı çocuğun elinden kurtarır. Bu arada çocuğa kavga esnasında çamura düşürdüğü gazetelerinin ücretini de verir. Fakat çocuk yazarın bütün bu ilgisine ve şefkatine karşı hırçın ve duyarsız davranır. Anlatıcı kahraman, çocuğun içine düştüğü sefaletle acır. Çocuğa parayı verdikten sonra yanından uzaklaşır. Vakit gece yarısını geçmiştir. Yağmurdan iyice ıslanan anlatıcı, çocuğu takip etmeye devam eder. Başını çevirdiğinde barın ışıklı kapısı açılıp dışarıya iki sarhoş delikanlının çıktığını görür. Sarhoşlar birbirlerine yaslanarak salına salına caddeye doğru yürümektedirler. Kemal hâlâ köşede durmakta bir şey arar gibi barın kapısına dikkatle bakmaktadır. Sarhoşlar uzaklaşır uzaklaşmaz oraya koşar, yere eğilir, biraz evvel sarhoşların attığı bir sigara izmaritini alıp eliyle çamurunu temizledikten sonra içmeye başlar. Anlatıcı kahraman hayretle Kemal'i gözlerken Kemal hızlı adımlarla ona doğru yürümektedir. Hikâyede bundan sonra olacaklar okurda merak uyandıracak şekilde kurgulanır. Kahraman anlatıcı, bu arada hikâyenin sonuç bölümüne geçmeden önce Kemal'in sefaletini ve ruh hâlini detaylı bir şekilde anlatır. Fakat bütün detaylar âdeta okuru Kemal'in şahsında sokak çocukları üzerinde düşündürmeye yönelik planlanmıştır. Fakat sokak çocuklarının bu duruma düşmelerine sebep olan sosyal ve ekonomik sebepler üzerinde durulmaz. Okul ve aile kurumlarının bu konudaki ihmalleri tartışılmaz. Kurmacada sadece bir durum tespiti yapılır.

3.3. Hikâyelerin Çözüm Bölümünde Kurgu

Sabahattin Ali'nin roman ve hikâyelerinde genellikle dramatik bir son vardır. Yazarın en çok bilinen *Kuyucaklı Yusuf* romanında Muazzez, *Kürk Mantolu Madonna* romanında Maria Puder, "Hasanboğuldu" hikâyesinde de Emine dramatik bir sonla ölür. Yazar hayata karşı bedbin ve kaygılıdır. Bu bedbinlik ve kaygının sonucu olarak kavuşamayan sevgililer, emeği sömürülen işçiler, burjuva sınıfın küçümsediği köylü tipler vs. hikâyelerinin ana karakterlerini oluşturur. Dönemin savaş atmosferi de yazarın ruh hâlini olumsuz etkilemiştir. Nitekim Ramazan Korkmaz (2016) Sabahattin Ali'nin annesi Hüsnüye Hanım'ın psikolojik rahatsızlığını, kardeşi Fikret'in kekeme oluşunu da bu savaş atmosferine bağlar. Hikâyelerin dokusunda yazarın çocukluk ve ilk gençlik dönemine ait birçok olay ve "aslında yaşanmış kişiler yer al(ır)" (Alangu, 1968, s. 178). Araştırma kapsamında incelenen öykülerde kahraman anlatıcı bakış açısının kullanılması bu gerçeği doğrulamaktadır.

Sınıfsal farklılığın anlatıldığı "Apartman" hikâyesinde işçi baba, kendisi gibi emeği sömürülen hamal çocuğunun dramına dayanamayarak bilincini kaybeder. Çalıştığı apartmanın çatısında uşağın ve apartman sahibinin çocuğuna yaptıklarını gören baba "çatının kenarına kadar gelip orada bir an takılır gibi olduktan sonra, aşağıya, sokağın ortasına, içi toprak dolu bir çuval gibi boğuk bir ses çıkararak düş(er)" (Ali, 2019a, s.84). İşçi babanın öykü sonunda ölüp ölmediği belirsizdir. Fakat kesin olan şu ki o sırada olaya şahit olan mal sahibi bir şeyden tiksiniyormuş gibi yüzünü buruşturur; sonra da pencerelerin kanatlarını hızla vurarak içeriye çekilir (Ali, 2019a, s. 84).

Sınıfsal ayrımcılığın anlatıldığı "Arabalar Beş Kuruşa" hikâyesinde zengin sınıfı temsil eden bir kadının masum bir işçi çocuğa yaptığı muamele içler acısıdır. Yazar, hikâyenin sonunda çocuğun ruh hâlini yoğun duygu atmosferiyle aktarır. Kadın oğlunun kolundan çeker. Geride kalan küçük çocuğa ve annesine, yerin dibine geçirmek istercesine, tahkir edici bir bakışla bakar. Oğlu ise bütün bu olup bitenler karşısında yaşlı gözlerle arkadaşına bakmaktadır (Ali, 2019b, s. 26). Hikâyenin burjuva tipi kahramanı hakaret içeren sözleriyle küçük çocuğu rencide etmiştir. Henüz sekiz yaşında olan masum çocuk her şeye rağmen hayata tutunmaya çalışır. Hikâyenin sonunda çocuğun ağzından çıkan "arabalar beş kuruşa" sözleri hikâyenin dramatik yönünü derinleştirir.

Hayatın zorlukları karşısında ezilen bir başka işçi çocuk "Ayrılan" hikâyesinin başkahramanı Hasan'dır. Kendisinden küçük iki kardeşi olan Hasan istasyonda ayrılan satarak ailesine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Hasan'ın annesi de köye uzak bir nahiyede temizlik işçisi olarak çalışmaktadır. Öykü Hasan'ın istasyondan köye dönerken yaşadığı dramla son bulur. Yazar anlatıcı, Hasan'ın dramını hâkim bakış açısıyla şöyle anlatır:

Büzülmüş bir halde yolun çamurları üzerine uzanan vücudunu kar örtmeye çalışırken o hâlâ birbirine vuran dişlerinin arasından: -Ana... Anacığım... Ana!- diye mırıldanmaya çalışıyordu. Bu sırada, birkaç yüz metre ötede, evlerinin tahta kapısı arkasında rüzgârın sesini dinleyerek küçük Hasan'ı bekleyen iki kardeş, onunkine pek benzeyen bir korku

ile titiriyorlar ve köyün etrafında dolaşan kurtların sesini duydukça, birbirlerine sokularak ağlaşıyorlardı (Ali, 2019b, s. 129)

Öykü “Apartman” öyküsü gibi belirsiz trajik bir sonla biter. Hasan, köye dönüş yolunda ağır kış şartlarına dayanamayıp yere yığılır. Büzülmüş bir halde çamurlu yola yığılan bedenini kar örtmeye başlamıştır. Bu arada çevresinde aç kurtların sesi gelmektedir. Hasan'ın son sözleri “Ana... Anacığım... Ana!” olur. Yazar anlatıcı, öykü sonunda Hasan'ı hayatın zorlukları altında ezilmiş masum bir işçi çocuk tiplmesiyle sunar.

Araştırma kapsamında incelenen “Cigara” öyküsü de kaygı verici bir sonla biter. Hikâyenin ana kahramanı sekiz on yaşlarında olduğu anlaşılan Kemal adındaki işçi bir çocuktur. Çocuk gece vakti barların bulunduğu işlek bir caddede gazete satmaktadır. Öykü bu işçi çocuğun aynı kızı seven bir başka sokak çocuğu tarafından dövülmesi üzerine kurgulanmıştır. Yazarın uzaktan gözlemlediği olayda Kemal, Esad adındaki sokak çocuğu tarafından dövülür. Bu sırada Kemal'in üç beş kuruş kazanmak için sattığı gazeteler çamurlu duvar köşesine saçılır. Kahraman anlatıcı, olaya müdahale ederek Kemal'i hem Esad'ın elinden kurtarır hem de ona yere düşen gazetelerin parasını verir. Kemal ise kendisine yapılan bu iyiliğe karşı duyarsız ve ilgisiz kalır. Çünkü hayatın şartları onu duyarsızlaştırmıştır. Kahraman anlatıcıya teşekkür etmeden yoluna devam eder. Bir süre sonra sarhoşların yola attığı bir izmariti yerden alarak içmeye başlar. Öykü çocuğun bu sefaletiyle son bulur: Öykünün sonu çocuk ve kahraman anlatıcı arasındaki diyalog üzerine kurgulanmıştır. Kahraman anlatıcı, çocuğun kolundan tutarak “Ne o, Kemal bu yaşta sigara mı içiyorsun?” diye sorar. Bu uyarıdan huysuzlanan Kemal, adamın yüzüne önce şöyle bir bakar. Sonrasında onu sert bir hareketle iterek ona “hastir ulan!” der (Ali, 2020, s. 51).

Hikâyenin sonunda çocuk Beyoğlu'nun ışıklı, تنها sokaklarında kaybolup gider. Aslında kaybolup giden işçi sokak çocuklarının gelecektir.

3.4. Hikâyelerde Duygusal Derinliği Arttıran Cümleler

Araştırma kapsamında incelenen hikâyelerinin en önemli özelliklerinden biri okurda duygusal yoğunluğu arttırıcı dramatik cümlelerin kullanılmasıdır. “Apartman” hikâyesinde hamallık yapan işçi çocuk kendisine yapılan haksızlık karşısında “o kadar yerler dolaştırdınız, paramı verin hiç olmazsa!” der (Ali, 2019a, s.83). Masum çocuğun talebine sinirlenen acımasız uşak hemen basit bir hesaplama yapar: “İki şarap şişesi kırıldı, yüz ellilerden üç lira... Bir de para mı istiyorsun?” (Ali, 2019a, s. 83). Yazar anlatıcı, işçi çocuk ve işveren arasında geçen diyalogu sahneleme tekniğiyle verdikten sonra işçi çocuğun ağzından şu ifadeleri kullanır: “Beş kuruşumu verin!” Çocuğun bu masum talebi karşısında acımasız mal sahibi hırsından kıpkırmızı kesilerek masum çocuğa hakaretler yağdırır (Ali, 2019a, s.84). Hikâyede işçi çocuğun “Beş kuruşumu verin” şeklindeki sözleri duygusal bir ifadedir ve okurun çocuğa karşı acıma duygusunu arttıracak niteliktedir.

“Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesinde hikâyenin duygusal yoğunluğunu ve etki düzeyini arttıran cümle oyuncakçı çocuğun cadde köşelerinde söylediği “arabalar beş kuruşa” cümlesidir. Oyuncakçı çocuğun dramıyla özdeşleşen bu cümle, öyküde başlığın dışında sekiz defa geçmektedir. Cümle bir leitmotif örneği olarak öyküde akıcılığı sağlamış ve hikâyenin estetik değerini arttırmıştır. Cümlelerin en etkili kullanımı hikâyenin sonunda olmuştur. Sınıfsal ayrımcılığın anlatıldığı öykü sonunda zengin merhametsiz kadın oyuncakçı çocukla konuşan oğlunun kolundan çekerek onu arkadaşından uzaklaştırır. Çünkü arada derin bir sınıf ayrımı vardır. Kendisini burjuva olarak gören acımasız kadın oğlunu yanına aldıktan sonra satıcı çocuğa ve köşe başında bekleyen annesine alçaltıcı bir bakışla bakar. Bu arada zengin kadının oğlu annesinin sert ve kaba tavırlarından dolayı üzülmüştür. Annesiyle yürüyüp giderken gözyaşları içinde dönüp dönüp arkadaşına bakmaktadır. Satıcı çocuk da sınıf arkadaşıyla aynı masum duyguları yaşamaktadır. Zengin kadının aşağılayıcı tavırlarına rağmen gözyaşları içinde bağırma devam eder: “Beş kuruşa... Arabalar beş kuruşa!” (Ali, 2019b, s. 26). Öykü küçük masum çocuğun sokaktaki bu bağırma sesleriyle biter.

“Ayran” hikâyesinde duygusal yoğunluğu arttıran en belirgin cümle “Hey, çocuk, hakkını helal et!” (Ali, 2019b, s. 127) cümlesidir. Öyküde Hasan'ın istasyonda sattığı ayrandan iki bardak içen yolcu, cebinden çıkardığı bir onluğu aşağı atarak ondan para üstünü ister. Hasan parayı bozdurmak için etrafına bakındığında istasyon memurundan başka hiç kimsenin kalmadığını fark eder. O sırada tren hareket etmeye başlar. Küçük çocuk, istasyon memurundan parayı bozmasını ister. Fakat memur çocuğa yardımcı olmaz. Bu arada tren hareket etmeye başlar. Vagon penceresinin önünde bekleyen

yolcu, ısrarla Hasan'dan parasının üstünü ister. Hasan, parayı bozdurmadan adama geri verir. Adam parayı yeleğinin cebine koyduktan sonra “Yok çeyreğim, ne yapalım!” der (Ali, 2019b, s. 127). Tren uzaklaşmaya başlayınca istasyonda adamın “Hey, çocuk, hakkımı helal et!” (Ali, 2019b, s. 127) sözleri yankılanır. Küçük Hasan, sattığı ayranın parasını alamamıştır. Şaşkınlıkla trenin arkasından bakakalır. Tren yol alırken adamın “Helal et bakayım, helal et! Hadi!” sözleri duyulmaktadır.

“Cigara” hikâyesinde kahraman anlatıcı, sokakta bulduğu sigara izmaritini içine çeken Kemal'e “ne o, Kemal? Bu yaşta cigara mı içiyorsun?” diye seslenir. Kemal, kahraman anlatıcının bu iyi niyetli seslenişine karşı “hastir ulan!” şeklinde yakışıksız bir ifade kullanır. Kemal'in kullandığı bu argo ifade sokak çocuklarının yetiştiği sosyal çevreyi göstermesi bakımından önemlidir. Yazar anlatıcı, Kemal'in bu saygısız ifadesine rağmen ona herhangi bir tepkide bulunmaz. Sessizce tavırlarını gözlemlemeye devam eder. Eğitimsiz sefil çocuk, kahraman anlatıcıya hakaret ettikten sonra Beyoğlu'nun ışıklı, تنها sokaklarında kaybolur. Öyküde geçen “hastir ulan!” sözü yazarın dışında okurda da Kemal'e karşı olumsuz duygulara neden olmaz. Hikâyenin tematik yapısına uygun olarak kullanılan söz Kemal'in içinde bulunduğu sosyal yaşantıyı daha görünür kılmak için kullanılmıştır.

3.5. Hikâyelerde Mekânın Trajedisi

Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde mekân tasvirleri uzun ve ayrıntılı değildir. Mekân tasvirleri genellikle kahramanların sosyal ve ekonomik yaşantılarını yansıtmak için yapılır.

Hikâyelerde çocuk kahramanların fiziksel ve ruhsal hâllerindeki bedbinlik dış çevrenin kötü ve karamsar görüntüsüyle bir bütünlük arz eder. Küfe altında ezilen işçi bir çocuğun dramının anlatıldığı “Apartman” hikâyesinde hava güneşli ve aşırı derecede sıcaktır. Yazar anlatıcı, işçi çocukla ilgi algısal mekân oluşturmak için “kalktığı yerde parkeler kıpkırmızı idi ve güneş orasını donuk donuk parlatıyordu” der (Ali, 2019a, s. 83). Çocuk, güneşli bir havada gücünün çok üstünde ağır bir yük taşımanın zorluğunu yaşamaktadır. Yazar anlatıcı, hamallık yapan küçük çocuğun dramını etkili bir şekilde yansıtmak için mekânı dramatik bir tabloyla çizer. Güneşli bir havada içki dolu şişeleri sırtında taşıyan küçük çocuk, babasıyla aynı dramı yaşamaktadır. Nitekim babası da kendisi gibi işçidir ve acımasız patronların hakaretleri altında ezilmekte ve emeği sömürülmektedir.

“Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesinde mekân iki farklı sosyal sınıfın yaşam tarzını yansıtmak üzere planlanmıştır. Hikâyenin asıl kahramanı olan işçi çocuk ve annesi çamurlu sokak köşelerine yerleşirken karşıt tematik güç olan zengin sınıf ise onların “buldukları köşenin biraz ötesinde parlak vitrinli bir tuhafiye mağazası (nda)” (Ali, 2019b, s. 21) görülür. Yazar anlatıcı, zengin sınıfın mekânını büyük kristallerin arkasında türlü türlü göz alıcı renklerle süslenmiş boyunbağları, sık tokalı kemerler, yün kazaklar, eldivenler ve insanlara lazım olan ve olmayan daha birçok şeyle tasvir eder. Ana oğul bu mağazaların önlerinden geçerken mümkün olduğunca etraflarına bakmaz; oyuncak satmak için yerleşecekleri çamurlu sokak köşelerine odaklanırlar. Lüks mekânlara bakmak bile onlar için âdeta hadlerini aşmak anlamına gelir. Yoksul anne ve oğlu toplumun bu şekilde kendilerine biçtiği rolü yaşamak zorundadır.

İşçi bir köylü çocuğunun yoksulluğunu ve sefaletini anlatan “Ayran” hikâyesinde de mekân kahramanın sosyoekonomik gerçeklerine göre tasvir edilmiştir. Hikâyede yaz kış demeden her gün ayran satmak için tren istasyonunu giden Hasan adındaki bir köylü çocuğun dramı anlatılır. Köylü çocuğun ayran satmak için çıktığı yol “eriyen karlarla diz boyu çamurdu(r)” (Ali, 2019b, s. 124). Çocuk, trene yetişmek için yola, güneşin iki mızrak boyu yükseldiği bir vakitte yani güneşin doğuşundan yaklaşık bir saat sonra çıkmaktadır. Çocuğun işe gittiği zamanda yol eriyen karlı su birikintileriyle doludur. Güneş çamurlu su birikintilerine vurduca etrafı donuk sarı bir renk kaplamaktadır. Olay örgüsünün önemli bir bölümünün geçtiği istasyon binası da işçi Hasan'ın bedbinliğini yansıtmak üzere tasvir edilir. Bina geniş bir ovanın tam orta yerinde iki tarafı çıplak dağlarla çevrilidir. Etrafı yapraksız akasya ağaçlarıyla dolu olan “bu soğuk bina, oraya rastgele atılmış bir taş parçasını andırıyordu. Günde iki defa geçen posta treni bile, ne diye bu manasız yerde duruyorum diye hayret eder gibiydi” (Ali, 2019b, s. 125). Oruç'un da ifadesiyle öyküde yapılan tabiat tasvirleri, Hasan'ın yalnızlığını daha görünür kılmaktadır (2023, s. 120). İstasyon yolundaki küçük kuru söğüt ağacı, küçük derenin üstünde çökecek gibi duran köprü, viraneyi andıran değirmen, iki tarafı dağlarla çevrili upuzun ova, bu ovanın ortasında duran istasyon binası Hasan'ın yalnızlığıyla özdeşleşen tabiat unsurlarıdır. Tasvirlerde geçen pis su birikintileri, çıplak dağlar, yapraksız ağaçlar, çorak ova, sisli hava ve soğuk bina gibi olumsuz duygular çağrıştıran sıfat tamlamaları âdeta zorlu tabiat ve hayat şartları altında ezilen Hasan'la özdeşleşir. Hasan'ın dramıyla tabiatın zorlu şartları öykü boyunca birlikte verilir.

Mekânın kahramanların sosyal ve psikolojik yaşantılarıyla ilişkili olarak planlandığı bir başka öykü örneği “Cigara”dır. Öyküde çevre ve objeler sokak çocuklarının sefaletini görünür kılmak için tasvir edilir. Yazar, mekân tasvirini kahraman anlatıcı bakış açısıyla yapar (Ali, 2020, s. 47). Öyküde olaylar gece yarısı ve barların açık olduğu bir sokakta geçmektedir. Yağmurlu bir havada geçen olaylarda yerler yine çamurludur. Gazete satan işçi çocuklar çamurlu sokaklarda birbirleriyle kavga etmektedirler. Kahraman anlatıcı, gece karanlığında sokaklarda kavga eden çocukların eğitimsizliğini ve sefaletini sigara objesiyle ilişkilendirerek gözler önüne serer.

3.6. Hikâyelerde Objelerin Sembolik Değeri

Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde kahramanların sosyal ve psikolojik hayatlarıyla özdeşleşen birer objenin olduğu dikkat çekicidir. “Apartman” hikâyesinde bu obje çocuk kahramanın ağırlığı altında ezildiği küfedir. Yazar hikâyenin düğüm bölümünü küfeyle ilişkilendirerek anlatmaya başlar.

Hikâyede apartmanın beşinci katında çalışan baba, aşağıda sokağın başında oğlunun haddinden fazla ağır bir küfeyi yüklenmiş olarak geldiğini görür. Çocuk zayıf bedeniyle küfeyi yukarı katlara taşımaya çalışırken iki şarap şişesini düşürür. Emeğinin karşılığını talep eden çocuk, uşak tarafından, kırılan şarap şişeleri bahane edilerek oradan uzaklaştırmaya çalışılır (Oruç, 2023, s. 120).

Küfenin ve onun temsil ettiği gücün altında ezilen çocuğun durumu babasını derinden üzer. Oğlunun yaşadığı drama dayanamayan baba değersiz bir nesne gibi damdan düşer.

“Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesinde işçi çocuğun dramını yansıtan obje ise tahta tekerlekli oyuncaklardır. Tahta tekerlekli oyuncaklar ana kahramanın masumiyetiyle ilişkili objelerdir.

“Ayran” hikâyesinde işçi çocuk Hasan’la taşıdığı güğüm arasında yakın bir ilişki vardır. “Yol boyunca taşımakta zorlandığı ayran dolu güğüm, onun toplumsal koşullar altında ezilmişliğini ima eder” (Oruç, 2023, s. 20). “Apartman” hikâyesindeki küfe gibi “Ayran” hikâyesindeki güğüm de sembolik bir anlam taşır. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin meydana getirdiği sınıflar arası mücadele, üst tabakadakilerin alt tabakadakileri ezmesi metaforik anlamda güğüm objesinde karşılık bulur.

“Cigara” hikâyesinde obje aynı zamanda hikâyenin ana başlığı olmuştur. Hikâyenin ana kahramanı olan çocuk, sokaklarda gazete satıcılığı yapmaktadır. Kemal adındaki çocuk, sarhoşların yere attığı sigara izmaritlerini yerden alıp içecek kadar eğitimsizdir. Kahraman anlatıcı, Kemal’in sefaletini ve cehaletini hikâyenin sonunda sigara objesiyle ilişkilendirerek anlatır. “Kemal hâlâ köşede duruyor, fakat barın kapısına dikkatle bakıyordu. Sarhoşlar uzaklaşır uzaklaşmaz oraya koştu, yere eğildi, biraz evvel çıkanların attığı bir cigara izmaritini alıp eliyle çamurunu temizleyerek ağzına götürdü, sıkı sıkı birkaç nefes çekti, gözlerinin parladığını uzaktan görüyordum” (Ali, 2020, s.51). Kahraman anlatıcı, Kemal’in hâlini uzaktan seyrederek gerçekçi bir bakış açısıyla aktarır. Burada Kemal’in iç dünyasını çözümlenmeye yönelik hâkim bakış açısını kullanmaz.

3.7. Hikâyelerin Kurgusal Tablosu

Öykü Adı	Apartman	Arabalar Beş Kuruşa	Ayran	Cigara
Zaman	Öğle vakti- Ağustos	Akşam vakti	Akşam vakti-kış	Gece vakti
Mekân	Sokak	Çamurlu sokaklar	Çamurlu Yol-istasyon	Çamurlu sokak
Kahraman	İşçi çocuk	İşçi çocuk	İşçi çocuk	İşçi çocuk
Obje	Küfe	Oyuncak	Güğüm	Sigara
Duygusal cümle	“Beş kuruşumu verin”	“Arabalar beş kuruşa!”	Hey, çocuk, hakkımı helal et	“Hastir ulan!”

Başkahramanların Yaşı	Belirsiz	Sekiz	Sekiz-on	Sekiz-on
------------------------------	----------	-------	----------	----------

Kurgu Tablosu: Öykülerde olaylar genellikle akşam vakti sokaklarda geçmektedir. Objeler kahramanların sosyal yaşantısıyla örtüşmektedir. İşçi çocukların trajik hayatları üzerine kurgulanan öykülerde çocuklar sekiz on yaş aralıklarındadırlar. Hikâyelerin tamamında duygusal tonda cümleler geçmektedir.

Sabahattin Ali hikâyelerini genel itibariyle hayatın gerçeklerinden esinlenerek kaleme alır. Onda hikâye sanatıyla insanları bilinçlendirme çabası vardır. Kuyucaklı Yusuf yazarı bu konuda şöyle der: “Benim kanaatimce sanat insana insanı ve hayatı ve bunların manasını öğretmekle muvazzaftır. Ancak bu takdirde geniş bir küttele daha çok insani olmak, daha iyi bir hayata varmak arzuları belirir” (Ali, 1979, s. 242). Ona göre sanat okura bütün ayrıntılarıyla gerçek hayatı anlatmalı; okura daha iyiyi, daha doğruyu ve daha yükseği öğretmelidir. Nitekim Sabahattin Ali hayatının son yıllarında sosyal gerçekliğe bağlanmış bir yazardır (Alangu, 1968, s. 176). Onu bu yola hayatında yaşadığı bazı olaylar ve siyasî ideolojisi sevk etmiştir.

Sabahattin Ali, hikâyelerinde çocuklara yönelik sosyolojik tespitlerde bulunur. Dönem itibariyle çocukların yaşadıkları sorunlar hakkında örtük mesajlar verir ve sonuçta çözümü okuyucuya bırakır.

Sabahattin Ali'nin araştırma kapsamına aldığımız hikâyelerinde anlatım “ben anlatıcının” bakış açısıyla yapılır. Yazarın gerçek hayatından kesitler taşıyan hikâyelerde ben anlatıcı birinci tekil anlatıcı olduğu için hikâyenin başkahramanıdır. “Kurgunun odağında yer aldığı için anlatı unsurlarının tanımlanmasında birinci derecede rol oynar” (Deveci, 2012, s. 47). Fakat Sabahattin Ali anlatı unsurlarını tanımlarken nesnel tutumlu bir gözlemci olmaya özen gösterir. Nesnel (gözlemci) anlatıcıda “anlatıcı, olaya ve kişilere dışardan belli bir mesafeden, tarafsız, yansız bir gözlemci sıfatıyla bakar. Okuyucularla kişileri baş başa bırakır”(Çetin, 2012, s. 104). Nesnel (gözlemci) anlatıcı olayların akışında belirleyici veya değiştirici rol üstlenmez. Romandaki olaylara dışarıdan müdahale etmez. “Romanı bize daha çok anlatma yöntemiyle sunar” (Çetin, 2012, s. 104). Anlatma yönteminde daha çok özetlemede tekniğini kullanır.

Sonuç

Sabahattin Ali'nin öyküleri yapısal açıdan incelendiklerinde benzer özellikler gösterdikleri görülmektedir. Öykülerin “serim” bölümündeki ortak özellikler şu şekilde belirlenmiştir:

Hikâyelerde zaman vurgusu özellikle dikkat çeker. Küfeci çocuğun dramını anlatan “Apartman” hikâyesinde olaylar gündüz vakti sıcak güneşin altında geçer. Seçilen vakit hamallık yapan çocuğun dramını yansıtacak özelliğe sahiptir. “Apartman” hikâyesinde yaz ayında yük taşımamanın, “Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesinde gece vakti oyuncak, “Ayran” hikâyesinde sabaha erken saatlerde başlayıp akşam vaktine kadar ayran, “Cigara” hikâyesinde yine gece vakti gazete satmanın çocuk dünyasına göre zorlukları zaman vurgusuyla yansıtılmıştır. Hikâyelerin serim bölümünde mekân kurgusu da işçi çocukların dramını yansıtacak şekilde planlanmıştır. Öykülerde mekânlar işçi çocukların yaşam alanlarına göre seçilmiştir ve iç karartıcıdır. Olaylar genellikle zor çalışma şartları altında geçmektedir. “Apartman” hikâyesinde olayların cereyan ettiği sokaklar sıcak, “Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesinde parıltısız ve yarı aydınlık, “Ayran” ve “Cigara” öykülerinde yağmur ve karın etkisiyle çamurludur. Hikâyelerde mekânlar genellikle kahramanların ruh hâlini yansıtacak şekilde tasvir edilmiştir.

Öykülerde kahramanların sosyoekonomik şartlarını yansıtan pasajlar verildikten sonra “düğüm” bölümüne geçilir. Düğüm bölümünde okurda kahramanlarla ilgili merak uyandıracak bir olayın başlangıcı vardır. Yazar anlatıcı, bu bölümü genelde kendi müşahedeleri üzerine kurgulamıştır. Yazar anlatıcı, “Apartman” hikâyesinde öncelikle küfeci çocuğun ağır bir yük altında nasıl zorlandığına; “Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesinde oyuncakçı masum çocuğu tahkir eden zengin kadının kibirli tavırlarına, “Ayran” hikâyesinde küçük Hasan'ın ayran satmak için çıktığı yolda yaşadığı zorluğa, “Cigara” hikâyesinde de gazete satan Kemal'in sokak çocukları tarafından nasıl dövüldüğüne dikkat çeker. Okurda yaşanacak olaylarla ilgili bir merak uyandırdıktan sonra öyküsüne olayların detayını anlatacak şekilde devam eder. Kahraman anlatıcı, “Cigara” öyküsü dışında diğer öykülerde olaylara müdahil değildir. O sadece hâkim bakış açısıyla işçi çocukların dramlarını dışarıdan izler.

Öykülerin “çözüm” bölümündeki ortak özellikler şu şekilde belirlenmiştir. Sabahattin Ali'nin araştırma kapsamındaki hikâyelerinin en tipik özelliği dramatik bir sonla bitmeleridir. Nitekim onun en bilinen *Kuyucaklı Yusuf* ve *Kürk Mantolu Madonna* romanları da dramatik bir sonla biter. “Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesinde oyuncakçı çocuğun kalbi kırılır, gözyaşları içinde oyuncak satmaya devam eder. “Cigara” hikâyesinde yerde bulduğu izmariti ağzına götürüp içecek kadar eğitimsiz olan çocuk, gece Beyoğlu'nun karanlık sokaklarında kaybolur. “Apartman” hikâyesinde hakkını alamayan küfeci çocuk gözyaşları içinde mutsuz bir son yaşar. “Ayran” hikâyesinde köye dönüş yolunda bedeni karlar altında kalan Hasan'ın sonu ise belirsizdir. Hikâyedeki belirsiz ve trajik sonların dönemin sosyal ve siyasal şartlarından kaynaklandığı söylenebilir. Yazarın yaşadığı dönemde gördüğü tahkikatlar, aldığı hapis cezaları ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlar doğal olarak eserlerine olumsuz yansımıştır. Hikâyelerde ana kahramanların tamamı emeği sömürülen işçi çocuklardır. Bu bağlamda öykülerde toplumcu gerçeklikten eleştirel bir gerçekliğe doğru bir evrilme söz konusudur. “Apartman” hikâyesinde çocuk kahraman hamallık yapmakta, “Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesinde oyuncak, “Ayran” hikâyesinde ayran, “Cigara” hikâyesinde gazete satmaktadır. Öykülerin tamamında çocuk kahramanların sosyal ve ekonomik şartlarını simgeleyen birer obje bulunmaktadır. “Apartman”da, “küfe”, “Arabalar Beş Kuruşa”da “tekerlekli arabalar”, “Ayran” da “güğüm”, “Cigara”da ise “sigara izmariti” kahramanların sosyoekonomik durumlarını yansıtan birer obje olarak kullanılmıştır. “Ayran” hikâyesinde güğüm ve “Apartman” hikâyesinde küfe işçi çocukların hayatın zorlukları karşısında nasıl ezildiklerini; “Cigara” hikâyesinde sigara Kemal'in sefaletini ve eğitimsizliğini, “Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesinde de oyuncaklar satıcı çocuğun kendi gerçeklerinden nasıl koparıldığını ve yetişkin bir birey gibi hayatın zorluklarına karşı tutunmak için nasıl mücadele ettiğini göstermek için sunulmuştur.

Hikâyelerde okur üzerinde etki bırakan; akılda kalıcı; duygusal derinliği arttıran cümleler kullanılmıştır. “Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesinde masum çocuk zengin kadının kırıcı sözleri karşısında “arabalar beş kuruşa!”, “Apartman” hikâyesinde haksızlığa uğrayan hamal çocuk “beş kuruşumu verin”, “Ayran” hikâyesinde içtiği ayranın borcunu ödemeyen adam “hey çocuk hakkını helal et,” “Cigara” hikâyesinde küçük Kemal kendisine bu yaşta sigara mı içiyorsun diyen kahraman anlatıcıya “hastır ulan!” der. Bütün bu cümleler hikâyenin dokusu içinde dramatik bir anlam kazanır. Hikâyelerin geneline bakıldığında yazarın bu türde cümleleri çocuk gerçekliğine uygun olarak özenle seçtiği görülmektedir.

Sonuç olarak Sabahattin Ali'nin öykülerini kalıp bir formata göre kaleme aldığı görülmektedir. *Kuyucaklı Yusuf* yazarının diğer öykü ve romanları da bu şekilde incelenirse benzer özelliklere sahip olduğu görülecektir. Aynı türde bir değerlendirme farklı yazar ve eserleri için de uygulanabilir.

Kaynakça

- Alangu, T. (1968). *Cumhuriyetten sonra hikâye ve roman 1919-1930. C.1*, İstanbul Matbaası.
- Aktaş, Ş. (1998). *Roman sanatı ve roman incelemelerine giriş*. Akçağ Yayınları
- Ali, S. (2019a). *Bütün hikâyeleri-2*. Maviçatı Yayınları.
- Ali, S. (2019b). *Bütün hikâyeleri-3*. Maviçatı Yayınları.
- Ali, S. (2019c). *Kuyucaklı Yusuf*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, S. (2020). *Bütün hikâyeleri-5*. Maviçatı Yayınları.
- Ali, S. (1979). Sabahattin Ali'nin sanat anlayışı. F. Laslo Ali & A. Özkırımlı (Ed.), *Sabahattin Ali içinde* (s. 41-42), Cem Yayınları.
- Aristoteles, Augustinus & Heidegger (1997). *Zaman kavramı*. (S. Babür, Çev.). İmge Kitapevi.
- Berkes, M. (1945). Hüseyin Rahmi romanlarında kadın tipleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 3(5), 539-552.
- Büyükkavas K. Ş. (2005). Peyami Safa'nın romanlarında isim sembolizasyonu. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 148-152.
- Crane, R. S. (2010). Yapı kavramı. P. Stevick (Ed.), *Roman teorisi* (s. 132-133) içinde, (S. Kantarcıoğlu, Çev.). Akçağ Yayınları.
- Çetin, N. (2012). *Roman çözümleme yöntemleri*. Öncü Kitap.
- Çıblak, N. (2005). V. Propp'un masal çözümleme metodu. *Türk Dili*, 638, 127-140.
- Deveci, M. (2012). *Ferit Edgü anlatılarında yapı ve izlek*. Akçağ Yayınları.
- Egri, L. (1982). *Piyas yazma sanatı*. (S. Taşer, Çev.). Yazko Yayınları.
- Elhuz, Ü. (2020) Küçük Adam'ın zamansal yolculuğu: Orhan kemal'in romanlarında zaman. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1(1), 1-27.
- Goldman, L. (1971). Yazınsal yaratmada bireyin işlevini nasıl anlamalı. (T. Saraç, Çev.). *Türk Dili*, 23 (234), 532-533.
- Gözütok, T. (2011). Eşkıyalık ve Çakırcalı Mehmet Efe'nin Türk edebiyatına izdüşümü. *Türkbilig*, 21, 49-72.
- Gürsel, A. (1990). *Çağdaş Türk romanları üzerine incelemeler*. Gündoğan Yayınları.
- Hawthorn, J. (2014). *Roman analizi*. (U. Köse, Ö. Gümü ve Ö. Bayrak, Çev.). Kesit Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1990). *Haydutlar*. (F. Taşkent, Çev.). Logos Yayıncılık.
- Karaca, İ. (2012). Tarihi romanlarda mekân-coğrafya. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 34(34), 71-90.
- Kartal, S. G. (2012). Peyami Safa'nın romanlarında idealist gençler ve ortak özellikleri. *Erdem*, 62, 111-124.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Yayıncılık.
- Kaya, Ş. (2018). Suat Derviş'in romanlarında kadın karakterler. *Folklor/edebiyat*, 24(96), 97-110.
- Korkmaz, R. (2016). *Sabahattin Ali insan ve eser*. Kesit Yayınları.
- Korkmaz, R. (2007). Romanda mekânın poetiği, A. Külhanlıoğlu & S. Eker (Haz.), *Edebiyat ve dil yazıları Mustafa İsen'e armağan* (s.399-415) içinde. Grafiker Yayınları.
- Küçükdoğan, B. (2010). *Sinemada kurgu ve Einstein*. Hayalbaz Kitap.

- Moran, B. (1994). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. Cem Yayınevi.
- Oruç, O. (2023). Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde çocuk işçiler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(1), 117-123.
- Stevick, P. (2010). *Roman teorisi*. (S. Kantarcıoğlu, Çev.). Akçağ Yayınları.
- Şeker, A. & Kurt, G. (2022), Yaşar Kemal'in romanlarında yaşlı roman kahramanları. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 41-47.
- Propp, V. (2001). *Masalın biçimbilimi*. (M. S. Rıfat, Çev.). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pudovkin, V. (1995), *Sinemanın temel ilkeleri*. (N. Özön, Çev.). Bilgi Yayınları.
- Tekin, M. (2011). *Roman sanatı, romanın unsurları*. Ötüken
- Turan, Y. Z. (2020). Deniz feneri ve Cevdet Bey ve Oğulları'na yapısal bir yaklaşım. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 8, 150-162.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Yazarın çıkar çatışması olmamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul iznine ihtiyaç yoktur.

Türkiye'nin Ekonomi-Politikleri: İktidar ve Sermaye Yapısının Ombudsman Benzeri Kurumlar Üzerinden Analizi (1960-2000)

Turkey's Economy-Politics: Analysis of The Structure of Power and Capital Through Ombudsman-Like Institutions (1960-2000)

Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN

Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Gümüşhane, Türkiye

Gümüşhane University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Gümüşhane, Türkiye

ORCID: 0000-0002-3476-8865 | Email: kadircanerdogan@gumushane.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Doğan, K. C. (2023). Türkiye'nin ekonomi-politigi: iktidar ve sermaye yapısının Ombudsman benzeri kurumlar üzerinden analizi (1960-2000). *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 211-222.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01/11/2023 **Kabul Tarihi / Accepted:** 18/12/2023

Yayın Tarihi / Published: 30/12/2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt/ Volume: 11 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 211-222

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir. / This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Kadir Caner DOĞAN) It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Ombudsman ve ombudsman benzeri kurumlar, asıl olarak demokrasinin, insan haklarının ve hukukun üstünlüğünün güvencesi olarak çalışan ve temel kamusal sorunları çözerek halkın dostu olan yapılardır. Diğer yandan, kapitalizmin her kriz döneminde yeniden yapılandığı ve kendine has bir üretim biçimi ile örgütlendiği tarihsel süreçte görülmektedir. Nitekim Türkiye'de de kapitalizmin yaşadığı krizlerden sonra ve oligunlaşma evresinde farklı dönemlerde farklı iktidar ve sermaye odakları çerçevesinde yapılandığı gözlenmiştir. Türkiye'de 1960'dan 1980'li yıllara kadar devlet odaklı bürokrasinin etkin olduğu bir kapitalist yapılanma görülürken; 1980'li yıllardan 2000'li yıllara ise özel sektör eksenli siyaset kurumunun ağırlıkta olduğu bir üretim biçimine geçilmiştir. Dolayısıyla siyaset-bürokrasi ilişkileri, ekonomi-politik açısından da öneme sahiptir. Bu çalışmada örneklenen ombudsman benzeri kurumlar da bu dönemde katılımın, demokrasinin ve şeffaflığın bir görünümü olarak yaşanan sermaye birikim mantığı ve iktidar bloğu ile özdeşleşerek gelişimini sürdürmüştür. Bu çalışmanın doğrudan ombudsman değil de ombudsman benzeri kurumlar üzerinden incelenmesinin nedeni, bunların devletin kapitalist iktidar blokları ve sermaye üretim süreçleriyle derin bağları bulunması üzerine devletin temel organlarına, özellikle siyasi ve idari yapılara kaynak olmasıdır. Bu çalışmanın amacı, genel hatları ile Türkiye'de sermaye üretim birikim biçimleri, iktidar eksenli ve ombudsman benzeri kurumlar arasında ilişki kurmaktır. Çalışmanın yöntemi, literatür taramasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sermaye birikim rejimi, iktidar bloğu, Kapitalizm, Türkiye, Ombudsman benzeri kurumlar.

Abstract

Ombudsman and ombudsman-like institutions are structures that essentially work as a guarantee of democracy, human rights and the rule of law, and have become more like friends of the public by solving basic public problems. On the other hand, it is seen in the historical process that capitalism is restructured in every crisis period and organized with its own form of production. As a matter of fact, it has been observed that capitalism in Turkey was structured within the framework of different centers of power and capital in different periods, after the crises it experienced and during its maturation phase. While Turkey had a capitalist structure in which the state-oriented bureaucracy was active from the 1960s to the 1980s; from the 1980s to the 2000s, a mode of production was transitioned to where the private sector-oriented political institution was dominant. Therefore, politics-bureaucracy relations are also important in terms of economy and politics. Institutions such as the ombudsman exemplified in this study also continued their development by identifying with the logic of capital accumulation and the power bloc, which was experienced as a manifestation of participation, democracy and transparency in this period. The reason why this study is examined through ombudsman-like institutions rather than directly through ombudsman is that these are the source of the basic organs of the state, especially political and administrative structures, as they have deep ties with the capitalist power blocks and capital production processes of the state. The aim of this study, in general terms, is to establish a relationship between the forms of capital production accumulation, the axis of power and ombudsman-like institutions in Turkey. The method of the study is literature Survey.

Keywords: Capital accumulation regime, power bloc, Capitalism, Turkey, Ombudsman-like institutions.

Giriş

Türkiye’de 1980 öncesinde ithal ikameci sanayi politikaları etkili olmuş ve dışa kapalı bir sanayileşme süreci devam etmiştir. Ancak Türkiye’de 1980’li yıllardan sonra dünyada yaşanmakta olan neo-liberal serbest piyasa ekonomisine dayalı politikalarla birlikte sermayenin önündeki engellerin kaldırılması ve ticaretin liberalizasyonu yanında ekonominin ve siyasetin yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. Bu şekilde de Türkiye’de devlet bürokrasinin siyasetteki ve ekonomi üzerinde rolü dönüşüme uğramıştır.

Türkiye’de devlet bürokrasisi, tarihsel süreç içerisinde Osmanlı Devleti’nden günümüze inşili çıkışlı bir seyir izlemiştir. Bu zaman diliminde kimi zaman siyasetin bürokrasiye karşı olan üstünlüğünden söz edilebilirken, kimi zaman da bürokrasinin siyasete olan üstünlüğünden söz etmek mümkündür. Türkiye’de bürokrasi, asıl ihtişamlı zamanlarına Cumhuriyet’in ilanı sonrasında tek parti iktidarı döneminde ulaşmıştır. Diğer yandan tek parti iktidarı sonrasında güç kaybına uğrayan bürokrasi, 1980’li yıllardan itibaren önemini yitirerek siyasetin bir kolu konumuna gelmiştir.

Literatürde “yönetişimci devlet” kavramı ve sermaye birikim mantığı ile ombudsman benzeri kurumlar arasında bağlantı kurulabilir. Nitekim ombudsmanın özü bu ilişkinin merkezinde olduğu gibi buna benzeyen diğer yapılar da burada örnek gösterilebilir. Bunun doğrultusunda, fordist üretim sürecinden post-fordist üretim sürecine geçilmesi de burada dikkate alınması gereken bir konudur. Bunlara ek olarak “postmodern kamu yönetimi” söylemi de belirtilmelidir. Burada belirtilen kavramsal çerçeve üzerinden ombudsmanın iktidar ve sermaye bloğu arasındaki değerlendirilmesi yapılabilir. Ombudsmanın ve benzer kurumların en önemli niteliği de etik ve ahlak felsefesi ilkelerini temel almalarıdır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kamu bürokrasisi ve sermaye örgütlenmesi arasındaki bağın yani ekonomi-politik açılarından 1960’lı yıllardan 2000’li yıllara genel görünümünü ombudsman benzeri kurumlar örneği ile ana hatları çerçevesinde analiz etmektir. Çünkü ombudsman benzeri kurumlar ile ombudsmanın alanının nerelere ulaştığı ve kültürel çevresini ne düzeyde genişlettiğinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Diğer yandan bu çalışmada, direkt ombudsman yerine ona benzer kurumlar üzerinden analiz yapılmasının nedenleri arasında, bu kurumların siyasi ve idari yapılar ile devletin temel organlarına temel sağlıyor olmaları gelmektedir. Bu nedenle de devletin kapitalist iktidar blokları ve sermaye üretim süreçleri ile sıkı ilişkileri mevcuttur. Çalışmanın yöntemi, literatür analizidir. Çalışma dört ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, kapitalizm, iktidar ve kriz arasındaki bağ ortaya konulmuş, ikinci bölümde Türkiye’de 1960 yılından 2000 yılına kadar geçen zamanda temel iktisat politikaları, iktidar ve sermaye birikim süreci incelenmiş, üçüncü bölümde, Türkiye’de ombudsman benzeri kurumlar açıklanmış ve dördüncü bölümde de ombudsman benzeri kurumların Türkiye ekonomi-politigi ile değerlendirilmesi sağlanmıştır. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise konu ile ilgili genel bulgular ve analizler yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

1. Kapitalizm, İktidar ve Kriz

Kapitalist düzende, talep ve arz, söz konusu değer, piyasada var olan değere çevrilmesi manasını taşımaktadır. Arz, bir malın satıcılarının toplamına, talep ise adı geçen malın alıcılarının toplamına eşittir. Piyasada muktedir olan rekabet, kuvvetli olanı, karşı cephedeki rakiplerine oranla erişilmez pozisyona getirir. Piyasada alıcılar ve satıcılar, elde edecekleri fayda doğrultusunda ittifak kurarak hareket ederler. Oluşan ortak yarar, taraflara (alıcılar ve satıcılar) maksimum getiri sağladığı ölçüde önemlidir. Piyasa koşullarında bu taraflardan birinin etkisiz hale geldiği tespit edildiğinde hareket birliği ortadan kalkar ve her iki taraf da elde ettiği faydayı en yüksek seviyeye çıkarmaya çalışır (Marx, 1997, s. 173-174). Marx’ın ifadesiyle, kapitalizmin dinamiği mecburi olarak krize yatkındır.

Bazı bilim dallarında en çok kullanılan kavramlardan biri olan kriz kelimesinin kökeni, Yunanca “krisis” kelimesine dayanmaktadır ve karar vermek anlamına gelmektedir. Bu anlamda kriz, yeni bir durumu ve yeni bir karar anını ifade eder ve yeni bir başlangıç döneminin geçiş sancılarını içerir (Kalkışım vd., 2023, s. 643). Kapitalist sistemde de kriz, ekonominin yeni sisteme göre tıkanıklığı kaldırarak düzeyde yeniden yapılanmasını ortaya çıkarmaktadır. Nitekim dünyada kapitalist ekonomik sistem, belirli konjonktür içerisinde krize girmekte ve her defasında sermaye ve kar marjlarının önünü açarak/artırarak yeni bir evreye girmektedir.

Kapitalist üretim şeklinde iktidarların büyümesi ve uygun bir dünya piyasası oluşturulmasında tarihsel bir aşama gerçekleşmiş olup, bir diğer taraftan da, bu tarihsel rolü ile buna uygun düşen kendi toplumsal üretim şekilleri arasında sürekli bir hesaplaşma gerçekleşmektedir (Marx, 1997, s. 222). Kapitalizm doğası gereği büyümeye yönelik bir sistemdir. Sermaye birikimindeki artış, canlı emeğin üretimde yok edilmesine dayanır (Şaylan, 1995). Marx'a göre; sermaye birikimi, sadece mevcut olan aşamalardaki birimlerin artmasının yanında, üretim ölçeğinin genişlemesi ile de ortaya çıkmaktadır (Patnaik, 2009, s. 18-19). Bununla birlikte, 19. yüzyıldan bu yana dünyada yaşanan her kriz "yeniden yapılanma" ile aşılmıştır. Bu yeniden yapılanma, kapitalist devlet ile büyük sermaye grupları arasındaki yakın işbirliği sayesinde gerçekleştirilir (Sancaktar, 2008). Nitekim kapitalist üretim mantığında farklı iktidar odakları kendi egemen pozisyonlarını yaratmaya çaba gösterirler. Zamandan zamana ve coğrafyadan coğrafya farklı olmak üzere bu iktidar odakları gücü ele geçirecek sermaye birikimini de kendi uhdelerinde toplamaya çaba sarf ederler. Ancak toplumsal sınıflar arasında düzensizliklere çok fazla rağbet etmezler.

2. Türkiye'de 1960-2000 Döneminde Temel İktisat Politikaları, İktidar Bloğu ve Sermaye Birikim Süreci

Türkiye'de 1960-2000 yılları arasında kapitalizmin örgütlenmesi, iktidar bloğunun ve sermaye birikim rejiminin oluşumu gibi büyük gelişmeler söz konusu olmuştur. Nitekim çalışmanın temel öznesini oluşturan ve analiz edilen ombudsman benzeri kurumların da bu zaman sürecinde kurulduğu, temel değerlerinin belirlendiği ve olduğu söylenebilir. Nitekim dünya siyasi ve ekonomi konjonktürünün yaratmış olduğu gündem, Türkiye'de de hem bu dönemi hem de daha sonraki dönemlerdeki gelişmeleri etkilemiştir. Ayrıca 1980'li yıllardan sonra 2000 yılına kadar Türkiye'de ombudsmanın kurulmasına dair gerek akademik camiadan gerekse de politika alanından sesler ve girişimler gündeme gelse de bir ombudsmanın tesisi sağlanamamıştır. Onun yerine benzer kurumlar oluşturulmuş veya oluşturulması planlanmıştır. Türkiye'de 2000'li yılların başında ombudsman için bir yasa tasarısı hazırlanmış, resmîyet kazanamamış ancak organik kanun, anayasa değişikliği sonrasında 2012 tarihinde yasalaşarak resmîyet kazanmıştır. Bunun için ombudsman benzeri kurumların daha erken tarihli oluşumları olarak Türkiye ekonomi-politigi ile bağı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla da çalışma, bu tarihler ile sınırlandırılmıştır. Nitekim çağdaş Avrupa devletleri içerisinde ombudsmanı geç bir tarihte kurmuş olan Türkiye'nin, ombudsman benzeri yapılar üzerinden belirtilen tarihlerde bu süreci doldurduğu, siyasi ve entelektüel gündemi bu şekilde belirlediği bir değerlendirme yapılabilir. Türkiye'de organik anlamda bir ombudsman kurulmaması da (2012'ye kadar) onun tezahürleri olan benzer yapılar Türkiye'de faaliyet yürütmüş ve tartışılmıştır. Dolayısıyla ombudsman kültürünü taşımışlardır.

Türkiye, ilk yıllardan beri bir takım ekonomik değişim süreçlerini ve krizleri tecrübe etmiştir. Nitekim bu değişim süreçlerinde, varsayımsal farklılıkların etkisi yoğun olarak ortaya çıkmaktadır. Bütün değişim süreci iç ve dış gelişmelerin etkisi altında meydana gelmiştir. Değişim süreçlerini etkileyen temel kurum ise siyaset kurumudur. Siyaset kurumu, bazen iç politika aracılığıyla bazen de dışarıdan çeşitli baskılara maruz kalmıştır (Alpdoğan, 2023, s. 56).

Genel olarak Türkiye'de, 1960-1980 yılları arasındaki zaman aralığını kapsayan süreçte tüm üretim faktörlerini kapsayan dengeli bir büyüme hedefinin yanında dayanıklı tüketim mallarının tümünü aynı zamanlı bir biçimde bünyesine alan yayılımcı bir sanayileşme, himaye altına alıcı ve ithal ikamesi bir dış ticaret politikası ve popülist siyasi liderler süreci ortaya çıkmıştır. 1961 Anayasası'nın uygulamaya koymuş olduğu kurumsal planlar ile beraber bir karma ekonomik model ve planlamayı içine alan bir ekonomi politikası benimsenmiştir (Kılıçbay, 1995).

Türkiye'de devlet kapitalizminin gelişmesi esasen devlet ve burjuvazi arasındaki sıkı bağların kurulması ile sağlanmıştır. Nitekim teşvik edilen, kaynak sağlanan ve korunan Türkiye kapitalizmi gitgide devletle varlık bulma stratejisini geliştirmiştir (Önder, 2013, s. 256). Türk burjuvazisi, hiçbir zaman devlet ile ekonomi arasındaki yakın ilişkiyi toplumdan gizlemeyi arzulayan bir ideoloji içerisinde olmamıştır. Bunun aksine, devletçi bir ekonominin ve kısıtlayıcı bir siyasi sistemin mevcudiyetine bel bağlamıştır (Keyder, 2011, s. 242). Nitekim bu şekilde de bürokrasinin sermayeden güç sağladığı bir süreç ortaya çıkmıştır. Ancak 1960'lı yıllarda gücü azalan, mali sıkıntıya düşen bürokrasi, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinde umut ışığı aramıştır. Bu beklenti sonucunda da eski parlak yıllarına dönemese de 1961 Anayasa'sının egemenliği elinde bulunduran parlamentoyu tek organ olmaktan çıkarması ve bunu yetkili organların eline vermesiyle biraz da olsa güçlenmesini sağlamıştır. Bu gelişimde, teknik bir

kurum olan Devlet Planlama Teşkilatı'nın ortaya çıkması önemli bir rol oynamıştır (Eryılmaz, 2002). Bununla birlikte, 1958 yılında alınmış olan istikrar önlemleri, 27 Mayıs 1960'dan sonra eskisinden daha sert ve sıkı bir biçimde uygulanmaya devam etmiştir. 1962 yılında ise, bir yıllık bir plan hazırlanmış ve planın başarılı olması sonucunda, bunu takiben, beş yıllık planlar hazırlanmaya başlanmıştır (Kılıçbay, 1984). Planlı kalkınma dönemi, aynı zamanda bürokrat ve teknokrat ara tabakanın ekonomik mekanizmaya belli ölçüde hakim olması anlamına da gelmektedir (Gevgilili, 1972, s. 91). Sözü edilen anayasal ve kurumsal reformların bürokrasinin siyaset kurumu karşısında direncini artırdığına dair ipuçları vermektedir. Bu da doğal olarak kapitalist sermaye odağının bürokrasinin dizginlerinde tekrar canlanmakta olduğunu gösterir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yürürlüğe girmesiyle, ithal ikameci sanayileşme de yeni bir döneme adım atmıştır. Bu dönemde, sıkı maliye ve para politikaları, mevcut tüm kaynakların kullanılmasına ve toplanmasına karşı olan enflasyonist ve deflasyonist oluşumların en faydalı şekilde büyümesini önleyecek şekilde yapılandırılmaktadır (Ekzen, 2011). 1970 yılında oluşan dünyadaki ekonomik ve siyasi krizlerin olumsuz sonuçları Türkiye'yi de etkilemiştir (Buğra, 2010, s. 197; Yeldan, 2016, s. 9). Petrol fiyatlarındaki artış sanayileşme programında ithalatı arttırırken uzun vadeli kredilerin kesilmesine neden olmuştur. Kıbrıs Harekatı'nın etkisiyle döviz bulmak güçleşti. Yaşanılan kriz, 1978'de IMF ile imzalanan bir mutabakat ile sonuçlandı. Bu sırada işçi dövizlerinin Türkiye'ye girişi kapitalist bakış açısıyla sonlanması gereken programın sürmesini sağladı. 1970'lerin ortalarında oluşan tablo, Türkiye'nin korumacı gelişme döneminden çıkması gerektiğinin sinyallerini veriyordu. Uygulanan strateji, iç pazarın yaratılması sonrasında sanayicilerin kar oranlarını garantiye alan sübvansiyonlar ve koruma rantı ile dünya iktisadi dengelerini de dikkate alarak, toplumsal artığın ihtiyaçlara uygun bölüşümünü sağlayarak ülke içi krizden kaçınmak olmuştur. Ancak dönüm noktaları ve dünya dengelerinin bozulması Türkiye'de kriz dönemlerinin gerçekleşmesinde önemli bir etkendi (Yıldırım, 2007).

Bunun üzerine Türkiye'de 1970'li yıllardan sonra kapitalist birikim sistemindeki tıkanma nedeniyle korumacı iktisat politikalarından serbest piyasa ekonomisine doğru bir gelişim gözlenmiştir (Bayramoğlu, 2004, s. 221). 1980 yılı ile başlayan neo-liberalleşme dönemi, yapısal uyarılama ile birlikte ülkeler arasındaki eşitsizliği ekonomik ve sosyal formasyon bakımından geri kalmışlık ile tanımlayan ve bunu aşmak için kalkınma politikası anlayışı oluşturmaya dönük kalkınma iktisadi anlayışının yerini almıştır (Kırmızıaltın, 2012, s. 47). Türkiye'de ihracat ekonomisine dayanan sermaye birikim rejimi de dünyadaki işbölümünün gereklerine uygun bir şekilde iktisadi ve siyasi kurumlardaki dönüşümle sürmüştür (Şahin, 2008, s. 235). Bürokrasi açısından durum ise siyasetin yörüngesine giren bir çizgi ile sürmüştür (Canitez, 2008, s. 126). Bu bakımdan da bürokrasinin ekonomi politik açıdan gerilediği yönünde bir gözlem yapılabilir.

Türkiye'de genel ekonomi politikaları 1980'de meydana gelen köklü değişiklik sonrasında geçen zamanda şekillenmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin tüm gereklerini yerine getirmeye çalışan Türkiye bu çerçevede, kalkınma – sanayileşme hedeflerinden ödün verme pahasına gelişmiş ülkelerin ve onların temsilcisi olan IMF gibi uluslararası (ulus-ötesi) kuruluşların önerileri ve istekleri doğrultusunda gerekli yasal, stratejik, kurumsal adımları bir bir atabilmiştir. Piyasaların liberalizasyonu, dış ticarete kota ve diğer engellerin kaldırılması, devletin küçültülmesi ve özelleştirme ve yabancı sermayeye kapıların ardına kadar açılması olarak özetlenebilecek olan neo-liberal iktisat politikaları bu dönemde uygulanmıştır. Ancak bu politikaların sonucunda gelir dağılımının daha da bozulması, yoksulluk ve işsizliğin artması, daraltıcı maliye ve para politikaları sayesinde iç talebin ve yatırımların kısılması, ülke kaynaklarının öncelikle iç ve dış borç ödemelerine tahsisi olmuştur” (Kepenek ve Yentürk, 2000).

1980 yılı sonrasında Türkiye'de siyasi ve ekonomik olarak iki ana çizgi izlenmiştir. Bunlardan birincisi, finans kesimine bel bağlama, bir başka deyimle monetarist küresel kapitalizmle eklemleşme çizgisidir. Önce ticari liberalizmle başlayan bu süreç daha sonra 1989'da finansal serbesti ile pekişmiştir. İkinci çizgi ise düzenin islami doğrultuya oturtulma çabaları ve Anadolu sermayesinin etkin olarak kullanılmak istenmesidir. Bu iki çizgi birbirini tamamlarcasına birlikte gelişmiştir. Nitekim Turgut Özal iktidarı ile başlayan bu bütünleşme çabaları Recep Tayyip Erdoğan iktidarı ile doruğuna ulaşmıştır (Çavdar, 2011; Özdemir, 2012, s. 176). Özellikle Özal yılları olarak bilinen 1980-1987 dönemi, Türkiye'yi dünya kapitalizmine dahil eden uluslararası projenin başarılı olduğu, ekonominin ve

toplumsal yaşamın sermaye çıkarları lehine yeniden şekillendiği bir dönem olmuştur (Güzelsarı, 2008). Bundan başka, 1980'li yıllar Batı'daki dönüşüme paralel olarak Türkiye'de de yeni sağ hükümetlerin kurulduğu, Türkiye tarihinde kapitalizmin derinleştiği ve burjuva hegemonyasının inşa edildiği yıllar olmuştur (Basmacı, 2017, s. 43). 1980 sonrası dönemde bürokrasi giderek siyasileşmekte, siyaset ise bürokratikleşmekte ve ticarileşmektedir (Belet, 2008, s. 103). Özkazanç'a göre; 1980'li yıllarda Türk siyasi yapısında sınıfsal ve dinsel/mezhepsel farklılaşmalar vardı. İktidar bloğunun çekirdeği, liberal ve yeni sağ kesim, askeri bürokrasi ve sermaye sahiplerinden oluşuyordu (Aydilek ve Kazdondur, 2016, s. 179). Bu bakımdan, dünyada kapitalizmin yeniden şekillenmesi bağlamında Türkiye'de de kapitalizmin yaşamış olduğu krizler karşısında dönüşen iktidar ve sermaye odakları ve bunların işlemesine dönük sermaye üretim ve birikim süreci de 60'lı yıllardan 80'li yıllara daha çok bürokrasi ile odaklı sermaye grupları çevresinde yoğunlaşırken, bu durum 80'li yıllardan 2000'li yıllara gelişim aşamasında siyaset ile odaklı sermaye grupları ve bazı çevreler ekseninde değişmiştir. Bu süreçte, kamu yönetiminin reforme edilmesi çerçevesinde dünyadaki ve ülke içindeki sermaye odaklarının çağruları ve önerileri izlenerek, kapitalist üretim mantığı da farklı sermaye grupları ve farklı ideolojilere sahip odaklar arasında genişletilerek piyasada aktif bir akışın sağlanması hedeflenmiştir.

Tam da bu noktada bu birikim mantığına uygun düşen bir kurumdan bahsetmek gerekmektedir ki o da ombudsmandır. Nitekim bu şekilde devletin yeni birikim rejimi bağlamında dönüştürülmesinin sonrasında yönetişimci devlet¹ (Güzelsarı, 2003), postmodern kamu yönetimi² (Doğan, 2015) ve post-fordizm³ aktörlerinden ya da söylemlerinden biri de ombudsmandır. Nitekim bu söylemler, Türkiye'de kamu yönetiminin çağdaş çehresini belirlediği gibi ombudsmana ve ona benzeyen kurumlara da destek sağlayarak güçlendirmektedir.

Nitekim bu bağlamda Türkiye'de yönetim uygulamaları olarak şunlar gösterilmektedir (Doğan, 2017, s. 276):

- Bağımsız Düzenleyici Kurumlar,
- Kent Konseyleri,
- Ombudsman (Kamu Denetçiliği Kurumu),
- Etik Kurullar,
- Kalkınma Ajansları.

¹ Yönetişimci devlet, 1980'li yılların sonlarında yaşanan krizi aşmak için, sosyal devletten boşalan boşluğu, hükümete "toplulukların sahibi olduğu" ve "vatandaşlara kararlara katılma inisiyatifini veren" bir hükümet olma görevi vererek, sivil toplum kuruluşlarıyla (STK'lar) doldurmaya çalışmaktadır. Yönetişimci devlet; toplumların dağınık, çok yönlü ağlar ve STK - bürokrasi - sermaye üçlüsünün karşılıklı etkileşiminden oluşan bir sistem içerisinde faaliyet göstermesi, kendi düzenlemelerini yapıp kontrol etmeleri ve kendi sorunlarını çözmeleri ilkesine dayalı bir devlet anlayışını kavramsallaştırdı (Şahin, 2009, s. 61-62). Türkiye'de yönetişimci devlet bağlamında, 1980'li yıllardan günümüze kadar kamu yönetiminde yeni kamu yönetim ve yönetim reformlarının uygulandığı söylenebilmektedir.

² Postmodernizm, benzerliklerden ziyade farklılıkları, evrensellikler yerine aşırı çoğulculuğu, bütüncül yaklaşımlar yerine bölücülüğü, nedensellik teorisi yerine öngörülemez analizleri ön plana çıkarması, idari yapıda bir dönüşümü, değişim arzusunu ya da bakış açısını beraberinde getirmesi ile bilimde, toplumda ve kültürde büyük dönüşümlere yol açmıştır. Bu doğrultuda kamu yönetiminde merkeziyetçilikten uzaklaşıp yerelliği, yerinden yönetimi, yatay örgütlenmeyi ve esnek uzmanlaşmayı ön plana çıkaran görev örgütlenmeleri, genel birimler yerine ayrık yapılar, geçici veya kendiliğinden (ad hoc) yapılar gündeme gelmiştir (Yıldırım, 2010, s. 713). Postmodern kamu yönetimi söylemi çerçevesinde Türkiye'de kamu yönetiminde oldukça önemli yapısal ve işlevsel reformlar gerçekleştirilmiştir. Postmodern kamu yönetimi, kamu yönetiminde esnekleşmeyi, demokrasiyi, katılımı ve yerelleşmeyi öne çıkarmaktadır.

³ Kapitalist ekonomik sistem, yapısından doğan krizler ortaya çıkarır. Üretimin emeğe ödenmeyen kısmı artık değere, artı değer kara, kâr da sermayeye dönüştürülür. Bu özellik ekonomik, siyasi, idari ve kültürel yapının işleyişini oluşturmaktadır. Yapısal krizler ortaya çıktığında yeni birikim rejimleriyle krizler aşılmaktadır. 1929 ekonomik krizi talep yetersizliğinden kaynaklandı. Bu kriz yeni birikim rejimiyle aşıldı. Fordist birikim rejiminde talep eksikliğinin giderilmesi amacıyla kaynaklar topluma aktarılarak ekonomik sistemin devamı sağlanmıştır. Diğer yandan, 1960'lı yılların ortasından itibaren kar marjlarının yeniden düşmesiyle yapısal krizler yeniden ortaya çıktı. Bu dönemde yapısal krizlerin giderilmesi amacıyla sistem yeni bir birikim rejimi dönemine girmiş, fordist dönem uygulamaları ortadan kaldırılmış, arza dayalı ekonomiye geçilmiş ve talep artırıcı uygulamalara son verilmiştir. Yeni dönem neo-liberal dönem veya farklı bir analiz çerçevesinde post-fordist dönem olarak adlandırılmış ve bu dönemde esnekliğe dayalı yeni düzenlemeler hayata geçirilmiş, devlet toplam kalite yönetimi felsefesine uygun olarak yeniden yapılandırılmıştır. Devletin yapısı parçalandı ve bağımsız idari otoriteler (BİO vb.) kuruldu ve esneklik uygulamaları yaygınlaştırıldı (Sarıtürk, 2021). Türkiye'de post-fordist üretim biçimi özellikle ekonomik ve mali alandan kamu yönetimini esnek tip örgütlenme ve performans esasına dayalı bütçeleme konularında dönüştürmektedir. Nitekim Türkiye'de fordist üretim rejiminin hakim dönemindeki "geleneksel kamu yönetiminden", post-fordist üretim rejiminin hakim olduğu "yeni kamu yönetimine/yönetişime" geçilmektedir.

Yukarıda belirtilen yönetişimci devlet, postmodern kamu yönetimi ve post-fordizm söylemleri ile yönetişim uygulamaları arasında büyük bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim yönetişim uygulamalarının özellikleri ile ombudsman benzeri kurumlar arasında da yoğun bir bağ vardır. Çalışmanın aşağıdaki kısımlarında Türkiye’de bazı ombudsman benzeri kurumların yapısal ve işlevsel özelliklerine değinilmiştir. Böylece de bu yapılar ile sözü edilen kavramlar arasında ilişki kurulmak istenmiştir.

3. Türkiye’de Ombudsman Benzeri Kurumlar

3.1. Ombudsman Kavramı

Ombudsman, bir devlette vatandaşlardan almış olduğu bir şikayet üzerine kamu yönetiminin kötü yönetim ve insan hakları ihlallerini inceleyen ve çözen demokratik bir kurumdur. Temel özellikleri arasında; “*hukuk devletini güçlendirmesi, insan haklarını kurumsallaştırması, demokrasiyi kökleştirmesi ve ahlaki topluma yayması*” bulunmaktadır. Günümüzde nerdeyse dünyanın tüm devletlerinde çeşitli düzeylerde uygulanmaktadır (Özden, 2010). Bu kurumun temel özellikleri şöyle sıralanabilir (Parlak ve Doğan, 2021):

- Katılım,
- Hukukun Üstünlüğü,
- Etik,
- Demokrasi,
- İnsan Hakları,
- Yerelleşme.

Ombudsmanın yukarıda ifade edilen özellikleri, modern demokrasi ile örgütlenmiş devletlerde demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün temel mekanizmaları olarak görülebilir. Ombudsmanın derin bir teorik inşası, modern bilim ile bağı ve güncel kamusal politikalara yön verebilecek bir sistematiki de vardır (Doğan, 2023). Nitekim bu çalışmada ombudsman benzeri kurumlar üzerinden hareket edilmesinin nedeni de ombudsmanın taşıdığı değerlerin ve kültürün ne kadar genişletilebileceği ve bu değerlerin uygulanma biçimlerinin açıklanmasıdır. Ayrıca, ombudsman benzeri kurumların siyasi ve idari yapılara kaynak teşkil edecek düzeyde devletin temel organlarına da kaynaklık sağlıyor olmalarından dolayı bu kurumlar üzerinden analiz yapılmıştır. Bu nedenle de devletin kapitalist iktidar blokları ve sermaye üretim süreçleri ile yoğun bağları bulunmaktadır.

3.2. Ombudsman Benzeri Kurumlar

Türkiye Cumhuriyeti’nde ombudsman benzeri kurumlar arasında; Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) gibi kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır.

3.2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu

Türkiye’de 12 Mayıs 1990 tarihinde 3686 tarihli “İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu”na bağlı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’nde “İnsan Hakları Komisyonu” adında bir yapı oluşturulmuştur. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, kendine has özellikler çerçevesinde oluşturulmuş bir ihtisas komisyonudur (Eroğlu, 2006, s. 34). Ayrıca İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Türkiye’de insan haklarının ulusal düzeyde korunması amacıyla kurulan ilk ulusal insan haklarını koruma mekanizması özelliğini de taşımaktadır (Kazancı, 1992, s. 50-51). Nitekim İnsan Hakları Komisyonu, dünyada ve ülkemizde insan haklarına saygılı olmak ve bu konudaki gelişmeleri izlemek, uygulamaların bu gelişmelere uyumlu olmasını sağlamak ve uygulamaları incelemek için kurulmuştur (Özden, 2005, s. 104). Bu bağlamda TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, esas itibariyle devlet içerisinde insan hakları ihlallerinin gözeticiliğini ve denetçiliğini yapmakla görevlidir (Köksal, 2007, s. 87). TBMM İnsan Hakları Komisyonu, Türkiye’nin insan hakları uygulamalarının Anayasa’ya, yasalara ve uluslararası antlaşmalara uygunluğunu incelemektedir ve bu konulara yönelik araştırmalar gerçekleştirmekte ve sorun alanlarına ilişkin olarak da çözüm önerileri sunmaktadır (Ünal, 2013, s. 150). Nitekim TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, vatandaşlardan gelen ve hak ihlali içeren şikayet dilekçelerini kabul etmektedir ve bu dilekçeler

üzerinden işlem tesis etmektedir (İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2013). Dolayısıyla TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, vatandaşlardan kendisine ulaşan dilekçeler sonrasında insan hakları ihlallerinin tespiti ve giderilmesi için çalışmakta ve ilgili kurum ve kuruluşlara da öneriler sunmaktadır.

3.2.2. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı

Türkiye'de insan haklarının korunması ve daha üst düzeyde muhafaza edilmesi amacıyla gerekli görevleri, amaçları ve önlemleri içeren 5 Ekim 2000 tarihli bir Kanun Hükmünde Kararname ile Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı kurulmuştur. Ancak izleyen süreçte bu kararname iptal edilerek 21 Nisan 2001 tarih ve 24380 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 4643 sayılı ile Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı yeniden düzenlenmiştir (Fendoğlu, 2011, s. 121). Ancak 2012 yılında 6332 sayılı Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu'na dayalı olarak Başkanlığın ismi Türkiye İnsan Hakları Kurumu olarak değiştirilmiştir.

Türkiye'de Başbakanlık İnsan Hakları Kurumu'nun görevleri; insan haklarıyla ilgili konularda sorumlu kuruluşlarla sürekli iletişim halinde olmak ve bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak; insan haklarına ilişkin mevzuat hükümlerinin uygulanmasının izlenmesi, izleme sonuçlarının değerlendirilmesi, uygulama ve mevzuattaki eksikliklerin giderilmesi amacıyla yapılacak çalışmaların koordine edilmesi ve Türkiye'nin ulusal mevzuatının alanda taraf olduğu uluslararası belgelerle uyumlaştırılması; insan haklarının korunması ve bu konularda önerilerde bulunmak; kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet öncesi staj ve hizmet içi insan hakları eğitim programlarının uygulanmasını izlemek, değerlendirmek ve koordine etmek; insan hakları ihlali iddialarına ilişkin başvuruları incelemek, araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek ve alınabilecek önlemlere ilişkin çalışmaları koordine etmek şeklinde ifade edilebilmektedir (Türkiye İnsan Hakları Kurumu, 2013). Anlaşıldığı üzere Başbakanlık bünyesinde yer alan Kurum, Türkiye'de insan haklarının gerektiği gibi korunmasında ve önlemler alınmasında temel mekanizmalardan birini oluşturmaktadır. Günümüzde Türk idari teşkilat yapısında bu yapı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu adı altında faaliyet yürütmektedir.

3.2.3. Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER)

Türkiye'de Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER), bilişim ve iletişim teknolojileri sayesinde kullanılan bir halkla ilişkiler uygulamasıdır. Bu uygulama çerçevesinde vatandaşlar ile devlet arasındaki iletişim kanalları açık bir biçimde işleyerek başvurular bulunulan her yerden yapılabilen ve sorun alanlarına yönelik cevaplar da hızlı, etkin ve ekonomik bir şekilde ilgili kesim ve kişilere iletilmektedir (BİMER, 2013). Bu bağlamda BİMER ile her türlü, dilek, şikayet ve öneri doğrudan Başbakanlığa gönderilebilmektedir ve gönderilen konu internet üzerinden devamlı surette takip edilebilmektedir (Özata ve Sevinç, 2010, s. 100). Nitekim 20.11.2006 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER)-Doğrudan Başbakanlık Hakkında Genelge ile ülke genelinde Başbakanlığa yapılan başvuruların kabul edilmesini ve Başbakanlık tarafından bakanlıklara ve valiliklere yapılan başvuruların takip edilmesini amaçlayan Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER)-Doğrudan Başbakanlık adı verilen düzenleme, Türkiye genelinde aranabilecek bir telefon numarası tahsis ile bir bilgi işlem sisteminin kullanılmasını öngörüyor. Bu doğrultuda, vatandaşlar tarafından yapılan yazılı veya sözlü başvuruların hızlı bir şekilde ilgili kamu kurum veya birimine gereğinin yapılması için iletilmesi, en kısa sürede yanıt verilmesi, gecikme durumunda ilgili birimlerin uyarılması, tüm bu süreçlerin zamanında yürütülmesi sağlanmaktadır. Otomasyon sistemi ile istatistiki raporlar alınmakta ve merkezden denetlenebilmektedir hükümleri düzenlenmiştir. Anlaşıldığı üzere BİMER uygulaması, vatandaşların elektronik ortamda şikayet ve önerilerini Başbakanlığa ulaştırmalarını olanaklı kılan halkla ilişkiler endeksli bir ağ yapılanmasına dayanmaktadır. Günümüzde BİMER, görev ve faaliyetlerini CİMER bünyesinde sürdürmektedir.

4. Ombudsman Benzeri Kurumların Türkiye Ekonomi-Politiki İle Değerlendirilmesi

Ombudsman, çağdaş kamu yönetiminin bir denetim yöntemi olarak açıklığın, hesap verilebilirliğin, yerleşmenin ve etiğin taşıyıcısı olan bir kamusal şikayet mekanizmasıdır. Dolayısıyla da ileri demokrasilerde bürokrasinin direncinin kırılmasında ve katılımcı demokrasinin güçlenmesinde temel belirleyicidir. Nitekim literatürde ombudsman benzeri olarak ifade edilen yapılar bulunmaktadır.

Bunlar da tıpkı ombudsman gibi benzer özelliklere sahip olarak bir toplumda ya da devlette hukukun üstünlüğünün teminatı konumundadırlar.

Çalışma içerisinde ele alınan ombudsman benzeri kurumlardan biri olan TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, öncelikle parlamento bünyesinde faaliyet yürüten bir mekanizma olarak kamu bürokrasisinin denetlenmesinde de etkili olan bir oluşumdur. Demokrasinin gereği olarak bürokrasinin etkisinin azaltılması ve şeffaflığın sağlanması noktasında vatandaş memnuniyetini de artırmaktadır. Dolayısıyla dönemin Türkiye'sinde neo-liberal ekonomi ve yeni sağ siyasetin önemli bir parçasıdır. Bu bakımdan da dönemin iktidar ve post-fordist sermaye üretim süreci ile bağlantılıdır.

Diğer bir kurum olan Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı ya da güncel haliyle Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, yine Türkiye'de insan haklarının korunması ve devletle halk arasındaki güven köprüsünün kurulmasında etkili olan bir yeni kamu yönetimi/yönetişim mekanizmasıdır. Dolayısıyla Türkiye'nin özellikle 1960'lı yıllarda güçlü olan bürokratik egemen yapının ve ithal ikameci iktisat politikalarından uzaklaşmasında ve dönüşmesinde başat göstergelerden birini sunmaktadır.

Ayrıca çalışmada ele alınan son kurum olan BİMER ya da CİMER de Türkiye'de 1990'lı yıllardan sonra gelişen postmodern kamu yönetiminin temel görünüşlerinden biridir. Bu bakımdan bu kurumun varlığı ya da faaliyetleri de postmodern kamu yönetiminin temel ilkeleri olan katılımcılığın, etiğin, açıklığın ve yerleşmenin temel sembollerden biri konumundadır.

Her üç kurum birlikte değerlendirildiğinde; Türkiye'de ele alınan ombudsman benzeri kurumların özellikle 1980'li yıllardan sonra ve özellikle 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar yönetişimci devletin, post-fordist sermaye birikim sürecinin ve postmodern kamu yönetiminin temel tezahürleri olarak Türkiye'nin 1960'dan 2000'li yıllara liberal demokratik bir perspektifle iktidar bloğu ve sermaye birikim rejimi ile örtüştüğü ve bu dönemlerin niteliklerini taşıdığı söylenebilmektedir. Nitekim Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra dışa açılma, özel sektörün güçlendirilmesi ve serbest piyasa ekonomisinin gereği olarak yeni sağ siyasetin de temel görünüşleri şeklinde yeni kamu yönetimi/yönetişim reformları güçlenerek devam etmiştir. Bu durumda, Türkiye'nin ekonomi-politik evrelerinde buna uygun kapitalistleşmeye uygun liberal demokratik bir kamu yönetimi reform sürecini takip ettiği anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de devlet, Osmanlı'dan alınan yönetim gelenekleri ve yöntemleri çerçevesinde katı merkezîyetçi bir sisteme dayanmaktadır. Devletin sahip olduğu bu katı merkezîyetçi, demokratik idelerden uzak yönetim anlayışı sosyal ve ekonomik alanlarda da devletin merkezîyetçi niteliği ile sonuçlanmaktadır. Nitekim Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına denk gelen Tek parti döneminde, devletçilik politikaları ağır basmış ve ülke tek parti bürokrasisi ile yönetilmiştir. Bu dönemde devlet, toplumun üzerinde yer alarak devlet politikasına ilişkin kararların tek elden kararlaştırılmasını sağlamıştır. Ayrıca Türkiye'de devlet bürokrasisi, ulusal ve uluslararası sermayenin kurumsallaşmasına büyük çaba harcamış ve 1980'lerden sonra dışa açık ekonomi politikaları ile küresel piyasalara eklenmiştir.

Türkiye, kapitalizmin dünya tarihi boyunca etkilenmiş olduğu krizlerden büyük zararlarla çıkmış ve bu zararların azaltılması için de kapitalizmin yeniden yapılandırılması çerçevesinde örgütlenmiştir. Bu durum ise devlet bürokrasisinin dönemin koşullarına göre pozisyon almasını gerektirmiştir. 1980'li yıllardan önce bürokrasinin hakim olduğu bir çerçevede cereyan eden siyaset ve ekonomi üzerindeki baskın güç, 1980'lerden sonra azalmaya başlamıştır. Türkiye ekonomi-politiğinde kapitalistleşme çabaları özellikle 1980 sonrası Turgut Özal döneminde çok yoğun şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Ancak ondan sonra görevi devralan Demirel zamanında ise durma noktasına gelmiştir. 2000'li yılların başında Erdoğan hükümetinde tekrar siyaset odaklı bir kapitalistleşme ve sermaye birikim sürecinin izlendiği söylenebilir.

Ombudsman, Türkiye'de 1970'li yıllardan beri kurulması tartışılan bir kurumsal reform öznesidir. Türkiye'de ombudsman ya da kamu denetçiliği kurumu 2012 tarihinde kabul edilen bir yasa ile kabul edilmiştir. Türkiye'de 60'lı yıllarda görülen devlet merkezli kapitalist üretim mantığı, 80'li yıllarda özel sektör eksenli sermaye üretim mantığı ile yer değiştirmeye başlamış ve bu ivme inişli çıkışlı olmak üzere 2000'li yıllara kadar sürmüştür. Nitekim bu noktada, açıklığı, hesap verilebilirliği, demokrasiyi, etiği, katılımı ve hukukun üstünlüğünü bünyesinde taşıyan ombudsman yapısı ve değerleri ile 1980'den günümüze yaşanan Türk kamu bürokrasisi örgütlenmesi ve sermaye birikim mantığı

arasında ilişki vardır. Bu bakımdan da ombudsmanın bu zaman sürecinde yönetişimci devlet, postmodern kamu yönetimi, post-fordizm ve sermaye üretim mantığı durumunu özetleyen önemli bir kurumsal yapı ve sistem olduğu düşünülmektedir. Ombudsman benzeri kurumlar da burada özellikle değerlendirilmelidir. Bunların ombudsman benzeri kurum olarak değerlendirilmesinin nedeni ise şikayet üzerine kamusal sorunları çözebilmesi, halkın savunuculuğunu yapması ve halkı siyasi bir özne haline getirebilmesidir. Ayrıca bu kurumlar, devlet siyasetinin yürütülmesi açısından da elzemdir. Bu çalışmada doğrudan ombudsman yerine ona benzer kurumlar üzerinden analiz yapılmasının nedeni ise bu kurumların siyasi ve idari yapılar başta olmak üzere devletin temel organlarına da kaynaklık yapıyor olmasıdır. Bu nedenle de devletin kapitalist iktidar blokları ve sermaye üretim süreçleri ile derin bağları mevcuttur. Diğer yandan, çalışmada belirtildiği gibi ombudsman kurulana kadar bu yapılar, ombudsmanın tarihsel ve ilkesel olarak kültürünü taşımış, icra görevini üstlenmiş ve gündemi belirlemiştir.

Sonuç olarak yönetişimci devlet, postmodern kamu yönetimi, post-fordizm ve yeni sermaye birikim süreci literatürü üzerinden bu çalışmada ombudsman benzeri kurumlar, Türkiye'de 1980 yılından 2000'li yıllara ve hatta günümüze dek olmak üzere bürokrasinin bu dönemde direncinin kırılması ve siyasetin sermaye üzerindeki belirleyiciliğinin artması sonrasında demokrasinin, katılımın ve hukukun üstünlüğünün temel taşıyıcısı konumuna gelmiştir. Nitekim iktidar bloğunun siyaset kurumunun elinde olduğu çağdaş demokrasilerde ombudsman ve ona benzeyen diğer yapılar da güçlenerek gelişimini sürdürmektedir.

Kaynakça

- Alpdoğan, F. F. (2023). Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi politigi bir döngünün içerisinde mi? Kırılgan Türk ekonomisinin son otuz yıldaki krizleri. *Sosyolojik Düşün*, 8(1), 35-64.
- Aydilek, E. ve Kazdondü, Ş. B. (2016). Türkiye'de 1980 sonrası dönemde devlet aygıtının dönüşümü. *Akademik Bakış Dergisi*, 55, 173-194.
- Basmacı, M. M. (2017). *Türkiye'de yeni kapitalist hegemonyanın inşası* (Tez No. 480782) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bayramoğlu, S. (2004). *Yönetişim ve demokrasi ilişkisinde iktidarın dönüşüm sorunu: Türkiye'de bağımsız düzenleyici kurumlar* (Tez No. 141483) [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Belet, M. S. (2008). *Türk kamu yönetiminde siyaset ve bürokrasi ilişkisi: Üst kurullar bürokrasisi* (Tez No. 218648) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- BİMER (2013). Başbakanlık iletişim merkezi. <http://www.bimer.gov.tr/Forms/pgMain.aspx>.
- Buğra, A. (2010). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. İletişim Yayınları.
- Canitez, H. (2008). *Türkiye'de 1960-1980 arasında bürokrasi siyasi iktidar ilişkisinin gelişimi* (Tez No. 387968) [Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çavdar, T. (2011). Kamu düzeninde yerelleşme çabaları. www.solmeclis.com.
- Doğan, K. C. (2015). Postmodernizmin kamu yönetimine yansımaları: Ombudsman ve toplam kalite yönetimi yaklaşımları. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(14), 273-290.
- Doğan, K. C. (2017). Yönetişim kavramı ve Türkiye'de demokratikleşme reformları: Kamu denetçiliği kurumu (ombudsman) örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 47, 267-287.
- Doğan, K. C. (2023). Francis Fukuyama'da tarihin sonu, ideoloji ve güven kavramları: Ombudsmanı eksenine oturtmak. *New Era International Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 8(18), 1-18.
- Ekzen, N. (2011). 2. beş yıllık kalkınma, IMF-Dünya Bankası planı (2000-2004) üzerine değerlendirmeler. www.ceterisparibus.net.
- Eroğlu, İ. (2006). TBMM insan haklarını inceleme komisyonu. *Yasama Dergisi*, 2, 32-74.
- Eryılmaz, B. (2002). *Bürokrasi ve siyaset/bürokratik devletten etkin yönetime*. Alfa Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (2011). *Kamu denetçiliği (ombudsmanlık)*. Yetkin Yayınları.
- Gevgilili, A. (1972). Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi ve sosyal sınıflar [tarihsel boyutlar içinde bir yaklaşım deneyi]. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 24, 45-96.
- Güzelsarı, S. (2008). *Küresel kapitalizm ve devletin dönüşümü*. Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- Güzelsarı, S. (2003). Neo-liberal politikalar ve yönetişim modeli. *Amme İdaresi Dergisi*, 36(2), 17-34.
- İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (2013). TBMM insan haklarını inceleme komisyonu, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/source/621.asp?r=02.03.2010+09%3A19%3A14&oid=sub62&selid=53>.
- Kalkışım, H. M., Doğan, K. C. ve Soylu, A. C. (2023). Türk sendikalarının 1978 ekonomik krizi karşısındaki tutumları. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(5), 641-662.
- Kazancı, M. (1992). TBMM insan haklarını inceleme komisyonu ve ülkemizde insan hakları. *İnsan Hakları Yıllığı*, 14(1), 47-64.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2000). *Türkiye ekonomisi*. Remzi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (2011). *Türkiye'de devlet ve sınıflar*. İletişim Yayınları.

- Kılıçbay, A. (1984). *Türk ekonomisi modeller, politikalar, stratejiler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kılıçbay, A. (1995). *Türkiye'de piyasa ekonomisi*. İstanbul Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayını.
- Kırmızıaltın, E. (2012). *1980 sonrası Türkiye ekonomisi*. Maki Basım Yayım.
- Köksal, M. (2007). *Ombudsman: "Kamu hakemi"*. Işık Eğitim Kültür Hizmetleri.
- Marx, K. (1997). *Kapital*. 3. Cilt, (A. Bilgi, Çev.), Sol Yayınları.
- Önder, Ö. (2013). *Türk bürokrasisi ve bürokratik elitizm*. Otorite Yayınları.
- Özata, M. ve Sevinç, İ. (2010). *Türk kamu yönetiminde bilgi sistemleri ve e-dönüşüm*. Eğitim Akademi Yayınları.
- Özdemir, Ş. (2012). Türkiye'nin sosyo-ekonomik dönüşümü: Batı tipi sınıflı topluma geçiş. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 151-180.
- Özden, K. (2005). *Ombudsman: Yeni yönetim anlayışı için bir model*. Tasam Yayınları.
- Özden, K. (2010). *Ombudsman*. Seçkin Yayınları.
- Parlak, B. ve Doğan, K. C. (2021). A methodological analysis on the restructuring of social sciences in the context of ombudsman paradigm, liberal democracy and the annales school. *International Social Sciences Studies Journal (SSS Journal)*, 6(76), 40-58.
- Patnaik, P. (2009). Bir kalkınma iktisatçısı olarak Karl Marx. (F. Şenses, Der.), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma: Seçme Yazılar (s. 13-30)* içinde İletişim Yayınları.
- Sancaktar, C. (2008). "Kapitalist kriz" ve "kapitalizmin krizi". https://tasam.org/tr-TR/Icerik/956/kapitalist_kriz_ve_kapitalizmin_krizi.
- Sarıtürk, M. (2021). Post-fordizm, esneklik ve EPDK. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 168-205.
- Şahin, Ç. (2008). Türkiye ekonomisinin tarihsel dönüşümleri ve krizler: düzenlemeci bir analiz. M. Dikkaya, D. Özyakışır, A. Üzümcü (Eds.), *Türkiye'nin Ekonomi-Politikleri: 1923-2007 (s. 207-238)* içinde Orion Kitabevi.
- Şahin, Y. E. (2009). Sosyal devlet ve yönetişimci devletin kamu politikalarında yaşanan değişim: IV. ve IX. kalkınma planları örnekleri. *Tematik Yazılar, Toplum ve Demokrasi*, 3(5), 57-72.
- Şaylan, G. (1995). *Türkiye'de kapitalizm, bürokrasi ve siyasal ideoloji*. TODAİE.
- Türkiye İnsan Hakları Kurumu (2013). Başbakanlık insan hakları başkanlığı, tarihçe. <http://www.ihb.gov.tr/Hakkimizda.aspx>.
- Ünal, F. (2013). *Türkiye'de yerel yönetimlerin denetimi ve yerel yönetim ombudsmanı*. Savaş Yayınevi.
- Yeldan, E. (2016). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi bölüşüm, birikim ve büyüme*. İletişim Yayınları.
- Yıldırım, Ö. (2007). Türkiye'nin sosyo-ekonomik dönüşümü 1800'lerden 1980'e Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalizmle bütünleşmesi. Aralık. <http://ozgenyildirim.blogspot.com/2007/12/trkiyeninsosyoekonomikdnm1800lerden.html>.
- Yıldırım, M. (2010). Modernizm, postmodernizm ve kamu yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 703-719.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir.

Ulaşım Yoksulluğu ve Toplumsal Dışlanma

Transport Poverty and Social Exclusion

Doç. Dr. Hikmet Gülçin BEKEN

Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Gümüşhane, Türkiye

Gümüşhane University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Gümüşhane, Türkiye

ORCID: 0000-0002-1664-456X | Email: hgulcin.beken@gumushane.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Beken, H. G. (2023). Ulaşım yoksulluğu ve toplumsal dışlanma. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 223-238.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15/11/2023 **Kabul Tarihi / Accepted:** 29/12/2023

Yayın Tarihi / Published: 30/12/2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt/ Volume: 11 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 223-238

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir.
/ This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Hikmet Gülçin BEKEN) It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde yoksullukla mücadele vurgusu olsa da yoksulluk çok boyutluluğu ile hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde bir sorun olmaya devam etmektedir. Ulaşım yoksulluğu, bireylerin ya da hanehalklarının temel ihtiyaçlarını ve faaliyetlerini gerçekleştirmelerini sağlayacak ulaşım olanaklarından yoksunluklarının bir ifadesidir. Ulaşıma erişim, ulaşımın karşılanabilirliği ve mobilitenin artırılması hem yoksullukla hem de toplumsal dışlanma ile mücadelede özellikle kırılgan gruplar açısından önem kazanmaktadır. Sürdürülebilir ulaşım üzerinden değerlendirme yapıldığında sosyal, ekonomik ve çevresel bağlamın dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda ulaşım, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve iklim anlaşmalarının başarıyla gerçekleştirilmesinde de destekleyici rol üstlenmektedir. Ulaşım, mobilitayı artırırken sera gazı salımını azaltıcı yönde faaliyet gösterdiğinde iklim değişikliği ile mücadele ve çevrenin korunmasına ilişkin gereklilikler de sağlanmış olacaktır. Kapsayıcı ve diğer sosyal politika alanları ile bütünleşmiş ulaşım politikaları, toplumsal içerilmenin artırılmasında, kırılganlıkların azaltılmasında ve iktisadi büyümenin sağlanmasında kullanılabilir araçlar arasındadır. Çalışmada, ulaşım yoksulluğu üzerinde etkili olan faktörler ve toplumsal dışlanma üzerindeki etkisi sürdürülebilirlik, mobilite ve iklim değişikliği ile mücadele üzerinden değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ulaşım yoksulluğu, toplumsal dışlanma, mobilite, sürdürülebilirlik.

Abstract

Although there is an emphasis on fighting against poverty in sustainable development goals (SDGs), poverty is still a problem for both developing and developed countries because of its multi-dimensionality. Transport poverty is a statement of a loss or lack of transportation means to enable individuals and households to meet their basic needs and daily activities. Access to transportation, the affordability of transportation, and the increase in mobility are gaining importance, especially with the existence of vulnerable groups, in the fight against both poverty and social exclusion. The social, economic, and environmental contexts must be considered while assessing sustainable transportation. In this regard, transportation helps to ensure that climate treaties and targets for sustainable development can be successfully met. In order to combat climate change and protect the environment, transportation must enhance mobility while decreasing the release of greenhouse gases. Transport policies, which are inclusive and integrated with other social policy areas such as education and health, are instruments for increasing social participation, reducing vulnerabilities, and sustaining economic growth. In this study, the factors affecting transport poverty and its impact on social exclusion are evaluated through sustainability, mobility, and the fight against climate change.

Keywords: Transport poverty, social exclusion, mobility, sustainability.

Giriş

Ulaşım; ekonomik büyüme, insana yaşar işlerin yaratılması ve temel hizmetlere erişimin sağlanması açısından gerekli olduğu kadar iklim değişikliği ile mücadele sürecinin başarısı açısından da önemli bir olgudur. Sürdürülebilir ulaşım olanaklarının genişletilmesi özellikle düşük gelirli ülkeler ve her toplumdaki kırılgan gruplar için hem insani gelişmeyi hem de toplumsal içerilmeyi gerçekleştirmenin bir yolu olmaktadır (World Bank, 2022).

Sürdürülebilirlik bağlamında ulaşım ya da ulaşım politikaları ele alındığında anlamı bireyler/gruplar için daha iyi erişilebilirlik düzeyinin sağlanması, aktivitelere ve destinasyonlara ulaşabilme becerisinin daha az kaynak kullanımı ile gerçekleştirilmesi ve böylece mevcut dönem kaynak tüketimi ile gelecek kuşakların kaynak kullanımının olumsuz etkilenmemesi amacını ifade etmektedir (Vega, 2011). Pérez -Peña vd. (2021)'e göre, sürdürülebilirlik ve ulaşım yoksulluğu arasındaki ilişki sosyal, ekonomik ve çevresel bağlamda kurulabilmektedir.

Sürdürülebilir ulaşım yoksullukla mücadeleye; eşitsizliğin azaltılması, iş yaratımı, işe erişim olanağı verilmesi ve yaşam alanlarını desteklemesi ile katkıda bulunmaktadır. Gıda güvencesinin ve kapsayıcı ekonomik büyümenin sağlanması, temel hizmetlere erişim, insan haklarının gerçekleştirilmesine olan katkısı ve bireylerin refahını arttırması şeklindeki etkileri ile faydalıdır. Kır kent bağlantısının kurulmasını ve uluslararası ticaretin tesis edilmesini sağlar. Bölgesel-küresel tedarik zincirlerini desteklemekte ve etkinliklerini arttırmakta, ticarete rekabet edebilirliğe katkıda bulunmakta, sistemik ve dışsal şoklara (pandemiler, iklimle ilişkili felaketler, aşırı hava olayları) karşı direnç getirmektedir (UN, 2021). Dünya Bankası da ulaşımı sürdürülebilirlik kavramı temelinde ele almakta, yoksullukla ve iklim değişikliği ile mücadele, refahın iyileştirilmesi çabaları ile hayata geçirmektedir (Guislain ve Irigoyen, 2015).

Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Gündemi (17 amaç ve 169 hedefin¹) hedeflerinin gerçekleştirilmesinde sağlanacak her türlü ilerleme için "sürdürülebilir ulaşım" kavramının önemi öne çıkmaktadır. Kapsayıcı büyüme, iş yaratımı, yoksullukla mücadele, piyasalara erişim, kadının güçlendirilmesi, kırılgan grupların iyi-oluşu, sürdürülebilir şehirlere ve topluluklara sahip olmak, iklim değişikliği ile mücadele noktasında ulaşım araçlarının verimliliği, erişilebilirliği, ulaşım politikaları ve tasarımı etkili faktörler arasındadır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Paris İklim Anlaşması hedeflerine ilişkin ilerleme sağlamak açısından da "ulaşım" destekleyici rol üstlenmektedir (High-level Advisory Group on Sustainable Transport, 2016; Suzuki, 2022).

Ulaşım, özellikle de sürdürülebilirlik bağlamında mobilite² ile de yakından ilişkili olmaktadır. Dünya Bankası mobiliteyi sürdürülebilir kalkınma (eğitimden sağlığa, küresel ısınmadan kapsayıcı büyümeye kadar) için kritik bir unsur olarak görmektedir. Mobilite yani hareket özgürlüğü tam anlamıyla sağlanamadığında hem bireysel hem de ulusal düzeyde yoksulluğun azaltılması da zenginliğin paylaşılması da doğru bir şekilde gerçekleştirilemeyecektir (World Bank, 2020). Bu bağlamda sürdürülebilir mobilite, ulaşım planlamasının geleneksel yapısının daha esnek hale getirilmesini de ifade etmektedir. Teknoloji ve arazi kullanımı, talep yerine yönetim temelli bakış açısı, tüm ulaşım modlarının varlığı, kabul edilebilir seyahat süreleri vb. gibi ulaşım sisteminde daha büyük bir etkinliğin sağlanması amaçlanmaktadır (Banister, 2008).

İktisadi büyüme ile ulaşımın gelişimi birbiri ile ilişkili olarak ele alınmaktadır. Ulaşımın kendisi kalkınma için yeterli bir koşul olmasa da ulaşım altyapısının eksikliği kalkınmanın önünde bir engel olarak yer almaktadır. Ulaşım altyapısına yapılan yatırımlar bölgesel kalkınmanın (farklı alanlar arasında ticaret ilişkisi kurulması, sektörlerin birbirini beslemesi vb.) bir aracı olarak görülebilmektedir (Nistor ve Popa, 2014). Ulaşımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi genellikle altyapının genişletilmesi, ulaşımın fiyatlandırılması ve çevre politikaları bağlamında ele alınmaktadır ve ulaşımın

¹ Ulaşım; Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) içerisinde beş tanesi ile doğrudan ilişkili ve altı tanesini de (gıdaya erişim, hava kirliliği, temiz suya erişim, sürdürülebilir şehirler, gıda kaybının azaltılması, iklim değişikliği kaynaklı tehlikelere dayanıklılık ve uyum kapasitesi) destekleyici (diğer sektörlerin performansını arttırıcı) bir role sahip olmaktadır (Ensink vd., 2015).

² Mobilite, sosyal içerilme açısından ülkede daha fazla sayıda yol, tren, istasyon, bisiklet yolu vb.nin bulunmasından fazlasını ifade etmektedir. Tüm bu olanakların/araçların daha fazla sayıda insanın rahatlıkla ve güvence ile gitmek istediği yere gidebilmesine (kısıtlayıcı koşulları dikkate alan ve kişisel tercihleri hayata geçiren) olanak verecek şekilde tasarlanması anlamına gelmektedir. Bu aslında yaşam kalitesinin bireylerin yapabilirlikleri (işe gidebilmek, sağlık, eğitim, alışveriş vb. erişilebilmek) ile yakından ilişkili olduğunun ifadesidir (Lang, 2022).

faidaları artık daha çok sürdürülebilir ulaşım tartışmaları içerisinde değerlendirilmektedir (UN, 2006). Yine unutulmaması gereken noktalardan biri, ulaşım yatırımlarının ekonomik büyümeyi, verimliliği ve bölgesel rekabet edebilirliği arttırmasında piyasa koşullarının tanımlanması ve doğrulanmasının da gerekli olduğudur (Berechman, 2002, s.132). Ulaşım altyapısı, ekonominin ve ülkenin büyüme ve kalkınma sürecinin önemli bir bileşenidir (Mohmand vd, 2021). Ulaşım altyapısının beklenen büyüme ve kalkınma etkisinin ortaya çıkabilmesi için ekonomik, siyasi ve yatırıma ilişkin faktörlerin eş anlı olarak gerçekleştirilmesinin gerekliliği de vurgulanmaktadır (Banister ve Berechman, 2001).

1.Ulaşım-Yoksulluk İlişisine Bakış

1.1. Yoksulluk

Yoksulluğun nasıl tanımlandığı ve zaman içinde yoksulluğa verilen anlamdaki değişim, ulaşım yoksulluğunun nasıl ele alınabileceğini de etkilemektedir. Yoksulluğun nasıl tanımlandığı ve yoksulluk sınırlarının ne şekilde oluşturulduğu önemli bir konudur. Gelirin dışında ve ötesinde bir yoksulluğa odaklanmak ve onun bir insanın yaşam standardı/refahı üzerinde etkili olan çok boyutluluğuna dikkat çekmek günümüz koşullarında daha önemli bir gerekliliktir.

Parasal yoksulluktan parasal olmayan yoksulluğa doğru yapılan bir değerlendirme gelir ve harcama temelli analizlerden temel ihtiyaçların (eğitim, sağlık) daha kapsamlı içerildiği çok boyutlu yoksulluğa odaklanarak yoksunluk ve kırılanlıkların daha doğru bir şekilde ortaya konulmasını sağlayacaktır. Böylece sadece ekonomik dezavantajların ele alınmasının ötesine de geçilmiş olacaktır.

Yoksulluk bakış açısı üzerinden ulaşımı değerlendirmek³ aslında iki önemli noktayı vurgulamaktadır. İlki, yoksulların ihtiyaçları ve istekleri ile ilişkili olarak daha geniş bir aralıkta ulaşım meselesini ele almayı ve diğeri de ulaşım koşulları ve yoksulların geçim koşulları arasındaki nedensel ilişkiyi daha kapsayıcı ve eleştirel boyutta değerlendirmeyi kolaylaştırmasıdır (Booth vd, 2000).

Ulaşım altyapısının yoksulluğun azaltılmasına yönelik etkisi; üretim ve ulaşım maliyetlerini azaltma, iş yaratma, üretken kapasiteyi arttırma, piyasa ve temel hizmetlere erişim, nihai mal ve hizmet fiyatlarını arttırma kanalları üzerinden kurulmaktadır. Makroekonomik koşullar (yönetişim, çıkar çatışmaları) ve fiziki faktörler (nüfus, kaynak dağılımı, iklim vb.) gibi dışsal faktörler de ulaşım altyapısının etkisi üzerinde önemlidir. Yoksulluğun azaltılmasına doğrudan katkısı, mikro düzeyde ülkede geçerli olan gelir ve gelir dışı yoksulluğun boyutu üzerindeki etkisine bağlıdır. Ancak "yoksul yanlısı" olacak şekilde ulaşım altyapısı ve politikalarının düzenlenmesi noktasında geniş ölçekte düzenleyici ve kurumsal araçların uygulamaya alınması gereklidir (Alam, 2015; Setboonsarng, 2005).

Uzun vadede büyümenin yoksul yanlısı etkilerinin sağlanmasında ulaşım önemli rol oynamaktadır. Ulaşım politikaları ve müdahaleleri, büyümeyi teşvik etmekte ve yoksullukla mücadeleye açık katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda ulaşım stratejileri, sürdürülebilir kalkınma amaçları ve yoksullukla mücadele politikalarının gereksinimlerini tamamlayacak şekilde mevcut değişimlere uyum göstermelidir. Kır ve kent yoksullarının yaşamlarını değiştirecek şekilde ulaşım hizmetlerinin ortaya konulması ile doğrudan yoksulluğun azaltılmasına yönelik bir araç olarak da kullanılabilir. Bu tür bir ulaşım stratejisi, yoksulların mobilitesini arttırıcı, piyasaya ve sosyal hizmetlere erişimini sağlayıcı yapıda olmalıdır (Mitiku, 2009, s.8).

Yoksulluk analizinde birey ya da hanehalkının analiz birimi olarak seçilebilmesi mümkündür (Iceland, 2000; Viaja vd., 2014; Lekobane, 2022). Ulaşım yoksulluğunun da genellikle bireylerin ulaşım yoksulluğu ile ilişkili olduğu görülmektedir, ancak bireylerin karşılanamayan ihtiyaçları temelinde düşünüldüğünde ulaşım yoksulluğunun kesin bir tanımı yoktur. Ulaşım arzında yaşanan eksiklik, minimum düzeyde bir mobilitenin sağlanamaması, mallara, hizmetlere ve günlük faaliyetlere erişim düzeyinde yaşanan yoksunluk (tek tek her birinin ya da hepsinin varlığı) üzerinden tanımlanmaya çalışılmaktadır (Lucas vd., 2016, s. 354).

³ Ulaşım ve yoksulluk arasındaki ilişki sosyal dışlanma (ulaşım yoksulluğunun sonuçlarına odaklı), mekânsal uyumsuzluk ve sıkışma (birey yerine çevre odaklılık) ve sosyal adalet (eşitsizlik üzerinden) teorileri kapsamında ele alınmaktadır (Titheridge vd, 2014, s. 2-5).

1.2. Ulaşım yoksulluğu

Ulaşım yoksulluğu⁴ kavramı; ulaşımın karşılanabilirliği, hareket yoksulluğu, erişebilirlik yoksulluğu ve ulaşım dışsallıklarına tabii olmak gibi farklı boyutlar üzerinden ölçülebilir (Coulon vd, 2019; Lucas vd. 2016). Kavram genellikle bireyin ve/veya hanehalkının ihtiyaç duydukları yolculukları yapmakta zorlanması ya da yapamaması olarak ele alınmaktadır (Titheridge vd, 2014, s.33). Bu bağlamda, ulaşım yoksulluğu ya da dezavantajlılığı; finansal, mobilite temelli, yaş kaynaklı nedenlerle ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli yolculukları yapamayan birey ve/veya hanehalkını ifade etmektedir. Sonucunda da ulaşım ile ilişkili toplumsal dışlanma ve yoksulluğun pekişmesi durumu ortaya çıkar (Jennings, 2016).

Ulaşım ile ilişkili sosyal dışlanma ihtiyaç duyulan toplumsal yaşama, temel hizmetlere, fırsatlara erişememek, belirli noktalara seyahat etmede engellerle karşılaşma demektir. Bunlar; ulaşım sistemlerinin kullanımında zaman ve maliyet engeli, ulaşım sisteminin kullanımı kaynaklı stres ve gerginlik etkisidir. Tüm bunlar yoksulluk, toplumsal hayattan izolasyon, siyasi ve toplumsal katılım yoksunluğu ve temel hizmetlere kötü düzeyde erişime neden olmaktadır. Ayrıca, günlük hayatında aktif seyahat edenler ve toplu taşımaya güvenenler ile kısıtsız araba erişimi olanlar arasında fırsatlara ve temel hizmetlere erişim noktasında büyük bir farklılık yaratır (Jarvis, 2022; Dotter 2016).

Ulaşım yoksulluğu, topluma katılımı kolaylaştıran ve temel faaliyetlerin gerçekleştirilmesine olanak veren uygun, karşılanabilir ve erişilebilir ulaşım seçeneklerine sahip olmamayı ifade etmektedir. İnsanların yaşadığı yer ve ulaşım maliyetleri arasındaki ilişki de ulaşım yoksulluğu üzerinde etkilidir. Özel ulaşım şekillerine bağımlı olmak bu noktada araba bağımlılığı ile hem ulaşım hem de enerji yoksulluğunu artırır (Durantes ve Murauskaite-Bull, 2022).

Ulaşım yoksulluğu, bireylerin ve/veya hanelerin pek çok alana (çalışma, eğitim, sağlık, toplumsal ağlar vb.) erişimini sağlayacak kaynaklardan yoksunluğunun bir ifadesidir (Balkmar, 2022). Ayrıca, tüm grupların eşit erişimi söz konusu olamadığı için mobilite perspektifinden de ele alınması bu gruplar içerisinde ve arasında ortaya çıkmış eşitsizliklerin ve dışlanmaların çözümü açısından önemli olmaktadır (Pérez-Peña vd., 2021). Ulaşım-yoksulluk-mobilite üzerinden ulaşım yoksulluğuna bakıldığında hepsi için ortak olan nokta istihdam, eğitim, temel hizmetlere erişim ve temel ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan olanaklara erişimin varlığına yapılan vurgudur (Titheridge vd, 2014, s.32).

Avrupa Sosyal Haklar Sütunu, üye ülkelerde fırsat eşitliği, adil çalışma koşulları ve sosyal koruma ve içerilmenin sağlanması şeklinde gruplandırılabilir 3 sütun içerisinde yer alan 20 temel hak ve ilkeyi ifade etmektedir. İş-yaşam dengesinin sağlanması, fırsat eşitliği, sosyal koruma, işsizlik destekleri vb. pek çok noktayı kapsayıcı şekilde oluşturulmuştur. Tanımı çok net bir şekilde yapılmamış olsa da herkesin temel hizmetlere (bunların ne olduğu açıkça tanımlanmamış) erişim hakkı (suya, internete, bankacılığa, ulaşım erişebilmek vb.) vurgusu öne çıkarılmıştır (<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1567&langId=en>, <https://www.epsu.org/article/eu-pillar-social-rights-time-action-says-epsu>).

Avrupa Birliği içerisinde düşük gelirli olan toplu taşıma hizmetlerine erişimi için uygun destek araçlarının uygulanma biçimine bakıldığında indirimli tarifeler, nakit destekler ve aynı desteklerin bölgesel, ulusal ve yerel düzeyde uygulanabilirliğine ilişkin tercihlerle karşılaşılmaktadır (Baptista ve Marlier, 2020, s.135). Düşük gelirli olan için toplu taşıma hizmetlerinin uygunluğu ve karşılanabilirliğinin sağlanması bu nüfusun belirli kesimini doğrudan hedeflemekten çok genellikle yerel önlemlerle başarılmaktadır. Destekler bölgesel ya da yerel, ulus-altı düzeyde organize edilmekte ve alınan önlemler ve kullanılan araçlar sadece düşük gelirli olan hedeflemektedir (Baptista ve Marlier, 2020, s.15). Bu da aslında alınan tüm önlemler ve seçilen araçların temel hizmetlerin sağlanması vurgusu ile hayata geçirildiğinin bir kanıtını oluşturmaktadır.

Kentlerde ulaşım destekleri genellikle yoksullara yardım etmenin doğrudan bir aracı (müdahalesi) olarak kullanılır. Ancak finansal açıdan sürdürülebilir olmamaları, nüfusun zengin kesimlerini de içermesi, yanlış kullanıma açık olması ve etkin hedefleme yapmanın zor olması gibi dezavantajlar taşımaktadır (Gannon ve Liu, 1997).

⁴ Ulaşım yoksulluğu yerine "erişim yoksulluğu" (poverty of access), "ulaşım refahı" (transport wealth) ve "ulaşım zorlukları" (transport hardship) kavramlarını da kullananlar bulunmaktadır (Fletcher vd., 2005; Cain ve Jones, 2008; Lucas 2016).

Ulaşım yoksulluğunu etkileyen⁵ bireysel faktörler (yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi, fiziksel ve zihinsel engeller, göçmen olup-olmama, ırk) kadar dışsal faktörlerden de (kırsal, kentsel çevre, kurumlar ve yönetimlerin sunduğu hizmetler) bahsedilmelidir. Tüm bu faktörler birbiriyle etkileşim içinde olarak ulaşım yoksulluğunun varlığını ve büyüklüğünü etkilemektedir (Mejia-Dorantes ve Murauskaite-Bull, 2022).

Yoksulluk, eğitime erişimin düşüklüğü, toprak kullanımı planlamasındaki eksiklikler, ulaşım maliyetleri, ulaşım altyapısındaki zayıflıklar, hizmet ve bakım, konutun karşılanabilirliği, kent ayrışması, şehir soylulaştırma vb. nedenlerle ulaşım yoksulluğu yaşanabilir. Ulaşım yoksulluğunun sonucunda toplumsal dışlanma, yoksulluk, gettolaşma ve ayrışma, eğitim fırsatlarının azalması, sağlık eşitsizlikleri, konutsuzluk, ayrımcılık, araç bağımlısı toplumlar, benzin fiyatlarına bağımlılık birbirini besleyecek şekilde yaşanabilmektedir (Mejia-Dorantes ve Murauskaite-Bull, 2022).

Ulaşım yoksulluğu ve enerji yoksulluğunun bir arada görülmesi özellikle bunları karşılayamayan ya da bunlardan birine öncelik verme konusunda sorun yaşayan hanehalkları için çifte kırılganlık kaynağıdır (Lowans vd, 2021). Her ikisini de etkileyen faktörler arasında gelir, fiyat düzeyi, enerji verimliliği ve bunlar arasındaki uyumsuzluk yer almaktadır. İkisinin de ortaya çıkardığı olumsuz etki, yüksek enerji ve ulaşım maliyetlerinin diğer harcama ve borç alanlarına doğru göstereceği yayılmadır (Mattioali vd, 2017). Ulaşım ve enerji maliyetlerinin en kırılgan grupların günlük yaşamında onları nasıl bir ödünleşime (harcamalar konusunda) getirdiği dikkat edilmesi gereken noktalardandır. Ulaşım yoksulluğu önemli ölçüde bir enerji boyutu içerdiğinden ikisi arasında birbirini besleyen karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. O nedenle ikisi de eşdeğer şekilde politikalar içinde kendine yer bulabilmelidir (Martiskainen vd, 2021).

Ulaşım yoksulluğu sosyal gelişme göstergeleri ile de hem dolaylı hem de doğrudan ilişkilidir. Toplumsal boyutuyla ulaşım yoksulluğu temel insan ihtiyaçları (sosyal içerilme, güvenlik), yaşam kalitesi (temel hizmetlere erişim ve karşılanabilirliği ve fırsatlar), kamu hizmetlerinin kalitesi, seçimlerde özgür olabilmek üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri açısından önemlidir (SPIEU,2020).

Yoksul hanelerin ulaşımına ilişkin sorunları, fiziki altyapıdaki eksiklikler kadar konut ve istihdamın yeri ve doğası tarafından da şekillendirilir. Sosyal, kültürel, psiko-sosyal faktörler şeklindeki yer ve mekân boyutuna bağlı bir dizi faktörden de etkilenir. Ulaşım hizmet arzındaki sınırlar, ulaşımın kullanımında kaynak kısıtı, seyahat süreleri ve bunun bakım hizmetleri ile etkileşimi düşük gelirli haneler için önemli bir ulaşım engelidir. Politika müdahaleleri; ulaşım ile ilişkili planlar, istihdam ve iş aramaya ilişkin müdahaleler, karasal alan planlaması, bazı finansal desteklerle konut hareketliliğinin sağlanması amacıyla gerçekleştirilebilir (Crisp et al, 2017).

Ulaşım yoksulluğunu genellikle toplu taşıma üzerinden değerlendiren çalışmalar da bulunmaktadır. Bu bağlamda toplu taşımanın performansı değil, toplu taşıma faaliyetleri planlanırken toplu taşımanın diğer toplumsal yönler üzerindeki etkisi de dikkate alınmalıdır (Saif vd, 2019). Toplu ulaşım hizmetleri kamu ya da özel sektör aracılığıyla yürütülebilir. Toplu ulaşımın nasıl fiyatlandırıldığı da onun etkin bir şekilde uygulanması noktasında belirleyici olacaktır. (Benk ve Akdemir, 2010; Cora vd., 2021) Fiyatlandırma ve sübvansiyon kararları düşünüldüğünde toplu ulaşımın yoksulların refahını artırıcı yönde kullanımı; talep yönlü sübvansiyonlara yönelme ve ulaşım ile ilişkili sorunların yoksullukla mücadele politikaları (nakit transferler ya da sağlık, gıda ve eğitim alanındaki diğer transfer araçları) ile entegre edilmesine bağlı olmaktadır (Estupiñán vd. 2007).

2. Ulaşım Yoksulluğu ve Toplumsal Dışlanma İlişkisi

Tablo 1, yoksulluk ve toplumsal dışlanmanın farklılaştığı noktaları göstermektedir. İki kavram arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi ve doğru yorumlanabilmesi için bu özelliklere dikkat edilmelidir. UN (2016) da toplumsal dışlanma ve yoksulluğun birbirinden ayrı kavramlar olduğu vurgusundadır.

⁵ İstanbul özelinde değerlendirildiğinde, Ulaşım Yoksulluğu Çalıştayı (2021), kentsel dönüşüm ile merkezden periferiye yönlendirilen nüfus grupları, kentin mekânsal gelişim yapısı (konut fiyatlarındaki artış, arazi kullanımına ilişkin alınan kararlar), kesintisiz ve bütüncül bir ulaşım sistemi temelinde şekillenen kentsel tasarım, ulaşımın zamansal ve ekonomik maliyeti (bütçeden ulaşım ayrılan pay ve ekonomik olarak erişilebilirlik), yolculuk algısı ve şekli (ulaşım araçlarının kapasitesi ve sıklığı), yolculuk süresi ve mesafesi gibi faktörlerin ulaşım yoksulluğu üzerindeki etkileyici faktörlerden olduğunu belirtmektedir. Tüm bu faktörler aslında İstanbul'daki ulaşım yoksulluğunun dışsal faktörler (kentsel dönüşüm, deprem, konut sorunu), ulaşım sisteminin yapısı ve kentsel mekân gelişiminden etkilendiğini göstermektedir.

Yoksulluk bir sonuçtur, toplumsal dışlanma ise hem bir sonuç hem de bir süreçtir. Yoksulluk ve toplumsal dışlanmanın birlikte hareket etmesi gerekmez, tüm toplumsal olarak dışlanmışlar ekonomik olarak dezavantajlı olmak zorunda değildir.

Tablo 1.

Yoksulluk ve Toplumsal Dışlanma Arasındaki Farklılıkların Gösterimi

Yoksulluk	Toplumsal Dışlanma
Maddi kaynaklar	Topluma katılım
Dağılımsal	İlişkisel
Çıktılar	Süreçler
Ekonomik haklar	Vatandaşlık hakları
Aşağıdan yukarıya	Dışarıdan içeriye
Tek boyutlu	Çok boyutlu
Ölçülmesi kolay	Ölçülmesi zor

Kaynak: (Kenyon vd, 2002, s. 208)

Yoksulluk ve toplumsal dışlanmayı etkileyen temel risk faktörleri istihdam koşulları, eğitim düzeyi, hanehalkı büyüklüğü ve yerleşim alanlarının sanayileşme düzeyi olarak söylenebilir. Toplumsal dışlanma riskini daha fazla taşıyan gruplar aynı zamanda ulaşım dezavantajına da tabiidir. Kamu ulaşımının erişilebilirliği ve/veya karşılanabilirliği dezavantajlı grupların toplumsal dışlanma riskini artırma ya da ortaya çıkarmaya katkıda bulunabilir (Dotter, 2016).

Toplumsal dışlanmayı ölçmek kolay değildir. İnsanlar hayatın pek çok farklı alanından (sosyal, ekonomik, siyasi, sivil ya da mekânsal) dışlanmış olabilir. Her bir alanın görece önemi insanların nerede yaşadığına ve yaşına bağlı olarak değişmektedir. İnsanların sosyo-ekonomik durumuna ait göstergeler analiz edilse de subjektif değerlendirmeleri ve algıları da dikkate alınmaktadır. Bu nedenle çok boyutluluğu ve bağlama özgülüğü unutulmamalıdır (UN, 2016). Toplumsal dışlanma tek tek bireyler arasındaki ilişkilerde bireysel düzeyde (mikro-düzye), bireyler arasında ve aracı kurum ve gruplar arasındaki ilişki (mezo düzey) ve toplumun tümü (makro düzeyde) için görülebilir (Estivill, 2003, s.14).

Toplumsal dışlanma birbiri ile ilişkili ve birbirini besleyen demografik, ekonomik ve davranışsal faktörlerin karmaşık etkileşiminin bir sonucudur. Kümülatif ve nesiller arası bir kavram olarak kabul edilmelidir. Toplumsal dışlanma riski bireyler tarafından eşit bir şekilde paylaşılmaz genellikle en yoksul bireyler/topluluklar içerisinde yoğunlaşmıştır. İyi işleyen iş gücü piyasaları, azalan demografik baskılar ve başarılı politika uygulamaları toplumsal dışlanma üzerinde etkilidir (Bradshaw vd, 2004).

Ulaşım politikaları ya da sistemlerine toplumsal dışlanmayı dahil eden bir analiz, ulaşım sistemlerini bireyleri çeşitli faaliyetlere katılabilmeye muktedir kılmaları, herkesin bunlara eşit erişiminin olması açısından ele alır. Sosyal dışlanma sadece maddi refaha odaklanmaması açısından yoksulluktan farklıdır. Bireyler, kurumlar ve diğerleri arasındaki güç ilişkilerine odaklanması ile ilişkisel süreçlere bakmakta ve bir dizi birbiri ile ilişkili karmaşık toplumsal sürecin (sadece zenginlik/refah yaratılması değil) önemini vurgulamaktadır. Bu konu, ulaşım sistemlerinin kullanımı ve arzı değil aynı zamanda bu sistemlerin yönetimi ve işleyişini belirleyen süreçlere katılım hakkındadır (Hodgson ve Turner, 2003, s.268-271).

Ulaşımın sosyal içerilme açısından taşıdığı önem bazı ulaşım politikalarına da yansıtılmaktadır. Demografik nedenler (yaşlanan ve göç alan bir toplum yapısı), artan yoksulluk ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanma gerekliliği toplu taşımaya yönelik talebin artmasına neden olabilir. Burada da ulaşım politikaları içinde ulaşımın sosyal rolü, en kırılgan kullanıcı gruplara özgü mobilite ihtiyaçlarını karşılayacak yapıda olmalıdır (Dotter, 2016). Kentsel ya da kırsal bölge fark etmeksizin bireylere sunulan konut, istihdam vb. alanlara ilişkin hizmetlerin çevreci ve sürdürülebilirliğe önem veren bir ulaşım altyapısı ile desteklenmesi bireyler arasındaki hareketlilik farklılıklarını azaltarak toplumsal içerilmeyi destekleyecektir (Szeri ve Ayhan Selçuk, 2019).

Ulaşım ve toplumsal dışlanmaya ait son dönem çalışmaları sadece bireylerin yaşam kalitesini iyileştiren faaliyetlere katılamamalarının sonuçlarına odaklanmakla kalmamış, aynı zamanda bu durumun ortaya çıkardığı toplumsal sonuçları ve aralarındaki nedensel ilişkiyi de analiz etmiştir. Bu

bakış açısıyla ulaşım, belirli toplumsal sonuçları ortaya çıkaran bir sosyal politika sorunu olarak kabul edilebilir (Lucas, 2011).

Toplumsal içerilmenin ve ilerlemenin sağlanmasında ulaşım ile ilgili politikalar özellikle demografik trendlerden (yaşlanma ve göç kaynaklı), artan yoksulluk oranlarından ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasından kaynaklı meydan okumalara cevap vermek durumundadır. Bu meydan okumalar, toplu ulaşım için daha yüksek talepleri ortaya çıkarabilecektir (SPIEU, 2020).

Church vd. (2000) çalışması ulaşım ile ilişkili toplumsal dışlanmaya ait yedi boyutu⁶; fiziksel, coğrafi, ekonomik, zaman temelli, korku temelli, mekânsal ve temel faaliyetlerden dışlanma şeklinde tanımlamaktadır. Tüm bu sorunların çözümünde sadece ulaşım sistemine yönelik değişikliklerin gerçekleştirilmesi yeterli olmamakta aynı zamanda bir kişinin hareketliliğini sınırlayıcı tüm faktörlerle mücadele edici politikaların benimsenmesi de gerekmektedir.

Ulaşım ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiye yer veren çeşitli çalışmalarla karşılaşılmaktadır. (Currie ve Delbosc, 2010; Preston ve Rajé, 2007; Church vd.,2000). Toplumsal dışlanma yaklaşımı dezavantajlı bireylere sadece daha fazla para vererek bu insanların içerilmesini sağlamak olmayıp, özellikle onların dezavantajlarının kaynağını işaret eden sosyal politikaların geliştirilmesi hakkındadır (Stanley ve Vella-Brodrick, 2009).

Ulaşımın sadece erişilebilirlik üzerinden ele alınması yeterli değildir, mobilitenin⁷ de içerilmesi ile diğer sosyal politika amaçlarının başarılmasını da etkileyecektir (Stanley ve Stanley, 2007). Mal ve hizmetlere, fırsatlara erişim bireylerin refah artışı için önemli olduğundan toplu taşıma da bu bağlamda geleneksel sosyal politika alanları (sağlık, eğitim) kadar önemli olmaktadır. Bu noktada toplu taşıma; kapsamı, hizmetin karşılanabilirliği, finansal olarak metalaşmaktan çıkışı sağlayacak mekanizmaların varlığı gibi üç temel değişken üzerinden değerlendirilmelidir (Hernández, 2017).

Toplumsal dışlanmanın makro faktörleri geçmişte demografik faktörler, işgücü piyasası ve sosyal politika bağlamında açıklanmakta iken mevcut dönem toplumsal dışlanma düşük gelir, işsizlik, eğitim, barınma, ulaşım, sosyal sermaye, komşuluk, suç ve suç korkusu ile de açıklanmaktadır (Bradshaw vd, 2004). Toplumsal dışlanma kavramına mekân boyutunun dâhil edilmesi noktasında kentsel hareketliliğin ve erişilebilirliğin sağlanması üzerinden ulaşımın da içerilmesinin günümüz toplumlarında yaşanan gelişmeler ışığında (şehirleşme, göç hareketleri, artan eşitsizlikler, teknolojik gelişme vb.) önemli olduğu Özkazanç ve Özdemir Sönmez (2015) tarafından da vurgulanmaktadır.

3. Ulaşım Politikalarına Bakış

Ulaşım stratejileri ve politikaları güçlü bir ekonomik yapıyı desteklemenin ötesinde artan refah, sosyal dışlanma ile mücadele ve iyi bir yaşam kalitesini sağlayıcı özellikleri ile ön plana çıkmalıdır. Burada kamu otoritesi ve kurumlarının politika yapıcılığına ilişkin performansları belirleyici olmaktadır (McDonagh, 2006). Sürdürülebilir kalkınmayı destekleyici ulaşım politikalarının oluşturulabilmesi için ulaşımın ekonomik ve sosyal faydaları maksimize edilmeye çalışılırken ulaşım için çevresel, sosyal ve ekonomik maliyetlerin minimize edilmesi gereklidir (ECMT, 2000, s.17).

Ulaşım politikaları, büyümeyi destekleyici ve toplumsal maliyetleri azaltıcı etkiye sahiptir. Üç tür ulaşım politikasından bahsedilebilir: altyapı yatırımı, fiyat mekanizması ve regülasyonlar. Bu politikalar büyümeyi canlandırıcı (üretim ve verimlilik artışı), toplumsal içerilmeyi tesis edici (fırsatların artması), sürdürülebilirliği geliştirmesi (çevre ve yaşam kalitesi) anlamında ayrıca sınıflandırılabilir. Ulaşım politikalarının bireylerin/grupların refahını ve firma kârlarını nasıl etkiledikleri üzerinde düşünülmelidir (Berg vd. 2017, s.465-467).

Toplu taşıma, doğrudan en düşük gelirliyi desteklemeyi hedefleyen değil ama diğer gruplara odaklanan (yaşlılar, engelliler, öğrenciler) ulus altı düzeydeki önlemlere ihtiyacı olanlar için daha

⁶ Benevenuto ve Caulfield (2019), bu çalışmada vurgulanan yedi boyuta toplumsal konum temelli (cinsiyet, ırk, etnik köken vb.) dışlanmayı da eklemiştir.

⁷ MaaS (bir hizmet olarak hareketlilik) kavramı aslında kullanıcılar ve hizmet sağlayıcılar arasında çoklu taşıma modlarını içeren ve uygulama bazlı teknolojileri bir araya getiren bir yapı olarak şehirlerdeki ulaşım karmaşıklığına, sosyal yaşama ilişkin gereksinimlere ve ulaşım erişilebilirliğine etkisi olan bir sistem olarak giderek daha fazla öne çıkmaktadır (Mitropoulos vd.,2023; Talih ve Tektaş, 2022; Moody ve Bianchi Alves, 2022). Böylece, dijital teknolojilerin ve akıllı mobilitenin kullanımı ile hükümetlere ulaşım kapasitesine, fiyat mekanizmasına, arz ve talebin oluşumuna ilişkin sağlayacağı verilerle ulaşım yoksulluğunun giderilmesine ilişkin daha düşük maliyetli fırsatlar sağlanacaktır (Ranchordas, 2020).

erişilebilir ve karşılanabilir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bu grupların önemli bir bölümünün düşük gelir sahibi olmaları beklense de önemli olan nokta düşük gelirlilerin böylesi bir yaklaşımla kapsam dışında kalmadıklarının garanti edilmesidir (Baptista ve Marlier, 2020).

Gelişmekte olan ülkelerde ulaşım sistemleri planlanırken, ulaşım en yoksul hanelerin harcayacağı gelirin oranı değerlendirilirken ayrıca yaşanan yere, seyahat uzaklığına ve ulaşım modeline göre ulaşımın sahip olduğu örüntülerin de dikkate alınması gereklidir. Yüksek emlak fiyatları düşük gelirli hanehalklarını şehir merkezinden periferiye geçmeye zorlamakta ve bunun sonucunda kentsel yığılma ve motorlu araç artışı, hava kirliliği, kentsel yoksulluk artışı ve trafik sıkışıklığı yaşanmaktadır (Babinard, 2014).

Tablo 2.

Amaca göre hanehalkı tüketim sınıflandırması, AB, 2010-2021, toplam harcamaya göre %

Toplam harcamaya göre %	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gıda ve alkolsüz içecekler	13.0	13.0	13.1	13.2	13.2	13.2	13.1	13.1	13.1	13.1	14.8	14.3
Alkollü içecek, sigara ve tütün	4.1	4.1	4.1	4.1	4.1	4.1	4.1	4.0	4.0	4.0	4.5	4.3
Giyim ve ayakkabı	5.0	4.9	4.8	4.8	4.9	4.8	4.8	4.8	4.7	4.6	4.1	4.2
Konut, su, elekt., gaz ve d.yakıtl.	23.7	23.7	24.2	24.6	24.2	24.1	23.8	23.6	23.4	23.4	25.5	25.0
Ev eşyası	5.8	5.7	5.6	5.5	5.6	5.6	5.6	5.5	5.5	5.5	6.0	6.0
Sağlık	4.1	4.2	4.2	4.3	4.3	4.4	4.3	4.3	4.3	4.4	4.6	4.7
Ulaşım	12.7	13.0	12.9	12.6	12.7	12.6	12.6	12.9	13.2	13.2	11.6	12.1
Haberleşme	2.9	2.8	2.8	2.7	2.6	2.5	2.5	2.5	2.4	2.4	2.6	2.5
Kültür, eğlence	8.7	8.7	8.6	8.4	8.4	8.5	8.6	8.7	8.6	8.6	7.8	8.0
Eğitim	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
Restaurant ve oteller	7.8	7.7	7.7	7.7	7.9	8.1	8.2	8.5	8.6	8.7	6.0	6.6
Çeşitli mal ve hizmetler	11.2	11.2	11.0	11.0	11.2	11.3	11.3	11.2	11.3	11.2	11.7	11.5

Kaynak: Eurostat Statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Evolution_of_household_expenditure_by_consumption_purpose_-_COICOP,_EU,_2010-2021,_share_of_total.

Tablo 2, Avrupa Birliğinde hanelerin toplam tüketim harcamasına ilişkin dağılımlarını göstermektedir. Yıllara göre harcama kalemleri içerisinde en yüksek ağırlığın konut, gıda ve alkolsüz içecekler, ulaşım, çeşitli mal ve hizmetlerde olduğu görülmektedir. Toplam bütçe içinde ulaşım ayrılan pay, ulaşım politikalarının nasıl ve ne derecede etkin bir şekilde oluşturulabileceği konusunda özellikle de yoksul yanlısı olmaları noktasında belirleyici olacaktır.

Çeşitli düzeylerde ulaşım ve ulaşım sistemlerine ilişkin sorunlarla karşılaşmaktadır. Şehir içi ulaşımında; arazi kullanımı, farklı taşıma türlerinin birbiriyle entegrasyonu, ulaşım türlerinin dağılımı ve ulaşım altyapısının durumuna ilişkin sorunlar görülebilmektedir (Ağaoğlu ve Başdemir, 2019). Bu bağlamda, Türkiye’de de bireysel araç sahipliğinde artış, toplu taşıma ağının ve park alanlarının yetersizliği vb. ulaşım sistemi sorunları bulunmaktadır. Mobilite ve ulaşım problemleri akıllı ve sürdürülebilir ulaştırma ilkelerinin benimsenmesinde başarısızlık, karayolu taşımacılığına ve fosil yakıt kullanımına dayanan sürdürülemez ulaşım yapısının hem topluma hem de çevreye olan olumsuz etkisi gibi benzer faktörlerden kaynaklanmaktadır. Yeni teknolojiler ve sürdürülebilir ulaşım bağlamında sürdürülebilir mobilite sistemleri oluşturmak ve trafikte özel araçların etkisini azaltacak çözümler bulmak bu anlamda önem kazanmaktadır (Netherlands Enterprise Agency, 2020).

Sonuç, Tartışma ve Çözüm Önerileri

İklim değişikliği ve iklim nötrlüğe geçiş sürecinde toplu ulaşım ve altyapı planlamaları mobilitenin sağlanması açısından değerlendirilse de çoğunlukla sıfır emisyonlu araçlara odaklanıldığı görülmektedir. Sıfır emisyonlu araç sürdürülebilirliğe, hava kirliliğinin azaltılmasına, hava kalitesinin iyileştirilmesine katkıda bulunacak olsa da güvenlik, yoğunluk vb. araç kullanımına ilişkin diğer negatif dışsallık konularının yeteri kadar dikkate alınmaması ayrı bir sorun kaynağı olmaktadır (Mejia-Dorantes, Mauraskaite-Bull, 2022).

Avrupa Birliği (AB) örneğine bakıldığında ulaşım tek başına birlik içerisindeki sera gazı emisyonlarının çeyreğine kaynaklık etmektedir ve bu bağlamda en yüksek paya (%72) 2019 yılında karayolu ulaşımının sahip olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği’nin iklim ve enerji politikaları tüm

sektörlerde önemli ölçüde sera gazı emisyonu azalmasına sebep olsa da 1990-2019 arasında toplam ulaşımına ait sera gazı emisyonları %33'den fazla artış göstermiş ve karayolu ulaşımının emisyonu yaklaşık %28 düzeyinde gerçekleşmiştir. Karayolu ulaşım emisyonlarının bu düzeylerde kalmasının nedeni ulaşımına yönelik artan talep kaynaklıdır (EEA, 2022). 2020 yılında, AB toplam sera gazı emisyonları 3,4 milyar ton karbon dioksit eşdeğeri düzeyinde gerçekleşmiştir. Sera gazının kaynağında öncelikle enerji endüstrisi ve sonrasında da %23,1 ile ulaşım sektörü yer almaktadır. 1990-2000 döneminde sera gazı emisyonu miktarını arttıran tek kaynak (%6,8'lik artışla) ulaşım sektörü olmuştur (Eurostat, 2023). Bu da Avrupa Yeşil Mutabakatı ve yeşil dönüşüm anlamında karbon nötr olma hedefine ulaşma noktasında ulaşım sektörü özelinde politika ve stratejiler oluşturulmasının gerekliliğini göstermektedir.

Ulaşımın çevresel boyutu noktasında bir çelişkidenden bahsetmek mümkündür. Ulaşım geliştirmekte olan ülkeler açısından bir ödünleşimi de içermektedir. Bir yandan etkili, güvenli ve karşılanabilir bir mobilitenin sağlanması diğer yandan da bunun daha düşük ekolojik ayak izi ile gerçekleştirilebilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır (World Bank, 2022). Sürdürülebilir mobilitenin varlığında mal ve hizmetlere, eğitime, fırsatlara küresel düzeyde erişim arttırılırken sera gazı üretiminde de önemli ölçüde bir azalışın sağlanması gereklidir (Wachs, 2010). Bu nedenle düşük karbonlu ekonomiye geçiş süreci hem enerji hem de ulaşım yoksulluğunu eş zamanlı olarak işaret etmelidir. Karbonsuzlaştırma politikalarının her iki sektörle de yakından ilişkili olduğu açıktır. Ev içinden ve ulaşımdan kaynaklı emisyonların eş zamanlı azaltılmaması mevcut eşitsizliklerin daha da kötüleşmesi sonucunu doğuracaktır (Martiskainen vd, 2021).

Ulaşım yoksulluğu ve eşitsizliği sorununun çözümüne sadece ulaşım odaklanarak değil sosyal politikanın diğer önemli bileşenleri olan barınma, sağlık, eğitim vb. alanlarla gerçekleştirilecek bir entegrasyonla ulaşılabileceği unutulmamalıdır (Lucas, 2018). Yoksulluk azaltıcı etki; konut ve eğitim programlarını da içerecek şekilde bütünsel bir ekonomik kalkınma yaklaşımının parçası olarak ulaşım ve ulaştırma politikalarının oluşturulması ile ortaya çıkabilecektir (Wachs ve Taylor, 1998).

Ulaşım planlarının oluşturulma amaçları ulaşım yoksulluğunun çözümüne doğrudan odaklı değildir. Etkin olabilmeleri için istihdama ve eğitime erişimi desteklemeleri de gerekmektedir. Ancak burada da temel sorun yüksek ihtiyaç sahibi bireylerin tıpkı yoksullukla mücadelede verilen desteklerdeki gibi damgalanması olmaktadır (Titheridge vd, 2014, s.32).

Kamu finansmanı ya da sübvansiyonlarının yokluğunda, kemer sıkma politikalarının arttığı ülkelerde ulaşım yoksulluğunu önleyici politikaların oluşturulması güçleşmektedir. Bunun yanı sıra, iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı koşullar altında, küresel ölçekte gelir eşitsizliği artarken ve batı toplumları yaşlanırken daha da kapsayıcı politikaların oluşturulması ihtiyacı doğmaktadır (Lucas, 2011).

Çok taraflı kalkınma bankaları da geliştirmekte olan ülkelerde ulaşımına yönelik destekler ve fonlar sunmaktadır. Böylece sürdürülebilir (erişilebilir, karşılanabilir, etkin, finansal olarak sürdürülebilir, çevre dostu ve güvenli) ulaşım da desteklenmektedir. Sera gazı salımını azaltıcı, yoksulların erişimi ve mobilitesini iyileştirici, yol güvenliğini ve kadınların erişimini ve mobilitesini arttırıcı olmayı amaçlayan ulaşım projelerine odaklanılmıştır (MDB working Group, 2019). Hem kırılğan grupların kapsandığı hem de iklim değişikliği ile mücadelenin desteklendiği proje ve politikalar üzerinden ulaşım konusu ele alınmaktadır.

Ulaşım yoksulluğu ile mücadele edilirken sürdürülebilir ulaşım şekillerinin önceliklendirilmesi, kentsel ve kırsal kalkınma ile desteklenmesi, konut politikalarının insanların ulaşım yoksulluğuna düşmeyecek şekilde oluşturulması gerçekleştirildiği gibi çevre de sürdürülebilir ve kapsayıcı bir şekilde dönüştürülebilmektedir (Mejia-Dorantes, Mauraskaite-Bull, 2022).

Bireylerin/grupların sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik durumları, becerileri, algıları, tutumları ve yaşadıkları çevre (kır/kent yerleşim), ulaşım ile ilişkili zorluklarını ve toplumsal dışlanmışlıklarını etkileyeceğinden çözüm süreci için önemlidir. Ulaşım erişimi ve toplumsal içerilme arasında karşılıklı bağımlılık bulunmaktadır; özellikle dezavantajlı oldukları için zorluk yaşayan ya da temel sosyal olanaklardan yoksun olanlar için bir kısır döngü ortaya çıkabilmektedir (SPIEU, 2020).

Ulaşım; iktisadi büyüme, kır-kent bağlantısının kurulması, fırsatlara ve işe erişim açısından uygun koşulların ortaya çıkması için gereklidir. Ulaşım politikaları ve ulaşım altyapısı iktisadi büyüme ve kalkınmayı destekleyici koşulların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Sürdürülebilirlik açısından ulaşım yoksulluğu sosyal, ekonomik ve çevresel açıdan ilişki kurulmasını gerekli kılmaktadır. Ulaşım

yoksulluğu ile mücadele sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmayı da destekleyici sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra ulaşım, iklim değişikliği ile mücadelede küresel karbondioksit salımına katkısı yüksek olan bir sektör olarak hem mobilitayı artırıcı hem de emisyonları azaltıcı şekilde işlev gösterebilmelidir. Ulaşım yoksulluğu ile mücadele bütünsel bir bakış açısı ile ele alınması ve sürdürülmesi gereken bir alandır. Sosyal politikanın kapsamı içerisinde yer alan diğer alanlarla birlikte değerlendirildiğinde hem yoksullukla hem de toplumsal dışlanma ile mücadelede daha başarılı sonuçlar ortaya çıkması mümkündür.

Kaynakça

- Ağaoğlu, M.N. & Başdemir, H. (2019). Kent içi ulaşım sorunları ve çözüm önerileri. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 8(1), 27-36.
- Alam, M. M. (2015). Creating pro-poor transport:connecting the dots: transport, growth and poverty reduction. *Connections Transport&ICT*. (Note 24). World Bank, Washington,DC. <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/6b2527a1-cd3d-566f-ae71-161a4492bf1b> (Erişim tarihi 15.09.2023).
- Babinard, J. (2014, May 1). Is public transport affordable? *World Bank*. <https://blogs.worldbank.org/transport/public-transport-affordable> (Erişim tarihi 17.08.2023).
- Balkmar, D. (2022, September 27). What is ‘transport poverty’? How can we achieve a more just and sustainable transport system?. <https://accting.eu/what-does-transport-poverty-mean-how-can-we-achieve-a-more-just-and-sustainable-transport-system/> (Erişim tarihi 15.09.2023).
- Banister, D. (2008). The sustainable mobility paradigm. *Transport Policy*, 15(2), 73–80. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2007.10.005>
- Banister, D. & Berechman, Y. (2001). Transport investment and the promotion of economic growth. *Journal of Transport Geography*, 9, 209-218. [https://doi.org/10.1016/S0966-6923\(01\)00013-8](https://doi.org/10.1016/S0966-6923(01)00013-8)
- Baptista, I. & Marlier, E. (2020). Access to essential services for people on low incomes in europe: an analysis of policies in 35 countries. Directorate Genral for Employment, Social Affairs and Inclusion. European Social Policy Network (ESPN). Publications Office. European Commissions Brussels.
- Benk, S., Akdemir, T. (2010). Toplu taşıma hizmetlerinde fiyatlama stratejileri: teorik bir değerlendirme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 131-138.
- Benevenuto, R. & Caulfield, B. (2019). Poverty and transport in the global south:an overview. *Transport Policy*, 79, 115-224. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2019.04.018>
- Berechman, J. (2002). Transport Investment and Economic Development: Is There a Link?. ECMT. Transport and Economic Development, ECMT Round Tables, No. 119, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789282112977-en>.
- Berg,C.N., Deichmann, U., Liu Y., & Selod, H. (2017). Transport Policies and Development. *The Journal of Development Studies*, 53(4), 465-480.
- Booth, D., Hanmer, L., ve Lovell, E. (2000). Poverty and Transport: A report prepared for the World Bank in collaboration with DFID. ODI/Overseas Development Institute. <https://policycommons.net/artifacts/3794386/poverty-and-transport/4600214/>, (Erişim tarihi:11.09.2023).
- Bradshaw, J., Kemp, P., Baldwin, S.& Rowe, A. (2004). The Drivers of Social Exclusion: A Review of the Literature for the Social Exclusion Unit. (Breaking the Cycles Series). Social Exclusion Unit, Office of the Deputy Prime Minister. <http://www.york.ac.uk/inst/spru/research/pdf/drivers.pdf> (Erişim tarihi 17.10.2023).
- Cain, A. & Jones, P. M. (2008). Does urban road pricing cause hardship to low-income car drivers?: an affordability-based approach. *Transportation Research Record*, 2067(1), 47-55.
- Church, A., Frost, M., & Sullivan, K. (2000). Transport and social exclusion in London. *Transport Policy*, 7(3), 195-205. [https://doi.org/10.1016/S0967-070X\(00\)00024-X](https://doi.org/10.1016/S0967-070X(00)00024-X)
- Cora, U., Kışla, R. & Su, Ö.A. (2021). Kentiçi toplu taşıma araçları için performans dayalı hakediş sistemi: İstanbul örneği modeli. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 31(Ek Sayı 1), 232-241.
- Coulon, P.J., Lamure-Guigard, L., & Krieger, K. (2019,19 November). It is time to talk about transport poverty, *Social Europe*, <https://www.socialeurope.eu/it-is-time-to-talk-about-transport-poverty>.
- Crisp, R., Gore, T., & McCarthy, L. (2017). Adressing transport barriers to work in low income neighbourhoods: A review of evidence and practice. Sheffield Hallam University Centre for Regional Economic and Social Research. DOI: 10.7190/cresr.2017.3465773384

- Currie, G.& Delbosc, A. (2010). Modelling the social and psychological impacts of transport disadvantage. *Transportation*, 37, 953–966. DOI 10.1007/s11116-010-9280-2
- Dotter, F. (2016). *Transport Poverty*. Civitas Thematic Policy Note. <https://civitas.eu/resources/civitas-thematic-policy-note-transport-poverty-0>, (Erişim tarihi 08.10.2023)
- ECMT (2000). *Sustainable transport policies*. European Conference of Ministers of Transport. https://www.itf-oecd.org/sites/default/files/docs/00sustain_0.pdf, (Erişim 21.09.2023).
- Ensink, B., Minovi, S., Gorham R., & Vandycke, N. (2015). *The next step for transport in the SDGs: Devising the right indicators*. World Bank Group.
- Estupiñán, N., Gómez-Lobo, A., Muñoz-Raskin, R. ve Serebrisky, T. (2007). Affordability and subsidies in public urban transport: what do we mean, what can be done?. Policy Research Working Paper; No. 4440. World Bank, Washington, DC. <http://hdl.handle.net/10986/7562>
- European Commission (EC). What are the 20 principles of the european pillar of social rights? (easy-to-read version), <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1567&langId=en> (Erişim tarihi:05.09.2023).
- European Environment Agency (EEA) (2022). *Transport and environment report 2021 decarbonising road transport — the role of vehicles, fuels and transport demand* (Report No 02/2022). EEA.
- European Public Service Union (EPSU). EU pillar of social rights-time for action says EPSU. <https://www.epsu.org/article/eu-pillar-social-rights-time-action-says-epsu> (Erişim tarihi 12.08.2023).
- Eurostat (2023). Key Figures on Europe: 2023 edition. Luxembourg:European Union. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15216629/17177791/KS-EI-23-001-EN-N.pdf/5df7a393-8461-9270-7eaa-91a4b1c2acc6?version=2.0&t=1689583429855>
- Eurostat Statistics. Evolution of household expenditure by consumption purpose - COICOP, EU, 2010-2021, share of total. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Evolution_of_household_expenditure_by_consumption_purpose_-_COICOP,_EU,_2010-2021,_share_of_total. (Erişim 21.10.2023).
- Estivill, J. (2003). *Concepts and strategies for combating social exclusion. An overview*. Geneva, International Labour Office.
- <https://www.ilo.org/public/english/protection/socsec/step/download/96p1.pdf> (Erişim tarihi:09.08.2023).
- Fletcher, C.N., Garasky, S.B., & Nielsen, R.B. (2005). Transportation hardship: are you better off with a car?. *Journal of Family and Economic Issues*, 26, 323–343.
- Gannon, C.A. & Liu, Z. (1997). *Transport and Poverty*. (TWU Papers No 30). The World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/302611538245213278/pdf/Poverty-and-transport.pdf> (Erişim tarihi:02.07.2023).
- Guislain, P.& Irigoyen, J. L. (2015). *Action and advocacy for sustainable transport: recent and ongoing World Bank efforts*. World Bank. Washington DC.
- <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/9825a7e5-b093-5ef7-bdde-6dec07d0751c> (Erişim tarihi 17.08.2023).
- Hernández, D. (2017). *Public transport, well-being and inequality: coverage and affordability in the city of Montevideo*. (Review No:22). CEPAL https://www.cepal.org/sites/default/files/publication/files/42665/RVI122_Hernandez.pdf (Erişim tarihi:13.08.2023).
- High-level Advisory Group on Sustainable Transport (2016). Mobilizing sustainable transport for development. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/2375Mobilizing%20Sustainable%20Transport.pdf> (Erişim tarihi:05.10.2023).

- Hodgson, F.C. & Turner, J. (2003). Participation not consumption: the need for new participatory practices to address transport and social exclusion, *Transport Policy*, 10(4), 265-272. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2003.08.001>
- Iceland, J. (2000). The family/couple/household unit of measurement in poverty estimation. *Journal of Economic and Social Measurement*. 26, 253-265. 10.3233/JEM-2000-0189.
- İstanbul'da Ulaşım Yoksulluk Çalıştayı (2021). Ulaşım Yoksulluğundan Kapsayıcı Ulaşım Sistemine: Sosyo Mekânsal Eşitsizlikleri Azaltmaya Yönelik Bir Model Önerisi (TÜBİTAK 1001 Programı destekli Proje no:120K152).
- Jarvis, T. (2022). Transport for the north.transport-related social exclusion in the north of england. <https://transportforthenorth.com/strategy-and-evidence/> (Erişim tarihi 15.09.2023).
- Jennings, G. (2016). Transport, poverty alleviaton and the principles of social justice. Inclusive Sustainable Transport in support of action on Equity and Poverty (i-STEP)Version: November 2016.
- Kenyon, S., Lyons, G., & Rafferty, J. (2002). Transport and social exclusion: investigating the possibility of promoting inclusion through virtual mobility. *Journal of Transport Geography*, 10(3), 207-219. [https://doi.org/10.1016/S0966-6923\(02\)00012-1](https://doi.org/10.1016/S0966-6923(02)00012-1)
- Lang, N. (2022, 18 May). Why mobility matters when it comes to social inclusion, World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2022/05/when-it-comes-to-social-inclusion-mobility-matters/> (Erişim tarihi 11.07.2023).
- Lekobane, K. R. (2022). Leaving no one behind: an individual-level approach to measuring multidimensional poverty in botswana. *Social Indicators Research*, 162, 179–208. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02824-2>
- Lowans, C. Furszyfer Del Rio, D. Sovacool, B.K., Rooney, D. & Foley, A.M. (2021). What is the state of the art in energy and transport poverty metrics? A critical and Comprehensive review. *Energy Economics*, 101. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2021.105360>.
- Lucas, K. (2011). Transport and social exclusion:where are we now?.IN Grieco, M. & Urry, J. (Eds). *Mobilities: New Perspectives on Transport and Society* (pp. 223-244). Surrey, UK:Ashgate Publishing Limited.
- Lucas, K. (2018). Editorial for special issue of European transport research review: transport poverty and inequalities. *European Transport Research Review*, 10(17), 15-17.
- Lucas, K., Mattioli, G., Verlinghieri, E., & Guzman, A. (2016). Transport poverty and its adverse social consequences. *Proceedings of Institution of Civil Engineers Transport*, 169(6), 353-365. <http://dx.doi.org/10.1680/jtran.15.00073>
- Martiskainen, M., Sovacool, B.K., Lacey-Barnacle, M., Hopkins, D., Jenkins, K.E.H., Simcock, N. Mattioli, G., & Bouzarovski, S. (2021). New dimensions of vulnerability to energy and transport poverty. *Joule*, 5(1), 3–7.
- Mattioli, G., Lucas, K., & Marsden, G. (2017). Transport poverty and fuel poverty in the UK: from analogy to comparison. *Transport Policy*, 59, 93-105. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2017.07.007>
- Mc Donagh, J. (2006). Transport policy instruments and transport-related social exclusion in rural Republic of Ireland. *Journal of Transport Geography*, 14, 355–366.
- MDB Working Group (2019). Progress Report (2016-2018) of the MDB working group on sustainable transport. <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/536306/mdb-progress-report-2016-2018.pdf> (Erişim tarihi 18.08.2023).
- Mejia-Dorantes, L. Murauskaite-Bull, I. (2022). Transport poverty:a systematic literature review in europe. EUR 31267 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg. doi:10.2760/793538

- Mitiku, T. N. (2009.) A framework for a pro-growth, pro-poor transport strategy: Guidance note. Sub-Saharan Africa transport policy program (SSATP) (working paper series;no. 89).World Bank, Washington, DC. <http://hdl.handle.net/10986/17777>
- Mitropoulos L., Kortsari A., Mizaras V., & Ayfantopoulou, G. (2023). Mobility as a service (MaaS) planning and implementation: challenges and lessons learned. *Future Transportation*, 3(2), 498-518. <https://doi.org/10.3390/futuretransp3020029>
- Mohmand, Y.T., Mehmood, F., Mughal, K.S., & Aslam, F. (2021). Investigating the causal relationship between transport infrastructure, economic growth and transport emissions in *Pakistan*. *Research in Transportation Economics*, 88, 100-972.
- Moody, J. & Bianchi Alves, B. (2022, 12 June). Mobility-as-a-Service (MaaS) can help developing cities make the most of complex urban transport systems—if they implement it right. *World Bank Blogs*. <https://blogs.worldbank.org/transport/mobility-as-a-service-can-help-developing-cities-make-most-complex-urban-transport-systems-if-they-implement-it-right> (Erişim tarihi 12.09.2023).
- Netherlands Enterprise Agency/ (RVO) (2020). Fact-Finding Study Pre-PPS: Smart and Green Mobility in Istanbul. [https://istanbulon.itu.edu.tr/docs/librariesprovider272/default-document-library/smart-and-green-mobility-in-istanbul_2020-\(in-english\).pdf?sfvrsn=0](https://istanbulon.itu.edu.tr/docs/librariesprovider272/default-document-library/smart-and-green-mobility-in-istanbul_2020-(in-english).pdf?sfvrsn=0), (Erişim tarihi 09.07.2023).
- Nistor, F. & Popa, C. (2014). The role of transport in economic development. *Mircea cel Batran Naval Academy Scientific Bulletin*, XVII (2), 25-26.
- Özkazanç, S.& Özdemir Sönmez, F. N. (2015). Ulaşım perspektifinden sosyal dışlanma kavramının değerlendirilmesi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 8 (1), 10-18.
- Pérez-Peña, M.d.C., Jiménez-García, M., Ruiz-Chico, J. & Peña-Sánchez, A.R. (2021). Transport poverty with special reference to sustainability: a systematic review of the literature. *Sustainability*, 13, 1451. <https://doi.org/10.3390/su13031451>.
- Preston, J. ve Rajé, F. (2007). Accessibility, mobility and transport-related social exclusion. *Journal of Transport Geography*, 15(3), 151-160. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2006.05.002>
- Ranchordas, S. (2020). Smart mobility, transport poverty, and the right to inclusive mobility. University of Groningen Faculty of Law Research Paper Series (No. 13). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3520525 (Erişim tarihi: 11.08.2023).
- Saif, M.A., Zefreh, M.M., & Torok, A. (2019). Public transport accessibility: a literature review. *Periodica Polytechnica Transportation Engineering*, 47(1), 36-43.
- Setboonsarng, S. (2005). Transport infrastructure and poverty reduction. ADBI Research Policy Brief, (No. 21). ADBI. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/157260/adbi-rpb21.pdf>
- SPIEU (2020, 30 April). Pilot project: measuring what matters to eu citizens:social progress in europe regions. <https://eu-spi.eu/events/virtual-peer-learning-event-examining-transport-poverty-social-dimensions-transport> (Erişim tarihi:07.09.2023).
- Stanley, J.& Stanley, J. (2007). Public transport and social policy goals. *Road & Transport Research*, 16(1), 20–30.
- Stanley, J. & Vella-Brodrick, D. (2009). The usefulness of social exclusion to inform social policy in transport. *Transport policy*, 16, 90-96. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2009.02.003>
- Suzuki, T. (2022). *Transport and equity:toward inclusive transport development*. JICA Ogato Sadako Research Institute for Peace and Development. No. 17). JICA. https://www.jica.go.jp/english/jica_ri/publication/litreview/post_17.html (Erişim tarihi 21.07.2023).
- Szeri, Ayhan Selçuk, İ. (2019). Eşitlik, erişilebilirlik ve toplu taşıma. *İdealkent Dergisi*, 28(10), 1207-1229, DOI:10.31198/idealkent.519139.

- Talih, Ö. & Tektaş, N. (2022). The perspective of mobility as a service (MaaS) and analysis of Türkiye. *Journal of Transportation and Logistics*, 7(2), 431-463.
- United Nations/UN(2016). Leaving no one behind:the imperative of inclusive development.Report on the world social situation 2016 (No. ST/ESA/362). United Nations, New York.
- United Nations/UN(2021). Sustainable transport, sustainable development. Interagency Report for Second Global Sustainable Transport Conference. https://sdgs.un.org/sites/default/files/2021-10/Transportation%20Report%202021_FullReport_Digital.pdf (Erişim tarihi 11.07.2023).
- United Nations /UN (2006). Relationship Between Transport And Economic Development. (ECE/TRANS/WP.5/2006/10). Economic Commission For Europe Inland Transport Committee.
- Vega, A. (2011, 31 August-1 September). *A multi-modal approach to sustainable accessibility: a case study for the city of galway*, Ireland. Proceedings of the ITRN2011, University College Cork.
- Wachs, M. (2010). Transportation policy, poverty, and sustainability, history and future. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, 2163(1), 5-12.
- Wachs, M.& Taylor, B.D. (1998). Can transportation strategies help meet the welfare challenge?, *Journal of the American Planning Association*, 64(1), 15-19.
- World Bank (2020). Transport-The Essential Connector. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/157201585683713721-0190022020/original/WBTransportNarrative.pdf> (Erişim tarihi 21.07.2023).
- World Bank (2022). Transport: Overview. 29 Eylül 2022, <https://www.worldbank.org/en/topic/transport/overview#1> (Erişim tarihi 12.08.2023)
- World Economic Forum (2023). (infographic). Mobility. <https://intelligence.weforum.org/topics/a1Gb00000038poVEAQ>, (Erişim tarihi 10.10.2023).

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Yazarın çıkar çatışması olmamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul iznine ihtiyaç yoktur.

Kariyer Yönetiminin İşgören Performansına Etkisi: Hizmet Sektörüne Yönelik Bir Araştırma

The Effect of Career Management on Employee Performance: A Research on the Service Sector

Ercan GÖN

Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

(Doktora Öğrencisi), Bingöl, Türkiye

Bingöl University, Social Sciences Institute (Phd

Student), Bingol, Türkiye

ORCID: 0000-0002-6023-324X

Email: 1912092006@bingol.edu.tr

Doç. Dr. Mehmet GÜVEN

Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi, Bingöl, Türkiye

Bingöl University, Faculty of Economics and

Administrative Sciences, Bingol, Türkiye

ORCID: 0000-0001-5768-984

Email: mguven@bingol.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Gön, E. ve Güven, M. (2023). Kariyer yönetiminin işgören performansına etkisi: hizmet sektörüne yönelik bir araştırma. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 239-257.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 15/10/2023 **Kabul Tarihi / Accepted:** 09/12/2023

Yayın Tarihi / Published: 30/12/2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt/ Volume: 11 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 239-257

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir. / This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ercan GÖN ve Mehmet GÜVEN) It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

* Bu çalışma, Ercan GÖN tarafından, Bingöl Üniversitesi İİBF Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalında Doç. Dr. Mehmet GÜVEN danışmanlığında hazırlanan “Kariyer ve Yetenek Yönetimi ile Örgütsel Güvenin İşgören Performansına Etkileri (Akdeniz Bölgesi Hizmet Sektöründe Bir Araştırma)” adlı doktora tezinden türetilmiştir.

* Bu çalışma için Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan onay alınmıştır. Evrak Tarih ve Sayısı: 04.07.2022-E.66733

Öz

İşletmelerde örgütsel hedeflerin işgörenler tarafından kendi hedefi gibi benimsenmesi stratejik yönetimin bir gereğidir. İnsan kaynakları yönetimi açısından incelendiğinde, işletme hedeflerini en iyi benimseyen, en iyi performans gösteren işgörenlerin kariyer planlarının yapılması, yatay veya dikey yönde kariyer basamaklarının yükseltilmesi, stratejik hedeflerin daha iyi benimsenmesine katkı sağlayacaktır. Araştırmanın amacı kariyer yönetiminin işgören performansına herhangi bir etkisinin olup olmadığının ortaya çıkarılmasıdır. Araştırmada anket tekniği uygulanmıştır. Akdeniz bölgesinde faaliyet gösteren, 50'den fazla personel çalıştıran işletmelerde 480 işgörene anket yapılmış, SPSS istatistik programında normallik, homojenlik, açımlayıcı faktör analizi ve çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda kariyer yönetiminin iki faktörlü bir yapıdan oluştuğu görülmüş, doğrulayıcı faktör analizi ile yapının geçerliği kanıtlanmıştır. Ölçeğin alt boyutları olan kariyer planlama ile kariyer yönetme değişkenleri arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu, kariyer planlamanın işgören performansına olumlu bir etkisinin olmadığı, kariyer yönetme boyutunun işgören performansını pozitif, anlamlı bir şekilde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre işletme yöneticilerine, işletmede çalışan işgörenler için bireysel kariyer yönetimlerine yön vermeleri konusunda destek olmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer yönetimi, işgören performansı, doğrulayıcı faktör analizi, yapısal eşitlik modeli.

JEL Kodları: M10, M12, M53, M54

Abstract

In businesses, it is a requirement of strategic management that employees adopt organizational goals as their own goals. When examined from the perspective of human resources management, making career plans of the employees who best embrace the business goals and performing best, raising their career ladders horizontally or vertically will contribute to better adoption of strategic goals. The aim of the research is to reveal whether career management has any effect on employee performance. Survey technique was applied in the research. A survey was conducted with 480 employees in businesses operating in the Mediterranean region and employing more than 50 personnel, and normality, homogeneity, exploratory factor analysis and multiple regression analyzes were applied in the SPSS statistical program. As a result of the analysis, it was seen that career management consists of a two-factor structure, and the validity of the structure was proven with confirmatory factor analysis. It was concluded that there is a medium level relationship between the variables of career planning and career management, which are the sub-dimensions of the scale, that career planning does not have a positive effect on employee performance, and that the career management dimension affects employee performance positively and significantly. Accordingly, it is recommended that business managers support the individual career management of employees working in the business.

Keywords: Career management, employee performance, confirmatory factor analysis, structural equation model.

JEL Codes: M10, M12, M53, M54

Giriş

Abraham Maslow tarafından 1943 yılında gerçekleştirilen ampirik çalışmaların sonuçları; bireylerin temel ihtiyaçlarının fizyolojik, güvenlik, sosyal, saygınlık kazanma ve kendini gerçekleştirme basamaklarından oluştuğunu, bu basamakların hiyerarşik bir düzen içinde gerçekleştiğini, bu hiyerarşik düzende, bir ihtiyaç gerçekleştikten sonra bir üst basamaktaki ihtiyacı gerçekleştirme sürecinin başladığını göstermektedir (Maslow, 1943, s. 11). Çalışma hayatına atılan işgörenler, belirli bir süre geçtikten ve ihtiyaç duydukları temel gereksinimler karşılandıktan sonra Maslow'un çalışmasında belirtilen saygınlık kazanma ve kendini gerçekleştirme basamaklarına yönelmeye ihtiyaç duyarlar. Bu durum iş hayatı için de geçerlidir. İşgörenler bireysel yeteneklerini performanslarına yansıttıkları oranda kariyerlerinin ilerletilmesine ihtiyaç duymakta, bu şekilde işletme içinde ve dışında da saygınlık kazanarak çalışma hayatlarını pozitif yönde şekillendirmeye yönelmektedirler.

Literatürde büyük firmalarda insan kaynakları uygulamalarından olan kariyer yönetiminin işgören performansına etkilerini ele alan bazı çalışmalar olmakla birlikte yeterli sayıda olmadığı görüldüğünden bu konuda çalışma yapılması araştırmanın motivasyonu olmuştur. Araştırmanın amacı kariyer yönetiminin alt boyutlarının işgören performansına herhangi bir etkisinin olup olmadığını incelemesidir.

İnsan kaynakları yönetiminin önemli uygulamalarından olan işgören performansını yüksek tutmak için kullanılan enstrümanlardan biri de kariyer yönetimidir. Kariyer yönetimi ile performans değerlendirme uygulamaları arasındaki ilişki, performans değerlendirme sürecinde elde edilen verilerin kariyer yönetimi sürecinde işletme yönetimine kaynak teşkil etmesidir.

Kariyer yönetiminin işgören performansına etkilerini açıklayan araştırma, dört bölümü ihtiva etmektedir. Birinci bölümde Literatür başlığı altında, araştırmanın değişkenleri ve alt boyutları ile ilgili bilgilendirme yapılmış, bu alanda daha önceki çalışmalar derlenmiştir. İkinci bölümde araştırma metodu, araştırma modeli, veri toplama aracı ve analizlere yer verilmiş, analiz bulguları ise üçüncü bölümde raporlanmıştır. Literatür ve analiz sonuçlarının değerlendirilmesi aşaması, çalışmanın tartışma ve sonuç başlığı olan dördüncü bölümünde yer almıştır.

1. Literatür

Çalışma ve sosyal hayatta geniş bir yer bulan kariyer, Türk Dil Kurumu tarafından “bir meslekte zaman ve çalışmayla elde edilen aşama, başarı ve uzmanlık” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023). Türk Dil Kurumu performansı ise kelime anlamı bakımından başarımlık olarak ifade etmektedir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023). Armstrong'a (2011) göre insan kaynakları yönetimi; bilgi yönetimi, organizasyon yönetimi, kaynak sağlama, işgücü planlaması, yetenek yönetimi, performans yönetimi, kariyer yönetimi, ödül yönetimi, işgören ilişkileri ve işgören refahı bileşenlerinden oluşmaktadır. Çalışmada, bu uygulamalardan kariyer yönetimi ve performans yönetiminin bir uzantısı olan işgören performansı ele alınmaktadır.

1.1. Kariyer Yönetimi

Kariyer yönetimi, işgörelere iş güvenliği, ilerleme, kişisel gelişim fırsatları ve önemli maddi katkılar sağlamaktadır. Kariyer yönetimi, işletmelerin yaşanan değişimlere hızlı adapte olması için ihtiyaç duyduğu pozisyonların ve bu pozisyonlar için gerekli olan yetenek, yetkinlik, bilgi, beceri ve deneyimin yeterli düzeye yükseltilmesi için birey ve örgüt nezdinde yapılan çalışmaların bütünüdür.

Armstrong (2011) ve Greenhaus, Callanan ve DiRenzo (2008) kariyer yönetiminin, kariyer planlama ve kariyer yönetme bileşenlerinden oluştuğunu belirtmektedir. Arnold (1997) kariyer yönetimini, işgörelerin kariyer gelişimini etkilemeye yönelik yapılan girişimler olarak tanımlamıştır. Lazarova, Morley ve Tyson (2012) ise kariyer yönetiminin, organizasyonun insan kaynakları yönetimi uygulamalarının en temel bileşenlerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Mugaa, Guyo ve Odhiambo'ya (2018) göre, kariyer yönetimi farkındalığı, bir organizasyonun rekabet gücünü, kalitesini ve üretim miktarını, güvenilirliğini ve etkinliğini artırmaktadır. Kariyer yönetimi, dikey veya yatay ilerleme şeklinde gerçekleşebilir. Dikey ilerleme, işletmenin hiyerarşik kademeleri arasında yukarı doğru geçiş, yatay ilerleme ise, işgörelin yetkinliklerinin artırılması ve güçlendirilmesi sürecidir (Rothwell, 2016, s. 209).

Kariyer yönetimi ile ilgili yapılan bu tanımlamalar, kariyer yönetimi kavramının genel çerçevesini çizmekte ancak insan kaynakları fonksiyonları bakımından değerlendirildiğinde kavramın sadece bu tanımlamalarla sınırlı olmadığı görülmektedir. Nitekim Arnold (1997), kariyer yönetimini, kariyer için yapılan girişimler olarak ifade etmekteyken Lazarova vd. (2012), insan kaynakları uygulamalarının temel bir bileşeni olarak belirtmektedir. Muga vd. (2018) ise kariyer yönetiminin tanımını işletmeye katkıları yönünden ele almaktadır.

Araştırma sonucunda, kariyer yönetiminin alt boyutlarının literatür ile uyumlu olduğu görülmüştür. Nitekim bu tanımlamalardan Arnold (1997) tarafından vurgu yapılan ve işgörenlerin kariyer gelişimine yönelik girişimler olarak ifade edilen kariyer yönetimi, planlama ve yönetim alt boyutlarından oluşmuş ve genel olarak planlama, örgütlenme, yöneltme, koordinasyon ve denetim süreçlerinden olan yönetim fonksiyonlarına da uygun bileşenler olarak belirlenmiştir.

Kariyer planlaması, işgörenlerin çalışma hayatındaki fırsatlar ve imkânlar için kariyer hedeflerini belirlemeleri ve bu hedeflere ulaşma gayretiyle izleyecekleri yolu planlamalarını ifade eden bir süreçtir (Küçük, 2012, s. 28). Armstrong (2011) kariyer planlamasını, örgütsel ihtiyaçların değerlendirilmesi sürecinde, işgörenlerin performans kriterlerine, potansiyellerine ve tercihlerine göre işletme içinde ilerlemesine yön verilmesi olarak tanımlamaktadır. Mello (2015) kariyer planlamasını, işletmede pozisyonların dolu kalması için ihtiyaç duyulan kilit pozisyonlara en uygun adayların hazır bulundurulması olarak ifade etmektedir. Şimşek (2007) ise kariyer planlamasını, işletme ile işgörenlerin hedefleri arasındaki ilişki dikkate alınarak işgörene gelecekte verilecek iş ve sorumlulukların hazırlanması süreci olarak belirtmektedir.

Kariyer planlamasını aktif olarak yürüten işletmelerde işgörenler, kariyer hedeflerine ulaştıklarında maddi ve manevi yönden tatmin olmaktadır (Küçük, 2012, s. 1). Kariyer planlaması, insan kaynağının etkin kullanılmasını sağlamak, terfi imkânlarını ortaya çıkarmak, işgörenleri değerlendirmek, işgören eğitimi ve gelişimi için ihtiyaç analizi yapmak, iş tatmini, motivasyon ve bağlılığı arttırmak amacıyla yapılır (Gürcan, 2006, s. 35).

Kariyer yönetme, işletmenin insan kaynakları stratejisinin önemli bir aşamasıdır. İşletmeler, daha güçlü bir insan kaynakları politikası oluşturmak amacıyla kariyer yönetimi stratejilerini benimsemelidir. Etkili bir kariyer yönetme programı, işgörenlerin işletmede yetkinliği hangi düzeyde iyi öğrendiğinin ve kullandığının önemli bir göstergesidir (Khan, Rajasekar ve Al-Asfour, 2015, s. 89).

Kariyer yönetme, çalışanların moralini en üst düzeye çıkarmak ve üretkenliği artırmak için motive edici bir faktör olarak kullanılabilir. Inkson ve Baruch (2009), kariyer yönetmeyi “bir kaynak nasıl elde edilir ve geliştirilir” sorusuna cevap arama olarak ifade etmektedir.

Genel olarak kariyer yönetimi, işgöreni ve örgütü birlikte ele almaktayken, kariyer yönetiminin alt boyutu olan kariyer yönetme boyutu sadece işgöreni ele almakta, işgörenin kariyeri için gereken çalışmaların örgüt düzeyinde yapılmasını hedeflemektedir. Kariyer yönetme örgütün bir hedefi olması gerektiği kadar işgörenlerin de kendi kariyerlerini yönetmede yetkin olmasını gerektirmektedir.

1.2. İşgören Performansı

Sonnentag vd. (2008) performansı, süreç ve sonuç olarak değerlendirmekte, Çöl (2008) ise performansı belirlenen hedefe göre nereye ulaşıldığını, nelerin başarıldığını gösteren bir kavram olarak tanımlamaktadır. Suliman (2007) da işgören performansını, işgörenlerin çalışma ortamındaki görevlerini yürütme derecesi olarak ifade etmekte ve işgören performansının çok faktörlü bir yapıdan oluştuğunu, bununla birlikte bu faktörlerin sayısının ve doğasının henüz belirlenemediğini belirtmektedir. McGregor (2006) ise stratejik insan kaynakları uygulamalarından biri olan performans değerlendirmenin yönetsel bir amaç için kullanıldığında işgören performansının ölçülmesi sürecinde ve işletme hedeflerinin başarımı konusunda işletme üst yönetimine sunduğu katkılar nedeniyle bir yönetim stratejisi olarak değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Soysal ve Kılınc (2016), insan kaynakları yönetimi alanında yapılan birçok çalışmada, insan kaynaklarına ilişkin uygulamaların tamamının bireysel ve örgütsel performansa katkı sağladığını, ancak İnsan Kaynakları uygulamalarından hangisine, hangi oranda katkı sunduğu konusunda belirsizlik olduğunu ifade etmektedirler.

1.3. Kariyer Yönetimi ile İşgören Performansı Arasındaki İlişki

Kariyer yönetiminin etkin bir şekilde işletilmesi, özellikle kilit pozisyonda çalışan ve işletme performansına önemli katkılar sunan işgörenlerin deneyimlerini arttırmalarını, gizli yeteneklerinin keşfedilmesini, işgörenlerin işten ayrılma niyetinin azalmasını ve insan kaynakları uygulamalarına yön vermesi sayesinde diğer İK süreçlerinin daha verimli yönetilmesini sağlamaktadır (Armstrong, 2011, s. 231). Performans yönetimi, işgörelere verilen görevlerde tanımlanan hedefler doğrultusunda neyi nasıl yapacağını belirtmesi, işgörenin mevcut ve gelecekteki eğilimlerini, eğilim ve gelişim ihtiyaçlarını ortaya çıkarmaktadır (Helvacı, 2002, s. 157).

Kariyer yönetimini uygulayan işletmelerde çalışan işgörenler, yüksek performansa sahip olmakta, bireysel hedefler ile örgütsel hedefleri aynı noktada buluşturabilmekte ve bu sayede hem işgören ve hem de işveren arasında iletişim daha güçlü olmaktadır. İşletmenin işgörelere kariyer fırsatı sunması ve performanslarını adil olarak değerlendirmesi işgören performansının yükselmesini sağlamaktadır (Hatipoğlu vd., 2019, s. 457). Vroom ve MacCrimmon (1968) tarafından işgörenlerin performans geçmişlerine dayalı olarak terfi etme fırsatlarını içeren kariyer yönetimi sistemi üzerine yaptıkları araştırma sonucunda, hizmet sektöründe çalışan işgörenlerin imalat sektöründe çalışan işgörelere göre daha önemli ölçüde ve daha fazla yükselme fırsatına sahip olduklarını ifade etmektedirler.

Çabuk (2007) tarafından ulusal düzeyde büyük bir işletmede çalışan işgörenler üzerinde yapılan bir araştırmada, kariyer planlamasının işgören performansına pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu, eğitim düzeyi ile unvanlarının artmasına paralel olarak kariyer planlaması yapılmasının etkisiyle işgören performansının da yükseldiğini ortaya koymuştur. Asparuk (2022) tarafından bankacılık sektöründe çalışan 356 işgörelere yönelik olarak yapılan araştırmada, kariyer yönetimi ile işgören performansı arasındaki ilişki incelenmiş ve kariyer yönetiminin işgören performansını etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, kariyer yönetimi ile işgören performansı arasında pozitif, orta düzeyde ilişki olduğu ($r=0,464$; $p<0,10$), kariyer yönetiminin işgören performansını % 47,1 oranında açıkladığı kanıtlanmıştır.

Zeragia (2021) ise 310 işgören üzerinde yaptığı çalışmada kariyer ve yetenek yönetimi uygulamalarının işgören performansını pozitif ve anlamlı olarak etkilediğini raporlamıştır. Kariyer yönetimi, çalışan gelişimi ve işgören performansı üzerine çalışmalar yapan Patrick ve Kumar (2011) da bilgi teknolojileri sektöründe çalışan 100 işgörelere yönelik araştırma yapmıştır. Yapılan çalışmada, kariyer yönetiminin işgören performansını pozitif yönde etkilediği ortaya konulmuştur. Maina'nın (2011) hizmet sektöründe çalışan 130 işgören üzerinde yaptığı çalışmada, kariyer planlama, eğitim ve geliştirme ve kurumsal çerçevenin kariyer yönetimi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ans De Vos ve Cambre (2016) ise 293 işletmenin insan kaynakları uzmanlarına yönelik olarak karşılaştırmalı nitel analiz yöntemiyle yaptıkları çalışmada, kariyer yönetiminin işgörelere yüksek performansla sonuçlandığını kanıtlamışlardır. Son olarak Kathukya, Mwangi ve Machogu (2022), hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir şirkette çalışan 150 işgören üzerinde yaptıkları araştırmada, kariyer yönetimi uygulamalarının çalışan performansı üzerindeki etkilerini belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda yapılan analizlerde, kariyer yönetimi ve çalışan performansı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu, kariyer yönetiminin işgören performansını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği ve % 55,3 oranında açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır ($F=3,632$; $t=2,258$; $p<0,05$; $R^2=0,553$).

Literatürde kariyer yönetiminin işgören performansına etkisine ilişkin yapılan araştırmalarda kariyer yönetiminin işgören performansını genel olarak pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmüştür. Yapılan çalışmalarda genellikle nicel analiz yöntemlerinin uygulandığı, veri toplama aracının anket olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte önceki araştırmaların genel olarak hizmet sektöründe çalışan işgörelere yönelik olarak uygulanmış olması da dikkat çekicidir. Araştırmanın uygulandığı sektörün de hizmet sektörü olması literatürde görülen diğer araştırmalarla sektörel uyum göstermektedir.

2. Yöntem

Bu bölümde, araştırma yönteminden bahsedilmektedir. Araştırma yöntemi, araştırma hipotezlerinin, varsayımların, sınırlılıkların, evrenin, örneklem türünün, veri toplama aracının ve veri analiz yöntemlerinin anlatıldığı bölümdür.

2.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada nicel araştırma tekniklerinden tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında kariyer yönetimi ile işgören performansı ilişkisi ve etkisi incelenmektedir. Bu araştırma deseninde popülasyondan alınan belirli katılımcıların görüş, tutum, inanç ve algılarını öğrenmeye yönelik sorulardan oluşan bir anket uygulanmaktadır.

Örneklem türü olarak iradi örneklem kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Akdeniz Bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin tamamı yerine hizmet sektöründe, 50 ve üstü sayıda işgören çalıştıran işletmeler belirlendiğinden örneklem türü iradi örneklemdir. İradi örnekleme, araştırma evrenindeki birimlerin hepsine ulaşmak mümkün bulunmamakta, dolayısıyla örneklem birimleri araştırmacı tarafından belirlenmektedir (Ergin, 1994, s. 91).

Araştırma hipotezleri aşağıda belirtilmiş ve hipotez kurgusunu gösteren araştırma modeli Şekil 1'de belirtilmiştir.

2.1.1. Araştırma Hipotezleri

Arnold (1997) tarafından yapılan araştırmada kariyer yönetiminin, planlama ve yönetme alt boyutlarından oluştuğu belirtilmiştir. Bu alt boyutların her birinin işgören performansına etkisinin belirlenmesi için ayrı analizler yapılmış, her hipotez ayrı belirlenmiştir.

Literatür bölümünde belirtilen bazı araştırmalar kariyer yönetiminin işgören performansına pozitif ve anlamlı bir şekilde etki ettiğini göstermektedir. İşgörenlerin performanslarına ve başarılarına göre değerlendirilmesi, üst yönetimin işgörenlerin kariyer planlarını dikkate alması, işgörenlerin mesleki gelişim ve yeteneklerine uygun birimde çalıştırılmaları, işgörenlerin yükselmeleri konusunda destek verilmesi, işgören eğitime önem verilmesi gibi konuların işgörenler tarafından algısının performanslarına yansımaya ilişkin (H1) hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Hipotez 1 (H1):

İşletmelerde Kariyer Planlamanın İşgören Performansı üzerinde olumlu etkisi vardır.

İşgörenlerin işletmede, terfi sisteminin adil olarak yapılması, terfilerin işletme içinden karşılanması, iş güvenliğinin sağlanmasında verimliliğin göz önünde bulundurulması, işe alım sürecinde işin niteliğine uygun personel seçilmesi gibi hususların işgörenler tarafından algısının performanslarına yansımalarına ilişkin (H2) hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Hipotez 2 (H2):

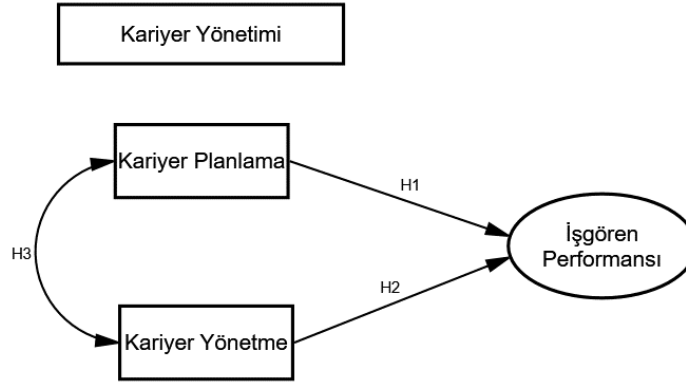
İşletmelerde Kariyer Yönetiminin İşgören Performansı üzerinde olumlu etkisi vardır.

Kariyer yönetiminin alt bileşenlerinin kendi aralarında ilişkisi olup olmadığının bilinmesi alt boyutların kariyer yönetimi faktörüne olan katkısı açısından önemlidir. Bu nedenle (H3) hipotezi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

Hipotez 3 (H3):

Kariyer Planlama ile Kariyer Yönetme boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Şekil 1
Araştırma modeli

Araştırma modeli, kariyer yönetme alt boyutu ile kariyer planlama alt boyutunun işgören performansına etkilerini ölçmeye yönelik olarak oluşturulmuştur. Giriş bölümünde ifade edildiği üzere kariyer yönetiminin alt boyutlarının her birinin işgören performansını hangi düzeyde açıkladığı sorusuna yanıt bulmak için yapılan analiz sonuçları ile yukarıdaki araştırma modelinde gösterilen ve test edilen hipotezlerin sonuçlarına bulgular bölümünde yer verilmiştir.

2.2. Araştırmanın Varsayımları

Çalışmada, örneklemin evreni temsil ettiği, işgörenlerin anket sorularına verdikleri cevapların kendileri açısından doğru olduğu, ankete katılan işgörenlerin araştırma evreni kapsamındaki hizmet sektöründe çalışan tüm işgörenleri temsil ettikleri, Araştırma kapsamında Akdeniz Bölgesindeki bütün işletmeler yerine kariyer yönetimi ve performans değerlendirme uygulamalarının yapıldığı işyerlerinin seçildiği varsayılmıştır.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışma Akdeniz bölgesindeki illerde, 50 ve üstü sayıda işgören çalıştıran özel sektör işyerlerinden hizmet sektöründe faaliyet yapan işletmeler ile sınırlandırılmıştır. Araştırma kapsamındaki işletmeler, Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı şirketler olarak belirlenmiştir. Çalışmada hedef kitle işgörenler ile sınırlandırılmıştır. Çalışma sürecinde katılımcıların mesaisinin devam etmesi nedeniyle genel olarak İnternet bağlantısı üzerinden anket uygulanmak zorunda kalınması bir sınırlılık olarak görülmüştür.

2.4. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) 2022 yılı Eylül ayı verilerine göre, Akdeniz Bölgesindeki illerde hizmet sektöründe faaliyet gösteren 50 ve üstü sayıda işgören çalıştıran işyerlerinde çalışan sayısının toplam 284.435 kişi olduğu belirlenmiştir. Bu evren büyüklüğüne göre en az 384 örnekleme ulaşılması yeterli kabul edilmektedir (Sekaran, 2016, s. 264).

2.5. Veri Toplama Araçları ve Süreci

Çalışmada anket tekniği kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, işgörenlerin algısı açısından kariyer yönetiminin işgören performansına etkileri araştırılmaktadır. Çalışmanın uygulanması sürecinde yapılandırılmış anket formu 5'li likert ölçeği (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3=Ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Tamamen Katılıyorum) kullanılarak hazırlanmıştır. Hazırlanan anketin katılımcılara yüz yüze, telefonla, e-postayla, uzak bağlantıyla (link) olmak üzere birden fazla teknik kullanılarak doldurulması sağlanmıştır.

Kariyer yönetimi değişkeninin ölçümü için Kılıç (2008) tarafından geliştirilen “Kariyer Yönetimi ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma” adlı doktora tezinde belirtilen kariyer yönetimi ölçeğinden yararlanılmış ve ölçeğin kullanımı için yazardan e-posta yoluyla izin alınmıştır. İşgören performansı değişkeninin ölçümü için Çayan (2011) tarafından

geliştirilen ve “Yetenek Yönetiminin Çalışanların Performansı Üzerine Etkileri ve Niğde Sağlık Sektöründe Bir Uygulama” adlı çalışmasında yayınlanan Yetenek Yönetiminin Performansa Etkisi ölçeğinden yararlanılmış ve ölçeğin kullanımı için yazardan e-postayla onay alınmıştır.

Ölçekler birleştirilerek çalışmaya uygun olarak değişkenlerin ölçümüne yönelik 36 madde ve demografik bilgilerden oluşan dört madde olmak üzere toplam 40 sorudan oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Bu anketin içeriği Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 4.7.2022 tarih ve E.66733 sayılı kararıyla etik açıdan uygun görülmüştür. Araştırma Akdeniz Bölgesindeki illerde hizmet sektöründe çalışan 480 kişiye ulaştırılan anketler aracılığıyla ve nicel yöntem kullanılarak yapılmıştır.

2.6. Verilerin Analizi

Veri analizi SPSS (Statistical Package for Social Sciences-Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paketi) programında yapılmıştır. Veri analizinden önce demografik bilgilere ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Ayrıca veri analizi sürecinde normallik, homojenlik ve güvenilirlik testleri yapılmış, kariyer yönetiminin alt boyutları ile işgören performansı arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile etki derecesi çoklu regresyon analizi ile ölçülmüştür.

3. Bulgular

Çalışmanın araştırma sorusu “hizmet sektörü işletmelerinde kariyer yönetimi işgören performansını etkilemekte midir?” şeklinde belirlenmiş ve Kariyer Yönetimi boyutlarının İşgören performansını hangi düzeyde açıkladığı sorusuna cevap aranmıştır. Bu doğrultuda yapılan analizlerde elde edilen bulgular sunulmuştur.

3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan katılımcıların, demografik bilgileri ile çalıştığı illere ilişkin bilgileri içeren tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1
Katılımcılara Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Demografik Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Erkek	242 50,4%
	Kadın	238 49,6%
Yaş	16-30	162 33,8%
	31-40	187 39,0%
	41-50	109 22,7%
	51-60	22 4,6%
Eğitim durumu	İlköğretim	62 12,9%
	Lise	141 29,4%
	Ön lisans	114 23,8%
	Lisans	147 30,6%
	Lisansüstü	16 3,3%
Çalıştığı il	Adana	77 16,0%
	Antalya	196 40,8%
	Burdur	11 2,3%
	Hatay	49 10,2%

Isparta	10	2,1%
Kahramanmaraş	33	6,9%
Mersin	86	17,9%
Osmaniye	18	3,8%

Tablo 1'e göre ankete katılanların % 50,4'ü (n=242) erkek, % 49,6'sı (n=238) kadındır. Katılımcılar yaş grupları bakımından % 39'u (n=187) 31-40, % 33,8'i (n=162) 16-30 yaş grubunda, % 22,7'si (n=109) 41-50 yaş grubunda, % 4,6'sı (n=22) 51-60 grubundadır. Cinsiyet bakımından erkek ve kadın katılımcı sayılarının yaklaşık olarak birbirine yakın olduğu, grupların homojen olması açısından anlamlı görülmiştir. Katılımcılar eğitim düzeyleri yönünden, % 30,6'sı (n=147) lisans, % 29,4'ü (n=141) lise, % 23,8'i (n=114) ön lisans, % 12,9'u (n=62) ilköğretim, % 3,3'ü (n=16) lisansüstü öğrenim düzeyindedir. Ön lisans, Lisans ve Lisansüstü öğrenim düzeyi hepsi birlikte üniversite düzeyi olarak değerlendirildiğinde, üniversite düzeyindeki katılımcı sayısının toplam katılımı sayısına oranı % 57,7 (n=277)'dir. Katılımcıların çalıştığı illere göre dağılımında % 40,8'inin (n=196) Antalya ilinde, % 17,9'unun (n=86) Mersin ilinde, % 16'sının (n=77) Adana ilinde, % 10,2'sinin (n=49) Hatay ilinde, % 6,9'unun (n=33) Kahramanmaraş ilinde, % 3,8'inin (n=18) Osmaniye ilinde, % 2,3'ünün (n=11) Burdur ilinde, % 2,1'inin (n=10) Isparta ilinde çalışmakta olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Açımlayıcı Faktör Analizi

Faktör analizi açımlayıcı (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) olarak ikiye ayrılmaktadır. Açımlayıcı faktör analizi çok değişkenli istatistiksel bir analiz yöntemi olup ölçekte yer alan maddelerden birbiriyle ilgili olanlar aynı faktör altında toplanır (Patır, 2009, s. 69). Bu maddeler aynı faktör altında toplanınca alt boyutlar elde edilmesini sağlar (Uyumaz, Mor-Dirlik ve Çokluk, 2016, s. 661). Analiz öncesinde verilerin ve örneklem hacminin faktör analizi için uygunluğu kontrol edilir. Örneklem büyüklüğüne karar vermeyi sağlayan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısının 0,60'ın üzerinde (Tabachnick ve Fidell, 2013; Büyüköztürk, 2019) olması, ayrıca veri setinin çok değişkenli normallik varsayımına uygunluğunu gösteren Bartlett's Test of Sphericity testinin anlamlı ($p < .001$) olması gerekir (Akbulut, 2010, s. 94).

Ölçekteki bir ifadenin hangi boyut altında olması gerektiğinin belirlenebilmesi için faktör yükünün en az 0,45 olması ve aynı ifadenin başka bir faktörün altında olması durumunda faktör yükleri arasında 0,10'dan yüksek fark olmaması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2019). Verilerdeki her bir faktörün özdeğerinin 1 ve üzerinde olması gerekmektedir (Kaiser, 1960, s. 145). Yapılan analizde faktör yükü 0,45'in altında olan üç madde birer birer analizden çıkarılarak yeniden analiz yapılmış ve son haliyle faktör yükleri ve alt boyutlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2
Kariyer Yönetimi Ölçeği AFA Sonuçları

Madde Kodu	Madde	Faktör Yükü	Öz Değer	Açıklanan Varyans
Faktör 1: Kariyer Planlaması				
KYplan2	Çalışanlara, mesleğinde ilerleme (yükselme) konularında gerekli yardım sağlanır.	0,803		
KYplan6	Çalışanların üst görevlere ulaşabilmesi için izleyecekleri yollar önceden belirlenir.	0,791	6,468	40,131
KYplan5	Çalıştığım işletmede, çalışanların görevlerinde ne kadar başarılı oldukları değerlendirilir.	0,785		
KYplan1	Tepe yönetimi açısından önemli görevler için alternatif adaylar yetiştirme anlayışı vardır.	0,768		

KYplan7	Çalışanlara karşılaşılabilecekleri problemlerin çözümüne yönelik konferans, seminer ve eğitimlerle gerekli bilgiler verilir.	0,766		
KYplan4	Çalışanların mesleki gelişimlerini ve özel yeteneklerini belirleyecek çeşitli testler uygulanır.	0,730		
KYplan9	Çalıştığım işletmede, çalışanların yeteneklerine göre uygun görev verilir.	0,704		
KYplan3	Çalıştığım işletmede, toplantılarda, personelin kariyer ve terfi beklentileri ortaya konulur.	0,700		
KYplan8	Çalıştığım işletmede, her çalışanın bilgi, yetenek, deneyim ve kariyer beklentileri belirlidir.	0,695		
KYplan10	Çalıştığım işletmede, çalışanların performanslarına göre yükselebilecekleri görevler belirlenmiştir.	0,660		
Faktör 2: Kariyer Yönetme				
KYyon3	Çalıştığım işletmede, işe alımlarda işin niteliğine uygun personel seçimi yapılır.	0,845		
KYyon1	Çalıştığım işletmede, kariyer planlaması ve terfi, çalışanların niteliklerine göre adil biçimde uygulanır.	0,845	2,179	21,630
KYyon2	Çalıştığım işletmede, genel olarak üst görevlere ilişkin personel açığı terfi yoluyla işletme içinden karşılanır.	0,825		
KYyon4	Çalıştığım işletmede, işten çıkarılmada çalışanların verimlilik oranı göz önünde bulundurulur.	0,813		
Toplam Açıklanan Varyans (%)				61,761
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçüsü				0,935
Bartlett'in Küresellik Testi				
Yaklaşık Ki-Kare				3529,815
Serbestlik derecesi (sd)				91
p.				0,000

Tablo 2’de kariyer yönetimi ölçeği için faktör analizi öncesinde yapılan KMO ve Bartlett testleri sonucu görülmektedir. KMO değeri 0,935 olarak hesaplanmıştır. Bartlett'in Küresellik Testi sonucu da anlamlı ($p < 0.001$) çıktığından çok değişkenli normallik varsayımı sağlanmıştır. Bu sonuçlara göre kariyer yönetimi ölçeğine faktör analizi uygulanabileceğine karar verilmiştir. Yapılan analizde, toplam açıklanan varyansın % 61,761 olduğu görülmektedir. Bu oranın en az % 50 olması kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir (Akbulut, 2010, s. 102, 103). Kariyer planlama boyutundaki maddelerin faktör yüklerinin 0,660 ile 0,803 arasında ve bu faktörün özdeğerinin 6,468, kariyer yönetme boyutundaki maddelerin faktör yüklerinin 0,813 ile 0,845 arasında ve bu faktörün özdeğerinin 2,179 olduğu görülmüştür.

3.3. Normallik ve Homojenlik Testleri

Araştırmada veri setinin normal dağılması ve varyansların homojen olması gereklidir. Normallik varsayımının sağlandığını belirlemede dikkate alınan kıstaslardan biri çarpıklık ve basıklık katsayılarıdır. Homojenlik şartı ise Levene testindeki anlamlılık (p) değerinin 0,05 ve üzerinde olmasına bağlıdır (Akbulut, 2010, s. 20). Çarpıklık ve Basıklık katsayılarının ± 2.0 aralığında olması halinde veri seti normal dağılıyor demektir (George ve Mallery, 2020, s. 114). Bununla birlikte parametrik testlerin uygulanabilmesi için veri setinin normal dağılması ve varyans homojenliğinin sağlanması

gerekmektedir (Büyüköztürk, 2019, s. 7-8). Çalışmamızdaki alt boyutların çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3
Alt Boyutlara İlişkin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Değişkenler (Alt Boyutlar)	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Kariyer Planlama	3,2150	0,65876	-0,598	-0,455
Kariyer Yönetme	3,6724	0,86352	-0,817	0,264

n=480

Tablo 3 incelendiğinde alt boyutların çarpıklık ve basıklık değerleri ± 2.0 aralığında olduğundan veri setinin normal dağıldığı kabul edilebilir. Veri setinin normal dağıldığı kabul edildikten sonra varyansların homojenliğinin sağlanıp sağlanmadığına ilişkin tespit yapmak amacıyla Levene's analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4.
Alt Boyutlara İlişkin Levene's Testi Sonuçları

Değişken Adı	Levene's Statistic	P
Kariyer Planlama	2,371	0,124
Kariyer Yönetme	0,276	0,600

Tablo 4'te gösterilen kariyer yönetiminin alt boyutları olan kariyer planlama ve kariyer yönetme değişkenlerinin levene's istatistiği sonuçlarına bakıldığında her iki boyutun anlamlılık değerleri ($p > 0,05$) olduğundan veri seti için homojenlik varsayımı da sağlanmıştır. Homojenlik varsayımı da sağlandığı için parametrik testlerin yapılmasına karar verilmiştir.

3.4. Güvenirlilik Analizi

Güvenirlilik katsayısı 0 ile 1 arasında değer almakta ve 1'e yaklaştıkça güvenirlilik yükselmektedir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012, s. 155). Güvenirlilik oranını belirlemek için Cronbach alfa güvenirlilik analizi yapılmıştır. Sosyal bilimler alanında güvenirlilik katsayısının 0,70 ve üzerinde olması halinde ölçeğin de güvenilir olduğu kabul edilmektedir (Kılıç, 2019, s. 127). Güvenirlilik analizinde, madde toplam korelasyonu 0,20'nin altında olan maddelerin analizden çıkarılması gerekmektedir (Büyüköztürk, 2019, s. 183). Bu nedenle kariyer yönetimi ölçeğinden 1 madde ve işgören performansı ölçeğinden 1 madde, madde toplam korelasyonunun 0,20'nin altında olması nedeniyle analizden çıkarılmış, geriye kalan maddeler için yapılan güvenirlilik analizi sonuçları tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5
Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Ölçek	Alt Boyut	Gözlem Sayısı	Cronbach's Alpha (α)
Kariyer Yönetimi	Kariyer Planlama	10	0,917
	Kariyer Yönetme	4	0,871
İşgören Performansı		13	0,910
Toplam gözlem sayısı		27	

Tablo 5'te görüleceği üzere yapılan güvenirlilik analizi sonucunda ölçeklerin ve alt boyutların güvenirlilik oranlarının sosyal bilimler alanında kabul gören %70'in üstünde olması nedeniyle testin güvenirliliğinin yüksek düzeyde olduğu kabul edilebilir.

İşgören performansı ölçeği için yapılan faktör analizleri ve güvenirlilik analizi sonucunda da literatüre göre uygun olmadığı değerlendirilen beş madde analizden çıkarılmış ve geriye kalan 13 madde için güvenirlilik analizi yapılmıştır.

Bu şekilde kariyer yönetme boyutu için dört, kariyer planlama boyutu için 10 ve işgören performansı değişkeni için 13 olmak üzere toplam 27 madde analizlere tabi tutulmuştur.

3.5. Doğrulayıcı Faktör Analizi

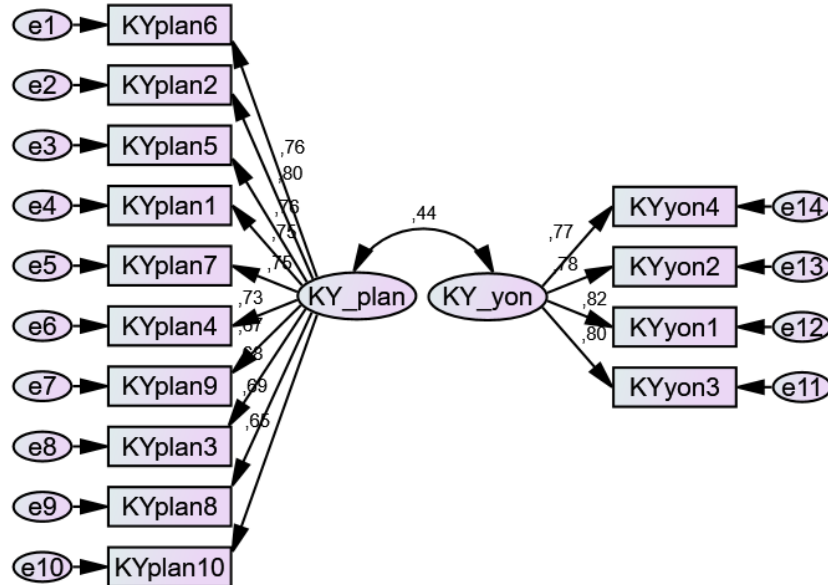
Yapısal eşitlik modellerinden olan doğrulayıcı faktör analizi (DFA) önceden hazırlanmış bir ölçeğin yapı geçerliğini doğrulamak ve ölçeğin geçerlik analizlerini yapmak için kullanılır (Benligiray ve Demirci, 2019, s. 85). Yapı geçerliğinin sağlanması; yakınsama geçerliliği (convergent validity) ve ayırışma geçerliğinin (discriminant validity) hesaplanmasını gerektirir (Fornell ve Larcker, 1981, s. 49; Altunışık vd., 2012, s. 124). Yakınsama geçerliliğinin sağlanması için birleşik güvenilirlik (CR-composite reliability) ve açıklanan ortalama varyansın (AVE-average variance extracted) hesaplanması (Fornell ve Larcker, 1981), AVE değerinin 0,50'den, CR değerinin 0,70'den ve her bir CR değerinin AVE değerlerinden büyük olması gerekmektedir (Hair vd., 2014, s. 124-619).

Ayırışma geçerliliği, benzer iki yapının farklı olma derecesidir ve ölçekteki bir faktörün diğerlerinden ne kadar farklı olduğunu gösterir. Ayırışma geçerliliğinin sağlanabilmesi için AVE değerinin, MSV (maximum shared squared variance) ve ASV (average shared squared variance) değerlerinden büyük olması gerekir (Almen vd., 2018, s. 328). Ayrıca AVE değerinin karekökünün, bu değerin ait olduğu satır ve sütuna atanan maddelerin korelasyon değerlerinden yüksek olması gerekir (Hair vd., 2014, s. 633).

DFA'da göz önünde bulundurulmuş model iyi uyumu, modele ilişkin verilerin modeli temsil edebildiğini, kötü uyum ise verilerin modeli temsil edemediğini gösterir. Model uyum testi, modelin yapısı ile genel modelin verilere nasıl uyduğunu yorumlamak için ve model uyum katsayıları kullanılarak yapılır (Collier, 2020, s. 65). Buna göre çalışmadaki, kariyer yönetimi ölçeğine uygulanan açımlayıcı faktör analiziyle alt boyutlar belirlenmiş, bu ölçeğin doğrulanması ve yapı geçerliğinin sağlanması için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

İki alt boyut ve 14 maddeden oluşan kariyer yönetimi ölçeğinin birinci düzey faktör yapısı, AMOS programında analiz edilmiştir. Veriler normal dağılım gösterdiğinden dolayı maximum likelihood hesap metodu kullanılmıştır (Kline, 2015, s. 43). Kariyer yönetimi ölçeğine ilişkin olarak oluşturulan DFA modeli Şekil 2'de, doğrulayıcı faktör analizine ilişkin sonuçlar ile iyi uyum değerleri arasındaki kıyaslama değerleri tablo 6'da gösterilmiştir.

Şekil 2
Kariyer Yönetimi Ölçeği DFA Modeli

CMIN=134,948; DF=76; CMIN/DF=1,776; p=,000; RMSEA=,040; CFI=,983; GFI=,961; TLI=,980; AGFI=,947; PNFI=,804

Tablo 6

Uyum İndeksleri Uyum Ölçütleri* ile Kariyer Yönetimi Ölçeği DFA uyum değerleri

Uyum Ölçüleri	Mükemmel Uyum Ölçüleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçüleri	Kariyer Yönetimi Ölçeği DFA Modeli	
			Elde Edilen Bulgular	Sonuç
P değeri	$0,05 < p \leq 1$	$0,000 \leq p \leq 0,05$	0,000	Kabul Edilebilir
χ^2/sd	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 < \chi^2/sd \leq 5$	1,776	Mükemmel
RMSEA	$0 \leq RMSEA \leq 0,05$	$0,05 < RMSEA \leq 0,08$	0,040	Mükemmel
SRMR	$0 \leq SRMR \leq 0,05$	$0,05 < SRMR \leq 0,10$	0,029	Mükemmel
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1,00$	$0,90 \leq CFI < 0,95$	0,983	Mükemmel
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI < 0,95$	0,961	Mükemmel
TLI	$0,97 \leq TLI \leq 1,00$	$0,95 \leq TLI < 0,97$	0,980	Mükemmel
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,85 \leq AGFI < 0,90$	0,947	Mükemmel
PNFI	$0,95 \leq PNFI \leq 1,00$	$0,50 \leq PNFI < 0,95$	0,804	Kabul Edilebilir

*Kaynak: (Hooper, Coughlan ve Mullen, 1977; Bentler ve Bonett, 1980; Bagozzi, 1988; Comrey ve Lee, 1992; Schermelleh-Engel, Moosbrugger ve Müller, 2003; Wheaton vd., 2008; Hair vd., 2014; Kline, 2015; Byrne, 2016; Soleimani vd., 2016; Collier, 2020).

DFA sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri ($CMIN=134,948$; $DF=76$; $CMIN/DF=1,776$; $p=0,000$; $RMSEA=0,040$; $CFI=0,983$; $GFI=0,961$; $TLI=0,980$; $AGFI=0,947$; $PNFI=0,840$; $SRMR=0,029$; $N=480$) iki faktörlü yapının uyum değerleri ile birlikte kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

Yakınsama geçerliğinin kanıtlanması için gerekli olan CR, AVE, MSV ve ASV değerlerini gösteren bulgular Tablo 7’de belirtilmektedir.

Tablo 7

Ölçek ve Boyutlara Ait CR, AVE, MSV ve ASV Değerleri

Ölçek	Alt Boyut	CR	AVE	MSV	ASV
Kariyer Yönetimi	Kariyer Planlama	0,930	0,570	0,260	0,150
	Kariyer Yönetme	0,880	0,650	0,550	0,320

Tablo 7’ye göre kariyer planlama boyutunun AVE değerinin (0,570) 0,50’den, CR değerinin (0,930) 0,70’den, CR değerinin AVE değerlerinden büyük olduğu, ayrıca AVE değerinin, MSV (0,260) ve ASV (0,150) değerlerinden büyük olduğu görülmektedir. Kariyer yönetme boyutunun AVE (0,650) değerinin 0,50’den, CR değerinin (0,880) 0,70’den, CR değerinin AVE değerlerinden büyük olduğu, ayrıca AVE değerinin, MSV (0,550) ve ASV (0,320) değerlerinden büyük olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında yakınsama geçerliğinin kanıtlandığı kabul edilebilir. Bununla birlikte ayrışma geçerliğinin kanıtlanmasına esas Fornell-Larcker Kriteri verilerini gösteren veriler Tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8

Fornell-Larcker Kriterine Göre Ayrışma Geçerliği

Kariyer Planlama	Kariyer Yönetme
0,755	
0,509	0,807

Bu bulgulara göre, \sqrt{AVE} (kariyer planlama) =0,755 ve \sqrt{AVE} (kariyer yönetme) =0,837, yapılar arası korelasyon katsayılarından ($r=0,509$) büyük olduğu için ($\sqrt{AVE} > r$) kriterine göre ayırma geçerliliğinin sağlandığı görülmektedir (Fornell ve Larcker, 1981, s. 49).

3.6. Çoklu Regresyon Analizi

Çoklu Regresyon analizinde, birden fazla bağımsız değişkenin, bir bağımlı değişkene etkisi ölçülmektedir (Akbulut, 2010, s. 66). Araştırmamızda kariyer yönetimi ölçeğinin iki alt boyutu bağımsız değişkenler, İşgören performansı ise bağımlı değişken olarak analize dâhil edilmiştir. Analiz öncesinde bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon Tablo 8'den kontrol edilmiştir. Korelasyonun 0,80 ve üzerinde olması çoklu bağlantılılık (multicolineraty) sorunu olduğunu göstermektedir. Korelasyon analizi sonuçları incelenmiş ve bağımsız değişkenler arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu ($r=0,509$) görülmüştür. Bu değer 0,80'den küçük olduğu için çoklu bağlantılılık sorunu olmadığı kanaatine varılmıştır (Büyüköztürk, 2019, s. 100). Bununla birlikte tolerans değerinin 0,20'den küçük, VIF (Variance Inflation Factor) değerinin 5'ten büyük, CI (Condition Index) değerinin 30'dan büyük olması değişkenler arasında çoklu bağlantılılık sorununa işaretir (Büyüköztürk, 2019, s. 100; Montgomery, vd., 2012, s. 118, Tabachnick ve Fidell, 2013, s. 104).

Çoklu regresyon modelindeki Durbin-Watson (DW) değeri, otokorelasyon olup olmadığını gösterir (Tabachnick ve Fidell, 2013, s. 128) ve 1 ile 3 arasında olmalıdır (Field, 2009, s. 220). Buna göre çoklu regresyon analizi aşamasına geçilmiştir. Tablo 9, 10 ve 11'de varsayımların sağlanıp sağlanmadığının kontrolü yapılmış ve belirtilen varsayımlara ilişkin veriler, model anlamlılığı, model katsayıları ve model özetine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 9
Çoklu Regresyon Analizi Model Özeti

Model Özeti ^b					
Model	R	R Kare	Düzeltilmiş R Kare	Standart Hata	Durbin-Watson
1	0,402 ^a	0,162	0,158	0,44230	1,613

a. Tahminleyiciler: (Sabit katsayı), Kariyer Planlama, Kariyer Yönetme

b. Yordanan Değişken: İşgören Performansı

Tablo 9'da çoklu regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Yapılan analizde DW değeri literatürde belirtilen ideal aralıkta olduğundan değişkenler arasında otokorelasyon bulunmadığı görülmektedir. Kariyer yönetiminin alt boyutları, işgören performansı ile orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir ($R=0,402$, $R^2=0,162$, $p<0,05$). R^2 değeri (0,162) işgören performansı değişkenindeki varyansın % 16,2'sinin kariyer yönetiminin alt boyutları tarafından açıklandığını belirtmektedir.

Modelin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığının belirlenmesi için ANOVA analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10
Çoklu Regresyon Analizi Model Anlamlılığı

ANOVA ^a						
Model		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p değeri
1	Regresyon	18,012	2	9,006	46,037	<0,001 ^b
	Artık değer	93,316	477	0,196		
	Toplam	111,328	479			

a. Yordanan Değişken: İşgören Performansı

b. Tahminleyiciler: (Sabit katsayı), Kariyer Planlama, Kariyer Yönetme

Anova tablosu kurulan regresyon modelinin anlamlı olup olmadığını göstermektedir. Yapılan analizde, Tablo 10'daki F değeri (46,037) modelin anlamlı olduğunu göstermektedir ($p < 0,05$). Buna göre bağımsız değişkenlerden kariyer yönetiminin işgören performansını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği, kariyer planlamanın işgören performansını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilemediği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte her bir değişkenin anlamlı olup olmadığını tespit etmek için Çoklu Regresyon Analizi Model Katsayıları tablosuna (Tablo 11) bakmak gerekmektedir.

Tablo 11
Çoklu Regresyon Analizi Model Katsayıları

Katsayılar ^a		Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş katsayılar		Doğrusallık İstatistikleri	
Model		B	Std. Hata	Beta	t	p	Tolerans VIF
1	(Sabit)	3,359	0,113		29,769	0,000	
	Kariyer Planlama (KP)	-0,018	0,033	-0,025	-0,551	0,582	0,842 1,187
	Kariyer Yönetme (KY)	0,230	0,026	0,412	9,011	0,000	0,842 1,187

a. Yordanan Değişken: İşgören Performansı

Tablo 11’de görüleceği üzere, tolerans değerleri 0,20’den yüksek ve VIF değerleri 5’in altında olduğu için çoklu bağlantılılık sorunu olmadığı görülmektedir (Büyüköztürk, 2019, s. 100; Montgomery, vd., 2012, s. 118, Tabachnick ve Fidell, 2013, s. 104). Literatürde çoklu regresyon analizi için gereken varsayımlar sağlanmış ve Çoklu Regresyon Modeli aşağıdaki gibi kurulmuştur;

$$\hat{Y}_i = \beta_0 + \beta_1 KY_i + \beta_2 KP_i + e_i$$

(İşgören Performansı (Y) = Sabit + (1.katsayı x Kariyer Planlama + (2.katsayı x Kariyer Yönetme))

Model katsayılarına göre matematiksel regresyon modeli aşağıdaki gibi kurulmuştur:

$$\text{İşgören Performansı (Y)} = 3,359 + (-0,018 \times KP) + (0,230 \times KY)$$

Buna göre; kariyer planlama değişkenindeki 1 birimlik artış işgören performansında, % 1 oranında azalmaya etki ederken, kariyer yönetme değişkenindeki 1 birimlik artış işgören performansında, % 23 oranında artışa neden olmaktadır. Bağımsız değişkenlerin bir bütün olarak modele dâhil edildiği çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre araştırma hipotezlerinin kabul / red durumu Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12
Çoklu Regresyon Analizine Göre Hipotez Testi Sonuçları

HİPOTEZ NO	HİPOTEZLER	SONUÇLAR
Hipotez 1	İşletmelerde Kariyer Planlamanın İşgören Performansı üzerinde olumlu etkisi vardır.	Red edildi
Hipotez 2	İşletmelerde Kariyer Yönetmenin İşgören Performansı üzerinde olumlu etkisi vardır.	Kabul edildi
Hipotez 3	Kariyer Planlama ile Kariyer Yönetme boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.	Kabul edildi

Tartışma ve Sonuç

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda doğrulayıcı faktör analizi, yakınsama ve ayırma geçerliği, güvenilirlik analizi yapılarak araştırmada kullanılan ölçeğin yapı geçerliği ve güvenilirliği kanıtlanmıştır.

Araştırma bulgularına göre kariyer yönetiminin işgören performansını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Kariyer yönetimi alt boyutlarının birbirleri arasında pozitif ve orta düzeyde bir ilişki olduğu, bu boyutlardan kariyer yönetme boyutunun işgören performansını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği raporlanmıştır. Kariyer yönetme boyutunun işgören performansını % 23 oranında açıkladığı görülmüştür. Bu durum çoklu regresyon analizi bakımından işgören performansının % 77 oranında başka değişkenlerle açıklandığını göstermektedir.

Bu sonuçlar, literatürde Armstrong (2011), Helvacı (2002), Hatipoğlu vd. (2019), Vroom ve MacCrimmon (1968), Asparuk (2022), Zeragia (2020), Patrick & Kumar (2011), Maina (2011), Ans De Vos & Cambre (2016), Kathukya vd. (2022) tarafından yapılan araştırma sonuçları ve yazılan yayınlar ile uyumlu olduğunu göstermektedir.

Hipotez sonuçlarına göre, kariyer planlama ve kariyer yönetme boyutları arasında pozitif bir ilişki olması, işletme yönetimlerinin kariyer planlamasına önem vermelerinin yanı sıra işgörenlerin bireysel kariyerlerini geliştirmelerine de destek olmalarının bireye olduğu kadar örgüte de katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Kariyer yönetme boyutunun işgören performansını olumlu yönde etkilemesinin işletmeye karşı olumlu algıya sahip olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte kariyer planlamasının işgören performansına bir etkisinin olmaması, işgörenlerin bu

konudaki planlamanın gerçekleşip gerçekleşmediği yönünde belirsizlik olduğuna ilişkin algılarından kaynaklandığı değerlendirilebilir.

Bu çalışmadaki katılımcılar Akdeniz bölgesinde hizmet sektöründe çalışan işgörenler arasından belirlenmiştir. Bundan sonraki çalışmalarda farklı bölgelerde, üretim sektöründe çalışan işgören ya da yöneticiler üzerinde araştırma yapılarak kariyer yönetiminin bireysel performansa etkisine yönelik algısının ölçülmesi amaçlanabilir.

Kaynakça

- Akbulut, Y. (2010). *Sosyal bilimlerde SPSS uygulamaları: Sık kullanılan istatistiksel analizler ve açıklanmalı SPSS çözümleri* (1.baskı). İdeal Kültür Yayıncılık.
- Almen, N., Lundberg, H., Sundin, Ö., & Jansson, B. (2018). The reliability and factorial validity of the swedish version of the recovery experience questionnaire, *Nordic Psychology*, 70(4), 324-333, DOI: 10.1080/19012276.2018.1443280
- Ans De Vos & Cambre B. (2016). *Career management in high performing organizations: A set theoretic approach*. Berlin.
- Armstrong, M. (2011). *Armstrong's handbook of strategic human resource management* (5th ed.). Kogan Page Publishers.
- Arnold, J. (1997). *Managing careers into the 21st century*. Paul Chapman.
- Asparuk, D. H. (2022). *Bireysel kariyer yönetiminin, bireysel performans ve örgütsel performansa etkisine ilişkin bir araştırma: Bankacılık sektörü örneği* (Tez no. 742693) [Yüksek Lisans Tezi, Altınbaş Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Bagozzi, R.P., & Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Jams*, 16, 74-94. <https://doi.org/10.1007/BF02723327>
- Benligiray, S. & Demirci, U. (2019). Örgütsel sosyalleşme ile örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisine teorik eğitimin etkisi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (Turksosbilder)*, 04(01), 76-98 .
- Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological bulletin*, 88(3), 588. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.88.3.588>
- Büyüköztürk, Ş. (2019). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum* (25.baskı). Pegem Akademi Yayınları.
- Byrne, B. M. (2016). *Structural equation modeling with amos basic concepts, applications, and programming* (3rd ed.). Routledge.
- Collier, J. E. (2020). *Applied structural equation modeling using AMOS: Basic to advanced techniques* (1st ed.). Routledge.
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2nd ed.). Psychology Press.
- Çabuk, E., Z. (2007). *İşletmelerde uygulanan kariyer planlamasının işgören performansına etkisi üzerine bir araştırma* (Tez no. 207168) [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çayan, D. (2011). *Yetenek yönetiminin çalışanların performansı üzerine etkileri ve Niğde sağlık sektöründe bir uygulama* (Tez no. 27743) [Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çöl, G. (2008). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Ergin, D. Y. (1994). Örneklem türleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Dergisi*, (6), 91-102.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (7th ed.). McGraw-hill.
- George, D. & Mallery, P. (2020). *IBM SPSS statistics 26 step by step a simple guide and reference* (16 th ed.). Routledge.

- Greenhaus., J.H., Callanan., G.A. & DiRenzo. M. (2008). A Boundaryless Perspective on Careers. In J. Barling & C. L. Cooper (Eds.), *The Sage Handbook Of Organizational Behavior*, (pp. 427-447) Sage Reference.
- Güncel *Türkçe Sözlük* (t.y.) Türk Dil Kurumu.
- Gürcan, H. (2006). *The effect of career management and development in human resource management and a research* (Tez no. 209925) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2014). *Pearson new international edition. Multivariate data analysis*, (7 th ed.). Pearson Education.
- Hatipoğlu, Z., Akduman, G. & Demir, B. (2019). İnsan kaynakları uygulamalarından duyulan memnuniyetin işe yabancılaşma üzerindeki etkisinde yöneticiye güvenin aracı rolü. *Electronic Turkish Studies*, 14(2), 547- 458.
- Helvacı M. A. (2002). Performans yönetimi sürecinde performans değerlendirmenin önemi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 155-169.
- Hooper D, Coughlan J, & Mullen M. (2008). Structural equation modelling: Guidelines for determining model fit. *e-Journal of Business Research Methods*, (6) 53–60.
- Inkson, K. & Baruch, Y. (2008). Organizational Careers. In S. R. Clegg & C. L. Cooper (Eds.), *The sage handbook of organizational behavior volume II macro approaches*, (pp. 209-223) Sage Reference.
- Kaiser, H. F. (1960). The application of electronic computers to factor analysis. *Educational and Psychological Measurement*, 20(1), 141-151.
- Kathukya, S., Mwangi, I., & Machogu, C. G. (2022). Effect of career counselling on employee performance in Murang'a water and Sanitation Company limited. *International Journal of Management and Humanities*, 8(8), p. 12-20.
- Khan Sami A., Rajasekar J. & Al-Asfour A. (2015). Organizational career development practices: learning from an Omani Company. *International Journal of Business and Management*, 10(9), 88-98. <http://dx.doi.org/10.5539/ijbm.v10n9p88>
- Kılıç, B. (2019). *İstanbul'daki yerli ve yabancı marka zincir otel işletmelerinin stratejik yönetim yaklaşımlarının karşılaştırılması* (Tez no. 616803) [Doktora Tezi, İstanbul Gedik Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kılıç, G. (2008). *Kariyer yönetimi ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma* (Tez no. 219696) [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kline, R. B. (2015). Principles and practice of structural equation modeling (4th ed.). Guilford publications.
- Küçük, M. (2012). *Kariyer yönetimi ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Banka çalışanları üzerindeki etkinin incelenmesi* (Tez no. 320462) [Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Lazarova, M.B., Morley, M. & Tyson, S. (2012). Introduction: international comparative studies in HRM and performance – the Cranet data, in Lazarova, M.B., Morley, M.J. and Tyson, S. (Eds), *International human resource management: policy and practice*, Routledge.
- Maina A. (2011). *Factors affecting career management among non-academic staff in public universities in kenya: a case study of jomo kenyatta university of agriculture and technology* [Unpublished Master's Thesis]. Jomo Kenyatta University.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- McGregor D. (2006). The human side of enterprise. Annotated edition. McGraw-Hill
- Mello, Jeffrey A. (2015). *Strategic human resource management* (4 th ed.). Cengage Learning.

- Montgomery, D. C., Peck, E. A., & Vining, G. G. (2012). *Introduction to linear regression analysis*. John Wiley & Sons, Inc., Hoboken.
- Mugaa L. G., Guyo W., & Odhiambo R. (2018). Influence of Career Progression on Employee Performance in Large Commercial Banks in Nairobi City County in Kenya. *Journal of Entrepreneurship & Project Management*, 2(2) pp. 1-19.
- Patır, S. (2009). Faktör analizi ile öğretim üyesi değerlendirme çalışması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(4), 69-86.
- Patrick H.A. & Kumar A. (2011). Career management, employee development and performance in India information technology organization. *Business Management Dynamics*, 1(5), 24-31.
- Rothwell, W. (2016). *Effective succession planning: Ensuring leadership continuity and building talent from within* (4 th ed.). Amacon.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Sekaran, U., & Bougie, R. (2016). *Research methods for business: A skill building approach*. (7 th ed.). John Wiley & Sons.
- Soleimani MA, Bahrami N, Yaghoobzadeh A, Banihashemi H, Nia HS.& Haghdoost AA. (2016). Validity and reliability of the persian version of templer death anxiety scale in family caregivers of cancer patients. *Iran J Nurs Midwifery Res.*, 21(3). 284-90.
- Sonnentag, S., Volmer, J., & Sychala, A. (2008). Job performance. In J. Barling & C. L. Cooper (Eds.), *The Sage handbook of organizational behavior volume I micro approaches*, (pp. 427-447) Sage Reference.
- Soysal, A. & Kılınç, E. (2016). İşletmelerde stratejik insan kaynakları yönetimi sürecinde performans değerlendirme ve kariyer yönetimi uygulamaları, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (31), 325-347. doi: 10.30976/susead.302170
- Suliman, M., T., A. (2007). Links between justice, satisfaction and performance in the workplace: A survey in the UAE and Arabic context, *Journal of Management Development*, (26) 4, 294-311.
- Şimşek, M. Ş. Çelik, A. & Akatay, A. (2007). *Kariyer yönetimi insan kaynakları yönetimi uygulamaları*. (Geliştirilmiş 2.baskı). Gazi Kitabevi.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L.S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Ally And Bacon.
- Uyumaz, G., Mor-Dirlik, E., & Çokluk, Ö. (2016). Açıklayıcı faktör analizinde tekrar edilebilirlik: kavram ve uygulama. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 659-675.
- Vroom, V. H., & MacCrimmon, K. R. (1968). Toward a stochastic model of managerial careers. *Administrative Science Quarterly*, 13(1), 26-46.
- Wheaton, B., Muthen, B., Alwin, D. F., & Summers, G. F. (1977). Assessing reliability and stability in panel models. *Sociological Methodology*, (8)84-136.
- Zeragia, T. (2020). *Managing Organizational Talent for Enhanced Performance*. [Unpublished doctoral dissertation]. American University.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada kullanılan anketin uygulanması Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 4.7.2022 tarih ve E.66733 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Kültürel Diplomasi Bağlamında Sanal Fenomenlerin Sosyal Ağ Kullanımı: Imma Gram Örneği

Social Network Use of Usage Virtual Influencers in the Context of Cultural Diplomacy: The Case of Imma Gram

Dr. Ahmet Can AKGÜN

Bağımsız Araştırmacı, Giresun, Türkiye

Independent Researcher, Giresun, Türkiye

ORCID: 0000-0001-5097-8291 | Email: acakgun90@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Akgün, A. C. (2023). Kültürel diplomasi bağlamında sanal fenomenlerin sosyal ağ kullanımı: Imma Gram örneği. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 258-275.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 07/11/2023 **Kabul Tarihi / Accepted:** 21/12/2023

Yayın Tarihi / Published: 30/12/2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt/ Volume: 11 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 258-275

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir.
/ This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ahmet Can AKGÜN) It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Günümüzün değişen aktörleri, gelişen teknolojileri ve dönüşen dinamikleri ülkeler adına kamu diplomasisi yaklaşımlarının önemini daha fazla artırmıştır. Kamu diplomasisini, uluslararası ilişkilerin değişen yapısını uyum sağlayabilmek adına hükümet ve hükümet dışı aktörlerin ülkeleri adına giriştikleri çabalar olarak tanımlamak mümkündür. Kamu diplomasisi anlayışında pek çok uygulama alanı bulunmaktadır. Özellikle kültür kamu diplomasisinde en önemli etkileşim aracıdır. Kültürel diplomasi içerisinde pek çok örnek bulunmakla beraber özellikle son dönemlerde yapay zekâ teknolojisi de ülkelerin tanınırlık, bilinirlik ve görünürlüğüne katkı sağlamaktadır. Son dönemlerde ülkelerin hükümet dışı aktörlerinin içerisinde yer alan popüler gerçek dışı karakterler olan sanal fenomenlerin önemli sayıda takipçi sayısına ulaşması ülkeleri adına önemli kültür elçisi ve tanıtım yüzü olmasını da sağlamıştır. Kültürel diplomasi alanyazınına katkı sağlamak amacıyla hazırlanan çalışmada Japonya'nın popüler sanal fenomenlerinden biri olan ve amaçlı örneklem bağlamında belirlenen Imma Gram Instagram hesabı ele alınmıştır. Çalışma kapsamında netnografi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmaya derinlik kazandırmak adına farklı kategorilerden öne çıkan kullanıcı yorumları ve gönderilerin içerikleri incelenmiştir. Giyim, marka elçisi, gastronomi, geleneksel sanat, yer markalama, anime ve manga kültürü öne çıkan paylaşımlar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra Imma Gram'ın kullanıcı yorumlarına sınırlı sayıda geri bildirimde bulunduğu da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu diplomasisi, kültürel diplomasi, sanal fenomen, netnografi, Japonya.

Abstract

Today's changing actors, advancing technologies and transforming the dynamics have enhanced the significance of public diplomacy approaches on behalf of countries. Public diplomacy can be defined as the efforts of governmental and non-governmental actors in the interest of their countries in order to adapt to the changing structure of international relations. There are many application areas in the public diplomacy approach and mainly culture is the most vital interaction tool in this diplomacy process. Although there are many representatives in cultural diplomacy, especially in current times, artificial intelligence technology also contributes to the recognition of awareness and recognition of countries. Recently, virtual phenomenas, which are popular unreal characters among the non-governmental actors of countries, have reached a significant number of adherents and have turned into crucial cultural ambassadors and promotional faces for their countries. This study was prepared to contribute to the cultural diplomacy culture through the analysis of Imma Gram's Instagram account, which is one of the popular virtual phenomena of Japan. Purposeful sampling was applied to assess the related data. So as to add up depth to the study, prominent user comments and the content of posts from various categories were also analysed. Clothing, brand ambassador, gastronomy, traditional art, place branding, anime and manga culture are among the noticeable posts. In addition, it was also acquired that Imma Gram provided limited feedback to user comments.

Keywords: Public diplomacy, cultural diplomacy, virtual influencer, netnography, Japan.

Giriş

21. yüzyılda iç siyasal alandaki hükümet dışı aktörlerin tercihleri ve uluslararası alandaki artan rekabet ortamı kamu diplomasisi tartışmalarını popüler hale getirmiştir. Kamu diplomasisi anlayışı geleneksel diplomasi anlayışının aksine simetrik bir iletişim düzeyinde ve pek çok aktörün uluslararası ilişkilerde sorumluluk sahibi olması sonucu önem kazanmıştır. Ülkeler her bir yurttaşı, kurumları, hizmet markaları vb. pek çok aktörü aracılığıyla farklı hedef gruplarıyla etkileşim kurmayı amaçlamaktadır. Kamu diplomasisi yaklaşımını ülkelerin prestij kazanmasını sağlamak adına gerçekleştirilen her türlü stratejik iletişim çalışması olarak adlandırmak mümkündür. Geniş bir uygulama alanı olan kamu diplomasisi yaklaşımında özellikle kültür ön plana çıkmaktadır. Kültürel diplomasi olarak adlandırılan bu yaklaşım ülkelerin en önemli etkileşim araçlarından biri haline gelmiştir. Kültürel diplomasi içerisinde pek çok örneği barındırmaktadır. Kültür sanat kuruluşları, düşünce kuruluşları, akademik programlar vb. en bilinen örnekler arasında yer almaktadır. Son dönemlerde teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve beraberindeki dönüşümler kültürel diplomasi uygulamalarının da farklı bir noktaya gelmesini sağlamıştır. Özellikle yapay zekâ teknolojisinin geldiği son adım olan gerçek dışı karakterler olarak adlandırılan sanal fenomenler ülkelerin kültür elçileri olarak tanıtımında görev almaktadırlar.

Japonya, kültürel diplomasi yaklaşımına önem vermektedir. Bu kapsamda özellikle Japonya'da hükümet ve hükümet dışı aktörler doğrudan/dolaylı olarak kültürel diplomasi sürecinde aktif rol almaktadır. Japonya'nın kültürel diplomasi sürecine; hükümet aktörleri, manga, anime, geleneksel sanatlar ve J-Pop katkı sağlamaktadırlar (Kim, 2011; Şen, 2014; Nye, 2017).

Literatürde sanal fenomenleri bütünlük pazarlama iletişimi ve antropomorfik bağlamda ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Bozacı & Bulat (2020), çalışmada Instagram sanal etkileyicileri moda pazarlaması bağlamında içerik analizi yöntemiyle ele almıştır. Çalışmada gerçek dışı sanal karakterler olan Lil Miquela ve Imma Gram Instagram hesaplarını incelemişlerdir (Bozacı & Bulat, 2020). Konuyla ilgili bir diğer çalışma Bilgici Oğuz & Özkök Şişman'a aittir. Bu çalışma kapsamında Lil Miquela'nın sosyal medya paylaşımlarındaki karakter temelli, yapısal ve jest temelli antropomorfik özelliklerin sıklıkla gözlemlendiği bulgusuna erişmişlerdir (Bilgici Oğuz & Özkök Şişman, 2022). Bu çalışmada ise sanal fenomenlerin nasıl bir kültürel diplomasi aktörü olarak ön plana çıktıkları ortaya koyulacaktır.

1. Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç

Günümüzün değişen siyasal konjonktürü ve teknolojinin hızı uluslararası ilişkilerin yapısını da değiştirmiştir. Özellikle 21. yüzyılda hükümet dışı aktörlerin devletlerarası ilişkilerde artan etkisi kamu diplomasisi ve yumuşak güç yaklaşımlarına olan ilgiyi de artırmıştır. Uluslararası ilişkilerin popüler kavramlarından biri haline gelen yumuşak güç, ülkelerin baskıcı yaklaşımlar yerine kültürünün çekiciliğinin kullanılarak istenilen hedefe ulaşılabilmesidir. Yumuşak güç kaynakları, ikna etme tarafıyla sempatik ilişkili olmaya meyilliyken sert güç kaynakları genellikle baskı ve zorlama davranışıyla ilişkilidir (Nye, 2017, s. 24-27). Yumuşak güç özünde kitleleri etkilemek adına gerçekleştirilen monolojik ve diyalogik iletişim çalışmasıdır. Günümüzde yumuşak güç potansiyelini etkili kullanan ülkeler daha fazla etkileşim kazanmakta ve öne çıkmaktadır. Yumuşak güç ülkelerin dış siyasal alanda markalama sürecinin en önemli stratejik yönlü araçlarından biri olarak da kabul edilmektedir. Yumuşak güç ülkelere önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle dış siyasal alanda uluslararası ortaklıklar kurulması, marka değerinin yükselmesi ve siyasal etki önemli avantajlar arasında yer almaktadır (Brand Finance, 2021). Ülkeler yumuşak gücün avantajlarından yararlanarak hedef kitleler nazarında itibar ve saygınlığının artırmayı amaçlamaktadırlar (Ekşi, 2014, s. 97). Ülkelerin dış siyasal alanda yumuşak gücün önemli avantajlarından yararlanmasının yolu başarılı markalama yönetiminden geçmektedir (Yıldırım, 2015, s. 129). Amerika, markalarını başarıyla tanıtan ve uluslararası alanda etkili stratejiler geliştirerek pazarlayan ülkelerden biridir. Örneğin Wal-Mart, McDonalds ve Disney Amerika'nın marka haline gelmiş ve uluslararası alanda oldukça popüler olan yumuşak güç araçlarıdır (Ritzer, 2000, s. 25). Bunun yanı sıra yumuşak gücün her zaman istenilen sonuçları sağlamayacağını da bilmek önemlidir. Örneğin lezzetli yemekleri İtalya'nın cazibesini garantilemediği gibi, anime endüstrisi de Japonya'nın istediği siyasal, ekonomik ve kültürel sonuçların elde edilmesini sağlamayabilir (Nye, 2017, s. 33). Bu nedenle yumuşak güç potansiyelleri ülkelerin tek başına uluslararası alanda öne çıkmasını sağlamamaktadır.

Yumuşak güç tartışmalarında öne çıkan bir yaklaşım olan kamu diplomasisi kavramını ilk kez kullanan Edmund A. Gullion'dır (Cull, 2008, s. 19). Kamu diplomasisi ülkeler arasındaki barışçıl

etkileşimi ön plana çıkaran etkili bir diplomasi yöntemi olarak kabul edilmektedir (Güleç, 2021, s. 103). Kamu diplomasisini bir ülkenin bir başka ülkenin hedef kitlesini kendi yararına olacak şekilde etkilemesi olarak da tanımlamak mümkündür (Potter, 2003, s. 46). Soğuk Savaş döneminde öne çıkmaya başlayan kamu diplomasisi yaklaşımı özellikle 2000 yılından itibaren bilişim ağlarının genişlemeye başlamasıyla daha fazla popüler olmaya başlamış ve kullanım alanı artmıştır (Erzen, 2014, s. 53; Karadağ, 2020, s. 24; Kissinger, 2016, s. 386-387). Kamu diplomasisi anlayışında ülkeler özellikle dış siyaset alanında sopa tarzı eski diplomatik yöntemlerin yerine cazibeyi ve kültürlerarası ilişkileri öne çıkaran yaklaşımlara önem vermeye başlamışlardır (Nye, 2016, s. 3). Kamu diplomasisi anlayışında dış siyaset alandaki hedef kitlelerin etkilenmesi ve olumlu geri dönüşlerin alınabilmesi adına stratejiler geliştirilmektedir. Bu sayede ülkeler pozitif imaj oluşturmayı amaç edinirler.

2. Kültürel Diplomasi

Günümüzde popüler bir kavram haline gelen kültürel diplomasi ilk kez 1870'li yıllarda kullanılmıştır (Paschalidis, 2009, s. 277). Kültürel diplomasi 1870'li yıllardan itibaren popülerlik kazanmasında Dante Alighieri Enstitüsü ve Alliance Française gibi uluslararası eğitim kurumlarının etkisi bulunmaktadır. (Zamorano, 2016, s. 170). Kültürel diplomasi Cull'a göre, "ülkelerin kültürel kaynaklarını ve üretimlerini yöneterek dış dünyaya aktarmasıdır" (Cull, 2009, s. 19). Cummings ise kültürel diplomasiyi, "devletler ve onların halkları arasında fikirlerin, bilgi, sanat ve diğer kültürel öğelerin değişimiyle karşılıklı anlayışı" şeklinde ifade etmiştir (Cummings, 2003, s. 1). Genel olarak kültürel diplomasiyi, ülkelerin kültürel potansiyelini dış siyaset alanında etkin bir şekilde kullanmaya çalışması olarak belirtmek mümkündür. Ülkelerin dış siyaset alanında öne çıkmasını sağlayan pek çok kamu diplomasisi uygulamasını kültürel diplomasi içerisinde ele almak mümkündür. Akademik programlar, dijital oyun, televizyon dizileri, sanal müze turları vb. pek çok öge ülkelerin kültürel diplomasi yaklaşımına katkı sağlamaktadır. Kültürel diplomasi anlayışında kültürlerarası iletişim kodları da önemlidir. Aynı zamanda kültürel diplomasi ile uluslararası alanda öne çıkan ülkeler haber değeri olarak öne çıkmakta ve sosyal medya etkileşimselliği ile trend olmaktadır. Örneğin spor alanında ikon olan bir futbolcu marka topluluklarında sürekli etkileşim almakta ve dış basında ülkesine lehine olumlu imaj oluşturabilmektedir.

Dünyada kültürel diplomasi stratejisini başarıyla uygulayan pek çok ülke bulunmaktadır. Son dönemlerde Birleşik Arap Emirlikleri ve Fas kültürel diplomasi uygulamalarında başarılı adımlarıyla öne çıkmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri dış siyaset alanında öne çıkmak adına küresel ortaklıklar ve müzecilik faaliyetleri için geliştirdiği stratejik iletişim faaliyetleriyle önem taşımaktadır. Louvre Abu Dabi Müzesi, Fransa ile Birleşik Arap Emirlikleri arasında imzalanan anlaşmayla medeniyetler arasında diyalogu geliştirmek adına dünyada ilk müze olma özelliğini taşımaktadır. Aynı şekilde Fas'da uluslararası etkinlikler ile kültürel diplomasi yaklaşımında öne çıkmaya çalışmaktadır. Fas, Marakeş Uluslararası Film Festivali ve Rabat'taki Nawazine müzik festivali uluslararası sanatçıları ve ziyaretçileri getirmenin yanı sıra bu şehirlerin uluslararası statüsünü geliştirmiştir (Unesco, 2022). Uluslararası festivaller de önemli kültürel diplomasi araçlarından biridir. Örneğin İspanya'da her sene geleneksel olarak düzenlenen Boğa festivali olarak da adlandırılan San Fermin Festivali oldukça popülerdir (NTV Haber, 2023). Güney Kore, yaratıcı içerik endüstrisinde öne çıkmaktadır. Örneğin Hallyu'nun (Kore Dalgası) gelişmesi dünya çapında Güney Kore'ye olan ilgiyi artırmıştır (Binark, 2019).

Kültürel diplomasi ınin ınkelere yönelik dış siyaset alanda olumlu imaj oluşmasında önemli bir rolü bulunmaktadır (Signiter, 2008, s. 205). Kültürel diplomasi ınin ınkelerin dış siyaset alanda bilinirlik, beğenilirlik ve görünürlüğünün artmasına önemli oranda katkı sağlamanın yanında yumuşak güç gibi tek başına diplomatik süreçlere yön veremeyeceğini de bilmek önemlidir. Kim'e göre kültürel diplomasi, devletlerin kültürel çıkarları çerçevesinde şekillenen bir uluslararası siyaset iletişim stratejisidir. Bu kapsamda devletlerin kültürel diplomasi uygulamalarına hükümet, hükümet dışı kurumlar dâhil olabilmektedir (Kim, 2011). Bunun yanı sıra ınkelerin her bir bireyi de uluslararası ilişkilerde etki yaratabilecek kültürel diplomasi aktörleri arasında yer almaktadır (Yağmurlu, 2019, s.1187). Kültürel diplomasi yaklaşımında kişi, kurum vb. pek çok aktörün doğrudan veya dolaylı bir rolü olduğunu söylemek mümkündür.

2.1. Japonya'nın Kültürel Diplomasi Yaklaşımı

Japonya, 1950'li yıllardan itibaren dış siyasal alana yönelerek yumuşak gücünü artırmış ve kültürel diplomasi faaliyetlerine önem vermiştir (Yıldırım, 2015, s. 132). Japonya'nın kültürel diplomasi yaklaşımında hükümet ve hükümet dışı aktörler aktif rol oynamaktadır. Özellikle manga, anime, Japon sineması, J-Pop, video oyunları Japonya'nın marka haline gelmiş endüstrileridir. Bu endüstrilerde çocukların hayallerini ve sevimliliğin gücünü Japon sembolleriyle süslenmiştir. Aynı zamanda Zen Budizmi, geleneksel Japon sanatları tasarımı ve gastronomisi de çok popülerdir (Nye, 2017, s. 126-127). Bu yönüyle bakıldığında Japonya, uluslararası marka değerlendirme ajansı Brand Finance 2022 yılı raporuna göre yumuşak güç potansiyeli bakımından dünyada ikinci sırada yer almaktadır (Brand Finance, 2022). Japonya'nın dış siyasal alanda kültürünü yumuşak güç aracı olarak nasıl etkili kullandığından bahsetmeden önce kültürel kodlarından bahsetmekte yarar vardır. Japon kültüründe özellikle yaratıcı içerik endüstrisi aracılığıyla kültürel kodlar hikâyenin odağına yerleştirilmektedir. Yaratıcı içerik endüstrisinde Japon kültüründeki hiyerarşiyi çok sık bir şekilde görmek mümkündür (Benedict, 2011, s. 61). Aynı zamanda sistem eleştirisi, toplumsal olaylar, geçmişte yaşanan tarihsel bellek öğeleri, aile bağları, aşk, arkadaşlık vb. şeylerden çok fazla esinlenilmektedir (Şen, 2014, s. 208-209). Teknolojik gelişmelere de oldukça önem veren Japon toplumunun felaketler oluşan bilinçaltı korkuları ve gelecekle ilgili kıyamet senaryolarına çok fazla öne çıkmaktadır (Alicenap, 2014, s. 45).

Japonya'nın yurt dışında tanınmasında manga (çizgi roman) önemli bir etkileşim aracıdır. Manga farklı yaş kategorilerine göre tasarlanmaktadır. Özellikle dış siyasal alanda oldukça popüler olan manga Japon üniversitelerinin güzel sanatlar fakültesi ve sosyoloji bölümlerinde toplumsal bir olgu olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda Japonya'nın çeşitli kentlerinde turistlerin ilgisini çekmek adına manga müzeleri de bulunmaktadır (Şen, 2014, s. 161-166). Japon çizgi romanından manganın hareketlendirilmiş hali olan animeler de dış siyasal alanda oldukça geniş bir izleyici kitlesine ulaşmaktadır. Anime Japonya'da sanayileşme ile birlikte yaygınlaşmıştır. Japon toplumundaki kültürel değerler, siyasal hayatını, gastronomisini, doğa ve insan ilişkisini, inanç öğelerini vb. öğrenmenin bir yolu olarak görmek mümkündür (Alicenap, 2014, s. 42-44). Ruhların Kaçışı ve Pokemon Japonya'nın ün kazanmış ve oldukça popüler anime yapımları arasında yer almaktadır (McGray, 2009). Anime anlatılarında festival, ağıt ve mahşer öne çıkan ana temalardır. Özellikle mahşer anlatılarında uzaylı istilası, dünyaya çarpan dev göktaşları, ekonomik bunalım ön plandadır. Festival anlatısında komedi türleri ön plana çıkmaktadır. Özellikle gençlerin hayatında önemli bir yer tutan sınav maratonu festival anlatısında kullanılarak hicvedilmektedir. Ağıt anlatısında ise ailenin kaybı, yok olan doğa, bireysel ve kültürel kimliğin kaybı, sanayileşme vb. öğeler ön plana çıkarılmaktadır (Şen, 2014, s. 212-223).

J-Pop Japonya'nın kültürel diplomasi yaklaşımında öne çıkan bir diğer yaratıcı içerik endüstrisi ürünüdür. J-Pop Japonya'da 1990'lı yıllardan itibaren popüler olmaya başlayan müzik endüstrisinin adıdır. Komuro Tetsuya J-Pop'ın marka haline gelmesinde önemli bir isimdir. J-Pop'un popülerlik kazanmasında dizilerde kullanılan müziklerin etkisi oldukça fazla olmuştur. Pek çok Japon şarkıcının televizyon dizilerinde popüler müzikleri seslendirmesi Japonya'ya olan ilgiyi de artırmıştır (Wai-ming, 2004, s. 24). Japon canlandırma sinemasında da önemli isimler bulunmaktadır. Bunların arasında Kimio Yabuki, Yoji Kuri, Taiji Yabushita bu endüstrinin marka haline gelmesini sağlamışlardır (Hünerli, 2005, s. 55).

Japonya, kültürel diplomasi yaklaşımında etkili olabilmek ve hedef kitlede akılda kalıcı bir slogan üretmek adına "Cool Japon (Havalı Japon)" kullanmaktadır. Özellikle yaratıcı içerik endüstrisi ile Japonya önemli bir hegomonik güç olma yolundadır (Zeybek, 2019, s. 103). Japonya'nın dış siyasal alanda da popüler olan eğlence endüstrisi cosplay ise kostüm partisidir. Anime, video oyun, çizgi roman favori karakterlerinin giysilerinin giyilmesidir. Cinsiyete bakılmaksızın ilgi çekici içeriklerinin olması, bir ifade tarzı oluşu, eğlence formu, gerçek dünyadan kaçış ve zihinsel rahatlama aracıdır (Ganknow, 2023). Cosplay Zirveleri, 2006 yılında kurulan MOFA Vakfı Japonya'nın tanıtılmasında önemli bir kurumdur. Aynı zamanda Kamu Diplomasi Birimi'ni kurarak Japon popüler kültürel temalarının, kamu diplomasisinin bir figürü olarak öne çıkarılması amaçlanmaktadır (Nakamura, 2013, s. 2). Son olarak Japonya eğitim diplomasisi faaliyetlerine de çok önem vermektedir. MEXT Bursları, sosyal bilimler ve fen bilimleri alanında belli süreler için verilmektedir (emb-japan, 2023).

3. Sanal Fenomenler

Günümüz pazar koşullarındaki rekabet ortamı ve teknolojinin öngörülemez hızı işletmeleri yenilikçi arayışlara yönlendirmiştir. Özellikle işletmelerin ürün gamını geliştirmek, tüketicilerle olan etkileşimi artırmak adına dijital iletişim çalışmalarının önemi daha da artmıştır. Son dönemlerde markaların üzerinde durduğu yenilikçi dijital iletişim stratejilerinden biri de yapay zekâ destekli sanal fenomenlerdir.

Sanal fenomenler ya da sanal etkileyiciler bütünsel pazarlama iletişimi son zamanlarda popülerlik kazanan bir kavramdır (Blanton & Carbajal, 2019). Özellikle yapay zekâ teknolojisinin gelişmesiyle önemi artan sanal fenomenlerin markalar hakkında duygu ve görüşlerinin kısa sürede kitleleri etkilemesi işletmelerin ilgisini çekmiştir (Backaler, 2018, s. 5). İşletmeler özellikle sanal fenomenleri daha kısa sürede, daha az maliyetle, daha fazla sayıda kişiye ulaşması ve bu yolla pazarlamacılara yatırım geri dönüşleri konusunda daha efektif çözümler sunması amacıyla önem vermektedirler (Marketing Türkiye, 2022). Sanal fenomenlerin “yenilikçi olması, daha fazla esneklik ve özgünlük sunması” gibi avantajları bulunmaktadır (Conti, Gathani & Tricomi, 2022, s. 4).

Dijital iletişim alanında öne çıkmaya başlayan sanal fenomenlerle ilgili dikkat çekici örnekler vardır. Örneğin dünyanın ilk dijital süper modeli “shudu.gram” (shuda.gram Instagram hesabı), ilk down sendromlu sanal fenomen “itskamisworld” (istkamisworld Instagram hesabı) ve Afrika’nın ilk sanal fenomeni “abawils” (abawils Instagram hesabı) vb. dijital iletişim dünyasında yerine almıştır. Sanal fenomenler müzik, dans, kadın sağlığı, fitness, marka iş birlikleri vb. kategorilerde hedef kitle ile iletişim kurmaktadır. Bu sanal fenomenler günlük hikâye, reels videoları paylaşmakta ve kullanıcıların yorumlarına cevap yazmaktadır. Aynı zamanda öne çıkan hikâyeler bölümünde kişisel bilgilerine, yapılan röportajlara ve haberlere de yer vermektedir. Özellikle bu sanal fenomenler Y ve Z sanal kuşağının ilgisini çekebilecek paylaşımlara yer vermektedirler.

Markalar sanal fenomenleri tanıtım elçisi olarak da kullanmaktadır. Örneğin IKEA Tokyo’daki yeni mağazasını sanal fenomen Imma Gram ile tanıtmıştır. IKEA Japonya, yeni Harajuku mağazasının tanıtımı için sanal fenomen Imma ile iş birliği yapmıştır. Sanal fenomen Imma Gram, bir süre IKEA mağazasında yaşamıştır. Japonya’nın ilk sanal fenomeni modeli olarak da kabul edilen Imma Gram, IKEA’nın Tokyo’daki yeni mağazasını tanıtmıştır (bigumigu, 2020). Türkiye’de ise Aypera öne çıkan sanal fenomenler arasında yer almaktadır. Aypera, marka iş birliklerinin yanı sıra müzik ve oyunculuğa da ilgi duymaktadır (bigumigu, 2021).

Metaverse aleminin yeni yıldızları olarak adlandırılan sanal fenomenlerin sayısı gittikçe artmakta ve popülerliğini de her geçen gün artırmaktadır. Markaların sanal fenomenlere yönelmesi için pek çok haklı sebebi bulunmaktadır. Özellikle dijital yerlilerin, Z kuşağının ilgisini çekmek ve popüler trendleri yakalayarak hedef kitleyi etkilemek bu sebeplerden biridir. Bunun yanı sıra sanal fenomenler zaman ve mekân sınırı bulunmaksızın paylaşımlarını gerçekleştirebilmektedirler. Ayrıca sanal fenomenlerin reklam ve tanıtım faaliyetlerinin maliyetinin düşük olması da markaların tercihlerinde belirleyici etkenlerinden biri olarak kabul edilebilir. Markalar açısından değerlendirildiğinde pek çok katkısının olacağı değerlendirilen sanal fenomenlerin, ortaya çıktığı ülkeye de katkı sunabileceği dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta olmalıdır. Sanal fenomenlerin ortaya çıktığı ülkenin kültürüne ait öne çıkan özelliklere de paylaşımlarında yer vermesi, tanıtım açısından o ülkenin kültürel diplomasi yaklaşımına da katkı sunmaktadır. Son dönemlerde özellikle dijital teknolojinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan metaverse evreni sanal aktörlerin de ülkeleri adına marka elçisi olarak yer almasını sağlamıştır. Sanal fenomenler birer kültür elçisi gibi ülkelerinin tanıtımlarını gerçekleştirmektedirler. Marka topluluklarında yer alan takipçileri ile etkileşime geçen sanal fenomenler; teknoloji, moda, kişisel paylaşımlar vb. pek alanda içerik üretmektedirler. Dünya genelinde teknolojiye yaşanan gelişmelerle beraber markaların da hedef kitleyi etkilemek amacıyla son dönemlerde ilgi gösterdikleri sanal fenomenlerin kullanım şekli genişlemiştir.

4. Araştırmanın Metodolojisi

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışma son dönemde iletişim bilimlerinde popüler bir tartışma konusu haline gelen kültürel diplomasi yaklaşımına farklı bir bakış açısı getirmek amacıyla hazırlanmıştır. Özellikle çalışma

öncesinde yapılan ön araştırmada kültürel diplomasi bağlamında alanyazında yapılan çalışmalarda yaratıcı içerik endüstrisi ve kültürel diplomasi kurumları özelinde ilginin olduğu ortaya çıkmıştır. Kültürel diplomasi, yapay zekâ ve sanal fenomenler özelinde sınırlı sayıda çalışma olması araştırmayı önemli kılmaktadır. Aynı zamanda çalışma kültürel diplomasi alanında yapılması planlanan yeni araştırmalara farklı bir bakış açısı sunması adına önem taşımaktadır. Sanal fenomenler özelindeki çalışmaların daha çok dijital pazarlama boyutuyla alınması bu çalışmayı önemli kılan bir diğer motivasyon kaynağıdır. Çalışmada amaçlı örneklem bağlamında belirlenen Imma Gram Instagram hesabı incelenmiştir. Özellikle ön araştırma sırasında Türkiye’deki popüler sanal fenomenlerin (Aypera ve Alara X) sınırlı sayıda sınırlı ve kişisel paylaşımlara yer vermesinden dolayı farklı bir örneklem incelenmiştir. Amaçlı örneklem bağlamında ele alınan sanal fenomen Imma Gram’ın Japonya’nın tanıtımına yönelik hangi kültürel kodlara yer verdiği, paylaşımlarının etkileşimselliği ve takipçileri ile karşılıklı etkileşim düzeyini ortaya çıkarmak araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada Imma Gram resmi Instagram hesabındaki Japonya’nın kültürel özelliklerini ön plana çıkaran paylaşımları ve kullanıcılar arasındaki etkileşim düzeyini ortaya çıkarmak hedeflendiğinden netnografi yönteminden yararlanılmıştır. Kozinets’e göre netnografi, “internet veya teknolojik ağ etnografisidir” (Kozinets, 2010, s. 4). Etnografik gözlem araştırmasının dijital uzamdaki boyutu olan netnografi yöntemi genel olarak online olarak veri toplanmasıdır (Özbölük ve Dursun, 2015, s. 232). Sosyal etkileşimi ön plana çıkaran netnografik yöntemde; dil, semboller, anlam etkileşimi, video, fotoğraf vb. öğeler de ele alınmaktadır (Kozinets, 2010, s. 5). Kozinets’e göre, netnografi altı adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar şu şekildedir: araştırma planlaması, giriş, veri toplanması, yorumlanma, etik standartların sağlanması ve araştırma sunumu (Kozinets, 2010, s. 5-6). Genel olarak dijital uzamda çok sık kullanılan bir yöntem olan netnografiden belirli süre içerisindeki paylaşımların sıklığı, gönderilerin türü, gönderilerin yorumları vb. pek çok açıdan ele almak amacıyla yararlanılmaktadır. Netnografi yöntemi çevrim içi uzamdaki bütünleşik pazarlama iletişimi, kültürel çalışmalar vb. bağlamlarda kullanılabilir. Örneğin Özbölük & Dursun bütünleşik pazarlama iletişime yönelik araştırmasında netnografi yöntemini kullanmıştır (Özbölük & Dursun, 2015). Gökçe & Küçükkanca bas ise çalışmalarında netnografi yöntemini popüler kültür bağlamında incelemişlerdir (Gökçe & Küçükkanca bas, 2018). Bu iki araştırmanın ortak noktası ise kullanıcı yorumlarına odaklanmasıdır. Netnografi yöntemiyle çevrim içi uzamdaki pek çok gönderi içerisinden kodlar oluşturularak analiz gerçekleştirilmesi de mümkündür. Örneğin Demir & Öztürk Instagram’da #foodporn hashtagli görselleri imgeler üzerinden alt temalar oluşturularak yemeklerin görsel sunumunu analiz etmişlerdir (Demir & Öztürk, 2023).

4.3. Araştırmanın Örnekleme ve Sınırlılığı

Çalışma kapsamında amaçlı örneklem bağlamında belirlenen Japonya’nın ilk sanal fenomenlerinden biri olan Imma Gram Instagram hesabı ele alınmıştır. Imma Gram Instagram hesabının ilk paylaşım yaptığı 12 Temmuz 2018 tarihinden itibaren 5 Ağustos 2023 yılı arasındaki tüm gönderileri analiz edilmiştir. Aynı zamanda çalışmayı detaylandırmak adına Japonya’nın kültürel öğeleri ile ilgili paylaşımlar içerisinden farklı kategorilerin takipçi yorumları ve Imma Gram’ın geri bildirimini olup olmadığı da incelenmiştir.

4.4. Araştırmanın Soruları

Çalışma kapsamında üç araştırma sorusuna yanıt aranmıştır:

- 1) Imma Gram resmi Instagram sayfasının 12 Temmuz 2018 - 5 Ağustos 2023 tarihleri arasındaki paylaşımlarının genel görünümü nasıldır?
- 2) Imma Gram 12 Temmuz 2018 - 5 Ağustos 2023 tarihleri arasındaki Japonya’nın kültürel öğeleri ile ilgili paylaşımların içeriği nelerdir?
- 3) Imma Gram’ın Japonya’nın kültürel öğeleri ile ilgili paylaşımlarında takipçileriyle kurduğu iletişimin içeriği nasıldır?

4.5. Araştırmanın Bulgu ve Yorumları

Imma Gram Instagram hesabında netnografi yöntemiyle incelenen paylaşımlarında; Instagram profili, paylaşımların genel görünümü, paylaşımların içeriği ve takipçi yorumları alt başlıklarında incelemeler gerçekleştirilmiştir.

4.5.1. Imma Gram Instagram Profili

Dijital içerik üreticisi pozisyonunda “imma.gram” kullanıcı adı ile 12 Temmuz 2018’de Instagram’a katılan Japonya’nın ilk sanal fenomenlerinden biri olan Imma Gram, 398 bin takipçi sayısına sahiptir. Kendisinin takip ettiği kişi sayısı 588 olup 719 gönderi paylaşımında bulunmuştur. Instagram profilinin hakkında kısmında kendisini şu ifadelerle tanıtmaktadır: “Ben Imma, Tokyo’da sanal bir kıyım. moda, sanat, film ve dahasını severim.” Hakkında kısmında aynı zamanda kendisine ait farklı bir instagram sayfası, web sitesi bağlantıları ve kendi markası olan @astral.body.xyz bulunmaktadır (Bkz. Resim 1).

Resim 1. Imma Gram Instagram Profili

Kaynak: (Imma Gram Instagram Hesabı, 2023).

Sanal fenomenlerin uluslararası dikkat çekici özelliğinin kullanılmasıyla ülkeler de daha düşük maliyetlerle tanıtımlarını gerçekleştirebilme imkanına sahip olmaktadır. Imma Gram’ın 12 Temmuz 2018 - 5 Ağustos 2023 yılları arasında 719 gönderisi bulunmaktadır. Bu gönderilerde Japonya’nın; anime ve manga kültürü, yerel kıyafetler, yerel lezzetleri, maddi kültürel öğeleri ve benzeri kültürel öğelere yer verildiği gözlemlenmiştir/görülmüştür. Imma Gram Instagram’ı aktif kullanmaktadır. Günlük hikâye paylaşımı yapmaktadır. Aynı zamanda Instagram’da öne çıkan hikâyeler bölümünde ulusal ve uluslararası yazılı ve görsel basında yer verilen haber içerikleri, marka iş birlikleri, zepeto avatar oluşturma uygulaması vb. uygulamalarda paylaşımları yer almaktadır. Özellikle dünya çapında popüler olan sanal fenomenleri (shudu.gram ve lilmiquela) ve mavi tikli hesapları takip etmesi dikkat çekmektedir. Gönderi sabitlemelerde ise üç gönderisi bulunmaktadır. Bu gönderiler içerisinde Japonya’nın popüler sanal fenomenlerinden “@ria_ria_tokyo” ve “@plusticboy” ile olan paylaşımları dikkat çekmektedir.

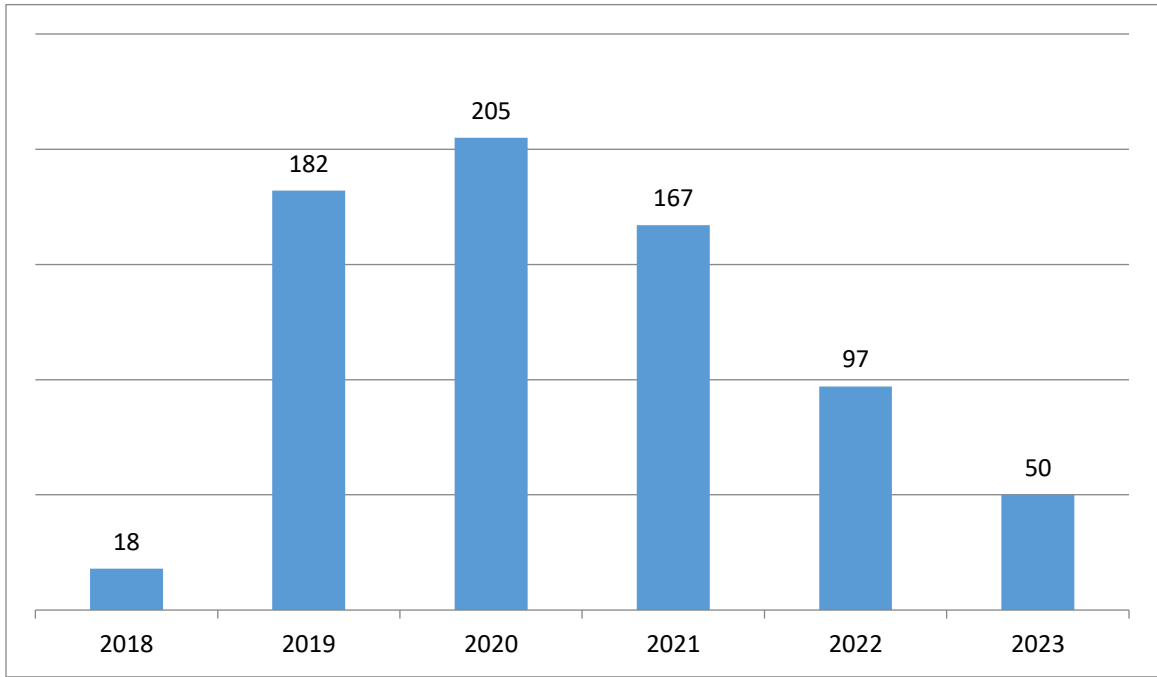
4.5.2. Imma Gram Paylaşımların Genel Görünümü

Günümüzün yeni dünya düzeninde ülkeler; ekonomik, siyasal ve kültürel alanda öne çıkmayı hedeflemektedir. Ülkelerin tanınmasının yolu ise yeni pazarların yaratılması, daha geniş hedef kitlelerine ulaşılması ve dış siyasal alanda daha fazla etkileşim kurmaktır. Bu anlamda Imma Gram daha geniş hedef kitlesine ulaşmak adına paylaşımlarında farklı dil seçenekleri (Japonca ve İngilizce), hastag kullanımı (Japonya, Tokyo, anime ve virtual model vb.), gönderi konumu ekleme ve kişi etiketlemeyi sıkça kullanmaktadır. Imma Gram, 2018 yılında sınırlı sayıda gönderi paylaşmıştır. 2018 yılında toplam 18 paylaşım yapmıştır. 2018 yılında sadece Ağustos’ta paylaşımında bulunmamıştır. 2018 Ekim’de sekiz paylaşım ile en fazla gönderiye yer vermiştir. Görsellerin türü incelendiğinde 2018 yılında fotoğraf kategorisi ön plana çıkmaktadır. 2018 yılında video paylaşımına ise hiç yer vermemiştir. İlk paylaşımları kişisel olmakla beraber fiziksel (göz rengini, saçlarını vb.) özelliklerini tanıtmaya yöneliktir. 2019 yılındaki gönderi sayısı 2018’e göre oldukça fazladır. 2019 yılında toplam 182 paylaşım yapmıştır. 2019 yılı gönderi içerisinde video olarak gönderi paylaşımı yer almaktadır. 2019 Kasım ayında en fazla

gönderiye yer verirken en az gönderiye ise Şubat ayında yer vermiştir. Imma Gram 2020 yılında toplam 205 gönderi paylaşmıştır. 2020 yılındaki gönderilerin aylara göre dağılımında düzensizlik görülmektedir. 2020 yılında en fazla gönderi 29 ile Mart ayında iken en az ise 7 gönderi ile Temmuz ayı dikkat çekmektedir. Imma Gram, 2021 yılında bir önceki yıla göre daha sınırlı sayıda paylaşımında bulunmuştur. 2021 yılında toplam 167 paylaşımında bulunmuştur. 2021 yılındaki paylaşımlarının dikkat çekici özelliği özellikle Şubat, Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran döneminde düzenli ve birbirine yakın sayıda paylaşım yapmış olmasıdır. 2021 yılı paylaşımlarında kültürel öğelere de sıkça yer verilmiştir. Imma Gram, 2022 yılında 97 paylaşımında bulunmuştur. Özellikle 2022 yılında Temmuz ve Ağustos aylarında çok sınırlı sayıda paylaşım yapması dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra yer markalama adına paylaşımlara da yer vermiştir. Son olarak ise Imma Gram, 2023 yılında 5 Ağustos'a kadar olan süreçte sadece 50 paylaşım yapmıştır. Bu gönderiler içerisinde Japonya'nın tanıtımına yönelik paylaşımlar da bulunmuştur.

Tablo 1.

Gönderi Paylaşım Sayısı (2018-2023)

Imma Gram takipçileri tarafından Japonya'nın önemli destinasyon merkezlerinin bilinmesi ve merak edilmesi adına paylaşımlarında gönderi konumuna (Bkz. Tablo 2) yer vermiştir. Tokyo (9), tüm gönderileri içerisinde en fazla mekân olarak belirtilen konumdur. Tokyo'nun ardından Shibuya (6) ve Akibahara (3) öne çıkan merkezlerdir. Aynı zamanda popüler merkezler hakkında takipçilerine önerilerde bulunmaktadır. Örneğin Imma Gram 2 Temmuz 2019 tarihli gönderisinde "Kamata" şehrinin öne çıkan özelliklerine vurgu yaparak takipçilerini şehre davet etmiştir.

Tablo 2.

Gönderi Konumu Ekleme

Konum	Konuma Yer Verme Sayısı
Akibahara	3
Tokyo	9
Dover Street Market Ginza	1

Sega Oyun Salonu (Eğlence Merkezi)	1
Shibuya	6
Shinjuku	1
Tonari no Zingaro	2
Larofet Harajuku/Mağaza	1
Hotel koe tokyo	2
Udon Restoranı (Tokyo Harajuku)	1
Kyoto	1
Snackyaropoggy	1

Imma Gram gönderi paylaşımında Japonya'nın çok sayıda popüler aktörlerine (Bkz. Tablo 3) yer vermiştir. Örneğin birçok gönderiyi popüler bir diğer sanal fenomen olan Plustic Boy ile paylaşmıştır. Plustic Boy'un ardından "taiki_jp" ve "akimoto_kozue" ön planda yer almaktadır.

Tablo 3.
Gönderi Kişi Etiketi

Kişi Etiketi	Hesabın adı
Rap Sanatçısı	@Verbal_ambush)
Güzel Sanat	@Takashi Murakami
Oyuncu	@Reo_sano_official_acc
DJ	@i_am_kiko
Sanal Fenomen, Influencer	@Plustic Boy @taiki_jp @kom_i_jp @s_s.yn
Fotoğraf Sanatçısı	@arisak_offical @kizenmn @ninagawamika
Tasarımcı	@kansai_yamamoto_offical
Model/Aktör	@akimoto_kozue @noah_bbb @noma77777

	@mariya_nishiuchi_official
Şef	@natsuko.ete

4.5.3. Paylaşımların İçeriği ve Takipçi Yorumları

Kültürel diplomasi yaklaşımında kültürlerarası iletişim kodları önemlidir. Özellikle sosyal ağlar aracılığıyla yer verilen semboller ve kültürel kodlar ülkelerin belirli ideolojik eğilimlerini yansıtmaktadır. Imma Gram paylaşımları içerisinde verdiği mesajlarda bir bilgi kaynağı gibi Japonya'nın pek çok kültürel ögesini tanıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Imma Gram'ın bazı paylaşımları Japon kültürünün tanıtımı açısından önem taşımaktadır. Imma Gram'ın Japonya'nın kültürüne ait öğeler içeren paylaşımları, paylaşımların içerikleri ve bu paylaşımlardaki yorumların incelenmesi yapıldığında elde edilen veriler şunlar olmuştur: Özellikle Japonya'nın ev sahipliği yaptığı uluslararası organizasyonlara, gastronomisine ve takipçilerin ilgisini çekebilecek destinasyon noktalarına (Kedi Treni, Mori Sanat Müzesi, Zen Bahçesi vb.) ait görüşlerini paylaşmaktadır. Bu anlamda bakıldığında Japonya'nın yumuşak gücünü öne çıkaracak çabalar içerisinde yer almaktadır.

Şekil 1. Örnek Paylaşım Metni

Maddi Kültür Öğeleri: “Giymek istediğim kıyafetleri bulamadığım için Astral.body markasını yapıyorum”

Yer Markalama: “3yıl önce bu zamanlar Akan, Hokkaido’yu ziyaret ettim”.

Anime: “Her gün yaptığım tek şey Jujutsu Kaisen izlemek. Biri bana izlemem için bir anime söylesin!”

Zen Bahçesi: “Ben daimen Japon kayalık bahçelerini severim.”

Uluslararası Organizasyon: “ Arkamda Tokyo Paralimpik Oyunları kapanış seremonisi.”

Sanatçı/Yazar: “Kusama Yayoi'den ilham alan bir dünya yaptım. Bazen böyle bir dünyaya kaçmak istiyorum”

Kurgusal Karakter: “Tachikoma ve ben. Yeni film için heyecanlıyım. Arkamda kaç tane tachikoma fark edebilirsiniz?”

Video Oyun Serisi: “Animal Crossing oynamak için çok fazla gerekçem var.”

Modern Sanat Müzesi: “Biz Mori Art Sanat Müzesi'ne gitmeyi seviyoruz.”

Yiyecek : “Yalnız kızım Noel için dışardayım. Tek başıma her yıl olduğu gibi Sushi yedim.”

İçecek: “Enoshina'da Ramune'yi (Japon Sodası) kaçıramazsınız. Çok lezzetli.”

Festival: “Japonya'nın şimdi kiraz çiçeği festivali zamanı. O kadar güzel ki çiçek olmak istiyorum”

Magazin Dergisi: “Beni en yeni @numerotokyo sayısında görebildiniz mi?”

Deyim/Atasözü: “Uyuyan çocuk iyi büyür atasözü Japonya'da çok popülerdir. Herhangi bir Japon atasözü biliyor musun?”

Dans: “Anime dansını pratik yapıyorum”

Sosyal Hayat /Sosyal Sorumluluk: “ Film kameramanımla yürüyüşe çıktım ve bir kedi treni buldum”

Kültürel diplomasisi yaklaşımında aynı zamanda hükümet dışı aktörlerin hedef kitle ile gerçekleştirdikleri kişilerarası iletişim sürecindeki geri dönüşler ve gönderi etkileşimi de ülkelerin daha fazla etkileşim kazanmasına olanak sağlamaktadır. Imma Gram'ın 28 Eylül 2019 tarihli (Bkz. Resim 2) paylaşımında BAPESTA isimli markanın tanıtımını yapması, maddi kültür ögesinin varlığına işaret etmektedir. Bu gönderi toplam 8209 beğeni, 89 yorum almıştır.

Imma Gram, yorumlardan sadece rastgele olumlu olan birine geri bildirimde bulunmuştur. Diğer yorumları cevapsız bırakmıştır. Bu paylaşımındaki kültürel içeriğin takipçilerin ne denli dikkatini çektiğini tespit etmeye yönelik yorumlar detaylı bir şekilde incelendiğinde ise 2 takipçinin ürüne yönelik yorum yaptığı görülmüştür. Bu yorumlardan biri İngilizce iken diğeri ise Japoncadır. İngilizce olan yorum “*Bape mi? Bu çok aptalca. Her şey kontrolden çıktı.*” iken Japonca olan ise “*Siyahım var, beyaz istiyorum.*” şeklindedir. Her iki yorum da doğrudan markaya yönelik bir farkındalığın olduğunu açık bir şekilde göstermiştir. Imma Gram 2 Eylül 2019 tarihli (Bkz. Resim 3) gönderisinde Enoshima Tapınağını ziyaretinde Japonya'nın geleneksel kıyafet tanıtımını da gerçekleştirmiştir. Bu gönderi 11749 beğeni ve 136 yorum almıştır. Daha çok emoji şeklindeki yorumlar soru işareti, olumlu emoji, hayranlık ve şaşkınlık öne çıkmaktadır. Özellikle İspanyolca yorumların öne çıktığı gönderide “*harikasın, çok güzelsin*” yorumları öne çıkmaktadır. Imma Gram ise farklı türdeki takipçi yorumlarını beğenerek geri bildirimde bulunmuştur.

Resim 2. Maddi Kültür Ögesi

Resim 3. Kimono

Kaynak: (Imma Gram Instagram Hesabı, 2023).

Imma Gram'ın 9 Eylül 2019 tarihli (Bkz. Resim 4) gönderisi 11852 beğeni ve 129 yorum almıştır. Akira Sanat Duvarı önünde fotoğrafını paylaşmıştır. Takipçilerin, “*Akira arka planını fark eden var mı? Brezilya'ya ne zaman geliyorsun? Akira gerçekten iyi bir marka*” yorumları dikkat çekmektedir. Imma Gram 31 Mart 2020 tarihli (Bkz. Görsel 5) gönderisinde Japonya'nın küresel kiraz çiçeği festivalinden bahsetmiştir. Bu gönderi 5404 beğeni ve 62 yorum almıştır. Bu gönderinin kullanıcı yorumları arasında “*Sakura Sezonu*” yorumu dikkat çekmektedir. Imma Gram bu gönderi içerisinde kullanıcı yorumlarına emoji ile geri bildirimde bulunmuştur.

Resim 4. Akira /Manga Serisi

Resim 5. Kiraz Çiçeği

Kaynak: (Imma Gram Instagram Hesabı, 2023).

Imma Gram, 2 Şubat 2021 tarihli (Bkz. Resim 6) gönderisinde Japonya’da mevsin değişimini kutlamak için bir Japon bayramı olan Setsubun içerikli gönderisi 5249 beğeni ve 28 yorum almıştır. Takipçilerden biri “*Hepimizin değişikliklere ihtiyacımız var, bu yüzden hepimize mutlu Setsubunlar*” yorumu dikkat çekmektedir. Bu gönderi içerisindeki yorumlara Imma Gram geri bildirimde bulunmamıştır. Imma Gram’ın, 16 Şubat 2021 tarihli (Bkz. Resim 7) gönderisi 9021 beğeni ve 52 yorum almıştır. Sanal fenomen olan kardeşi ile (Plustic Boy) beraber gittiği Meiji Tapınağı’ndaki yerel içkilerden (Sake Fıçıları) bahsetmektedir. Bu gönderilerdeki dikkat çeken nokta yorumların gönderi içeriğinden çok Imma Gram’a yapılan övgü dolu sözlerden ve robot olup olmadığının merak edilmesinden oluşmasıdır.

Resim 6. Setsubun Festivali

Resim 7. Sake Fıçıları

Kaynak: (Imma Gram Instagram Hesabı, 2023).

Imma Gram’ın 7 Ekim 2022 tarihli (Bkz. Resim 8) paylaşımında Japonya’nın ünlü Shibuya Crossing destinasyonunu öne çıkardığı ve olumlu bir imaj oluşturularak merak uyandırıldığı görülmektedir. Bu gönderi 80 yorum almıştır. Bu yorumlar Fransızca, Japonca ve İngilizce’dir. Bir kullanıcının İngilizce olarak “*birgün ziyaret edeceğim! bu çok hoş bu arada*” yorumuna karşılık Imma Gram “*ziyaret et!*” yorumunda bulunması destinasyon noktası hakkında tanıtım elçisi olarak görev aldığını kanıtlar niteliktedir. Imma Gram 11 Kasım 2022 tarihli (Bkz. Resim 9) paylaşımında “*Suzume no Tajimari*” isimli animasyon filminin afişine gönderilerde yer vererek tanıtımını gerçekleştirmiştir. Bu gönderi 69 yorum almıştır. Takipçilerinden biri “*teşekkür ederim, bu anime filminin var olduğunu hatırlattın*” yorumunda bulunmuştur. Imma Gram ise takipçisinin yorumunu beğenerek karşılık

vermiştir. Imma Gram paylaşımları içerisinde dijital yerlilere yönelik içeriğin çok fazla olması dikkat çekicidir. Özellikle paylaşımları içerisinde Japonya'nın popüler olan anime ve manga karakterlerine yer verilmiştir. Paylaşımlar içerisinde aşk ve romantizmi öne çıkaran öğeler fazladır. Japonya'da aşk hikayeleri aynı zamanda shoujo anime türü olarak da adlandırılmaktadır (Şen, 2014, s. 230).

Resim 8. Mekân Markalama

Resim 9. Anime Tanıtım Elçisi

Kaynak: (Imma Gram Instagram Hesabı , 2023).

Imma Gram'ın Ocak 2023 tarihli (Bkz. Resim 10) gönderisi Japonya'nın gastronomisini tanıtmaya yöneliktir. Baharatlı bir atıştırma olan Ramen yiyeceğini denemektedir. Bu paylaşımı kişi ve mekân etiketleme aracılığıyla yapılmıştır. Imma Gram, takipçilerine mekânın öne çıkan özelliklerinden bahsederek gitmelerini tavsiye etmiştir.

Resim 10. Ramen

Kaynak: (Imma Gram Instagram Hesabı, 2023).

Sonuç

Uluslararası ilişkiler sürecinde yer alan aktörlerin sorumluluğunun artması, yurttaşların farklı ülkeleri tanıma merakı, dijital yerlilerin teknolojiye olan ilgisi vb. pek çok öge alanyazında kamu diplomasisi tartışmalarının da önemini artırmıştır. Günümüzde dış siyasal alandaki değişim ve dönüşüm sürecinin getirdiği gereklilikler hükümet dışı aktörlerin kamu diplomasisi yaklaşımında öne çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Kamu diplomasisi yaklaşımı tek taraflı iletişimden simetrik iletişime kadar pek çok şekilde gerçekleştirilmektedir. Kamu diplomasisi farklı iletişim kanalları aracılığıyla hedef kitleyi en kısa sürede etkilemek amacıyla hükümet ve hükümet dışı aktörler tarafından yürütülmektedir. Uluslararası ilişkilerin değişen yapısı ve kültürlerarası etkileşimin artması birden fazla aktörün dış siyasal alanda aktif olarak görev almasını sağlamıştır. Özellikle kültürel diplomasi aktörlerinin ülkelerin tanıtımları açısından fırsat niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.

Bu çalışma özellikle son dönemlerde gelişen teknolojinin etkisiyle popülerliği artan sanal fenomenleri kültürel diplomasi bağlamında incelemeye yönelik hazırlanmıştır. Amaçlı örneklem bağlamında ele alınan Japonya'nın popüler sanal fenomenlerinden biri olan Imma Gram Instagram hesabının netnografi yöntemi ile analizi gerçekleştirilmiş ve üç araştırma sorusunun cevapları açıklanmıştır.

Birinci araştırma sorusu olan, "Imma Gram resmi Instagram sayfasının 12 Temmuz 2018 - 5 Ağustos 2023 tarihleri arasındaki paylaşımlarının genel görünümü nasıldır"ın bulguları analiz edildiğinde Imma Gram'ın gönderilerinin yıllara göre paylaşımı düzensizdir. En fazla gönderi paylaşımı 2019 yılına aittir. En az gönderi paylaşımı ise Instagram hesabının açıldığı 2018 yılına aittir. 2020 ve 2021 yıllarında paylaşımlarında biraz düşüş yaşanmıştır. 2022 yılında ise paylaşımlarında düşüş daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Araştırma bulgularında dikkat çekici noktalardan biri de Imma Gram'ın paylaşımlarında çok sınırlı sayıda video içeriğinin olmasıdır.

İkinci araştırma sorusu olan, "Imma Gram 12 Temmuz 2018 - 5 Ağustos 2023 tarihleri arasındaki Japonya'nın kültürel öğeleri ile ilgili paylaşımların içeriği nelerdir"ın bulguları analiz edildiğinde Imma Gram'ın Japonya hakkında önemli bir bilgi kaynağı, cazibe ögesi ve etkileşim aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Imma Gram, Japonya'nın yumuşak güç potansiyelini göstermeye ve takipçilerinde olumlu imaj oluşturmaya yönelik paylaşımlara yer vermiştir. Bu paylaşımlar arasında; popüler kültürel üretimler (anime, manga, dijital oyun vb.), maddi kültür öğeleri (giyim, hizmet vb. markaları), giyim /aksesuar (Kimono), festival (Sakura) vb. yer almaktadır. Imma Gram takipçilerinde merak duygusunun oluşturulması, kültürel etkileşimin artırılması ve yumuşak güç potansiyelinin yansıtılması adına Japonya'nın önemli bir kültürel elçisi olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle gönderiler içerisinde kültürel kodları öne çıkarmak ve etkileşimselliği artırmak adına popüler ve takipçi sayısı yüksek olan Japonya'nın popüler sanatçıları (fotoğraf sanatçısı, rap sanatçısı, tasarımcı vb.) etiketlemesi dikkat çekmektedir. Imma Gram, gönderiler içerisinde Japonya'nın popüler kültür ve sanat merkezlerini ziyaret etmekte, turistik destinasyon noktaları tanıtarak merak uyandırmakta ve yiyeceklerini deneyimleyerek önermektedir. Aynı zamanda Japonya'ya ait popüler kültürel içerikler hakkında takipçilerinden gelen önerileri de dikkate almaktadır.

Üçüncü araştırma sorusu olan, "Imma Gram'ın Japonya'nın kültürel öğeleri ile ilgili paylaşımlarında takipçileriyle kurduğu iletişimin içeriği nasıldır"ın bulguları analiz edildiğinde Imma Gram ve takipçileri arasındaki karşılıklı etkileşimin Japonya'nın tanıtımı açısından önem taşıdığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda bakıldığında Imma Gram'ın 2018 - 2023 arasındaki 719 gönderilerin içeriği, takipçileri ile etkileşimi ve mesajlarına aldığı tepkiye bakıldığında genellikle merak, soru ve olumlu yorumlar almıştır. Imma Gram; takipçilerine sınırlı sayıda, rastgele ve emoji şeklinde cevaplar vermiştir. Elde edilen temel bulgulardan biri de sınırlı da olsa Imma Gram'ın, kültürlerarası diyalogu ve Japonya'nın kültürel öğelerini ön plana çıkarmak adına farklı dillerde kullanıcılara geri bildirimlerde bulunmasıdır. Özellikle Imma Gram Japonya'nın popüler tarihsel ve kültürel mekânlarına takipçilerden gelen yorumlara "ziyaret et!" gibi geri bildirimde bulunması dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, sanal fenomenlerin ülkeleri adına nasıl bir kültürel diplomasi aktörü olduğunu ortaya çıkarmaya amaçlayan çalışmada; Imma Gram'ın Japonya'nın farklı hedef kitleler nezdinde tanınması ve merak uyandırılmasına yönelik içerikler paylaşmasından dolayı önemli bir tanıtım elçisi olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Backaler, J. (2018). *Digital influence: unleash the power of influencer marketing to accelerate your global business*. Springer.
- Benedict, R. (2011). *Krizantem ve kılıç: Japon kültürü üzerine bir inceleme* (5. Baskı). (T. Turgut, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1946).
- Bilgici Oğuz, C. ve Özkök Şişman, Ö. (2022). Sanal etkileyicilerin sosyal medya paylaşımlarının antropomorfik biçimler bağlamında incelenmesi. *TRT Akademi*, 7(14), 104-133. <https://doi.org/10.37679/trta.1013407>.
- Binark, M. (2019). *Kültürel diplomasi ve Kore dalgası "Hallyu": Güney Kore'de sinema endüstrisi, k-dramalar ve k-pop*. (1.baskı). Siyasal Kitabevi.
- Blanton, R. & Carbajal, D. (2019). Not a girl, not yet a woman: A critical case study on social media, deception, and Lil Miquela. Chilwa, I. & Samoilenko, S. (Eds). *Fake news, and misinformation online*. (pp.87-103). IGI Global.
- Cebeci, G. ve Küçükkancabas, S. (2018). Netnografi yöntemi kullanılarak arabeks ve Türk sanat müziği sanal topluluklarının incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 129-142. <https://doi.org/10.18037/ausbd.550780>.
- Conti, M., Gathani, J. & Tricomi, P. P. (2022). Virtual influencers in online social media. *IEEE Communications Magazine*, 60(8), 1-13. <https://doi.org/10.1109/MCOM.001.2100786>.
- Cull, N. J. (2008). Public diplomacy before Gullion. Nancy, S. & Philip, M. T. (Eds), *Handbook of public diplomacy* (pp.15-30). Routledge.
- Demir, Y. ve Öztürk M. (2023). Instagram'da yemeğin gösterisi: #Foodporn. *Moment, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 10(1), 83-107.
- Dutta, A. & Sharma, A. (2023). Netnography and Instagram community: An empirical study. *Business Information Review*, 40(1). 33-47. DOI:10.1177/02663821231157501.
- Ekşi, M. (2015). *Kamu diplomasisi ve Ak Parti dönemi Türk dış politikası*. (1.baskı). Siyasal Kitabevi.
- Güleç, C. (2021). Nato and public diplomacy: opportunities and constraints of 21st century. *Perceptions*, 26(1), 100-120.
- Hünerli, S. (2005). *Canlandırma sineması üzerine*. (1.baskı). Es Yayınları.
- Karadağ, H. (2020). *Uluslararası ilişkilerde yeni bir boyut kamu diplomasisi*. (2. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kim, H. (2011). Cultural diplomacy as the means of soft power in an information age. *Institute for Cultural Diplomacy*, 12(1), 1-18.
- Kissinger, H. (2016). *Dünya düzeni* (5. Baskı). (S. Sultan Gül, Çev.). Boyner Yayınları. Orijinal eserin yayın tarihi 2014).
- Kozinets, R. V. (2010). *Netnography: doing ethnographic research online*. Sage Publication.
- McGray, D. (2009). Japan's gross national cool. *Foreign Policy*, 130, 44-54. DOI:10.2307/3183487
- Milton, C. & Cummings, Jr. (2003). *Cultural diplomacy and the United States government: A Survey*. Center for Arts and Culture.
- NG Wai- Ming, B. (2004). The rise of J-Pop in Asia and its impact. *Japan Spotlight*, March /April, 24-27.

- Nye, J. S. (2017). *Yumuşak güç* (2. Baskı). (Reyhan İnan Aydın, Çev.), BB101 Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2004).
- Nye, J.S. (2016). *Amerikan yüzyılı bitti mi?* (Burç Beşgül, Çev.), Röle Akademik Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 2015).
- Özbölük, T. ve Dursun, Y. (2015). Pazarlama araştırmalarında paradigmatik dönüşüm ve etnografinin dijital evrimi: netnografi. *Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46, 227-247.
- Potter, E. (2013). Canada and new public diplomacy. *International Journal*, 58(1), 43- 64. DOI:10.23.07/40203812.
- Paschalidis, G. (2009). Exporting national culture: Histories of cultural institutes abroad. *International Journal of Cultural Policy*, 15(3), 275-289. DOI:10.1080/10286630902811148.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek: tüketim araçlarının devrimcileştirilmesi* (1. Baskı). (Ş.S. Kaya, Çev.), Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1999).
- Signitzer, B. (2008). Public relations and public diplomacy: some conceptual explorations. A. Zerfass, B. van Ruler & K. Sriramesh, (Eds.), *Public relations research European and international perspectives and innovations*. (pp.205-218). Wiesbaden: VS Verlag für Sozial-wissenschaften.
- Şen, A. (2014). *Kayıp keşif yolculuk Japon sineması manga ve anime*. (1. baskı). Doğu Kitabevi.
- Taş Alicenap, Ç. (2014). Yerelden evrensel Japon anime ve manga sanatı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7(7), 31-60. <http://doi.org/10.20488/austd.97233>.
- Toshiya, N. (2013). Japan's new public diplomacy: coolness in foreign policy objectives. *Studies in Media And Society*, 5, 1-23.
- Ünal Erzen, M. (2014). *Kamu diplomasisi*. (2. baskı). Derin Yayınları.
- Yıldırım, G. (2015). "Kültürel diplomasi ekseninde" uluslararası halkla ilişkiler perspektifinden kamu diplomasisi. (1.baskı). Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Yağmurlu, A. (2019). Kültürel diplomasi: kuram ve pratikteki çerçevesi. *Selçuk İletişim*, 12(2), 1182-1210. <https://doi.org/10.18094/josc.596331>.
- Zamorano, M. M. (2016). Reframing cultural diplomacy: the instrumentalization of culture under the soft power theory. *Culture Unbound*, 8, 166-186. DOI:10.3384/cu.2000.1525.1608165.
- Zeybek, B. (2019). Kamu diplomasisi aracı olarak ülke markalama. Göksu, O. (Ed.), *Kamu diplomasisinde yeni yönelimler*. (s. 89-109) içinde. Literatürk Academia.
- Aba Wils. [abawils]. (2023). Instagram. <https://www.instagram.com/abawils/>.
- Bigumigu. (2020, 11 Eylül). Teknoloji. <https://bigumigu.com/haber/ikea-tokyodaki-yeni-magazasini-sanal-model-imma-ile-tanitti/>.
- Ganknow. (2023, 2 Mart). What is Cosplay: Discover the Magic of Costume Play. <https://ganknow.com/blog/cosplayer/>.
- Kami. [itskamisworld]. (2023). Instagram. <https://www.instagram.com/itskamisworld>.
- Imma Gram. [imma.gram]. (2023). Instagram. <https://www.instagram.com/imma.gram/>.
- Marketing Türkiye. (2021, 23 Kasım). Ekonomi. <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/2022-dijital-pazarlama-trendleri/>.

- NTV. (2023, 7 Temmuz). Kültür sanat. [https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/ ispanyada-bogakosususan-fermin-festivalinin-acilisina-binlerce-kisi-katildi](https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/ispanyada-bogakosususan-fermin-festivalinin-acilisina-binlerce-kisi-katildi).
- Thomson, S. (2020, 25 Şubat). Soft Power: Why it Matters to Governments, People and Brands. Brand Finance. <https://brandfinance.com/insights/soft-power-why-it-matters#measuring-soft-power>.
- Shudu Gram. [shudu.gram]. (2023). Instagram. <https://www.instagram.com/shudu.gram>.
- Unesco. (2022, 27 Ocak).cultural diplomacy. <https://www.unesco.org/en/articles/cutting-edge-standing-out-reaching-out-cultural-diplomacy-sustainable-development>.
- Japan Go. (2023, 24 Nisan) Eğitim/ Burs. https://www.tr.emb-japan.go.jp/itpr_tr/00_000075.html.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Yazarın çıkar çatışması olmamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul iznine ihtiyaç yoktur.

Abdülvâcid b. Mehmed ve Astronomi Faaliyetleri

Abdülvâcid b. Mehmed and His Astronomy Activities

Doç. Dr. Seyfettin KAYA

Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Siirt, Türkiye

Siirt University, Faculty of Arts and Sciences, Siirt, Türkiye

ORCID: 0000-0003-2181-5973 | Email: kaya_fdd23@hotmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Kaya, S. (2023). Abdülvâcid b. Mehmed ve astronomi faaliyetleri. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 276-288.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 08/11/2023 **Kabul Tarihi / Accepted:** 04/12/2023

Yayın Tarihi / Published: 30/12/2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt/ Volume: 11 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 276-288

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir. / This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Seyfettin KAYA). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Abdülvacid b. Mehmed Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Kütahya dolaylarına yerleşmiştir. Mevlevilik tarikatına katılmak için Anadolu'ya geldiği ve Batı Anadolu taraflarına yerleştiği iddia edilmektedir. Ancak Germiyanoğulları emiri Umur b. Savcı tarafından inşa edilen Vacidiyye Medresesi'nde zamanla çalışmaya başlamıştır. Bu medresede hem müderris hem de mütevelli olarak görev yapmıştır. Onun edebi, akli ve nakli ilimler konusunda derin bir bilgiye sahip olduğu dile getirilmektedir. Yaşamının sonuna kadar bu medresede çalıştığı ve burada astronomi ile ilgili eserler kaleme aldığı ifade edilmektedir. Kaleme aldığı eserlerin çoğu, kendi zamanından önce yazılan eserlerin şerhi şeklinde olmuştur. O astronomi konusunda da bazı şerhler yazmış ve bu eserlerin bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Abdülvacid b. Mehmed'in astronomi ile ilgili çalışmalar yapması Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olarak kullanıldığı iddialarını ortaya çıkarmıştır. Fakat yapılan etüt çalışmaları neticesinde bu medresenin bir rasathane olarak kullanılabilme ihtimaline ilişkin kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Bu makalede Abdülvacid b. Mehmed'in hayatı, astronomiye ilişkin kaleme aldığı eserler ve Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olup olmadığı konusu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdülvacid b. Mehmed, Astronomi, Kütahya, Vacidiyye, Germiyanoğulları.

Abstract

Abdülvacid b. Mehmed came to Anatolia from Khorasan and settled around Kütahya. It is claimed that he came to Anatolia to join the Mevlevi order and settled in Western Anatolia. However, he started to work in the Vacidiyye Madrasah, which was built, by the Umur bin Savcı emir of Germiyanoğulları. He served as both a teacher and trustee in this madrasah. It is stated that he had a deep knowledge of literary, mental and religious sciences. Moreover; he worked in this madrasah, until the end of his life and wrote works on astronomy there. Most of the works he wrote were commentary on works written before his time. He also wrote some commentaries on astronomy, and some of these works have survived to the present day. Abdülvacid b. Mehmed's studies on astronomy revealed the claims that Vacidiyye Madrasa was used as an observatory. However, as a result of the studies carried out, no definitive conclusion could be reached regarding the possibility of using this madrasa as an observatory. In this article, Abdülvacid b. Mehmed's life, his works on astronomy and whether Vacidiyye Madrasa being an observatory were discussed.

Keywords: Abdülvacid b. Mehmed, Astronomy, Kütahya, Vacidiyye, Germiyanoğulları.

Giriş

Ortaçağ İslam dünyasında astronomi bilimi ve bu bilime bağlı olarak gelişen disiplinler önemli gelişme kaydetmiştir. Müslümanların namaz ile ibadet vakitlerini belirleme çabası ve duaya yöneldikleri sırada kible yönünü bulma çabası astronomi ilmiyle ilgilenme ihtiyacını doğurmuştur (Eco, 2015, s. 332-333). İslam dünyasında ortaya çıkan bu mecburiyet Anadolu coğrafyasında da kendini hissettirmiştir. İstanbul ve Anadolu'da kurulan muvakkithanelerde ibadet vakitleri tespit edilmek istenmiştir. Bu amaçla camilerin bahçesinde veya bitişiğinde inşa edilen bu muvakkithanelerde rasat aletleri kullanılmıştır. Bir tür eğitim kurumu gibi de hareket eden muvakkithanelerde astronomi, matematik ve takvim konusunda talep edenlere ders verilmiştir (Aydüz, 2013, s. 65). Muvakkithane kurumunda sürdürülen astronomi ve takvim çalışmaları, zamanla Anadolu medreselerinde teorik ve uygulamalı astronomi eğitiminin verildiği sürece dönüştü. Anadolu'da astronomi eğitimi az veya çok inşa edilen medreselerde verildi. Ancak özellikle medreselerin ihtisaslaşma alanlarına bakılacak olursa bu konuda öne çıkan en önemli medreseler Kırşehir'de kurulan Caca Bey Medresesi (Eyice, 1992, s. 540) ile Kütahya'da kurulan Vacidiyye Medresesi olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda çalışmamızın öznesi olan ve astronomi çalışmaları ile ün yapan Vacidiyye Medresesi'nin en önemli müderrisi Abdülvâcid b. Mehmed'in başlı başına bir çalışma konusu olması gerektiği muhakkaktır. Büyük bir ihtimalle Abdülvacid b. Mehmed'in astronomiyle meşgul olması Vacidiyye Medresesi'nin bu alanda isim yapmasına neden olmuştur (Topdemir, 2007, s. 5-6). Fakat bu etkenler Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olarak kullanılıp kullanılmadığı sorusuna açıklık getirmemektedir. Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olup olmadığı iddialarının bir söylentiden öteye götürülüp bilimsel verilerle desteklenmeye ihtiyacı olduğunu belirtmek gerekir. Abdülvâcid b. Mehmed'in Vacidiyye Medresesi'nde verdiği astronomi eğitiminin teorik mi, yoksa uygulamalı astronomi mi olduğu tam olarak bilinmiyor. Eğer Abdülvâcid b. Mehmed teorik değil de, uygulamalı astronomi eğitimi vermişse, bu durum Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane gibi de kullanıldığı iddialarını nispeten destekler. Bu noktada Abdülvâcid b. Mehmed'in hayatı, eserleri ve çalışmalarını ele alarak Vacidiyye Medresesi ile ilgili ortaya atılan bu iddiaların doğru mu yoksa yanlış mı, olduğu konusunda az da olsa yardımcı olunabilir.

1. Abdülvâcid b. Mehmed'in (Molla Vâcid'in) Hayatı (d.?- öl. H. 838 / M. 1434)

Asıl adı Abdülvâcid b. Muhammed b. Muhammed el-Meşhedî el-Acemî el-Kütahyevî¹ (Çelebi, 2007b, s. 1580; Uysal, 2006, 211, s. 217) veya halkın arasında söylendiği haliyle Molla Vâcid olarak bilinmektedir (Uysal, 2006, s. 211, 217). Arşiv kaynaklarında Abdülvâcid b. Mehmed ismiyle birlikte Bedrettin es-Sanî nisbesiyle de zikredilmektedir (BOA, ŞD, 285/31). Bu bilgiyi teyit eden bir açıklama da Abdülvâcid b. Mehmed'in torunlarından olan devrin İstanbul Sultan Ahmed Cezaevi reisi Sadık Açar'dan gelmiştir. Sadık Açar'ın verdiği bilgiye göre dedesi Abdülvâcid b. Mehmed'in isminin diğer kısmının Bedrüddîn ül-Sâbitî olduğudur (Sayılı, 1948, s. 658). Devrinin “*ilmiyle amel eden, üstünlük ve değer sahibi*” âlimlerinden biri olarak tanınmaktaydı (Taşköprizâde, 2019, s. 88). Edebi, akli ve nakli ilimlerde üstat (İhsanoğlu, 1997, s. 22-23) olan Abdülvâcid b. Mehmed, edebiyat, tefsir, fıkıh ve hadis alanlarında zamanının iyi âlimlerinden biriydi (Uzunçarşılı, 1932, s. 212). Vacidiyye Medresesi'nde akli ve şer'i (Hadis ve Tefsir) ilimlerde ders vermiştir (Mecdi, 1989, s. 66). Fıkıh ve kelam gibi nakli ilimlerin yanında astronomi (hey'et) ile de meşgul olmuştur (Uysal, 2006, s. 217). Nasirüddîn et-Tûsî ve Kudbettin Şîrâzî'nin de içinde bulunduğu Merâğa astronomi eğitimi geleneğinden etkilenmiş ve bu konuda çeşitli çalışmalar kaleme almış önemli bir müderristir (Topdemir, 2007, s. 5). Anadolu ve İran coğrafyasını gezerek ilim tahsil etmek isteyen bazı öğrencileri ders halkasına almış ve onlara katkıda bulunmuştur (Gökbulut, 2001, s. 154). Hattatlık konusunda mahir olduğu bilinen Sultan Ali Meşhed'den ders almış ve bu alanda yüksek bir dereceye ulaşmıştır (Müstakimzâde, 1928, s. 682). Özellikle ta'lik yazı yazma konusunda mahir olduğu dile getirilmektedir (Uzunçarşılı, 1932, s. 212). Meşhur bir hattat olmanın yanında aynı zamanda iyi bir şair olduğu da ifade edilmektedir (Sayılı, 1948, s. 657). Esasen kaynaklarda kendisi hakkında çok fazla bilgi yer almamaktadır. Bu nedenle doğum tarihi hakkında bir şey söylemek zordur. Ancak İran'ın Horasan eyaletine bağlı Meşhed kasabasında dünyaya geldiği ve muhtemelen Germiyanoglu Süleyman Şah döneminde (1361-1387) Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Kütahya dolaylarına yerleştiği tahmin edilmektedir (Sâmî, 1311, s. 3112; Mecdi, 1989, s. 66; Baltacı, 1976, s. 111).

¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Kataloğu'nda Abdülvâcid b. Mehmed'in künyesi tam olarak görünmektedir. Bkz. Abdülvâcid b. Mehmed. *El-ihitiyârât fi şerhi 'n-nükâye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 2008.

Abdülvacid b. Mehmed'in Ön-Asya'ya gelmesinde Anadolu'nun edebi ve ilmi çalışmaların merkezi haline dönüşmesinin önemli bir rolü olmuştur. Ön-Asya'nın edebi ve ilmi çalışmalarda temayüz ettiği sırada onun Anadolu'ya geldiği ön görülmektedir. XIV. ve XV. yüzyıla kadar Maveraünnehir, İran, Kahire ve Suriye kültürel seviye açısından Anadolu'dan üstündü. Ancak XV. yüzyıldan itibaren dışarıya gidip ihtisasını yaptıktan sonra dönenler ile Anadolu coğrafyasına hicret eden ilim erbabı insanlar sayesinde bu üstünlük el değiştirmeye başlamıştır. XV. yüzyılın ilk yansında Anadolu'ya gelenler arasında astronomiyle uğraşan Abdülvacid b. Mehmed'in de bulunduğunu belirtmekte fayda vardır (Uzunçarşılı, 2016, s. 521). Edebi ve ilmi çalışmalar açısından Anadolu'da kayda değer gelişmelerin yaşandığı sırada Germiyanogulları Dönemi'nde (1278-1428) faaliyet gösteren Abdülvacid b. Mehmed'in yaptığı çalışmalar da etkili olmuştur (Varlık, 1974, s. 121).

Abdülvacid b. Mehmed'in Anadolu'ya gelmesinde bir diğer etken ise Kütahya'nın Mevlevilik açısından önemli bir merkez oluşudur. Mevlevilik tarikatında yeni üyelerin veya dervişlerin çile çekerek terbiye gördükleri asitane denilen tekkelerden biri de Kütahya'da bulunmaktaydı. Bu vesileyle o sırada Anadolu'da dini bir misyonu olan Kütahya'ya gelip yerleşen insanlarla, Mevlevilik arasında sıkı bir ilişki olduğunu da belirtmek gerekir (Eflakî, 1973, s. 352). Yurdunu terk ederek Anadolu'ya gelen ve Kütahya'ya yerleşen insanlar arasında, Mevlevilikle² sıkı ilişkiler içerisinde ve yakından alakalı olan Abdülvacid b. Mehmed de bulunmaktaydı (Çiftçi, 2016, s. 448). Sultan Burhaneddin Ergun'un da üye olduğu, devrin bilinen tarikatlarından biri olan Mevlevi tarikatına dâhil olmuştur (Müstakimzâde, 1928, 682). Ayrıca Anadolu'ya gedikten sonra tanıştığı Molla Fenâri'den de (Muhammed b. Hamza el-Fenâri) (öl. 834/1431) önemli ölçüde istifade ettiği söylenebilir (İhsanoğlu, 1997, s. 22-23). Devrin önemli âlimlerinden Molla Fenâri'nin talebesi olduğu ve ders halkasına katıldığı düşünülmektedir (Topdemir, 2007, s. 5).

Abdülvacid b. Mehmed, günümüzde Kütahya Müzesi olarak kullanılmakta olan Vacidiyye Medresesi'nde müderris olarak görev yapmıştır (Mecdî, 1989, s. 66). Bu kurumun ilk müderrisi olmakla ün kazanmıştır (Müstakimzâde, 1928, s. 682). İsmine izafeten çalıştığı medreseye Vacidiyye Medresesi adı verilmiş ve bu medresenin tedrisi kendisine tevcih edilmiştir (Sâmî, 1311, s. 3112). Bu nedenle yapı daha çok tanındığı haliyle ismini burada bir süre müderris olarak çalışan Molla Abdülvacid b. Mehmed'den almıştır (Kalfazade, 2012, s. 409). Germiyanoglu hükümdarı I. Yakup Bey Devri'nde (1302-1341) Emir Mübârizüddin Umur b. Savcı tarafından Alaşehir cizyesinden gelen para ile 1314'te inşa edilmiştir (Darkot-Gökbilgin, 1979, s. 1124; Karakaya, 2002, s. 586; Varlık, 1974, s. 133). Seyahatnamesine konu ettiği medrese hakkında İhtifalci Mehmed Ziya ... "Kadimen inşa edilmiş olan medaristen merhum Yakup Çelebi'nin ihya, kardeşi olan kargir medrese ile Irak, Acem ulemayı salifesinden Abdülvacid'in yaptırdığı (Emir Saruciyye) nâm diğer Vacidiyye Medresesi"... şeklinde bahsetmektedir (Ziya, 2009, s. 216). Osmanlı Devleti Dönemi'nde (1299-1922) Demirkapı Medresesi (İhsanoğlu, 1997, 22-23) olarak anılan bu medreseye Germiyanoglu Medresesi (Evliya Çelebi, 2011, s. 24; Uysal, 2006, s. 211), Umur Bey Medresesi, Molla Abdülvacid Medresesi ve Molla Vâcid Camii biçiminde isimler verilmiştir (Kalfazade, 2012, s. 409). Abdülvacid b. Mehmed'in Vacidiyye Medresesi'ne kesin olarak ne zaman atandığını söylemek zordur. Ancak Yıldırım Bayezid Dönemi'nde (1389-1402) bu medreseye tayin edildiği ve bu vesileyle medresenin onun adıyla ün kazandığı ifade edilebilir (Baltacı, 1976, s. 111). Kendi adıyla anılan medresede uzun süre ders veren Abdülvacid b. Mehmed vefatına kadar burada görev yapmıştır (Sayılı, 1948, s. 656; Uzunçarşılı, 1932, s. 212). Abdülvacid b. Mehmed, medresede yalnız müderris olarak görev yapmamış, aynı zamanda mütevellî görevini de üstlenmiştir (Çiftçi, 2016, s. 439). Arşiv kayıtlarında Şurâ-i Devlet ile yapılan yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Celaleddin-i Rumi ve Hacı Bayram Veli hazretleri vakfiyelerinde olduğu gibi vergiden muaf tutulması talebinde bulunulmuştur (BOA, ŞD, 2900/34; BOA, ŞD, 285/31).

Abdülvacid b. Mehmed, Şaban 838'de (M. 1434) Kütahya'da hayatını kaybetmiştir (Müstakimzâde, 1928, 682; Sâmî, 1311, s. 3112; İhsanoğlu, 1997, s. 22-23). Vefat ettikten sonra müderrislik yaptığı Vacidiyye Medresesi'nin ana eyvanına gömülmüştür (Sözen, 1972, s. 80; Darkot-Gökbilgin, 1979, s. 1124).

2. Eserleri

Abdülvacid b. Mehmed'in muhtemelen Vacidiyye Medresesi'nde çalıştığı sırada kaleme aldığı bazı eserlere rastlanmaktadır. Bu çalışmalar müellifin hâkim olduğu alanlar ile ilgili eserlerdir. Bu

² Anadolu'ya o sırada Mevlevilik ile alakalı insanlar gelmiştir. Bkz. (Dede, 1283/1866, s. 83-84).

eserlerin içinde astronomi ile ilgili eserler de bulunmaktadır. Ancak Aydın Sayılı'nın ifade ettiğine göre Abdülvâcid b. Mehmed tarafından kaleme alınan astronomiye ilişkin eserler onun şahsi rasatlarının sonucu değildir (Sayılı, 1948, s. 658). Bu eserler genellikle astronomi alanında yazılan eserlere yapılan şerhlerdir.

2.1. *En-Nukâyetü'l-Fikhu'l-Vâcidiyye*

Bu eser Abdülvâcid b. Mehmed tarafından kaleme alınan bir şerhtir (Mecdî, 1989, s. 66; Müstakimzâde, 1928, s. 682). Müellifin el yazması eseri Süleymaniye Kütüphanesi'nin İsmihan Sultan ve Fatih bölümlerinde yer almaktadır³. Şeyh imam Sadnî's-şeria Ubeydu'llah b. Mes'ud'dun yazdığı En-Nükâyetü Muhtasaru'l-Vikaye adlı eserin şerhidir. Eser müellif tarafından Sultan II. Murat'a (1421-1451) takdim edilmiştir (Çelebi, 2007b, s. 1579-1580; Sâmî, 1311, s. 3112; Özen, 2008, s. 429). Abdülvâcid b. Mehmed'in fıkıh alanında kaleme aldığı bu eseri Vacidiyye Medresesi'nde çalıştığı sırada yazmaya başladığı (Sayılı, 1948, s. 657; Varlık, 1974, s. 133) ve Cemâziyelevvel 806 (Kasım/Aralık 1403) tarihinde ise tamamladığı düşünülmektedir (İhsanoğlu, 1997, s. 22-23).

2.2. *Risâle fi'l-Usturlâb⁴ (Me'âlim el-Evkât fi'l-Usturlâb)⁵*

Abdülvâcid b. Mehmed'in bir rasat aleti olan usturlab üzerine yazmış olduğu risaledir (Sayılı, 1948, s. 657). Bu manzum eser Molla Fenâri nin oğlu Fenarizâde Muhammed-şâh'ın ricası üzerine kaleme alınmıştır (Müstakimzâde, 1928, s. 683; Sâmî, 1311, s. 3112; Taşköprizâde, 2019, s. 90). Fenarizâde Muhammed-şâh'ın ezberlemesi için yazılan eser (Çiftçi, 2016, s. 450) toplam 552 beyitten meydana gelmektedir (Topdemir, 2007, s. 6). Eser Osmanlı padişahı Sultan II. Murat'a takdim edilmiştir (İhsanoğlu, 1997, s. 22-23). İhsan Fazlıoğlu bu eserin varlığından yola çıkarak Vacidiyye Medresesi'nde pratik astronominin uygulandığını iddia etmektedir (Fazlıoğlu, 2007, s. 554).

2.3. *Şerh-i Çağmîni (Şerh-i Mülâhhas-ı Çağmîni)*

Harezmi bölgesinde doğan Türk kökenli astronom Çağmîni'nin el-Mülâhhas fi'l-hey'e isimli eserine yazılan şerhtir⁶. Çağmîni'nin eseri Kâdızâde Rûmi, Cürcâni ve daha birçok kişi tarafından şerh edilmiş ve Anadolu medreselerinde yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulmuştur (Tahrir Heyeti, 1979, s. 324; Ökten, 1993, s. 182; Suter - Vernet, 1991, s. 378). Abdülvâcid b. Mehmed tarafından da şerh edilen bu eser Kütahya Vâhid Paşa Kütüphanesi'nde yer almaktadır⁷. Eserin giriş kısmında müellif Abdülvâcid b. Mehmed küçük yaşlardan beri astronomiye büyük bir ilgi duyduğunu ifade etmektedir. Büyük bir ihtimalle Germiyanogulları toprakları 1428 yılında Osmanlı Devleti'ne dâhil olduktan sonra II. Murat'a takdim edilmiştir (Sayılı, 1948, s. 657; Varlık, 1974, s. 133).

Bu eser hakkında bilgi veren Suter, Abdülvâcid b. Mehmed'i, Abdülvâhid el-Cürçani olarak yanlış bir şekilde ifade etmiştir. Oysaki medresenin adı ve Kütahya'daki mahalli şayialara bakılacak olursa, söz konusu olan kişinin Abdülvâhid değil de Abdülvâcid b. Mehmed olduğu görülecektir (Suter, 1900, s. 164, 172-173; Sayılı, 1948, s. 658).

2.4. *Şerhu Sî Fasl li't-Tûsî*

Abdülvâcid b. Mehmed tarafından kaleme alınan astronomiyle ilgili eser, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail kataloğunda yer almaktadır⁸. Meragâ Rasathanesi'nin bilim insanlarından olan

³ Bu kaynak Türkiye El Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kayıtlarında En-nukâyetü'l-fikhu'l-vâcidiyye şeklinde kayıt altına alınmıştır. Bkz. Abdülvâcid b. Mehmed. *El-ihyârât fi şerhi'n-nükâye*. Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan Bölümü, nr. 214; Abdülvâcid b. Mehmed. *El-ihyârât fi şerhi'n-nükâye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 2007; Abdülvâcid b. Mehmed. *El-ihyârât fi şerhi'n-nükâye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 2008.

⁴ Bu kaynak Türkiye El Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kayıtlarında Risâle fi'l-usturlâb şeklinde kayıt altına alınmıştır. Bkz. Abdülvâcid B. Mehmed. *Risâle fi'l-usturlâb*. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş Bölümü, nr. 379-001.

⁵ Bu eser Risâle fi'l-Usturlâb ismi dışında Me'âlim el-evkât fi'l-usturlâb adıyla da bilindiği görülmektedir. Bkz. (Taşköprizâde, 2019, s. 90; İhsanoğlu, 1997, s. 22-23; Eryılmaz, 2021, s. 122).

⁶ Şerhu'l-mülâhhas fi'l-hey'e için Türkiye El Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kayıtlarında belirtilen numaralara bkz. Abdülvâcid b. Mehmed. *Şerhu'l-mülâhhas fi'l-hey'e*. Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Bölümü, nr. 1346/2; Abdülvâcid b. Mehmed. *Şerhu'l-mülâhhas fi'l-hey'e*. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, nr. 2127; Çağmîni'nin El-mülâhhas fi'l-hey'e adlı eseri için bkz. Çağmîni. *El-mülâhhas fi'l-hey'e*. Vahid Paşa Kütüphanesi, Vahid Paşa Bölümü, nr. 767; Şerhu'l-mülâhhas fi'l-hey'e adlı eser hakkında bilim tarihçileri bilgi vermektedir. Bkz. (Brockelmann, 1937, s. 865; Suter, 1900, s. 164; Çiftçi, 2016, s. 450).

⁷ Şerh-i mülâhhas-ı fil hey'e için Türkiye El Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kayıtlarında belirtilen numaraya bkz. Abdülvâcid B. Mehmed. *Şerh-i mülâhhas-ı fil ey'e*. Vahid Paşa Kütüphanesi, Vahid Paşa Bölümü, nr. 768.

⁸ Şerhu sî fasl li't-Tûsî için Türkiye El Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kayıtlarında belirtilen numaraya bkz. Abdülvâcid b. Mehmed. *Şerhu sî fasl li't-Tûsî*. Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, nr. 278-003.

Nasirüddin et-Tusî otuz bölümden oluşan uygulamalı astronomi ile ilgili kaleme aldığı eserine bir şerhtir. Eser Ahmed-i Dâ'î tarafından Türkçeye tercüme edilmiş, fakat kesin bir şekilde tarihlendirilmemiştir (Topdemir, 2007, 6). Kâtip Çelebi'nin aktardığı bilgiye göre Abdülvacid b. Mehmed tarafından şerh edilen eser "hoş ve yararlı bir şerhtir, bunu (eseri) inceleyen kişi onun (şerh edenin) ustalığını anlar" ifadesini kullanmıştır. Abdülvacid b. Mehmed bu eserinde Ömer Hayyâm tarafından yazılan Zic-i Melikşahi (Melikşah'ın Astronomi Takvimi) eserinden bahsetmektedir (Çelebi, 2007a, s. 783, 811).

Abdülvacid b. Mehmed'in astronomi alanında yazdığı bir diğer eser ise Me'âlimü'l-Evkât adlı eserdir. Bu eser Milli Kütüphane, Gedik Ahmet Paşa kataloğunda görünmektedir⁹. Bu eserin dışında Hâşiye 'Ale't-Telvîh ve Şerhu'l-Kasideti'l-Ayniyye li İbn-i Sina adlı eserler de Abdülvacid b. Mehmed'e nispet edilmektedir (Çiftçi, 2016, s. 450).

3. Vacidiyye Medresesi'nin Rasathane Olarak Kullanılıp Kullanılmadığı Meselesi

Abdülvacid b. Mehmed'in Germiyanogulları döneminde çalıştığı Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olup olmadığı konusu günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Onun hayatını ve astronomi çalışmalarını ele alırken rasat çalışmalarını yaptığı iddia edilen Vacidiyye Medresesi'ne değinmeden olay örgüsünü sürdürmeye çalışmak mümkün görünmemektedir. Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olarak kullanılıp kullanılmadığına dair tartışmalar, yapının restorasyona tabi tutulması ve bu sebeple kesin kanıtların bulunamamasından dolayı sonuçsuz kalmaktadır. Bu konuda dile getirilen yerel söylentiler ve medresenin fiziki yapısı üzerinden ileri sürülen iddialar ve bu iddialar üzerinden yapılan değerlendirmeler ile mesele aydınlanmaya çalışılmıştır. Türk kültürüne ilişkin önemli çalışmalar yapan Oktay Aslanapa Kütahya'daki Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olarak kullanıldığını iddia etmiştir (Aslanapa, 1963, s. 38; İhsanoğlu, 1997, s. 22-23). Benzer bir iddiada bulunan Aydın Sayılı ise eskiden beri Kütahya'da astronomiye karşı olan ilginin Vacidiyye Medresesi'nin rasathane olarak kullanılmasından kaynaklanabileceğini ileri sürmüştür. Kütahya Müzesi'nde taştan inşa edilmiş 1212 (1797-1798) tarihli bir güneş saatinin bulunması, Prof. Fatin Gökmen'in Kütahya'da bir vatandaşın satın aldığını ifade ettiği bir usturlaba şahit olması, Kütahya'da XIX. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen iki muvakkithanenin mevcudiyeti ve Kütahya'da bulunan Vahid Paşa Kütüphanesi'nin astronomi ile alakalı kaynaklar açısından zengin olması bu iddiaya kanıt olarak gösterilmektedir (Çiftçi, 2016, s. 445-446). Fakat bu iddialar Aslanapa ve Sayılı'nın söylemleriyle sınırlı değildir. Bu söylemlerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Bu noktada iddiaların bir bütün olarak ele alınması konunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle meselenin tez ve antitez şeklinde bir yaklaşımla maddeler halinde ele alınması konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

3.1. Nuri Efendi'nin Duyumları

Kütahya'daki yerel şayialardan yola çıkarak Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olabileceği konusu araştırılmıştır. Kütahya'nın ahvalinden Vacidiyye Medresesi'nde de yaşamış olan Nuri Efendi, avlunun ortasında bir rasat kuyusu olduğunu duyduğunu, fakat konuda ayrıntılı bir bilgiye sahip olmadığını aktarmıştır. Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olarak kullanıldığı veya rasat işleriyle bir ilgisinin bulunduğu şayiaları Kütahya'da dile getirilse de bu konu hakkında hiç kimsede ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız bu konuda şunu belirtmekte fayda var: Bu rivayetin birçok kişi tarafından duyulduğunu ifade etmek gerekir (Sayılı, 1948, s. 655).

3.2. Medresenin Muvakkithane Olarak Kullanıldığı Meselesi:

İbadet ve namaz vakitlerinin bazı rasat aletleriyle tespit edildiği yere muvakkithane denir (Aydüz, 2013, s. 65-66). Eğer Vacidiyye Medresesi bir muvakkithane olarak kullanılmışsa, bu eylem medresenin bir rasathane olabileceği iddialarını az da olsa destekleyebilir. Ancak Vacidiyye Medresesi'nin bir muvakkithane olarak kullanılıp kullanılmadığına ilişkin herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Gözlem çalışmalarına konu olduğu ifade edilen bu yapı bir medresedir. Bu durum "acaba medrese astronomi eğitimi vermiş midir?" diye bir soruyu akıllara getirebilir. Fakat ihtisaslaşma konusunda medresenin bir heyet medresesi olduğu veya astronomi öğretimi verdiği noktasında kesin bir bulguya rastlanmamaktadır (Sayılı, 1948, s. 655-656).

⁹ Me'âlimü'l-evkât için Türkiye El Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı kayıtlarında belirtilen numaraya bkz. Abdülvacid b. Mehmed. *Me'âlimü'l-evkât*. Milli Kütüphane, Gedik Ahmet Paşa Bölümü, nr. 18130/4.

3.3. Abdülvâcid b. Mehmed'in Medresede Rasat Yaptığı İddiaları

Abdülvâcid b. Mehmed'in astronomiye ilgi duyması ve bu konuda bazı eserler kaleme alması, Vacidiyye Medresesi'nin bir astronomi okulu veya bir rasathane olabileceği iddialarını gündeme getirmiştir (Topdemir, 2007, s. 6). Abdülvâcid b. Mehmed isminin unutulmaması ve medresede rasat çalışmaları yaptığı iddialarının halk arasında güncelliğini koruması bu iddiayı desteklemektedir. Şüphesiz ki Abdülvâcid b. Mehmed Vacidiyye Medresesi'nin en meşhur müderrisiydi. Onun adının unutulmaması bu iddiayı güçlendirse de, yazdığı eserlerin rasat faaliyetleri sonucunda elde edilen bulgular üzerine yazılan eserler olmayıp, başka müelliflerin rasat faaliyetleri üzerine yazılan eserlerin şerhi şeklindedir (Sayılı, 1948, s. 656-658). Bu durum Abdülvâcid b. Mehmed'in Vacidiyye Medresesi'nde teorik astronomi eğitimi vermesi veya bazı pratik uygulamalar ile uğraşması ihtimalini doğrulamaktadır, ancak bu olasılık medresenin tam teşekküllü bir rasathane olduğu anlamına gelmemelidir (Sayılı, 1960, s. 255).

3.4. Medresenin İnşa Edildiği Yerin Rasathaneye Uygunluğu Konusu

Vacidiyye Medresesi “*Kale ile Hızırılık Tepesi ve Acem Dağı arasındaki Sultan Bağı Deresi adı verilen vadinin ovaya, yani şehrin üzerinde bulunduğu düzlüğe açıldığı yerde*” konumlandırılmıştır. Ancak bu konum medresenin hâkim bir tepeye inşa edilmediği algısını ortaya çıkarmaktadır. Aksine kuzey ve batı ufukları görünmeyen bir yerdedir. Medresenin bir rasathane olarak kullanıldığı iddiaları olduğuna göre bu konumunda göz önünde bulundurulması gerekir (Sayılı, 1948, s. 659).

3.5. Medresenin Fiziki Yapısının Rasathaneye Uygunluğu Konusu

Esasen medresenin avlusunun üzerinde bulunan daire biçimindeki bu açıklığın genişliği 10,5; yerden yüksekliği ise 8 metre idi. Bu noktaya konuşlandırılacak zât üs-semt ve'l-irtifâ biçimindeki bir rasat aleti yardımıyla 5 metre çapındaki daire kavisleri üzerinden ölçümler yapılması ihtimal dâhilindedir. Ortaçağda rasat aletleri açısından da bu ölçülerin normal olduğunu söylemek mümkündür. Ancak rasat faaliyetlerine sahne olduğu iddia edilen medresedeki daire şeklindeki bu açıklık, bu medresenin muadili olan medreselerde (Kırşehir Caca Bey Medresesi) ve (Tebriz, Uluğ Bey ve Takiyüddin Efendi Rasathanelerinde) de mevcut idi. Bu açıklığın turquet veya turketum¹⁰ aleti yerleştirilen kısım olduğu da iddia edilebilir. Bu âletin adı hem semt (genişlik-yan-) hem de irtifa (yükseklik) ölçülebilen zât üs-semt vel-irtifâ'nın benzeri olduğu da savunulabilir. Avlunun zemininde ise mermerden yapılmış silindir ve sekizgen şeklindeki taşların varlığı zâtü's-semt ve'l-irtifâ¹¹ aletinin konulması için gayet uygun bir ortamın olduğunu kanıtlamaktadır. Medresenin avlu zemininde şekillerin yer alması ve üstte bir açıklığın bulunması Abdülvâcid b. Mehmed'in de bu şekilde bir rasat âleti kullanmış olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır (Sayılı, 1948, s. 661-665). Özellikle zeminde bulunan havuz veya şadırvan belirgin bir şekilde görülmektedir (Aslanapa, 1984, s. 208; Sözen, 1972, s. 83). Fakat bu iddiaların doğruluğunu medresenin yakın geçmişte restore edilmesinden dolayı kanıtlamak pek mümkün değildir. Medresenin fiziki yapısının rasathaneye uygunluğu konusunda fikri alınan Yüksek mimar Ali Saim Ülgen, “medrese damı üzerinde ve giriş kapısı yakınlarında rasat aleti yerleştirmeye veya rasat yapmaya elverişli olan bir kısmın varlığından bahsetmiş, ancak medresenin kiremitli bir çatı ile örtülü olması sebebiyle bu kısmı görmenin mümkün olmadığını” belirtmiştir (Çiftçi, 2016, s. 445). İddiaların aksine medresenin avlusunda bulunan açıklığın, normal olduğunu, Anadolu medreselerinde aynı yapının bulunduğunu ve bu açıklığın rasat faaliyetleriyle ilgili olmadığını savunanlar da ortaya çıkmıştır. Bu konuda bilgi veren A. Osman Uysal medresenin restore edilmesiyle rasathane olduğuna dair kanıtlara ilişkin izlerin yok olduğunu ve yapının ortasında bulunan avludaki kubbenin ortasının açık olmasının Anadolu'da inşa edilen diğer medreselerde de bulunan bir özellik olduğunu ve bu nedenle medresenin bir rasathane olarak kullanılmayacağı ifade etmiştir (Uysal, 2006, s. 217-218).

3.6. Rasat Aletlerine İlişkin Medresede Bulunması Gereken Kanıtlar

Medresenin zemininde tahta veya metalden inşa edilen rasat aletlerini çağrıştıran herhangi bir bulguya rastlanmamaktadır. Abdülvâcid b. Mehmed'in şahsi rasatlar yapıp yapmadığı konusunda bilgiler de bulunmamaktadır. Eldeki mevcut delillerden yola çıkarak Abdülvâcid b. Mehmed'in kullanabileceği düşünülen rasat aletleri ile ilgili tahminler yürütmek pek olası değildir (Sayılı, 1948, s. 663).

¹⁰ Türkler tarafından inşa edildiği Turquet veya turketum aleti için bkz. (Sarton, 1931, s. 1005; Sezgin, 2008, s. 154).

¹¹ Genellikle rasat binasının önemli aletlerinden biridir. Zât üs-semt ve'l-irtifâ aleti için bkz. (Kaya, 2020, s. 106, 108, 193; Kaya, 2022, s. 769).

Netice itibarıyla medresede bulunan avlunun ve yan odaların üstünü örten kubbelerin açık bir şekilde olması, avlunun ortasında yer alan kısımda şadırvan (havuz) veya kuyu bulunması, rasat aletlerinin kullanıldığı tahmin edilen alanların tespit edilmesi, eskiden beri devam edegelen astronomi geleneğinin Kütahya'da sürmesi ve medresenin müderrisi olan Abdülvâcid b. Mehmed'in astronomi konusunda eserler kaleme alması Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olabileceği kanaatini ortaya çıkarmıştır (Kalfazade, 2016, s. 446). Ancak medresenin rasathane olarak anılmasına sebep olan Abdülvâcid b. Mehmed'in yaptığı rasat çalışmalarının devamlı ve sistemli olduğunu gösteren herhangi bir delil yoktur. Abdülvâcid b. Mehmed'in yalnızca astronomi hakkında eserler kaleme alması ve teorik açıdan çalışma yoluyla değil de, aynı zamanda rasat çalışmalarını bizzat yaptığını gösteren kanıtlar tespit edilirse, o zaman Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olarak da kullanıldığı iddiası güç kazanmış olacaktır (Sayılı, 1948, s. 662).

Sonuç

Abdülvâcid b. Mehmed astronomi alanında yaptığı çalışmalar ile tarihte hak ettiği yeri almıştır. Akli ve nakli ilimler konusunda eserler yazan Abdülvâcid b. Mehmed astronomi üzerine de bazı eserler kaleme almıştır. Onun astronomi ile ilgili yaptığı çalışmaların teorik mi, yoksa pratik astronomi ile mi ilgili olduğunu kestirmek zordur. Ancak kaleme aldığı eserlerin rasat çalışmaları neticesinde elde edilen verileri kaydetmesi şeklinde olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Daha çok kendi devrinden önce, astronomi alanında yazılmış kaynakların şerhi şeklinde eserler yazdığı görülmektedir. Eldeki mevcut belgeler ve bulgular ışığında Abdülvâcid b. Mehmed'in pratik astronomi ile ilgilenmediği çıkarımı yapılmaması gerektiği gibi, bu durumun onun yalnızca teorik astronomiyle ilgilendiği anlamı da taşımamalıdır. Belki zamanla ortaya çıkabilecek veriler-bulgular ışığında bu konunun aydınlanması için gerekli dayanaklar oluşturulacaktır.

Abdülvâcid b. Mehmed'in yazdığı eserlerden yola çıkarak onun astronomi ile ilgilendiği ve astronomi alanda çalışmalar yaptığı söylenebilir. Çağmînî ve Nasirüddîn Tusi'nin eserlerine yaptığı şerhlerin dışında, usturlap üzerine yazdığı eser onun pratik astronomiye dair bilgisinin olduğunu az da olsa gösterebilir. Sahada görülmemiş ve gözlemlenmemiş bir rasat aletinin teorik yazımı ve çizimi kolay bir şey değildir. Ancak bu söylemin teyit edilmeye muhtaç bir iddia olduğunu da belirtmek yerinde olacaktır. Bu iddiayı sahadaki verilerle desteklemek şimdilik pek olası değildir. Bu nedenle mevcut kanıtlar yeterli olmadığı için bu iddiayı daha öteye götürmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

XII. ve XIII. yüzyıldan sonra Anadolu'da inşa edilen medreseler ihtisaslaşma yoluna gitmişlerdir. Bazı medreselerin tıp, bazılarının ise astronomi alanında ihtisaslaşmaya çalıştıkları iddia edilmektedir. Anadolu'da astronomi alanında Kırşehir Cacabey Medresesi ile Kütahya Vacidiyye Medresesi bu konuda adını duyuran müesseseler olmuşlardır. Özellikle bu medreselerin birer rasathane olarak kullanıldığı iddia edilmektedir. Abdülvâcid b. Mehmed'in astronomi ile ilgilenmesinden dolayı uzun yıllar boyunca çalıştığı ve vefat ettikten sonra defnedildiği Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olarak kullanıldığına dair söylentiler ve iddialar günümüze kadar ulaşmıştır. Bu nedenle Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olarak kullanıldığını iddia edenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Bu iddiaların ileri sürülmesinin temel nedeni medresenin baş müderrisi ve mütevelli olan Abdülvâcid b. Mehmed'in burada astronomi ile ilgili eserler yazması olmuştur. Bu iddiaların doğru olup olmadığını ispatlama noktasında en somut adımı Aydın Sayılı atmıştır. Aydın Sayılı gerek bu duyularını alan Kütahya'nın ileri gelenleri ile gerekse medresenin rasathane olabileceğine dair bir iz bulmak amacıyla uzman kişilerle yaptığı görüşmelerde zaman aşımı ve restorasyondan kaynaklanan sorunlardan dolayı tam bir neticeye ulaşamamıştır.

Netice itibarıyla Abdülvâcid b. Mehmed'in astronomi alanında yazdığı eserler ile astronomi ilmine katkıda bulunduğu açıktır. Ancak çalıştığı Vacidiyye Medresesi'nin bir rasathane olarak kullanılıp kullanılmadığı sorusu eldeki veriler ışığında netlik kazanmamaktadır.

Kaynakça

- Abdülvâcid b. Mehmed. *El-ihdiyârât fi şerhi'n-nükâye*. Süleymaniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan Bölümü, nr. 214.
- Abdülvâcid B. Mehmed. *El-ihdiyârât fi şerhi'n-nükâye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 2007.
- Abdülvâcid B. Mehmed, *El-ihdiyârât fi şerhi'n-nükâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü, nr. 2008.
- Abdülvâcid b. Mehmed. *Me'âlimü'l-evkât*. Milli Kütüphane, Gedik Ahmet Paşa Bölümü, nr. 18130/4.
- Abdülvâcid b. Mehmed. *Risâle fi'l-usturlâb*. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankuş Bölümü, nr. 379-001.
- Abdülvâcid b. Mehmed. *Şerh-i mülahhas-ı fil hey'e*. Vahîd Paşa Kütüphanesi, Vahid Paşa Bölümü, nr. 768.
- Abdülvâcid b. Mehmed. *Şerhu'l-mülahhas fi'l-hey'e*. Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Bölümü, nr. 1346/2.
- Abdülvâcid b. Mehmed. *Şerhu'l-mülahhas fi'l-hey'e*. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Bölümü, nr. 2127.
- Abdülvâcid b. Mehmed. *Şerhu sî fasl li't-Tûsî*. Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümü, nr. 278-003.
- Ahmed Eflakî (1973). *Menakibü'l-ârifîn*. II, (Tahsin Yazıcı, Çev). Hürriyet Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 754 h./1 353).
- BOA. Şûrâ-yı Devlet, nr. 285/31 (23 L. 1297).
- BOA. Şûrâ-yı Devlet, nr. 2900/34 (24 N. 1301).
- Çağmîmî. *El-Mulahhas fi'l-hey'e*. Vahîd Paşa Kütüphanesi, Vahid Paşa Bölümü, nr. 767.
- Evliya Çelebi. (2011). *Evliya Çelebi seyahatnamesi*. IX/1, (Seyit Ali Kahraman, Haz). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1848)
- İhtifalcı M. Z. (2009). *Bursa'dan Konya'ya seyahat*. (M. Çoruhlu, Haz.). Kırkarmar Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi h. 1328)
- Kâtip Çelebi. (2007a). *Keşfu'z-Zunun*. II, (R. Balcı, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1652).
- Kâtip Çelebi. (2007b). *Keşfu'z-Zunun*. IV, (R. Balcı, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1652).
- Mehmed Mecdî. (1989). *Eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye ve zeyilleri: hadâikü'ş-şekâik*. I, (A. Özcan, Nşr). Çağrı Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1558)
- Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi (1928). *Tuhfe-i hattâtîn*. (İbnülemin Mahmud Kemal). Türk Tarih Encümeni. (Orijinal eserin basım tarihi 1787/88).
- Sakıb Dede. (1283/1866). *Sefîne-i nefîse-i mevleviyân*. (tashih: Mehmed Arif Paşa), I-III (1 c.'te 3 c.). Mektebetu Vehbe. (Orijinal eserin basım tarihi 1283).
- Şemseddin Sâmî (1311). *Kâmûsu'l-a'lâm*. IV, Mihran Matbaası.
- Taşköprizâde Ahmed Efendi (2019). *Eş-şeka'iku'n-nu'maniyye fi ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye*. (Muhammet Hekimoğlu, Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi 1558).
- Aslanapa, O. (1963). Ortaçağın En Eski Yatılı İlim ve Kültür Müesseseleri. *Türk Kültürü*. 1(12), 34-43.
- Aslanapa, O. (1984). *Türk sanatı*. Remzi Kitapevi.
- Aydüz, S. (2013). İslam Medeniyetinde Muvakkitlik İstanbul Muvakkithaneleri. *Yedikuta*, 63, 64-69.

- Baltacı, C. (1976). *XV-XVI Asırlarda Osmanlı medreseleri*. İrfan Matbaası.
- Brockelmann, C. (1937). *GAL (Geschichte der arabischen litteratur)*. I, E. J. Brill.
- Çiftçi, M. (2016). Vâcidiye Medresesi. *Bilimname*. XXX, 435-460.
- Darkot, B. ve Gökbilgin, M. T. (1979). Kütahya. *İslam ansiklopedisi*. VI, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 1113-1126.
- Eco, U. (2015). *Ortaçağ'da katedraller-şövalyeler-şehirler*. (Leyla Tonguç Basmacı, Çev). Alfa. (Orijinal eserin basım tarihi 2010)
- Erden, Y. (2015). *Tanzimat sonrası Kütahya medreseleri (1839-1924)*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Eryılmaz, S. (2021). *Osmanlılarda XIV - XVIII. asırlarda Riyâzî ilimler sahasında telif edilen manzum eserler ve Salih B. Mehmed'in Kitâb-ı Verdiyir'sinin tenkitli neşir, inceleme ve matematiksel değerlendirmesi* (Tez No. 691762). [Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Eyice, S. (1992). Caca Bey Medresesi. *Diyanet İslam ansiklopedisi*. VI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 539-541.
- Fazlıoğlu, İ. (2007). Osmanlılar - ilim ve kültür. *Diyanet İslam ansiklopedisi*. XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 548-556.
- Gökbulut, H. (2001). Kâfiyeci. *Diyanet İslam ansiklopedisi*. XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 154.
- İhsanoğlu, E. (1997). *Osmanlı astronomi literatürü tarihi*. I, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (İrcica).
- Kalfazade, S. (2012). Vacidiyye Medresesi. *Diyanet İslam ansiklopedisi*. XLII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 409-410.
- Karakaya, E. (2002). Kütahya. *Diyanet İslam ansiklopedisi*. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 584-587.
- Kaya, S. (2022). Orta Çağ Rasathanelerinde Kullanılan Sekstant Aleti. *III International Siirt conference on scientific researches (18-19 November 2022)*. Siirt, Türkiye.
- Kaya, S. (2020). *Ortaçağ İslam dünyasında rasathaneler*. Libra Kitap.
- Ökten, S. (1993). Çağmînî. *Diyanet İslam ansiklopedisi*. VIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 182-183.
- Özen, Ş. (2008). Sadrüşşerîa. *Diyanet İslam ansiklopedisi*. XXXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 427-431.
- Sarton, G. (1931). *Introduction to the history of science: from rabbi ben Ezra to Roger Bacon*. II/2, Carnegie Institution of Washington.
- Sayılı, A. (1948). Vacidiyye Medresesi, Kütahya'da bir Ortaçağ Türk rasathanesi. *Bellekten*, 12(47), 655-666.
- Sayılı, A. (1960). *The observatory in Islam*. Türk Tarih Kurumu.
- Sezgin, F. (2008). *İslam'da bilim ve teknik*. c. II, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Sözen, M. (1972). *Anadolu medreseleri: Selçuklu ve beylikler devri*. II, İTÜ Matbaası.
- Suter, H. ve Vernet, J. (1991). Al-Djaghîmî. *El² (The Encyclopaedia of Islam)*. Vol. II, E. J. Brill, s. 378.
- Suter, H. (1900). *Die mathematiker und astronomen der araber und ihre werke*. Druck und Verlag Von B. G. Teubner.
- Tahrir Heyeti (1979). Çağmini. *İslam ansiklopedisi*. III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 323-324.

- Topdemir, H. (2007). Abd al-Wâjid: Badr al-Dîn: Abd al-Wâjid (Wâhid) ibn Muhammad ibn Muhammad al-Hanafî. *The Biographical Encyclopedia of Astronomers*. I, Springer, s. 5-6.
- Uysal, A. O. (2006). *Germiyanoğulları beyliğinin mimarî eserleri*. AKM Başkanlığı Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1932). *Kütahya şehri*. İstanbul Devlet Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2016). *Osmanlı tarihi*. 12. Baskı, Türk Tarih Kurumu.
- Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyanoğulları tarihi (1300-1429)*. Sevinç Matbaası.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

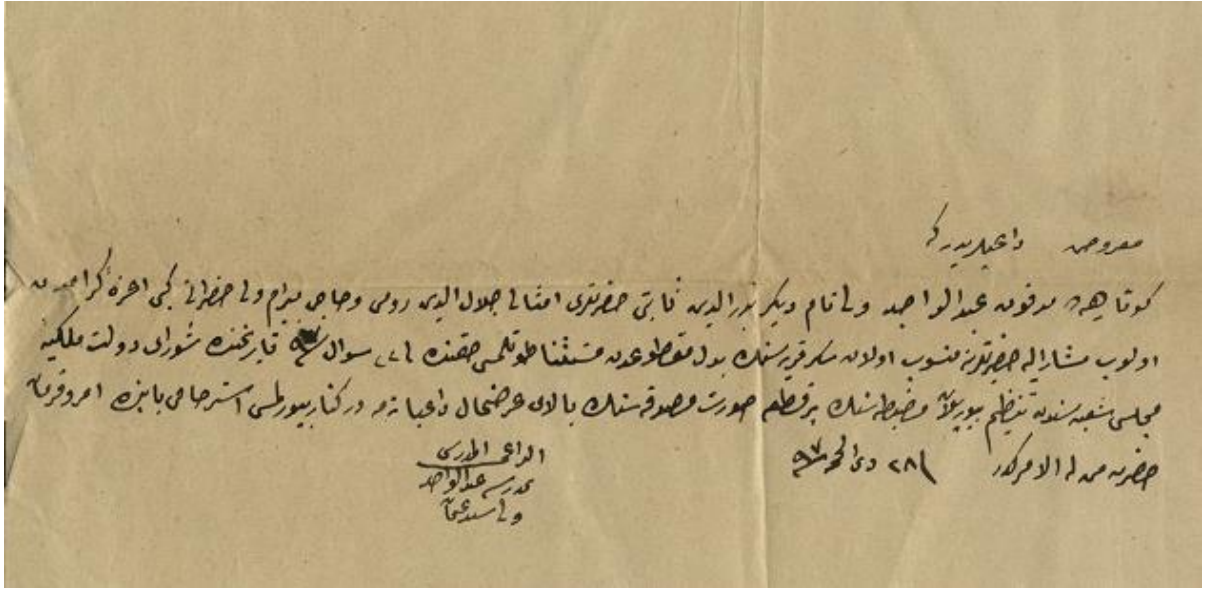
Çıkar Beyanı

Yazarın çıkar çatışması olmamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul iznine ihtiyaç yoktur.

Ekler

Vacidiye Medresesi'nden Şurâ-yi Devlet'e yazılan arzuhal (BOA, ŞD: 2900/34)

Vacidiye Medresesi'nin Giriş Kapısı (Erden, 2015: 218)

Vacidiye Medresesi'nin Giriş Kapı üzerinde yer alan kitabe (Erden, 2015: 218)

Avustralya Basımında Atatürk'ün Vefatı

Ataturk's Death in the Australian Press

Dr. Öğr. Üyesi Canan SARIYAR SEZAN

Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Batman, Türkiye

Batman University, Vocational School of Social Sciences, Batman, Türkiye

ORCID: 0000-0002-5374-7103 | Email: canan.sezan@batman.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Sarıyar Sezan, C. (2023). Avustralya basımında Atatürk'ün vefatı. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 289-303.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28/10/2023 **Kabul Tarihi / Accepted:** 24/11/2023

Yayın Tarihi / Published: 30/12/2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt/ Volume: 11 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 289-303

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir. / This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Canan SARIYAR SEZAN). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Öz

Tarihin tanık olduğu çok önemli şahsiyetlerden biri olan Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı sadece Türkiye değil, bütün dünyada hüznü ile karşılanmıştır. Avustralya ise Mustafa Kemal'in ölümünü üzüntü içinde karşılayarak, basında ölümü ile ilgili haberlere yer vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti ile Avustralya arasındaki ilişkiler I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde yaşanan savaşlarda Azakların Türk askerleriyle kurduğu dostluklar neticesinde artmış ve Anzakların Atatürk'e olan hayranlıkları ile devam etmiştir. Böyle bir dehanın 10 Kasım 1938 yılındaki vefat haberi karşısında derin bir üzüntüye kapılmışlardır. Atatürk'ün vefatının yurtiçi ve yurtdışındaki yankıları birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu bağlamda farklı ülkelerin Atatürk'ün vefatı ile ilgili yaptıkları haberler ilgililer tarafından incelenmiştir. Yapılan bu çalışmada ise Atatürk'ün vefatının Avustralya basınına yansımaları ele alınmıştır. Çalışmanın ana kaynağını Avustralya Milli Kütüphanesi'nden faydalanılan The Sunday Tribune, The Courier- Mail, The Labor Daily, The Sunday Times, The News, The Kalgoorlie Miner, Evening News, The West Australian, The Armidale Express, The Examiner, The Advocate, The Age, The Herald, Western Star and Roma Advertiser, Morning Bulletin, Canberra Times, Daily Mercury, Central Queensland Herald gibi gazeteler oluşturmaktadır. Gazeteler 1 Kasım 1938 ile 30 Aralık 1938 tarihleri arasında taranmış ve elde edilen sonuçlar, dönemin diğer kaynakları ile de desteklenerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Anzaklar, Avustralya, basın, vefat.

Abstract

The death of Mustafa Kemal Atatürk, one of the most prominent figures that history has witnessed, was encountered with sorrow not only in Türkiye but also all over the world. Australia also met the death of Mustafa Kemal Atatürk with sadness, and she gave a great place to it in their national news. The relations between the Republic of Türkiye and Australia increased thanks to the friendship that ANZAC soldiers established with the Turkish soldiers in the Gallipoli Front in World War I; and the admiration of ANZACs for Atatürk continued. They experienced a deep sorrow due to the death news of such a genius on 10 November 1938. The reflexions of Atatürk's death were the subject of many researches both at home and abroad. Within this context, the relevant researchers examined the news different countries wrote about the death of Atatürk. In this study, the reflexions of Atatürk's death in Australian press were discussed. The main resources of the study consist of newspapers of that time such as the Sunday Tribune, the Courier- Mail, the Labour Daily, the Sunday Times, the News, the Kalgoorlie Miner, Evening News, the West Australian, the Armidale Express, the Examiner, the Advocate, the Age, The Herald, Western Star and Roma Advertiser, Morning Bulletin, Canberra Times, Daily Mercury, Central Queensland Herald. These newspapers ranging from 1 November to 30 December were thoroughly examined, and the results obtained were interpreted with the support of other resources.

Keywords: Ataturk, Anzacs, Australia, press, death.

Giriş

Bütün ömrünü milletine adayan ve bağımsız, çağdaş, demokratik bir ülke kurabilmek için yaşamı boyunca mücadele eden Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938 Perşembe günü sabahı, saat 09.05'te Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etmiştir (Şapolyo, 1957, s. 37-38, Aydın, 2016, s. 183, Ünaydın, 1959, s. 48). Vefat haberi, Dışişleri Bakanlığı tarafından "Bu acı hadise ile Türk vatani büyük yapıcısını, Türk milleti ulu şefini, insanlık büyük evladını kaybetti." yazısı ile tüm dünyaya duyurulmuştur. Atatürk'ün vefatı bütün yurttaki derin bir üzüntüyle karşılanmış ve gazeteler manşetlerini ölüm haberlerine ayırmıştır.

Atatürk'ün vefatı sadece ulusal basında değil yurt dışında da büyük bir yankı uyandırmıştır (Benhür, 2018, s. 369; Tüylü, 2019, s. 177). Sınırları aşan bir lider olan Atatürk, özellikle Milli Mücadele zamanında gösterdiği başarılarla diğer ülkeler tarafından tanınmış ve örnek alınmıştır. Her zaman barış ve işbirliğine dayalı bir politika izleyen Atatürk'ün vefatı, cephede savaştığı devletlerde bile büyük üzüntü ile karşılanmıştır. Dış basında Atatürk'ün yaşamı ve icraatları anlatılmış, bunlarla ilgili sayısız köşe yazıları yazılmıştır. Atatürk'ün ölümüne kayıtsız kalmayan ülkelere biri de şüphesiz Avustralya'dır. Avustralya ile olan ilişkiler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye ve Lübnan bölgelerinden Avustralya'ya yapılan göçlerle başlamış ve Çanakkale Savaşı sırasında Türk askerleri ile savaşan Anzaklar arasında kurulan dostlukla devam etmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale'de Anzak birlikleri içinde savaşan Avustralyalı askerlerin savaş yıllarındaki ve sonrasındaki serüvenleri Türkiye Cumhuriyeti ve Avustralya'nın ikili dış politikasında etkili olmuştur (Temel, 2016, s. 40). Türkleri sadece korkusuz askerler olarak değil aynı zamanda soylu olarak tanıdıklarını söyleyen Azakların Atatürk'e olan hayranlıkları ve sevgileri uzun yıllar devam etmiştir. Bu bağlamda Avustralya ile Türkiye arasında yapılan görüşmeler neticesinde Gelibolu'da bir koya "Anzak Koyu" adı verilmiştir. Avustralya'da ise Atatürk Anıtı açılmış ayrıca Atatürk Anıt Bahçesi, Atatürk Kıyısı, Atatürk Girişi adı altında Avustralya'da bazı yerlerin adı değiştirilmiştir (Şimşir, 2001, s. 726).

Avustralya basınında Atatürk ile ilgili haberlere özellikle Çanakkale Savaşları'ndan sonra yer vermeye başlanmıştır (Sarıkoçuncu Değerli, 2010, s. 27). Atatürk'ün yönetim anlayışından, ilke ve inkılaplarından etkilendiklerini dile getirmişler ve onun hakkında övgü dolu sözler sarf etmişlerdir. Ölüm haberine de aynı ilgiyi gösterip, hastalandığı günden itibaren durumu takip etmişlerdir. Atatürk'ün vefatının çeşitli ülkelere yansımaları, araştırmacılar tarafından incelenmiş, makale ve tez konusu olarak çalışılmıştır (Tinal, 2015; Benhür, 2018, Uca ve Ülker, 2018, Tüylü, 2019). Bu çalışmanın amacı ise Çanakkale Savaşları'nda Avustralyalılar tarafından tanınmaya başlanan Atatürk'ün ölüm haberinin Avustralya basınına ne şekilde yansıdığını gözler önüne sermektir.

1. Atatürk'ün Hastalığı ve Vefatı

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, asker ve devlet adamı gibi büyük sıfatları taşıyan Mustafa Kemal Atatürk, 1937 yılının sonuna doğru gelindiğinde sağlığı bozulmaya başlamıştır. Vücut rahatsızlığı giderek artmış, sık sık ateşlenmiş ve halsiz düşmüştür. Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ün sağlık durumu hakkında bilgi vererek günden güne zayıfladığını, arada bir de burnunun kanadığını ifade etmiştir (Aydın, 2016, s. 177). Atatürk'ün son dönemlerinde sürekli yanında olan Falih Rıfki Atay ise, Atatürk'ün rahatsızlıklarını ilk olarak Cumhuriyet'in onuncu yılında hissettiğini dile getirmiştir (Atay, 2004, s. 525).

1938 yılı başlarında Atatürk'ün hastalığı ilerlemiş fakat henüz bir teşhis konulamamıştı. Atatürk'ün hastalığı siyasi sebeplerin de etkisiyle İngiliz ve Fransız diplomatların yazışmalarına konu olmuştur. 4 Ocak 1938 itibarıyla de Paris Büyükelçiliğinden bir takım ilaçlar istenmiştir. İlerleyen aylarda da yine ilaç talebi devam etmiş fakat bu ilaçlar Atatürk'ün hastalığını tedavi etmeye yetmemiştir (Şimşir, 1988, s. 1205). Kaşıntılarının daha da artmasıyla Alman cilt doktoru Marchionini tarafından muayene edildiyse de teşhis edilememiştir. Kaşıntılarının karaciğer rahatsızlığından kaynaklandığının teşhisini ise Doktor Nihad Reşad Belger ortaya çıkarmıştır ve bu kaşıntılarının tedavisi için 12 gün Yalova'da kaplıcada kalmıştır. Kaşıntıları önemli miktarda azalsa da devlet işleri yüzünden tedavisini tamamlamadan önce Bursa'ya oradan İstanbul'a geçmiş ve yolda da zatürreye yakalanmıştır. Doktorları Nihad Reşad ve Neşet Ömer Bey tarafından tedavi edilse de istirahat tavsiyelerine uymamıştır. Hastalığının kötüye gitmesiyle birlikte Celal Bayar'ın ısrarları sonucu Paris Üniversitesi doktorlarından Profesör Fiessenger, ilk olarak 28 Mart 1938 tarihinde Türkiye'ye gelmiş

ve muayenesini yapmıştır. 8 Haziran'da ikinci kez gelen Fiessenger, Atatürk'ü Savarona yatında muayene etmiş ve tedavi için gerekli olan bütün direktifleri vermiştir. Fakat Atatürk, ne Türk hekimlerinin ne de yabancı hekimlerin tavsiyelerini dikkate almadan memleket meseleleri ile ilgilenmeye devam etmiştir (Aydın, 2016, s. 180-182).

Atatürk, 25 Haziran'da siroz kaynaklı bir kriz geçirmiş ardından 10 Temmuz gecesi ise şiddetli bir ateş ile sarsılmış ve bu ateş bir hafta boyunca devam etmiştir. Bu rahatsızlık onu artık yatağa mahkûm etmiş ve ölene kadar da yatağa bağlı kalmıştır. Onu yatağa mahkûm eden ve sirozun ilerlemesini hızlandıran sebep ise geçirdiği zatürre olarak tespit edilmiştir (Banoğlu, 2012, s. 723). Hastalığının komaya girecek kadar ileri gitmesi sebebiyle 24/25 Temmuz'da Dolmabahçe Sarayı'na getirilmiştir. Burada hareket kabiliyeti düşmeye başlamış, yürüyüşleri bile günden güne yavaşlamıştır. Başında ülkenin en iyi tıp uzmanlarından oluşan altı mütehasıs, yani Profesör Akıl Muhtar Özden, Profesör Mim Kemal Öke, Profesör Süreyya Hidâyet Serter, Profesör Mustafa Hayrullah Diker, Profesör Abravaya Marmaralı, Doktor Mehmet Kâmil Berk bulunmaktaydı ve memleketin en iyi tıp uzmanlarıydı. Bu uzmanlar, Atatürk'ün sağlık durumundan halkı haberdar etmek için her akşam bir bülten yayınlamaya başlamışlardı (Ünaydın, 1959, s. 29-30). Fakat Atatürk'ün giderek kötüye gitmesi tedirginlik yaratmış ve yeni doktorlar getirmeye neden olmuştur. Almanya'dan ve Avusturya'dan ünlü profesör doktorlar getirtilmiştir. Yapılan tedaviler az da olsa bir rahatlama meydana getirse de kötü gidişatı durduramamıştır. Eylül ayına gelindiğinde Atatürk'ün karnı iyice su toplamış, nefes almakta dahi zorlanır hale gelmiştir (Turgut, 2013, s. 637-645). Karnından iki kez su çekilmiş, Mim Kemal Öke tarafından 2. kez karnından çekilen sudan sonra doktorlar Atatürk'ün bütün ziyaret kabullerini yasaklamışlardır. Fakat hastalığının en ağır günlerinde bile içinde hep Ankara'ya gitme arzusu yer almıştır. Çünkü Cumhuriyet'in 15. Yıldönümünde orada bulunmak ve Türk ordusuna seslenmek son derece önemliydi. Doktoru Nihad Reşad'ın 28 Eylül 1938'de verdiği bilgiye göre; hastalık sürekli ilerliyor ve karaciğer artık görevini yerine getiriyordu. Yine de 16 Ekim'e kadar devlet işleri ile ilgilenemese bile önemli günlerde telgraf çekmeyi aksatmamıştı. Fakat hastalığının seyrinin kötüye gitmesiyle 29 Ekim 1938'de yapılan Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına ve Meclisin açılma törenine katılamayacağı bildirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No:30-18-1-2, Yer No:85-94-7).

Atatürk 16 Ekim'de geçirdiği komanın ardından ikinci ve son komasını 8 Kasım akşam saatlerinde geçirmiştir. Bu komada ilkinde göre daha ağır, sakin ve hareketsiz kalmıştır. Öksürük, terleme ve kesik kesik hırıltılar çıkarmaya başlamıştır. Bunun akabinde aralıklı olarak oksijen verilmeye başlanmıştır. 9 Kasım sabahı ise koma durumunun devam ettiği ve ciddiyetin arttığı duyurulmuştur. Türk basını Atatürk'ün genel durumunu ayrıntılı bir şekilde paylaşmıştır. Örneğin Ulus Gazetesi, ölmeden bir gün önceki sağlık durumunu şu şekilde bildirmiştir:

Saat 10.00'da geceyi rahatsız geçirdiler. Umumi hallerindeki vaziyet ciddiyetini muhafaza etmektedir. Hararet derecesi: 36,8 Nabız muntazam: 128 Teneffüs: 28' dir.

Akşam saat 20.00'de bugünü yorgun ve dalgın geçirdiler. Nabız muntazam, dakikada 124, Teneffüs:40, Hararet derecesi:37,6'dır.

Gece saat 24.00'te verilen raporda; 20.00'den itibaren dalgınlık artmıştır. Umumi ahval vahamete doğru seyir etmektedir. Hararet derecesi: 37,6, Nabız: 132, Teneffüs: 33'tür (Ulus, 10.11.1938, s. 1).

Ulus Gazetesi'nde de belirtildiği üzere 9 Kasım akşamı saat 20.00'den itibaren dalgınlığı artmış ve gece yarısından sonra da vahim bir hal almıştır. 10 Kasım sabahı ise rengi iyice solmuştu artık onu kurtarmak mümkün değildi. Saat 09.05'te son kez gözlerini açmış ve bir daha açmamak üzere tekrar kapatmıştı ve doktorlar Atatürk'ün ölümünü Reiscumhur, 10 İkinci Teşrin 1938 Perşembe sabahı saat dokuzu beş geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terki hayat etmişlerdir, raporuyla duyurmuşlardır (Şimşir, 1988, s. 1290).

Atatürk'ün ölümü sebebiyle memlekette bir dizi hususlara uygun hareket edilmesi istenmiştir. Buna göre,

1. Ankara'da cenaze merasimi yapılacak olan 21 İkinci Teşrin 1938 tarihinde bütün memlekette resmi ya da resmi mahiyeti haiz olan dairelerle mekteplerin kapanması temin edilecek, hukuki müessasata, vilayetler tarafından kapatmaları için ricada bulunulacak.

2. Cenaze merasiminin ferdası gününe kadar bayraklar yarı olarak çekilecek, eğlence yerlerinin (tiyatro, sinema, bar vesaire gibi) açık kalmamasına yine aynı şekilde tevessül olunacaktır.
3. Atatürk'ün vefat tarihi olan 10 İkinci Teşrin'den itibaren bir ay zarfında hükümet memurları süvare ve akşam yemeklerine icabet etmeyecekler ve kendileri de vermeyeceklerdir.
4. Tespit edilecek program mucibince vilayet ve kaza merkezlerinde cenaze merasiminin yapıldığı günü Atatürk'ün hatırasına ihtiram merasimi yapılacak ve halkevlerinde büyük önderin hayatı hakkında söylevler tertip edilecektir (BCA, Fon No:30-18-1-2- Yer No:85-98-11).

Atatürk'ün ölümü halk arasında büyük bir üzüntü yaratmıştır. Türk basını ilk sayfalarını Atatürk'ün ölüm haberine ayırmıştır. Tan, manşetinde “Babamızı Kaybettik”, Büyük Şefimiz Atatürk dün sabah hayata gözlerini yumdu (Tan, 11.11.1938, s.1). Ulus, “Kurtarıcını ve Büyük Evladını Kaybettin Türk Milleti Sen Sağ Ol” diyerek büyük yası bu kelimelerle ifade etmişlerdir (Ulus, 11.11.1938, s. 1).

Atatürk'ün vefatının ardından 16 Kasım'a kadar tören hazırlıkları devam etmiş ve 16 Kasım'dan 19 Kasım'a kadar naaşı Dolmabahçe'de katafalka konulmuştur. Protokol ve halkın ziyaretinden sonra 21 Kasım 1938'de Ankara'da cenaze töreni yapılması planlanmıştır. Dolmabahçe Muayede Salonu'nda üç gün kalan Atatürk'ün naaşı harp gemileri eşliğinde Yavuz Zırhlısıyla önce İzmit'e oradan da trenle Ankara'ya gönderilmiştir (Uzun, 2009, s. 533). Ankara'da cenazeyi karşılamak için başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak olmak üzere sayısız insan istasyonda hazır bulunmuştur. Saat 10.00'da Atatürk'ün naaşı tren garına gelmiş ve orada halk büyük bir izdiham oluşturmuştur. Meclis binasına geçirildikten sonra tabutu etrafı çelenklerle dolu bir katafalka konulmuştur. Üzeri beyaz bir tül örtü ile kaplanmış ve onun üzerine de baştan sona Türk bayrağı sarılmıştır (Uzun, 2009, s. 542).

Törene devlet erkânı ve Türk halkı dışında çeşitli ülkelerin temsilcileri katılmıştır. Atatürk'ün naaşı Etnografya Müzesine taşınırken bütün güzergâhlarda resmen insan seli yaşanmış ve herkes gözyaşlarına boğulmuştur. Saat 12.00'de Atatürk'ün naaşı Etnografya Müzesi'ne ulaşmış ve tabut, önce yeşil çuha kaplanmış bir kaide üstüne konulmuş, daha sonra da kaidenin üzerinde beyaz mermerden yapılmış olan, lahite yerleştirilmiştir. Bir süre burada kalan Atatürk'ün naaşı 10 Kasım 1953'te saygı duruşunun ardından 136 harp öğrencisinin çektiği top arabasıyla Ankara'da, Anıttepe'de inşa edilen ebedi istirahatgahı Anıtkabir'e nakledilmiştir (Atabey, 2012, s. 24).

Yabancı basında da Atatürk'ün ölüm haberi yer almış, İngiltere, Fransa, Danimarka, ABD, Avusturya, Mısır, Macaristan, İsviçre, Almanya, Çin, Portekiz gibi birçok ülke basının da Atatürk'ten övgü dolu sözlerle bahsedilmiştir. Atatürk'ün ölümünün ardından yurt dışından Türkiye Büyükelçiliklerine sayısız taziye mesajları gelmiştir. Avustralya Başbakanı Bay Lyons, Atatürk'ün vefatından duyduğu derin üzüntüyü dile getiren bir telgraf göndermiş ve Avustralya halkı, ünlü devlet adamı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusunun büyük kaybını, Türk halkının acısını derinden paylaşıyor diye de eklemiştir (The Herald, 11.11.1938, s.15).

Ayrıca Avustralyalı bir asker Yüzbaşı Stuart Maclean'ın Fethi Okyar'a yazdığı mektup da çalışmamız açısından son derece önemlidir:

Ekselans,

Bu mektubu, Avustralya Ordusunun birçok eski subayı adına, bizce daha çok Kemal Paşa olarak bilinen Ünlü Önderiniz Ekselans Kemal Atatürk'ün ölümünü nasıl derin bir üzüntüyle öğrendiğimizi bildirmek ve Büyük Şef'in onarılmaz kaybı dolayısıyla kahraman Türk Milletinin acısını paylaşmak arzusuyla yazıyorum. Avustralya Ordusundan olan bizler... Liderinizin pekiyi temsil ettiği Türk askerinin yiğitliğini, cesaretini ve güler yüzlülüğünü ateş altında tanıyıp öğrendik. Bu nedenle, Ekselans Atatürk'ün zamansız ölümü üzerine Türk Milletinin uğradığı büyük kayıp dolayısıyla, bazı Avustralyalı eski askerlerin derin sempatilerini Cumhurbaşkanımıza ve onun aracılığıyla Türk halkına iletmesini Ekselanslarından rica ederiz (Şimşir, 1988, s. 1393). Diyerek duydukları üzüntüyü dile getirmişlerdir.

2. Avustralya Basınında Atatürk'ün Ölümü ile İlgili Haberler

Atatürk 25 Haziran 1938'de siroz hastalığının neden olduğu yüksek ateşle ciddi bir kriz geçirmiş ve bu haber Türkiye basınında yer almıştır. Diğer ülkeler ise Atatürk'ün hastalığını Türkiye'deki çeşitli kanallar yoluyla takip etmişlerdir. Avustralya basınında Atatürk'ün hastalığı ile ilgili ilk bilgiyi veren 26 Haziran 1938 tarihli The Sunday Tribune isimli gazetedir. "Kemal Atatürk Hasta" diye büyük bir başlık atan gazete, Modern Türkiye'nin başkanı, eğlenceyi, dansı ve Türkiye'yi seven "devrimlerin babası" Atatürk'ün sağlık durumu kötüdür. Bir ay önce Ankara'ya Atatürk'ü tedavi etmek için Fransız bir uzman çağırıldı ve o dönem tedaviye yanıt verdiği belirtilmişti. Fakat şimdi tekrar hastalandığı ve bu durumun kaygıya neden olduğu ifade edilmiştir. Devamında ise Türkiye'nin güçlü adamı 60 yaşına yaklaştı, spora, yüzmeye, biniciliğe olan bağlılığının yanı sıra fesi kaldırdı, saltanatı kaldırdı. Popüler lider Türk diktatörü büyük yatı olduğu söylenen "Savarona" ile Karadeniz'e açıldı diye kısa bir bilgi vermiştir (The Sunday Tribune, 26.06.1938, s. 12). Ayrıca Avustralya basınında bazı gazeteler Atatürk'ü diktatör olarak nitelendirse de Atatürk, bu kelimedenden rahatsız olur, kendisine diktatör diyenlere ise "Eğer zorla, tazyik ve tehdit ile fikirlerini kabul ettirenlere diktatör derlerse, ben diktatör değilim. Eğer benim muhitimdeki insanlar, benim fikirlerimin isabetini takdir ederek kendi gönül rızaları ile bu fikirleri kabul ediyor ve ona göre çalışıyorlarsa, ben diktatörüm." Cevabı ile karşılık verirdi (Bayar, 1955, s. 81).

Avustralya basınında 26 Haziran'dan sonra Atatürk'ün hastalığı ile ilgili çok fazla bilgiye rastlanılmamıştır. Bunun sebebi de muhtemeldir ki Ağustos'un sonuna kadar Atatürk'ün hastalığında bir iyileşme seyrinin görülmesidir. 21 Ağustos'ta Truth Gazetesi Atatürk'ün hastalığını duyurmuş ve "Mucizelerin Yaratıcısı Atatürk" diye attığı başlıkta Atatürk'ün yatında yaşamla ölüm arasında savaş verdiğini ifade etmiştir (Truth, 21.08.1938, s. 20). Atatürk, 16-19 Ekim arasında 3 gün süren bir koma hali geçirmiş ve bu süreç çok geçmeden basında yerini almıştır. 19 Ekim'e gelindiğinde "Atatürk Hasta" başlığı ile birlikte Atatürk'ün çok tehlikeli bir karaciğer sirozu hastası olduğu belirtilmiş başında 5 doktor ve 3 uzmanın onu iyileştirmek için refakat ettiğini yazmıştır (The Courier- Mail, 19.10.1938, s. 7). Türkiye'den alınan bilgilere göre Atatürk'ün durumunun daha kötü olduğu söylenmiş ve durumu daha kötüye giden Türk Hükümetinin başı Mustafa Kemal Atatürk'ün geç saatlerde ateşi yükselmiştir diye kısaca bir bilgilendirme yapmıştır (The Labor Daily, 20.10.1938, s. 2). The Sunday Times ise Atatürk'ün eşi Latife Hanımla verdiği bir pozun altına "Hala Kritik Hasta" başlığını atmıştır. Olası acil bir durumda başbakanlar ve kabine kurulunun Ankara'ya geçtiği bilgisi verilmiştir (The Sunday Times, 6.10.1938, s. 16). Yine aynı tarihte The Daily Examiner Gazetesi'nde onun ne kadar yetenekli bir devlet adamı olduğundan bahsedilmiştir. İran Şahı Pehlevi'nin Türkiye ziyareti esnasında çektikleri bir fotoğrafı yayımlayarak altına şu sözleri eklemiştir (The Daily Examiner, 22.10.1938, s. 5):

Kemal Atatürk, Çanakkale Boğazını İngilizlere karşı savunan yetenekli bir askeri komutan olarak tanınıyordu. Cesur bir reformcu ve başarılı bir devlet adamıdır. Türkiye'de meydana gelen büyük değişimlerin sorumlusudur. Diğer reformlarının yanı sıra Latin alfabesini getirmiş ve çok eşliliği kaldırmıştır. Aynı zamanda sanayinin, tarımın ve kamu sağlığının geliştirilmesine yönelik Batılı fikirleri de tanıttı. Atatürk şuanda ağır hasta yatıyor.

22 Ekim'de Türk Hükümetinden gelen açıklamada hastalığın seyrinin normal gittiği, nabzının muntazam olduğu ve günlük sağlık bültenine gerek kalmadığı hakkında bir bilgiyle birlikte dış elçiliklere de durumu bildiren bir telgraf çekilmiştir. Akabinde The Courier- Mail Gazetesi "Atatürk İyileşiyor" başlığı ile birlikte, siroz nedeniyle hasta olan Atatürk'ün sağlığında gözle görülür bir düzelme olduğunun bilgisi verilmiştir (The Courier- Mail, 22.10.1938, s. 5).

Atatürk'ün hastalığı sebebiyle önemli bir sorun ortaya çıkmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ölürse yerine kim geçecekti? Atatürk'ün halefi konusunda dört isim ortaya atılmıştı; İsmet İnönü, Mareşal Fevzi Çakmak, Fethi Okyar ve Celâl Bayar. Bu dört isim arasında öne çıkan ise İsmet İnönü olmuştur (Şimşir, 1988, s. 1272). Türkiye'de yaşanan Atatürk'ün halefi sorunu böylelikle Avustralya basınına da sirayet etmiştir. The News'in haberindeki başlık oldukça üzücüdür. "Kemal Atatürk'ün Sonu Yakın" diye verilen haberde Cumhurbaşkanı Atatürk'ün durumu ile ilgili önümüzdeki saatlerde bir tebliğ yayınlanacak ve Cumhurbaşkanı'nın ölümü üzerine halefinin seçilmesinin de aynı anda yapılacağı öne sürülmüştür. Tüm milletvekillerine de başkente dönme emri verilmiştir (The News, 10.11.1938, s. 1).

Bu tarihten sonra Atatürk'ün hastalığının seyri hakkında gazetelerde herhangi bir habere rastlanılmamıştır. 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefat etmesinin ardından 11 Kasım'da neredeyse bütün gazetelerde Atatürk'ün vefat haberi verilmiş ve övgü dolu sözler gazetelerde yerini almıştır. 10 Kasım 1938'de The Courier- Mail Gazetesi "Atatürk Ağır Hasta" başlığıyla Kemal Atatürk'ün hastalığının tekrar ortaya çıktığını belirtmiştir. Durumunun çok ciddi olduğunu ve geceyi çok kötü geçirdiğini yazmıştır (The Courier- Mail, 10.11.1938, s. 5). The Kalgoorlie Miner Gazetesinin 11 Kasım 1938 tarihli haberinde Atatürk'ün resminin yanında şunları yazmıştır, "Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk Öldü" modern Türkiye'nin kurucusu Türkiye Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk, uzun bir hastalıktan sonra bugün hayatını kaybetti. Haberin devamında Atatürk'ün Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadeledeki başarılarından söz edilmiştir. Yunanlıları denize döktüğü ve Lozan Konferansında da bunu doğruladığını ifade ederek Türkiye'nin gerçek diktatörü olduğunu yazmıştır. Milletini modernleştirdiğini aynı zamanda kadınlara da neredeyse erkekler kadar eşit haklar tanıdığını belirtmiştir. Evening News, "Kemal Atatürk Öldü" başlığının altında Modern Türkiye'nin Kurucusu Atatürk'ün İstanbul'da 9.05'de öldüğü haberi verilmiştir. Yine aynı şekilde 8 doktorun başında hazır bulunduğu ve kalbinin kötüye gitmesine engel olamadıklarını yazmıştır (Evening News, 11.11.1938, s. 7). Haberin devamında Atatürk hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

The West Australian, Atatürk'ün ölüm haberini "Asker ve Diktatör Kemal Atatürk öldü" başlığı ile vermiştir. Haberin devamında Atatürk'ün henüz 57 yaşında İstanbul'da 9.05'de öldüğü yazmıştır. Hastalık süreci hakkında bilgiler verilmiş, yan odasında evlatlığı ve kız kardeşinin üzüntüyle beklediği ifade edilmiştir. Mustafa Kemal'in hayatı ile ilgili bilgiler verilmiş, doğduğu andan itibaren öldüğü güne kadar kazandığı başarılar anlatılmıştır. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra yaptığı inkılaplardan bahsedilerek aynen şu cümleler kullanılmıştır;

Mustafa Kemal, rejimi sırasında birçok geleneği bozdu. Hilafeti kaldırdıktan sonra bir medeni hukuk kanunu koydu, çok eşliliğe karşı yasa çıkardı. Türk alfabesini benimsedi. Diğer reformları arasında batı müziği ve dansının tanıtılması, itaatın yerine el sıkışmanın getirilmesi, sosyal bilimler için okulların açılması, kadınların istihdam edilmesinin düzenlenmesi, evlenmek üzere olanların fiziksel muayenesi soyadı almalarını emrettiği bir başka yenilik sonucunda "Türklerin Babası" anlamına gelen, Atatürk adını benimsedi. Haziran 1937'de, 1.000.000 £ tutarındaki kişisel servetinin tamamını millete bağışlayacağı açıklandı (The West Australian, 11.11.1938, s. 23).

The Armidale Express, haberinde "Kemal Atatürk Türk Diktatörün Ölümü" başlığını kullanmıştır. Dün sabah 9.05'te hayatını kaybeden Türkiye başkanı ve diktatörünün bir süredir karaciğer rahatsızlığı çektiği dile getirilmiştir. Cumhuriyetin kurucusu Atatürk'ün birçok reform yaptığı, onun yönetimi altında Türkiye'nin zenginleştiği ifade edilmiştir. Haberin son paragrafında; başkan olarak başarıları dikkate değerdi, parçalanmış, kalbi kırılmış bir devletten güçlü, sadık ve kararlı insanlardan oluşan güçlü bir Cumhuriyet yarattı (The Armidale Express, 11.11.1938, s. 7). İfadeleriyle Atatürk'ün gücü ortaya konmuştur.

The Courier- Mail Gazetesi'nin 11 Kasım'daki haberi oldukça dikkat çekicidir. "Dünya Şaşırtıcı Reformcuyla Kaybetti" başlığı altında Modern Türkiye'nin ve 20. yüzyıl tarihinin en büyük adamlarından biri olan Kemal Atatürk hayatını kaybetti diye duyurmuştur. Dünyanın en şaşırtıcı reformcusu ifadesini kullanarak Kemal Atatürk'ün inkılaplarından bahsetmişlerdir. (The Courier- Mail, 11.11.1938, s. 7). Haberin devamında Avustralyalılarla Atatürk'ün münasebetinden şu şekilde söz etmişlerdir:

Avustralyalılar onunla ilk defa Dünya Savaşında Çanakkale'de tanıştılar ve onu kararlı bir savaşçı olarak gördüler. Hatta (1914-1918 Savaşında Avustralya'nın Resmi Tarihi) kitabının yazarı C.W. Bean, daha ileri giderek Mustafa Kemal'i muhakeme ve karar verme konusunda üstün niteliklere sahip bir adam olarak tanımlıyor.

The Examiner ise "58 Yaşında Türk Hükümdarı öldü" diye haber yapmıştır (The Examiner, 11.11.1938, s. 9). İstanbul'da 9.05'te ölmesi Türkiye'yi çağdaş bir ulusun yaratıcısından mahrum etti diyerek hastalığı hakkında ayrıntılı bilgi şu şekilde verilmiştir:

“Kemal Atatürk, Ağustos ayı başlarında İstanbul açıklarında özel yatıyla yolculuk yaparken aniden hastalandı, fakat karaciğer hastalığı halktan saklanarak üşüttüğü bilgisi verildi. Daha sonra tekrar hastalandı ve durumu giderek ağırlaştı.”

Dedikten sonra yine doğumundan ölümüne kadar ki zamanda hayatından kesitler aktarılmıştır. Fakat burada dikkat çeken bir özellik Atatürk'ün doğum tarihi ile ilgili verilen bilginin yanlışlığıdır. Doğum tarihi 1880 olarak gösterilmiş fakat resmi kayıtlara göre Atatürk'ün doğum tarihi 1881 şeklindedir.

The Advocate Gazetesinin 11 Kasım 1938 tarihli sayısında haber, ilk sayfada büyük harflerle Atatürk fotoğrafının yanında “Türk Diktatörü Öldü” şeklinde verilmiştir. Yine diğer gazetelerdeki gibi övgü dolu sözlerle Mustafa Kemal'in hayatından söz edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndaki başarılarından ve Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Halifeliği kaldırmasından, Latin harflerin kabul edilmesiyle birlikte modern bir Türkiye'nin kurulmasını ve Türk kadınlarının da ilerlemesinin yolunun açıldığı şeklinde bir değerlendirme yapmışlardır (The Advocate, 11.11.1938, s. 1).

The Age'de “Türkiye'nin İlk Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün Vefatı” isimli haberde; Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün uzun süren bir hastalıktan sonra vefat ettiği duyurulmuştur. Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı, asker ve diktatör olan Mustafa Kemal dünyanın en gösterişli şahsiyetlerinden biri olarak anılmıştır (The Age, 11.11.1938, s. 11). Morning Bulletin Gazetesi ise “Modern Türkiye'nin Kurucusu” başlığıyla birlikte Kemal Atatürk'ün öldüğünün haberini vermiştir (Morning Bulletin, 11.11.1938, s. 1).

Atatürk'ü Çanakkale Savaşları'nda yakından tanıyarak hayran olan Avustralyalılar basında ondan Gelibolu Kahramanı diye sıklıkla bahsetmişlerdir. Türkiye'deki gelişmeleri takip etmiş ve Atatürk'ün hasta düştüğü günden itibaren öldüğü güne kadar kamuoyunu bilgilendirmişlerdir. Atatürk'ün vefatından dolayı derin üzüntü duymuşlar Türklerin acısına ortak olmak ve duydukları saygıyı göstermek için eyaletteki tüm kamu binalarındaki bayrakları yarıya kadar indirmişlerdir (The Goulburn Evening Penny Post, 22.11.1938, s. 5). Aynı zamanda Avustralya Hükümeti doğrudan Türk Hükümeti'ne bir telgraf çekerek başsağlığı dileğinde bulunmuştur. (Şimşir, 1988, s. 1375).

Türkiye'de derin bir üzüntü içerisinde Atatürk'ün yası tutulurken, hükümet işlerinin de aksamaması için Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması gerekliydi. Bu sebeple Atatürk'ün vefatının ertesi günü yani 11 Kasım 1938 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini İsmet İnönü kazanmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin 2. Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu gelişme de vefat haberi ile birlikte Avustralya basınında yer bulmuştur. Canberra Times'da Türkiye'nin “Diktatörü Atatürk Öldü” diye başlık atıldıktan sonra, saat 9.05'de Atatürk'ün öldüğünün duyurulduğunu ve yeni başkanın ise yarın sabah 11.00'de seçileceği adaylar arasında ise en güçlü olanın İsmet İnönü olduğu ifade edilmiştir (Canberra Times, 11.11.1938, s. 1). Yine Sydney Morning Herald Gazetesi de Atatürk'ün yerine İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçildiğini duyurmuştur (Sydney Morning Herald, 12.11.1938, s. 11).

Western Star and Roma Advertiser, ölüm haberini 12 Kasım'da yapmıştır. “Kemal Atatürk Öldü” başlığından sonra haber aynen şu şekilde verilmiştir: “Türkiye'nin diktatörü Kemal Atatürk bugün saat 9.05'te İstanbul'da hayatını kaybetmiştir. Atatürk'ün yanında bulunan sekiz doktor onun giderek zayıflayan kalbinin durumunu yakından izlemiştir.” Modern Türkiye'nin kurucusu ve 20. yüzyıl tarihinin en büyük adamlarından biri olan Kemal Atatürk, ülkesini inşa eden minnettar bir Türk'tü diyerek Ankara parlamentosunun ona Türklerin babası anlamına gelen Atatürk adını bahsettiğini ve devlet adamlığıyla dünyayı hayrete düşüren bir adam olduğunu yazmıştır (Western Star and Roma Advertiser, 12.11.1938, s.3).

Avustralya basını, Atatürk'ün vefatından sonra yine onunla ilgili övgü dolu makaleler yayınlamıştır. Bunlardan biri Truth Gazetesi'nde yer alan “Kemal Atatürk, Türkiye'nin Gelibolu Kahramanı” isimli yazıdır. Yazının devamında Atatürk ile ilgili şu sözler kaleme alınmıştır:

Kemal Atatürk, belki daha çok bilinen ismiyle Türkiye Cumhuriyeti Mustafa Kemal Paşa geçen Perşembe günü hayatını kaybetti. Büyük bir asker ve politikacı, hedeflenen Yeni Türkiye'yi hayata geçiren oydu. Halkın dili, sosyal alışkanlıkları hatta giyimini bile değiştirdi. Ancak ona Avustralya'da hayran olunmasının sebebi en çok Gelibolu'daki askeri dehasıydı. Onun üstün askeri zekâsı olmasaydı belki Çanakkale düşebilir savaşın kaderi değişebilirdi. O zaferin inatçı bir organizatörüydü. Büyük

savaşın sona ermesiyle Anadolu'ya görevlendirilen Kemal, bir meşale gibi geçti, Türkiye'nin kaderine olan inancıyla umutsuz adamları ateşledi, Sultan tarafından görevden alınsa da devam etti Yeni Türkiye'yi ilan etti. Büyük Türk milliyetçisi 1923'ten ölümüne kadar kurduğu Yeni Türkiye'nin tartışmasız Cumhurbaşkanlığı görevini yürüttü (The Sydney Mail, 16.11.1938, s. 14).

Türkiye'deki programa göre Atatürk'ün naaşının Ankara'da Etnografya Müzesi'ndeki geçici yerine nakil merasimi 21 Kasım'da yapılacaktı. Atatürk'ün naaşını taşıyan tren 20 Kasım saat 10.00'da Ankara istasyonuna girmiş ve cenaze gözyaşları arasında istasyondan alınıp, Millet Meclisi binası önündeki katafalka yerleştirilmiştir. Merasim 21 Kasım günü sabah 08.00'de bütün devlet erkânı ve halkın katılımıyla başlamıştır. Atatürk'ün tabutu saat 12.00'de ise son top atışlarıyla 12 generalin omuzları üzerinde hazırlanan kaideye konulmuştur (Güven, 2000, s. 122). Avustralya gazeteleri incelendiğinde Atatürk'ün Ankara'daki cenaze merasimi hakkında kamuoyunun bilgilendirildiği görülmüştür. Daily Mercury, haberinde Türkiye Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün cenaze merasiminin Ankara'da etkileyici bir törenle gerçekleştirildiğini devletin cenaze masrafları için 100.000£ tutarında bir meblağ ayırdığını yazmıştır (Daily Mercury, 22.11.1938, s. 6). The West Australian ise, Atatürk'ün Ankara'daki cenaze töreninde "ulus, liderine yas tutuyor" başlığını kullanmıştır (The West Australian, 22.11.1938, s. 15).

Atatürk'ün naaşı, Etnografya 'da geçici kabrinde bekletilirken nereye defnedileceği konusunda bazı fikirler öne sürülmüştür. Ata'ya yakışır bir kabrin yapılması için kurulan komisyonlar neticesinde yapılacak kabrin, şehrin dışında, sakin, manzarası güzel, şehrin her yerinden görülebilen, büyük toplantılara müsait, ziyareti kolay bir yerde olması yönünde ortak bir kanaat getirilmiş ve Rasattepe'nin Anıtkabir için en uygun yer olduğu komisyonca kabul edilmiştir (Dokuyan, 2014, s. 133). Ardından Anıtkabir'in mimari projesi için bir yarışma başlatılmış ve sonunda Profesör Emin Onat ve Doçent Orhan Arda'ya ait olan 25 sıra ve 60927 hüviyet numaralı proje birinci seçilmiştir. Profesör Yohannes Kruger'e ait 9 sıra ve 21472 hüviyet numaralı proje ile Profesör Arnaldo Foschini'ye ait 44 sıra ve 14916 hüviyet nolu proje ikinci seçilmiştir. Fakat bu projeler doğrudan uygulanmamış ve mansiyon kazanan 5 projenin de satın alınması uygun görülmüştür. 15 yıl gibi uzun ve zorlu süreçlerden geçen Anıtkabir'in inşası 1953 yılında tamamlanmış ve 10 Kasım 1953'te nakil töreni gerçekleştirilmiştir (Dokuyan, 2014, s. 146). Bu töreni de yakından takip eden Avustralya basını, konu ile ilgili haberi, "Atatürk'ün Son Yolculuğu" manşeti ile vermiş ve yazının devamında Türklerin Babası Atatürk kurduğu Modern Cumhuriyete yakışır bir şekilde yapılan devasa mozolede yeniden dirilmek için bugün Ankara'da son yolculuğunu yaptı. Ölümünün 15. yıldönümüydü. Mozole şehre hâkim bir konumdadır diyerek Anıtkabir hakkında bilgi vermiştir (Central Queensland Herald, 2.11.1953, s. 15). Daily Mercury Gazetesi, "Kahramanlık Kapsamında Atatürk Mezar Anıtı" diye büyük harflerle başlık attıktan sonra Modern Türkiye, en büyük kahramanları Mustafa Kemal Atatürk için dünyanın en görkemli türbelerinden birini inşa etti deyip başka da bir şey yazmamıştır (Daily Mercury, 25.11.1953, s. 14). Yine Morning Bulletin Gazetesi'nin haberi de oldukça ilgi çekicidir. Anıtkabir fotoğrafının üzerinde "Türkiye Kurucusunu Onurlandırdı" sözleri yer almıştır (Morning Bulletin, 30.11.1953, s. 1).

Avustralya basınında Atatürk ile ilgili yapılan haberler sadece hastalığı ve ölümü ile sınırlı kalmamıştır. Öyle ki gazetelerde Atatürk'ün ölüm yıldönümlerine dahi yer verilmiştir. The Daily Telegraphy Gazetesi, Atatürk'ün ölümünün birinci yıl dönümünde "Atatürk'ün Yası" başlığıyla Türkiye'nin kurucusu Atatürk'ün birinci yıldönümü münasebetiyle Türkiye, kurucusuna saygı duruşunda bulundu ve sessizlik Atatürk'ün öldüğü saatte başladı (The Daily Telegraphy, 11.11.1939, s. 3) derken The Northern Star ise "Türkiye'nin Yası" şeklinde bir başlıkla birlikte Kemal Atatürk'ün ölümünün birinci yıldönümü anılıyor bilgisini paylaşmıştır (The Northern Star, 11.11.1939, s. 7).

Sonuç

Atatürk'ün siyasi ve askeri hayatı kadar, özel yaşamı ve sağlık hayatı da tarihsel olarak büyük önem taşımaktadır. 57 yıl kısa ama bir o kadar da dolu geçen hayatının her safhasında Türk milletine hizmet etmiştir. Onun üstün meziyetleri, hasta yatağında yatarken bile milletini düşünmesi, herkesin gönlünde örnek bir şahsiyet olarak yer edinmesini sağlamıştır. Bu kadar erken yaşta vefat etmesi bütün yurttan sarsıntılı bir deprem etkisi yaratmıştır. Resmi olarak bildirilmeden önce bile ölüm haberi sınırları aşmış sadece Türk milletini değil yabancı ülkeleri ve milletleri de büyük bir üzüntüye

boğmuştur. Çünkü Mustafa Kemal'in dış politikada izlediği barışçıl, gerçekçi ve eşit yaklaşım hem Doğu hem de Batı dünyasında saygınlık kazanmasını sağlamıştır.

Türkiye ile Avustralya arasındaki ilişkiler 19. Yüzyılda başladıysa da Anzaklar Çanakkale topraklarına bastıklarında Mustafa Kemal Atatürk ile karşılaşmışlar onun askerliğine ve kahramanlığına hayran olmuşlardır. Atatürk'ün Anzaklar hakkında düşündükleri ve söyledikleri güzel sözler onların gönüllerini fethetmiştir. İki ülke arasında karşılıklı görüşmeler neticesinde Avustralya'nın başkentine Atatürk'ün Anıtı yapılmış ve Anzaklar ile ilgili söylediği sözler bu anıtın altına yazılmıştır. Bütün bu gelişmeler ise Avustralya basınına yakından ilgilendirmiş Atatürk ve Türkiye ile ilgili haberlere sayfalarında yer vermişlerdir. Aynı zamanda Atatürk'ün vefat haberi alınır alınmaz Avustralya'dan Türk Hükümeti'ne başsağlığı telgrafı gönderilmiştir.

Çalışmanın konusu dâhilinde haberler incelendiğinde Türkiye'de Atatürk ile ilgili haberlerin Avustralya gazetelerine büyük oranda yansıdığı tespit edilmiştir. Öyle ki Atatürk'ün hastalandığı günden başlayarak, ölümüne kadar hastalığının seyri hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Öldüğü günün ertesi yani 11 Kasım'da gazetelerin hemen hepsi ölüm haberini duyurmuş ve Atatürk ne kadar bu kelimeyi sevmese de ondan diktatör olarak bahsetmişlerdir.

Avustralya Gazetelerinde yapılan haberlerde genellikle Atatürk'ün biyografisi anlatılmış, katıldığı savaşlar neticesinde aldığı başarılar, çok yetenekli bir asker ve devlet adamı olduğundan bahsedilmiştir. Türkiye'nin babası, Türkiye'nin diktatörü, Türk devrimlerinin babası, Modern Türkiye'nin kurucusu gibi ifadeleri sıklıkla kullanmışlardır. Kısa bir sürede onun modern bir devlet yaratması, sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel hayatta köklü değişimler yapması resmen devrim olarak nitelendirilmiştir.

Yapılan haberler sadece ölümü ile sınırlı kalmamış, Atatürk'ün naaşının Ankara'ya taşınmasını ve cenaze merasimi ile ilgili gelişmelere de yer verilmiştir. Hatta ilerleyen yıllar incelendiğinde Atatürk için yapılan Anıtkabir hakkında "Türkiye Kurucusunu Onurlandırdı diyerek" Atatürk'ün Anıtkabir'e taşınmasını yazmış ve Anıtkabir'in özellikleri hakkında bilgi vermişlerdir.

Ayrıca Atatürk'ün ölümünün ardından Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmeleri de yakından takip etmişlerdir. Atatürk'ten sonra kimin Cumhurbaşkanı seçileceği merak konusu olmuştur. Yapılan seçim neticesinde İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğunun haberi de verilmiştir. Ayrıca Atatürk'ün ölüm yıldönümünde de yine onunla ilgili övgü dolu sözlere yer verilmiştir.

Avustralya basını, Atatürk'e ve onun kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'ne olan ilgilerini bu şekilde göstermişlerdir. Gelibolu Kahramanı diye adlandırdıkları Atatürk'ü, Avustralya halkına daha yakından tanıtmaya imkânı sunmuşlardır.

Kaynakça

- Atabey, F. (2012). Atatürk'e denizden yapılan cenaze töreni. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28, 17-38.
- Atay, F. R. (2004). *Çankaya*. Pozitif Yayınları.
- Aydın, M. (2016). Atatürk'ün son hastalığı. *Belgi*, 12, 176-201.
- Banoğlu, N. A. (2012). *Atatürk'ün İstanbul'daki Günleri*. Alfa Yayıncılık.
- Bayar, C. (1955). *Atatürk'ten Hatıralar*. Sel Yayınları.
- BCA, 30-18-1-2, 85-94-7.
- BCA, 30-18-1-2, 85-98-11.
- Benhür, Ç. (2018). Atatürk'ün vefatının Ukrayna basınına yansımaları. *SUTAD*, 43, 369-383.
- Canberra Times, 11 November 1938.
- Central Queensland Herald , 2 November 1953.
- Daily Mercury, 22-25 November 1953.
- Dokuyan, S. (2014). Anıtkabir nasıl inşa edildi? süreç ve tartışmalar. *History Studies*, 6(5),131-156.
- Evening News, 11 November 1938.
- Güven, C. (2000). Atatürk'ün ölümü ve cenaze merasimi. *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayı*, 114-133.
- İnce, N. (1994). Anzak gözüyle Türk askeri ve Atatürk. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 10(30), 721-723.
- Karatay, B. V. (1987). *Mehmetçik ve Anzaklar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sarıkoçuncu, D. E. (2010). Avustralya Basınında Mustafa Kemal Atatürk. *Atatürk Haftası Armağanı*, (27-43) içinde. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Morning Bulletin, 11 November 1938- 30 November 1953.
- Şapolyo, E. B. (1957). *Atatürk'ün ölümü 10 Kasım 1938*. Refet Zaimler Kitapevi.
- Şimşir, B. (1988). Atatürk'ün hastalığı. *Bellekten*, 52, Kasım, 1195-1454.
- Şimşir, B. (2001). Kanberra'da Atatürk anıtı tasarısı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 17, 633-726.
- Tan Gazetesi, 10 Kasım 1938.
- Temel, M. (2016). Osmanlı arşivi belgelerine göre Osmanlı -Avustralya ilişkileri. *SUTAD*, 40, 29-42.
- The Kalgoorlie Miner, 11 November 1938.
- The Advocate, 11 November 1938.
- The Age, 11 November 1938.
- The Armidale Express, 11 November 1938.
- The Courier- Mail, 19-22 October 1938- 10-11 November 1938.
- The Daily Examiner, 22 October 1938.
- The Daily Telegraphy, 11 November 1939.
- The Examiner, 11 November 1938.
- The Goulburn Evening Penny Post, 22 November 1938.
- The Labor Daily, 20 October 1938.

The News, 10 November 1938.

The Northern Star, 11 November 1939.

The Sunday Times, 6 October 1938.

The Sunday Tribune, 26 June 1938.

The Sydney Mail, 1 November 1938.

The West Australian, 11-22 November 1938.

Tinal, M. (2015). Atatürk'ün vefatının Bulgar kamuoyundaki yankıları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 15, 245-267.

Truth, 21 August 1938.

Turgut, H. (2013). *Atatürk'ün sırdaşı Kılıç Ali'nin anıları*. 15. Baskı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tüylü, T. E. (2019) İspanyolların gözünden Atatürk'ün vefatı ve cenaze merasimi. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 12(39), 176-201.

Uca, A. ve Aytunç Ü. (2018). Atatürk'ün ölümünün Alman basınına yansımaları. *History Studies*, 10, 223-240.

Ulus Gazetesi, 10-11 Kasım 1938.

Uzun, H. (2009). Liderine ağlayan bir ulus: Atatürk'ün Ankara'daki cenaze töreni. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 43, 531-553.

Ünaydın, R. E. (1959). *Atatürk'ün hastalığı/Profesör Dr. Nihad Reşad Belger'le mülâkat*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Western Star and Roma Advertiser, 12 November 1938.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Yazarın çıkar çatışması olmamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışmada etik kurul iznine ihtiyaç yoktur.

EKLER

Ek-1: Kemal Atatürk Öldü haberi.

38

KEMAL ATATURK DEAD

CONSTANTINOPLE, Nov. 10.
Kemal Ataturk, President of the Turkish Republic, died at 9.5 a.m. to-day.

A new President will be elected at 11 a.m. to-morrow. General Inönü being the most likely candidate.

Eight doctors were present in Kemal Ataturk's apartments and watched the increasing weakness, which was impeding his heart's action. He was unconscious throughout the night, during which his adopted daughter and sister remained in an adjoining room.

The general concern was manifested by the populace, and the police patrols, as a precaution, were increased.

Field-Marshal Birdwood May Represent Britain At President's Funeral

LONDON, November 10.

Field-Marshal Birdwood, says the Australian Associated Press diplomatic correspondent, is mentioned as the probable representative of the King at Kemal Ataturk's funeral. Possibly Britain will send a special mission, but no decision will be made until advice is received from Turkey as to the nature of the funeral.

Turkey's Relationship With Great Britain Unlikely to be Changed

LONDON, November 10.

It is not considered possible that Kemal Ataturk's death will change the present cordial Anglo-Turkish relations. Anglo-British feeling has been negligible in recent years.

ATATURK'S LIFE—PAGE 8.

Anti-Dictator Film Banned in Prague

PRAGUE, November 10.

The film "White Deceivers," based on the play of the Czech author, Karel Capek, "Power and Glory," has been banned because it criticises dictators and military ambitions.

WAKE UP YOUR LIVER BILE—

Without Calves! And They're Jump out of Bed in the Morning Full of Vice.

The liver is the most important organ of the body. It is the great filter of the blood, and it is the source of the bile which is necessary for the digestion of food. If the liver is weak, the bile is deficient, and the food is not properly digested. This leads to indigestion, constipation, and a general feeling of weakness and ill-health.

There are many causes of liver weakness, such as overeating, drinking too much alcohol, and taking too many medicines. The best way to keep the liver healthy is to eat a diet of fresh fruits and vegetables, and to avoid alcohol and tobacco.

There are many remedies for liver weakness, but the best is a natural remedy called "Liver Bile." This is a powerful purgative which cleanses the liver and restores its normal function. It is a safe and effective remedy for all cases of liver weakness, and it is available in every drug store.

British Soldier Killed

The High Commissioner for Palestine reports that one soldier was killed and two wounded during a search of a village near Tulkarem. Five rebels were killed and a number of houses destroyed in retaliation.

NEW SHOWS

Amusement Advt.
See pages 22 and 23

★

Extra Special Xmas gift for women

When you are searching for the best Christmas present for your wife or daughter, you will find the most desirable gift in the world. It is a gift which will bring her joy and pleasure every day of the year. It is a gift which will last for ever. It is a gift which will be treasured for ever.

★

The No. 4 Charmosan 1938 Christmas gift casket

★

Kaynak: The Telegraph (11.11.1938)

Ek-2:Kemal Atatürk Öldü

<p style="text-align: center;">Kemal Ataturk Dead.</p> <p style="text-align: center;">—♦— TURKISH DICTATOR. —♦— REMARKABLE CAREER.</p> <p>ISTANBUL, Nov. 10.—Kemal Ataturk died at 9 5 a.m. to-day. He was 57 years of age and had been president of the Turkish Republic since 1923.</p> <p>Eight doctors were present in Ataturk's apartments and watched his increasing weakness impairing the heart's action. He was unconscious all last night during which his adopted daughter and his sister remained in an adjoining room. The gravest concern is being manifested by the populace. Police patrols have been strengthened as a precaution.</p> <hr/> <p style="text-align: center;">Kemal Ataturk.</p> <p style="text-align: center;">—♦— NOTABLE FIGURE PASSES. —♦— ONE OF THE DICTATORS.</p> <p>So Kemal Ataturk, the stable boy who became greater than the Sultans, is dead.</p> <p>Over hundreds of years the Bosphorus has known great figures of history—Constantine the Great, Justinian and Theo-</p>	<p style="text-align: center;">Christmas Cheer.</p> <p style="text-align: center;">—♦— CASH DISTRIBUTION. —♦—</p> <p>BRISBANE, Nov. 10.—The acting-Minister for Labor and Industry (Mr. Foley), after consultation with Mr. Hynes who was confined to his home by illness, announced to-day that Christmas cheer will be distributed to all persons in the State who are in receipt of relief assistance. It will be a cash payment on the same basis as last year and will be charged to the State development fund. Last year £40,000 was distributed.</p> <hr/> <p style="text-align: center;">FAT STOCK SALES. —♦— LATEST QUOTATIONS. —♦—</p> <p>BRISBANE, Nov. 10.—Following is the official report of stock sales held at Cannon Hill to-day, supplied by Brisbane Fat Stock and Produce Brokers' Association:—The cattle yarded totalled 2120. Values were firmer, particularly for cows. Generally speaking, the quality of the bullocks was only fair, although some very choice drafts were noticeable. So far as cows were concerned the quality was hardly up to the usual standard. Prime lightweight and medium bullocks realised 33/- to 34/-, good medium quality bullocks 30/- to 31/-, prime lightweight cows generally 30/-, odd pens dearer, prime heavy cows 27/- to 29/-, and good medium cows 25/-.</p>
---	--

Kaynak: Daily Mercury (11.11.1938)

Ek-3: Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Kemal Atatürk'ün Ankara'daki cenaze töreninde Duygusal Sahneler.

Atatürk, eski Türkiye'yi değiştirmeseydi, bu kadınlar başörtülü olacak ve şimdikinden çok farklı bir yol izleyeceklerdi.

Kaynak: The New (08.12.1938)

**Eşi Cezaevinde Olan Kadınların Sorunlarına Yönelik Sosyal Hizmet Destek Mekanizmaları:
“Siirt İli Örneği”**

***Social Service Support Mechanisms for the Problems of Women Whose Husbands Are in Prison:
“Siirt Province Example”***

Nuran BİL
Yalova Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, (Tezli Yüksek
Lisans Öğrencisi), Yalova, Türkiye
Yalova University, Institute of
Social Sciences (Graduate Student),
Yalova, Türkiye
ORCID: 0000-0002-7546-7946
Email: nuranbil56@gmail.com

Seda GÜNEŞ
Yalova Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, (Tezli Yüksek
Lisans Öğrencisi), Yalova, Türkiye
Yalova University, Institute of
Social Sciences (Graduate Student),
Yalova, Türkiye
ORCID: 0000-0003-2778-7168
Email: sedagns001@gmail.com

Zeynep DAMAR
Siirt Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü (Tezli
Yüksek Lisans Öğrencisi), Siirt,
Türkiye
Siirt University, Institute of
Social Sciences (Graduate
Student), Siirt, Türkiye
ORCID: 0009-0007-6123-1266
Email:zeynep.damar@aile.gov.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Cite as/Atıf: Bil, N., Güneş, S. ve Damar, Z. (2023). Eşi cezaevinde olan kadınların sorunlarına yönelik sosyal hizmet destek mekanizmaları: “Siirt ili örneği”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 304-318.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 24/10/2023 **Kabul Tarihi / Accepted:** 11/12/2023

Yayın Tarihi / Published: 30/12/2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt/ Volume: 11 Sayı/ Issue: 2

Sayfa / Pages: 304-318

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği tespit edilmiştir.
/ This article was reviewed by at least two referees and found to be plagiarism free.

Yayıncı / Published by: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siirt University Institute of Social Sciences

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Nuran BİL, Seda GÜNEŞ ve Zeynep DAMAR) It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

* Bu çalışma için Siirt Üniversitesi Etik Kurulundan onay alınmıştır. Evrak Tarih ve Sayısı: 19.06.2023-5020

Öz

Eşin cezaevine girmesiyle birlikte tek ebeveyn olarak yaşam mücadelesi veren kadınların aile, sosyal, ekonomik ve psikolojik gibi birçok yükümlülüğünde artış görülmektedir. Yükümlülüklerin artmasıyla tek ebeveyn kadınların yaşadıkları süreç içerisinde karşı karşıya kaldıkları psikososyal zorluklar ve sorunlarla baş etmede kendilerine sosyal hizmet destek mekanizmaları ile çözüm önerileri sunmak kadınların hayatında önemli bir fark oluşturacaktır. Türkiye’de eşi cezaevinde olan kadınlar ile ilgili az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışma, literatüre katkı sağlamak ve eşi cezaevinde olan kadınların aile ve sosyal yaşantılarındaki değişikliklerde nasıl bir rol ve sorumluluk üstlendiklerini, bu değişikliklerin onların yaşamına nasıl bir güçlük getirdiğini ve bu güçlükleri aşmaya çalışırken hangi destek mekanizmalarından faydalandıklarını öğrenmeyi amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik yöntem ile gerçekleştirilen bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu ile eşi cezaevinde olup Siirt İlinde ikamet eden 8 kadın katılımcı ile görüşülmüştür. Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmeler nitel araştırma analiz programlarından biri olan MAXQDA ile detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde eşi cezaevinde olan kadınların ekonomik sorunlar başta olmak üzere psikolojik sorunlar, sosyal sorunlar, aile bireylerine ayrılan sürenin azalması, hane içi-dışı yükümlülüklerin artması ve çevresel sorunlar gibi çeşitli sorunlarla mücadele etmekte oldukları anlaşılmış olup farklı alanlarda da desteklenmeye ihtiyaç duydukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tek ebeveynlik, kadın ve aile, cezaevi, sosyal destek, sosyal sorunlar.

Abstract

After the husband goes to prison, women struggling to survive as a single parent experience an increase in many chores of their family, social, child care, increased time spent with family members, and economic and psychological obligations. Offering solutions through social service support mechanisms to single parent women in coping with the psychosocial difficulties and problems they face as their obligations increase will make a significant difference in the lives of such women. In our country, there are various social policy practices for women who become single parents due to their spouses being imprisoned. There are few studies on women whose husbands are in prison in Turkey. This study aims to contribute to the literature and learn what role and responsibility women whose spouses are in prison assume in the changes in their family and social lives, what difficulties these changes bring to their lives, and what support mechanisms they benefit from while trying to overcome these difficulties. In order to achieve this aim, in this study, which will be carried out using the phenomenological method, one of the qualitative research designs, 8 female participants whose husbands are in prison and residing in Siirt Province were interviewed with a semi-structured interview form. The participants were asked to express their opinions about their premarital life, their married life, the reasons why their spouses went to prison, the difficulties their spouses encountered after being imprisoned, and the resources they used to cope with these difficulties. Interviews with participants were analyzed in detail with MAXQDA, one of the qualitative research analysis programs. As a result of the interviews, it was understood that women whose husbands are in prison are struggling with various problems, such as economic problems, psychological problems, social problems, decrease in time allocated to family members, increase in domestic and outside household responsibilities and environmental problems, and it was determined that they need support in different areas.

Keywords: Single parenthood, women and family, prison, social support, social issues.

Giriş

Aile, insan neslinin devamı, duygusal ihtiyacın karşılanması, aidiyet duygusunun oluşumu, çocukların sosyal çevreye hazırlanması ve toplumsal kültürün kuşaktan kuşağa aktarılması gibi işlevleri yerine getiren temel sosyal bir kurumdur (Aytaç, 2002, s.141). Aile kavramı değerlerin aktarılmasında, toplumsal rol ve sorumlulukların öğretilmesinde rol alan aktif bir kurumdur. Toplumsal değişim ve dönüşümler aile faktörünü de etkileyebilmektedir. Çapar, Canatan ve Bilge'ye göre (2019); toplumsal değişim ve gelişimin ivmesi ile şekillenen aile kavramı, içinde bulunduğumuz dönemin en çok tartışılan ve akademik çalışmalara konu edinen sosyal yapılardan birisidir. Bu doğrultuda toplumsal değişim sürecini yaşayan kurumlardan birinin aile kurumu olduğunu söylemek mümkündür. Ailenin bireyleri toplumsal yaşama hazırlaması, nesiller arası sevgi, dayanışma, duyguların paylaşımı gibi iletişim işlevi, toplumsal norm ve kuralların aile kurallarından başlamak üzere şekillenmesi ve üyelere öğretilmesi, kültürel aktarım, toplumsal rollerin öğretilmesi gibi işlevleri vardır. Aile üyeleri sosyal yapının içerisinde karşılıklı olarak üstlerine düşen rolleri en iyi şekilde oynayarak aile üyeliğinin getirdiği görev ve sorumlulukları yerine getirmeye çalışırlar (Çapar, Canatan ve Bilge, 2019, s.1337). Aile üyeleri bu görev ve sorumlulukları yerine getirirken bazı engeller ile karşılaşabilmektedir. Savaş, göç, İşsizlik, madde kullanımı, aldatma, eşin eve karşı ilgisiz ve sorumsuz davranması, ebeveynlerden birinin evden ayrılması, çiftlerin boşanması, eşlerden birinin vefat etmesi ve eşlerden birinin cezaevine girmesi gibi durumlar bu engellere örnek verilebilmektedir. Hukuk sistemine göre belirlenen yasal normlara, kanunlara veya düzenlemelere aykırı davranışlar suç olarak kabul edilmektedir. Suç faktörü birçok hukuki yaptırımı da beraberinde getirmektedir. Mal varlığına karşı suçlar, kişilere karşı suçlar, topluma karşı suçlar, beyaz yaka suçları, uyuşturucu suçları, trafik suçları gibi çeşitli suç türleri vardır. Suç türlerinin çeşitliliği farklı nedenlere dayanabilmektedir.

Son yıllarda toplumun birçok kesiminde suç çeşitliliğinde ve cezaevine giren kişi sayısında artış görülmektedir. Her yılın 31 Aralık tarihi itibarıyla Türkiye'de yüz bin kişi başına düşen ceza infaz kurumundaki kişi sayısı 2011 yılında 172 iken, bu sayı 2019 yılında 351, 2020 yılında ise 319 olmuştur. Diğer taraftan 2020 yılında 12 ve daha yukarı yaştaki her yüz bin kişiden 390'ı ceza infaz kurumunda yer almıştır (TUİK, 2020). Suç fiili ve suç oranlarının yaygınlaşması sonrasında eşlerden herhangi birinin cezaevinde olması tek ebeveynli aile oranlarını artırmış durumdadır. Erkek bireyin cezaevine girmesiyle kadın tek ebeveyn olarak çocuk-çocuklarının bakım ve gözetim sorumluluğunu tek başına yerine getirmek durumunda kalmaktadır. Bu şekilde oluşan tek ebeveynli ailelerde, çocukların psiko-sosyal gelişiminin olumsuz etkileneneği öngörülürken çocuk veya çocuklarla yaşamını sürdürmek durumunda kalan tek ebeveyn bireyin de sosyal ve ekonomik güçlükler yaşayacağı düşünülmektedir (Demirel, 2021).

Bir kişi işlemiş olduğu bir suç nedeniyle cezaevine girdiğinde bu durumdan yalnızca kendisi etkilenmemektedir (Kolay Çepni & Özbeşler, 2020). Eşler ve çocuklar da en az cezaevine giren birey kadar mahkûmiyet sürecinden etkilenmektedir. Kadınların ve çocukların mahkûmiyet sürecinin ilk dönemlerinde yalnızlık duygusunu daha yoğun yaşadığı görülmektedir. Bu durum dezavantajlı konuma sahip tek ebeveynli ailelerin, başka dezavantajları da birlikte yaşamak durumunda kaldığını göstermektedir. Eşi cezaevine girdikten sonra tek ebeveyn olan kadınların ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar ile mücadele etmek durumunda kaldığı görülmektedir.

Ailede gelir getiren durumda olan bireyin cezaevine girmesiyle birlikte ailenin büyük oranda ekonomik sorunlar yaşaması kaçınılmazdır. Çünkü hükümlü birey kimi zaman ailenin geçimini sağlayan tek kişi olabilmekte, öyle olmasa bile onun yokluğu aile gelirinin düşmesine ve ailenin yoksullaşmasına neden olmaktadır (Doğan ve Karataş, 2022).

Özellikle çalışma alanında karşılaşılan tek ebeveyn bireylerin kurum ve kuruluşlara yaptıkları destek başvurularının ekonomik kaynaklı olduğu profesyoneller tarafından ifade edilmiştir (Demirel, 2021). Eşin cezaevine girmesi ile birlikte aile bireyleri psikolojik anlamda sorunlar yaşamaya başlayabilmektedir. Hükümlülük nedeniyle eşin ya da ebeveynin yokluğu, beraberinde çeşitli psiko-sosyal zorluklar getirmekte ve aile üyelerinin duygusal ve davranışsal sorunlar deneyimlemesine yol açabilmektedir (Doğan ve Karataş, 2022).

Eşin cezaevine girmesiyle birlikte ekonomik ve psikolojik sorunların yanı sıra sosyal sorunlar da aileyi olumsuz etkilemektedir. Bunun en önemli nedenleri arasında sosyal dışlanma ve damgalanma yer almaktadır. Mahkûmiyet süresince kadın ve çocuklar sosyal çevrenin çeşitli baskılarına maruz kalmaktadır. Bu durum neticesinde aile bireyleri sosyal çevrenin baskılarından korunmak amacıyla

kendilerini toplumdan izole edebilmektedir. Bu durum kadınların çevrelerini daraltmaktadır. Kadınların, eşleri cezaevine girdikten sonra çevredeki insanların önyargılı yaklaşımlarından dolayı da sosyal hayatlarını kısıtlamaktadırlar (Muşanoviç, 2018, s.14).

Araştırmanın amacı Siirt ilinde yaşayan eşi cezaevinde olan kadınların gereksinimlerine yönelik ekonomik, psikolojik ve sosyal destek mekanizmalarını ortaya çıkarmak, bu desteğin sunulduğu ailelere etkisinin olup olmadığının araştırılması, eşi cezaevinde olup tek ebeveyn olarak yaşamını sürdürmekte olan kadınların karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlar ile baş etmelerinde sosyal hizmet destek mekanizmalarının önemi araştırmanın ana temalarını oluşturmuştur.

1. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemi ve yürütülmesi aşamalarına yer verilmiş olup araştırma süreci aktarılmıştır.

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik desen ile derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak verilerin toplanması sağlanmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi farklı nitel veri oluşturma yöntemlerinin kullanıldığı, bakış açılarının, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım & Şimşek, 2016, s. 41). Fenomenoloji ve kuram oluşturma çalışmaları yazar tarafından en derin ve detaylı açıklamaların yapıldığı bir veri analizi sürecini içermektedir (Karahana, Uca & Gündük, 2022). Nitel görüşmelerde yer alan sorularda bireylerin kendilerini özgürce ifade etmeleri önemlidir. Bireyler kendilerini rahat ifade edemedikleri durumda incelenen olayın sadece yüzeysel olarak anlaşılması mümkün olabilmektedir (Karahana ve diğerleri, 2022).

1.2. Katılımcılar

Bu araştırmanın çalışma grubunu Siirt İlinde ikamet etmekte olup eşi cezaevinde olan aynı zamanda Siirt Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından sunulan sosyal hizmet modellerinden faydalanmakta olan 8 kadın katılımcı oluşturmaktadır.

1.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada literatür taraması yapılarak oluşturulan toplam 7 sorudan oluşan görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler yapılırken her bir katılımcıyla araştırmanın yürütülme amacı paylaşılmış olup gönüllük esasına dayalı bir çalışma olduğu ifade edilmiştir. Çalışmaya katılmadan önce katılımcıların sözlü onamları alınmıştır. Sosyal Hizmet modellerinden faydalanmakta olan eşi cezaevinde olan kadınlar için oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla 30-40 dakika arasında değişen sürelerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Eşi cezaevinde olan kadınların sosyo-demografik bilgileri, eşleri cezaevine girdikten sonra karşılaştıkları güçlükler, güçlüklerle baş etmede destek aldıkları sosyal hizmet müdahalelerini öğrenmek amacıyla 8 kadın katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Aileler ile yapılan görüşmeler yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir.

1.4. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Araştırma kapsamında verileri toplayabilmek adına ilk olarak Siirt Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığına başvuru yapılmış olup, Etik Kurul başvurusu 6.06.2023 tarihli toplantıda incelenmiş ve etik açıdan uygun bulunmuştur. Etik Kurul izninin alınmasından sonra 30.06.2023-31.08.2023 tarihleri arasında görüşmeler gerçekleştirilmiş, 8 katılımcıya ulaşıldıktan sonra veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Yapılan görüşmelerden önce katılımcılara araştırma ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiş, gönüllük esasına dayalı bir çalışma olduğu ifade edilmiş, özel hayatın gizliliğine saygı duyulacağı ve hiçbir şekilde isimlerinin herhangi bir mecrada paylaşılmayacağı açıklanmıştır. Yapılan görüşmeler nitel araştırma analiz programlarından biri olan MAXQDA ile çözümlenmiştir. Yapılan görüşmelerde eşi cezaevinde olan tek ebeveyn kadınların demografik bilgileri, eşi cezaevinde olan kadınların karşılaştığı sorunlar, sosyal sorunlar, psikolojik sorunlar ve ekonomik sorunlar tablolandırılmıştır.

1.5. Çalışma Grubu

Araştırmada eşi cezaevinde olan 1 kadına ulaşılmış ve kartopu örneklem yöntemi kullanılarak çalışma grubu tamamlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu; Siirt İlinde ikamet etmekte olan, sosyal yardımlardan faydalanmakta olup eşi cezaevinde olan 8 kadın katılımcı oluşturmaktadır.

2. Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların demografik özellikleri aşağıda tablolaştırılmıştır.

Tablo 1.

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcı	Yaş	Eğitim Düzeyi	Mesleği	Çocuk Sayısı	Ekonomik Destek Durumu
K1	34	İlkokul Mezunu	Çalışmıyor	4	Sed Hizmeti-Aile Destek Yardımı-Şartlı Eğitim-Şartlı Sağlık Yardımı
K2	54	Okuryazar	Çalışmıyor	11	Sed Hizmetinden Faydalanmıyor
K3	43	İlkokul Terk	Çalışmıyor	5	Sed Hizmeti-Aile Destek Yardımı-Şartlı Eğitim-Şartlı Sağlık Yardımı
K4	36	Okuryazar	Çalışmıyor	3	Sed Hizmetinden Faydalanmıyor
K5	32	İlkokul Mezunu	Çalışmıyor	2	Sed Hizmeti-Aile Destek Yardımı-Şartlı Eğitim-Şartlı Sağlık Yardımı
K6	40	Lise Mezunu	Çalışmıyor	3	Sed Hizmeti-Aile Destek Yardımı-Şartlı Eğitim-Şartlı Sağlık Yardımı
K7	32	İlkokul Mezunu	Çalışmıyor	1	Sed Hizmeti-Aile Destek Yardımı-Şartlı Eğitim-Şartlı Sağlık Yardımı
K8	37	Okuryazar Değil	Çalışmıyor	3	Sed Hizmeti-Aile Destek Yardımı-Şartlı Eğitim-Şartlı Sağlık Yardımı

Araştırma 8 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 5’i 30-39 yaş arasında, 2’si 40-49 yaş arasında, 1’inin ise 50 yaş üstünde altında bulunmaktadır. Katılımcıların eğitim durumu değerlendirildiğinde 1’nin okuryazar olmadığı, 2’sinin okur-yazar olduğu, 3’ünün ilkokul mezunu olduğu, 1’inin ise lise mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların mesleğine baktığımızda 8’inin de ev hanımı olup herhangi bir işte çalışmamakta olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların çocuk sayısına baktığımızda 6’sinin 0-5 yaş arasında, 1’inin 5-10 yaş arasında, 1 diğeri ise 10 yaş ve üstü çocuk sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların ekonomik destek durumuna bakıldığında, 8’inin sosyal ve ekonomik destek hizmetinden faydalandığı, 6’sının 2022 (Muhtaç, güçsüz, kimsesiz vb. aylığı) kapsamında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından sunulan çeşitli sosyal yardım hizmetinden faydalanmakta olduğu görülmektedir.

2.1. Eşi Cezaevinde Olan Kadınların Karşılaştığı Sorunlar

2.1.1. Psikolojik Sorunlar

Eşi cezaevinde olan kadınlar, bu zorlu durumun psikolojik etkileriyle başa çıkmak zorunda kalabilirler. Bu etkiler arasında depresyon, anksiyete, stres, travma sonrası stres bozukluğu gibi sorunlar bulunabilir. Eşlerinin uzakta olması, geleceğe dair belirsizlikler, aile yapısının bozulması gibi faktörler, kadınların psikolojik olarak zorlu bir süreç yaşamalarına neden olabilir. Siirt ili örneği üzerinden bu sorunlar incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Eşi cezaevinde olan kadınlar ile görüşülmüş olup, kadınların psikolojik sorunları ve bu sorunların aileleri ve kendileri üzerindeki etkileri açıkça görülmüştür. Siirt ili örneğinde bu sorunları anlamak ve çözmek için sosyal hizmet destek mekanizmalarının nasıl geliştirilebileceği konusunda önemli bir temel sağlayabilir. Genel olarak bu kesimdeki kadınların genellikle büyük bir kaygı ve endişe yaşadıkları, depresyon riski altında oldukları görülmüş Demirel (2021)’in çalışmasında da, tek ebeveyn bireylerin psikolojik güçlüklerle karşılaştığı, hanedeki çocuk/ların bakımı başta olmak üzere çocuk/ların

psikolojik olarak olumsuz etkilenmesi, akademik başarıda düşüş yaşanması gibi birçok risk faktörüne değinilmiştir.

“Bu süreçte çok zorlandım; kilo verdim, psikolojim bozuldu, unutkanlığım oldu, çocuklarıma karşı öfke sorunun oluyor bazen” (K4)

“Her zaman ev taşımak zorunda kaldım. Psikolojim çok kötüydü ve çok stresliydim” (K6)

Bu durumun yanında toplum içinde ve aileleriyle olan ilişkilerinde sıkça izole hissedebildikleri, eşlerinin cezaevinde olmasının kendilerinin özsaygısı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu deneyimleyebildikleri gibi sorunlarla da karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

“Hayat daha da zorlaştırıldı bana karşı. Güçsüz hale düştüm.” (K7)

Ayrıca görüşme yapılan kadınların bazılarının ekonomik olarak da zorluklarla karşılaşabildikleri, eşin cezaevine girmesinin ailenin gelirini azaltabildiği ve bunun da ekonomik stresi artırabildiği, çocuklarıyla ilgili sorumlulukları tek başlarına üstlenmek zorunda kalabildikleri, bu durumun çocukların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamada zorluklara neden olabildiği bulgularına ulaşılmıştır.

2.1.2. Sosyal Sorunlar

Görüşme gerçekleştirilen eşi cezaevinde olan kadınlar, sosyal destek ağlarının eksikliği nedeniyle dışlanmışlık hissi yaşayabildiklerini, toplumun olumsuz bakış açılarına maruz kaldıklarını, akraba ve arkadaş ilişkilerinin zayıflayabildiğini, çocukların bakımı ve eğitimi gibi konularda da zorluklarla karşılaşabildiklerini ifade etmişlerdir.

K4 kodlu kadın ile yapılan görüşmede kadınların eşlerinin cezaevinde olması nedeniyle ev işleri, çocukların bakımı ve diğer sorumlulukların büyük bir yükü altına girdiği görülmüştür. Bu durum, kadınların tek başlarına aile işlerini idare etmek zorunda kaldıklarını ve bu durumun ağır bir sorumluluk olduğunu göstermektedir.

Bir diğer sosyal sorun ise maddi sorumluluklarının artması olarak belirlenmiştir. Ekonomik sorumlulukların yanı sıra ev işleri ve çocuk bakımı da bu kadınlara yüklenen sorumluluklardan biri olmaktadır. Bu durum, ekonomik sıkıntıların eşi cezaevinde olan tek ebeveyn kadınların yaşamlarını nasıl etkilediğini yansıtabilmektedir:

“Önceden sadece ev işlerine bakıyorken şimdi ise hem ev işleri hem çocukların bakımı hem de maddi olarak eve bakmak zorundayım.” (K5)

Kadınların toplumdaki izole edildikleri ve çevresel baskılara maruz kaldıklarına ilişkin bir diğer ifade ise:

“Çevre baskısı vardı. Mahalledeki kadınlar evden çıktığımda hesap soruyorlardı. Dedikodumu yapıyorlardı.”(K6)

“Düşenin dostu yokmuş kimse bana destek olmadı. Kendimi çok üzdüm çok yıprattım ama elimde değildi.” (K7)

Bu ifadeler, kadınların toplumsal destekten yoksun bırakıldığını, sosyal baskılara maruz kalarak toplumdaki izole edilmek durumunda kaldıklarını kanıtlar niteliktedir.

Bu bulguların yanında ayrıca kadınların çoğu dostları veya çevrelerindeki insanlar tarafından desteklenmediğini ve aranmadığını ifade ediyor. Bu durum, eşi cezaevinde olan kadınların sosyal izolasyon yaşadığını ve sosyal destekten yoksun olduklarını göstermektedir. Bazı kadınlar ise ailelerinin ekonomik zorlukları nedeniyle evden atıldıklarını, eşinin akrabalarıyla ilişkilerinin kötüleştiğini ve aile, akraba ve sosyal çevre tarafından desteksiz kaldıklarını belirtmişlerdir.

2.1.3. Ekonomik Sorunlar

Eşi cezaevinde olan kadınlar, genellikle ekonomik sorunlarla da mücadele etmek zorunda kalabilmektedir. Eşinin cezaevinde olması nedeniyle aile geliri azalabilmekte veya tamamen kaybolabilmektedir. Bu durum, kadınların geçim sıkıntısı çekmelerine ve temel ihtiyaçlarını karşılamada zorlanmalarına neden olabilmektedir. Aynı zamanda iş hayatına dönüş zorlukları da ekonomik sıkıntıları artırabilmektedir. Kolay Çepni (2020)'in çalışmasında da, eşleri cezaevine

girmeden önce katılımcıların ekonomik durumlarını; normal veya kendi kendine yetebilecek düzeyde olduklarını ancak eşleri cezaevine girdikten sonra ekonomik durumlarındaki anlatılarının negatifleştiği bulgularına yer verilmiştir. Katılımcıların çoğu, eşlerinin cezaevine girdikten sonraki süreçte ekonomik durumlarının kötüleştiğini vurgulamıştır. Bu durum, eve finansal kaynak sağlayan temel kişinin erkek eş olduğu ailelerde daha çok göze çarpmaktadır.

Katılımcılar ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgularda:

“Aldığım destekler geçinmemize yetmiyor. İhtiyaçlar sürekli artıyor” (K1).

Diyerek aldığı desteklerin ailesinin geçimini sağlamada yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca ihtiyaçların sürekli arttığı ve desteklerin bu artan ihtiyaçları karşılamadığı da belirtilmektedir. Bu durum, ailenin temel yaşam giderlerini karşılamakta zorlandığını ve ekonomik sıkıntılar yaşandığını göstermektedir.

“Eşim cezaevine girdikten sonra geçinemez hale geldik”, “Kıramı kendim ödüyordum. Geçim oldukça zordu benim için çocuklarımın tek dayanağı bendim, elimden geleni yapmaya çalışıyordum” diyen K3 kodlu katılımcı eşi cezaevinde olan kadınların ekonomik sorunları aşmak için bireysel çaba sarf etmek durumunda kaldıklarını, sosyal yardımlar dışında gelir getirici işlerde çalışmak durumunda kaldıklarını, kirayı kendilerinin ödediğini ve çocuklarının tek dayanağı olduklarını ifade etmiştir.

“Sadece kira ödeyemediğimiz için iki ailede kaldım bir süre” (K7).

Görüşmecilerin bir kısmı kira ödeyemedikleri için kendi kök aileleri ve eşlerinin kök ailelerinin evlerine sığındıklarını ifade etmektedir.

“Erkek çocuklarım babaları cezaevine girdikten sonra okulu bırakıp çalışmaya başladılar” (K2).

Ayrıca elde edilen diğer bulgularda, eşi cezaevinde olan kadınların erkek çocuklarının babalarının cezaevine girmesi nedeniyle okulu bırakıp çalışmaya başladıkları, ailelerin ekonomik zorluklar nedeniyle çocuklarının eğitimini sürdüremediği, eşi cezaevinde olan kadının akrabalarının desteklerinin cezaevine girilmesiyle azaldığı ve mahallelerinin ekonomik durumunun destek sağlamak için uygun olmadığı, ailelerin ekonomik olarak yalnız kaldığı ve sosyal destek mekanizmalarının eksikliği sonuçlarına ulaşmıştır.

2.2. Eşi Cezaevinde Olan Kadınların Karşılaştıkları Sorunlar ile Baş etme Yöntemleri

2.2.1. Sosyal Çevre Desteği

Bilindiği üzere kadınlar toplum içerisinde birçok alanda dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Özellikle geleneksel yaşam tarzının yaygın olduğu çevrelerde kadınlar eşlerinin cezaevinde olması dolayısıyla sosyal dışlanmaya ve ötekileştirmeye mahkûm edilmektedirler. Toplumda kadına yönelik var olan çeşitli ön yargılar, eşi cezaevinde olan kadına karşı daha da acımasız bir şekilde ön plana çıkabilmektedir. Eşin cezaevine girmesi ile birlikte evin ve çocuklarının her türlü bakım ve gözetim sorumluluğunu yerine getirmeye çalışan kadın gerek arkadaş çevresi gerekse komşuları tarafından hem eşin gerçekleştirdiği suç hem de yalnız kadın algısı sebebiyle hor görülme ve damgalanmaktadır. Nitekim eşi cezaevinde olan 8 katılımcı ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular bu kanyı destekler niteliktedir.

Yapılan analiz sonucunda katılımcılardan birçoğu eşi cezaevine girdikten sonra dışarı çıkamadıklarını misafirlige dahi gidemediklerini ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden bazıları sosyal çevrenin desteğini anlamaya yönelik sorulan sorularda durumu şöyle ifade etmiştir:

“Eşim cezaevindeyken çarşıya ya da misafirlige gidemiyordum. Çevre baskısı vardı. Mahalledeki kadınlar evden çıktığımda hesap soruyorlardı. Dedikodumu yapıyorlardı.” (K6)

“Hayat daha da zorlaştırıldı bana karşı. Güçsüz hale düştüm.” (K7)

Görüşmeciler eşlerinin cezaevinde olması sebebiyle toplum içerisinde olumsuz tutum ve davranışlara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Toplumun yalnız yaşayan kadına karşı olumsuz tutum ve davranışlara sahip olması, dul kadın şeklindeki bakış açıları kadının misafirlige bile gitmesine eleştirel şekilde yaklaşmalarına neden olmuştur.

“Eşim cezaevine girmeden önce akrabaların pek desteği yoktu. Ama eşim cezaevine girdikten sonra desteklerini iyice çektiler. Oturduğumuz mahallenin de ekonomik durumu çok iyi değil. Bizimle hemen hemen aynı, o yüzden onlar da pek destek olamıyor.” (K2)

“Çoğu dostum ya da çevremdeki insanlar yanıma gelmediler ve aramadılar.” (K6)

“Düşenin dostu yokmuş kimse bana destek olmadı. Kendimi çok üzdüm çok yıprattım ama elimde değildi.” (K6)

“Şu an eşimin hiçbir akrabasıyla görüşmüyorum çünkü bana karşı çok kötü davrandılar.” (K8)

Görüşmecilerin yukarıdaki ifadelerinden; eşin cezaevine girmesi ile birlikte akrabaların ve komşuların kendilerini arayıp sormadığı, bu süreçte yalnız bırakıldıkları görülmüştür. Bunun yanı sıra görüşmeci K2'nin de belirttiği üzere bulunan çevrenin sosyodemografik özellikleri de sosyal çevrenin desteği üzerinde etkilidir. Çevrenin eğitim düzeyi, ekonomik yapısı, aile yapısı vb. gibi faktörler kadına destek olma noktasındaki yaklaşımlarda etkilidir.

“Her zaman ev taşımak zorunda kaldım. Psikolojim çok kötüydü ve çok stresliydim.” (K6),

“Evden atıldık.” (K7)

“Sadece kira ödeyemediğimiz için iki ailede kaldım bir süre.” (K7)

Katılımcıların bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere eşi cezaevinde olan kadınlara kiralık ev verilmediği, evden çıkarıldıkları görülmektedir. Bunun nedenleri arasında yine yalnız yaşayan kadına olan olumsuz bakış açısı, kendilerine şüpheli şekilde bakılması, kirayı ödeyemeyeceği düşüncesi, kadının kolaylıkla rahatsız edilebileceği ve dolayısıyla mahallenin huzurunun kaçabileceği düşüncesi kadının yaşadığı evde kalmaya devam etmesini zorlaştırmaktadır.

Bu bağlamda katılımcıların; sosyal çevrelerinden destek göremedikleri gibi dışlanma ve ötekileştirmeye maruz kaldıkları, katılımcılara sosyal çevreleri tarafından olumsuz tutum ve davranışlar sergilendiği bu nedenle çeşitli savunma mekanizmaları geliştirmek zorunda kaldıkları, katılımcılardan bazılarının eşlerinin cezaevinde olduğunu gizledikleri, bazılarının ise zorunlu ihtiyaçlar dışında evden çıkmadıkları görülmüştür.

2.2.2. Aile Desteği

Eşi cezaevinde olan kadın; eşi cezaevine girdikten sonraki süreçte karşılaşacağı zorlukları aşabilmek ve tek ebeveyn olarak hayatına devam edebilmek için ailelerin desteğine önemli oranda ihtiyaç duymaktadır. Kadın gerek kök ailesi gerekse eşinin ailesi ile olumlu ilişkiler sürdürdüğünde hem sosyal çevre baskısı hem de ekonomik nedenlerden kaynaklanan olumsuzluklar ile daha kolay başa çıkabilmektedir. Nitekim alanyazında bulunan çalışmalara bakıldığında ailelerin desteğinin sorun ile baş etme stratejileri üzerinde olumlu katkısının olduğu verilerine ulaşılmaktadır. Buna paralel olarak araştırmaya katılan görüşmecilerin ifadeleri de aile desteğinin olumlu katkısının olduğunu desteklemektedir. Bunun yanı sıra hem kendi ailesi hem eşinin ailesi ile sorunlar yaşayan kadınlar daha ağır süreçlerden geçmektedir. “Mahkûm eşi” olması sebebiyle toplumsal dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalan kadın ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak daha çok yıpranmaktadır. Tek ebeveyn olarak hem çocukların hem de cezaevindeki eşinin ihtiyaçlarını tek başına üstlenmek zorunda olan kadın aile desteğinden de mahrum kaldığında hem kadın açısından hem çocuk açısından daha büyük sorunlar ile karşı karşıya kalabilmektedir.

“Aile, akraba destek çıkmıyor.” (K1)

“Eşim cezaevine girmeden önce akrabaların pek desteği yoktu. Ama eşim cezaevine girdikten sonra desteklerini iyice çektiler.” (K2)

Katılımcıların bir kısmı eşleri cezaevine girmeden önce de aileler tarafından desteklenmediklerini belirtmişlerdir. Ancak eşin cezaevine girmesi ile birlikte bu desteği tamamen çekerek kadını bu zorlu süreçte yalnız bırakmışlardır.

“Kıramı kendim ödüyordum. Geçim oldukça zordu benim için çocuklarımdan tek dayanağı bendim elimden geleni yapmaya çalışıyorum.” (K3)

“Baba ve eş” profilindeki bireyin cezaevine girmesi ile birlikte eve giren gelir azalmakta ya da kesilmektedir. Kadının da çocuklara bakmakla yükümlü olduğu göz önünde bulundurulduğunda kadının

ekonomik sorunlar yaşaması kaçınılmazdır. Nitekim katılımcıların ifadelerine bakıldığında ekonomik olarak zorlandıkları, evin ve çocukların ihtiyaçlarını karşılayamadıkları, müşkül duruma düştükleri görülmektedir. Yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğunluğu hem kök ailesinden hem de eşinin ailesinden ekonomik destek göremediklerini, aileler ile birlikte yaşamak zorunda kaldıkları süreçte kendilerini maddi külfet olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

“Eşiime de orda yardımcı olmak zorundayım, yetişemiyorum.” (K4)

Kadın, cezaevinde olan eşinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için maddi desteğe ihtiyaç duymaktadır. Ancak katılımcıların çoğu eşlerinin ailesinin kendi öz çocuklarının dahi hiçbir ihtiyacı ile ilgilenmediğini belirtmişlerdir.

“Şu an eşimin hiçbir akrabasıyla görüşmüyorum çünkü bana karşı çok kötü davrandılar.” (K8)

Yapılan görüşmelerde katılımcılar sosyal çevrelerinin yanı sıra kendi akrabaları ve aileleri tarafından da dışlandıklarını belirtmişlerdir. Eşin cezaevine girmesi sebebiyle “hükümlü eşi” olmaktan kaynaklı dışlanmanın yanı sıra kötü muameleye maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında katılımcıların büyük bir kısmının hem kök aileleri hem de eşinin ailesi tarafından desteklenmedikleri görülmüştür. Katılımcıların ailelerden destek görmemesi yaşanan ekonomik sorunlar başta olmak üzere birçok sorunun büyümesine yol açmıştır.

2.2.3. Bireysel Baş Etme Becerisi

Yapılan görüşmelerde katılımcıların eşlerinin cezaevinde olduğu süreçte çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Kadınlar yaşadıkları toplumun sosyokültürel yapısından dolayı dışlanma ve ayrımcılığı kabullenerek içselleştirmişler ve yaşamlarını bu doğrultuda devam ettirme durumunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Alanyazında yer alan çalışmalar ve araştırmaya katılan görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında eşi cezaevinde olan kadınların ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar yaşadığı saptanmıştır. Yaşanan bölgenin sosyokültürel yapısı, ailenin ekonomik durumu, kadının eğitim ve yaş durumu gibi etmenler kadınların sorunlarla baş etme becerilerini şekillendirmiştir. Yapılan görüşmeler incelendiğinde kadının bireysel baş etme becerilerinin sorun çözme becerisi üzerinde belirli düzeyde etkisinin olduğu görülmüştür.

Kadının sahip olduğu yaşam deneyimleri, eğitim seviyesi, kişilik özellikleri, annelik duygusu gibi faktörler kadının kendisi ve çocukları için çabalamasına olanak sağlamaktadır.

“Bütün sorunlarla tek başıma baş ediyorum.” (K1)

“Önceden sadece ev işlerine bakıyorken şimdi ise hem ev işleri hem çocukların bakımı hem de maddi olarak eve bakmak zorundayım.” (K5)

“Genelde her şeyi beraber yapıyorduk (...).” “O gittikten sonra sorumluluklarım baya arttı.” (K3)

Alışverişi eşim yapardı. Ev için ihtiyaç gerektiğinde o getirirdi. Bu işlerle ben uğraşmazdım. Ama şimdi tüm bu sorumluluklar bana kaldı.” (K6)

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında kadınların büyük çoğunluğunun eşleri cezaevine girdikten sonra sorumluluklarının arttığı görülmektedir. Ebeveynlerden birinin yoksunluğu diğer ebeveynin sorumluluğunu arttırmaktadır. Dolayısıyla kadın bireysel baş etme becerileri ile bu sorumlulukların üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Katılımcıların bir kısmının daha önce evin sorumluluklarını beraber idame etme ve çocuk bakımı konularında eş ile birlikte hareket ettikleri, sorumlulukların dengeli bir şekilde paylaşıldığı görülmüştür. Ancak eşin cezaevine girmesi ile birlikte ebeveynler arasında paylaşılan sorumluluğun tamamen kadına kaldığı ve dengenin bozulduğu görülmüştür.

“Çocukların annesi de babası da bendim (...).” “bütün sorumluluk bendeydi (...).” “Evi çekip çevirdiğim zaman nerden para getirdiğimi bile sormazdı.” (K1)

“Eşim bana karşı ve çocuğumuza karşı sorumluluklarını yerine getirmezdi. Şimdiki halimizle pek farkımız yoktu.” (K7)

Bazı katılımcıların eşleri cezaevine girmeden önce de ailenin bütün sorumluluğunu tek başına yerine getirmeye çalıştığı görülmektedir. Katılımcıların hem eşleri cezaevine girmeden önceki süreçte

hem de eşleri cezaevine girdikten sonra aynı sorunlarla baş etmek zorunda olduklarını dolayısıyla belli noktalarda yaşadıkları zorlu sürecin değişmediğini belirtmişlerdir.

2.3. Sosyal Hizmet Merkezleri Tarafından Sunulan Hizmetler

Eşi cezaevinde olan kadınların karşılaştığı sorunların hafifletilmesi ve hayatlarının iyileştirilmesi amacıyla Sosyal Hizmet Merkezleri tarafından sunulan destek hizmetleri, toplumun dezavantajlı kesiminde bulunan ailelere yardım etmek için kritik bir rol oynamaktadır. Bu hizmetler, Siirt İli gibi benzer bölgelerde yaşayan kadınlara büyük fayda sağlamaktadır.

2.3.1. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti

Eşi cezaevinde olan kadınlar, genellikle ekonomik güçlükler, psikolojik stres ve toplumsal izolasyon gibi sorunlarla başa çıkmak zorundadırlar. Bu zorlukların üstesinden gelmek için sosyal ve ekonomik destek hizmetlerine erişimleri kritik bir öneme sahiptir. Sosyal Hizmet Merkezleri, bu kadınlara destek sağlayarak onların yaşam kalitesini artırmaya ve topluma entegrasyonlarını desteklemeye yardımcı olmaktadır.

K3 kodlu kadın, "Sosyal yardımlar olmasa hiç geçim kaynağımız yoktu" ifadesiyle, ailesinin geçimini sağlamak için sosyal yardımlara olan ihtiyacını dile getirmiştir. Bu, sosyal hizmetlerin ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılamasının ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

K4 kodlu kadın, "Sosyal hizmetlerden 3000 TL yardım alıyorum sadece o var" diyerek sosyal hizmetlerin kendisine sağladığı finansal destekten bahsetmiş, bu desteğin kadının ekonomik bağımsızlığını desteklerken aynı zamanda ailenin geçimini sağlamasına yardımcı olduğunu göstermiştir.

K6 ve K8 kodlu kadınlar, "Sosyal ekonomik destek ve vakıf yardımları ile geçindim" ifadesiyle sosyal ve ekonomik destek kaynaklarının çeşitliliğine işaret etmiş, kadınların farklı kaynaklardan gelen yardımları nasıl bir araya getirerek yaşamlarını sürdürebildiklerini göstermiştir.

2.3.2. Danışmanlık Hizmeti

Eşi cezaevinde olan kadınlar, sadece ekonomik değil aynı zamanda duygusal ve psikolojik olarak da zorlayıcı koşullarla karşı karşıyadır. Bu kadınlar, aile içi sorunlar, çocukların velayeti, ekonomik sıkıntılar ve toplumsal baskı gibi konularda destek ve rehberliğe ihtiyaç duyabilirler. İşte bu noktada danışmanlık hizmeti devreye girmektedir. Eşi cezaevinde olan kadınlar için danışmanlık hizmeti, çeşitli alanlarda destek sunabilmektedir.

Eşi cezaevinde olan kadınlar, aile içi sorunlarla karşılaşabilirler. Sosyal Hizmetler bünyesinde sunulmakta olan Aile Danışmanlığı hizmeti aile içi ilişkileri güçlendirmek, çocukların velayeti konusunda yollar göstermek ve eşler arasındaki iletişimi iyileştirmek için kullanılabilir. Ayrıca bu hizmet, yerel kaynaklar ve uzmanlarla işbirliği içinde sunulabilmektedir. Kadınlar, bu sayede danışmanlık hizmeti alarak yaşadıkları sorunlarla başa çıkma becerilerini de geliştirebilir, duygusal, psikolojik ve ekonomik zorluklarla başa çıkabilme, aynı zamanda toplumsal entegrasyonlarını destekleme fırsatı da elde etmiş olurlar. Bu hizmetin etkili bir şekilde sunulması, kadınların yaşam kalitelerini artırabilir ve toplumun daha geniş bir çerçevede daha sağlıklı ve mutlu bir şekilde işlev görmesine katkı sağlayabilir.

2.3.3. Hukuki Destek

Eşi cezaevinde olan kadınlar, yaşamlarının birçok aşamasında hukuki sorunlarla karşı karşıya gelebilirler. Bu sorunlar, boşanma davaları, velayet anlaşmazlıkları, mülkiyet hakları ve daha fazlasını içerebilir. Bu nedenle, hukuki destek, bu kadınların haklarını korumalarına ve adil bir şekilde mücadele etmelerine yardımcı olabilecek kritik bir destek aracıdır. Hukuki destek, eşi cezaevinde olan kadınlar için vazgeçilmez bir destek aracıdır.

Eşi cezaevinde olan kadınlar, hukuki meselelerle karşı karşıya geldiklerinde ciddi zorluklarla karşılaşabilirler. Boşanma, velayet anlaşmazlıkları veya mülkiyet hakları gibi konularda doğru bilgiye, rehberliğe ve hukuki temsilciliğe ihtiyaç duyarlar. Hukuki destek hizmeti, bu kadınların adil bir şekilde haklarını korumalarına yardımcı olur.

Hukuki destek hizmetinin etkili bir şekilde sunulması, kadınların yaşam kalitelerini artırabilir ve toplumun daha geniş bir çerçevede daha sağlıklı ve mutlu bir şekilde işlev görmesine katkı

sağlayabilir. Bu nedenle, eşi cezaevinde olan kadınların hukuki destek hizmetlerine kolayca erişebilmeleri ve haklarını koruyabilmeleri için gerekli önlemlerin alınması önemlidir.

Tartışma ve Sonuç

Yapılan araştırmada eşi cezaevinde olan kadınların yaşadığı sorunları tespit ederek yaşadıkları sorunlara yönelik sosyal destek mekanizmalarını belirlemek amaçlanmıştır. Eşi farklı zaman dilimlerinde cezaevine giren ve hâlihazırda cezaevinde bulunan 8 kadın katılımcı ile derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler;

Tablo 2.

Eşi Cezaevinde Olan Kadınların Karşılaştığı Sorunlar

K4	Psikolojik Problemler	Çocuklarımla da psikolojisi bu süreçten kötü etkilendiler.
K4	Sağlık Problemleri	Bu süreçte çok zorlandım; kilo verdim, psikolojim bozuldu, unutkanlığım oldu, çocuklarıma karşı öfke sorunun oluyor bazen.
K5	Uyum Problemleri	Büyük çocuğum o dönemde birinci sınıfa başlayacaktı ama babasının gittiğini anlayabildiği için onu okula alıştırmak hiç kolay olmadı.
K5	Zaman Problemleri	Onunla beraber ilk iki hafta ben de onunla okula gitmek zorunda kaldım. Benim de gitmemden korkuyordu.
K5	Psikolojik Problemler	Çocuğum çok içekapanık bu sebeple psikolojik destek almasını istedim.
K6	Sağlık ve Psikolojik Problemler	Psikolojim çok kötüydü ve çok stresliydim bu sebeple tekrar hasta oldum.
K7	Sağlık Problemleri	Çocuğumda reflü hastalığı oldu o dönemde.
K7	Psikolojik Problemler	Psikolojik destek almayı düşündüm.
K8	Psikolojik Problemler	Psikolojik şiddete uğradım bazı sözler fiziksel şiddetten beterdi.
K6	Sosyal Problemler	Çevre baskısı vardı. Mahalledeki kadınlar evden çıktığımda hesap soruyorlardı. Dedikodumu yapıyorlardı.
K2	Ekonomik Problemler	Eşim cezaevine girmeden önce akrabaların pek desteği yoktu. Ama eşim cezaevine girdikten sonra desteklerini iyice çektiler. Oturduğumuz mahallenin de ekonomik durumu çok iyi değil. Bizimle hemen hemen aynı, o yüzden onlar da pek destek olamıyor.

Katılımcıların eşleri cezaevine girdikten sonra ekonomik, sosyal, psikolojik, sağlık, yeni hayata uyum sağlamada güçlük, aile bireylerine yeterli zaman ayıramama gibi çeşitli sorunlar yaşadıklarını, katılımcıların sorumluluk düzeylerinin arttığını, toplumsal açıdan baskı ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını, bu durumu çeşitli destek mekanizmaları ile yönetmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Yapılan çalışmada eşi cezaevinde olan kadınların ilkökul mezunu olduğu veya hiç eğitim görmediği, sadece bir katılımcının lise mezunu olduğu verilerine ulaşılmıştır. Alanyazında bulunan çalışmalar incelendiğinde mahkûm eşlerine yönelik yapılan araştırmalarda birçok araştırmacının da benzer verilere ulaştığı görülmüştür. Önal Dölek (2004)'in eşi cezaevinde olan kadınlar hakkında yaptığı çalışmada kadınların eğitim düzeyinin düşük olduğu, Western ve McLanahan (2000)'in çalışmasında da aynı sonuçların saptandığı görülmüştür. Akgün ve Tezel (2017), eşi cezaevine girdikten sonra kadınların psikolojik olarak büyük yıkıma uğradığı, kadınların karşılaştıkları bu zor durumla baş etmek için çocuklarına daha çok kenetlendiği, dua etmek, dini toplantılara katılmak ve kadere sığınmak gibi durumları yaşadıklarını ifade etmiştir. Demirel (2021)'in, eşi cezaevinde olan ve ilerleyen süreçlerde tek ebeveynlik durumunun sona ermesi ihtimali olan katılımcıların gelecek planlarında; eşlerinin cezaevinden çıkması, kişisel olarak ortaya konulan (eğitim, iş gibi) hedeflere ulaşma, yeni bir hayat kurma ve eşlerinin istihdam yaşamı içinde olma isteklerinin olduğu cezaevi süreçlerinden sonra yeniden bir cezaevi döngüsünün olması ihtimalinin ise katılımcıların kaygıları arasında yer aldığı

saptanmıştır. Bir diğer taraftan Boylu (2013)'nin tek ebeveyn olan annelerin ilk zamanlarda genel olarak çocuk/larını tek başına yetiştirmekle ilgili yoğun endişe duyduklarını, bu durumun temel sebepleri arasında ekonomik sıkıntılar, sosyal hayatta kendilerini yalnız ve eksil hissetmeleri, çocuğun tek ebeveynli olmasından dolayı mutsuz olduğunu düşündükleri gibi sonuçları saptadığı görüşmüştür.

Araştırma sonuçları; hâlihazırda hiçbir katılımcının çalışmadığını, katılımcıların okuryazar olmadığını, ilköğretim veya ortaöğretim mezunu olması sebebiyle herhangi bir mesleğinin bulunmadığını göstermektedir. Bu verilere bakıldığında katılımcıların düşük sosyoekonomik düzeyde olduğu, çeşitli sosyal yardımlardan faydalandıkları görülmüştür.

Çalışmaya katılan kadınların evlenme yaşına bakıldığında evliliklerin tamamının 18 yaşından önce gerçekleştirildiği, evliliklerin %50'sinin görücü usulü ile %50'sinin ise aşk evliliği şeklinde gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu sonuçlara bakıldığında erken yaşta evliliğin eş seçimi üzerinde doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Demir, Özel ve Sütçü (2022)'ün çalışmasında kadınların eğitim düzeyinin evlilik yaşı üzerinde etkili olduğu, eğitim düzeyinin düşük olmasının kadının erken yaşta evlenmesine neden olduğu saptanmıştır. Erken yaşta evliliğin kadına yönelik bireysel ve toplumsal beklentileri arttırması, toplumsal cinsiyet rollerini belirginleştirilmesi, baskı, dışlanma ve daha birçok nedenden dolayı kadının yükünü arttırmakta olduğu görülmektedir. Hükümlü eşi olma durumu ile birlikte tüm bu sorumluluklar kadını daha da dezavantajlı duruma getirmektedir.

Toplum içerisinde eşi cezaevinde olan kadınların daha çok ekonomik sorunlar yaşadığı düşüncesi yaygındır. Ancak katılımcılar ile yapılan görüşmelerde psikolojik ve sosyal sorunların da oldukça yaygın olduğu görülmektedir.

Katılımcıların eşlerinin cezaevine girme nedenlerine bakıldığında hırsızlık, madde kullanım bozukluğu ve şiddet gibi nedenlerden kaynaklandığı görülmüş olup 3 katılımcının eşinin cezaevine girme nedenini bilmediği görülmüştür. Önal Dölek (2004)'ün eşi cezaevinde olan kadınlara yönelik gerçekleştirdiği çalışmada ailelerin %77'lik kısmı dışındaki kadınların eşlerinin cezaevinde olduğunu gizledikleri, %10'unun ise eşlerinin gerçekleştirdiği suç eylemini gizlediği saptanmıştır. Yapılan bu çalışmada da katılımcılardan benzer sonuçlar elde edildiği görülmüştür.

Katılımcıların ekonomik durumları incelendiğinde katılımcıların tamamının ekonomik yoksunluğunun arttığı görülmüştür. Katılımcıların eğitim düzeylerinin düşük olması, herhangi bir meslek sahibi olmaması sebebiyle düzenli gelir getiren işlerde çalışmadıkları, dolayısıyla sosyal yardımlara ihtiyaç duydukları görülmüştür. Alanyazında yapılan diğer çalışmalara bakıldığında hükümlü eşlerinin genel olarak ekonomik sorunlar yaşadıkları bilgisi elde edilmiştir. Eşin cezaevinde olmasına ek olarak farklı şehirdeki cezaevinde olması da maddi zorluk yaşayan kadın için daha fazla külfet olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan çalışmada kadınların ekonomik sorunlarla baş edebilmek için Sosyal Hizmet Merkezleri, SYDV'ler ve diğer kurum ve kuruluşlardan destek aldıkları, aldıkları bu desteğin ailenin hayatını kolaylaştırıcı etkisinin olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ancak bazı ailelerde tek gelir kaynağının sosyal yardımlar olması ve aile nüfusunun kalabalık olması sebebiyle sosyal yardımların ekonomik yoksunluğu gidermede yetersiz kaldığı görülmüştür.

Katılımcıların eşlerinin cezaevinde olduğu süre zarfında yaşadığı psikolojik sorunlara bakıldığında eş cezaevine girdikten sonra bütün kadınların psikolojik olarak yıprandıkları görülmüştür. Katılımcıların tamamı bu süreçte duygusal olarak büyük sorunlar yaşadıklarını ifade etmişler ancak psikolojik destek almamışlardır. Bunun altında yatan gerekçenin psikolojik destek almanın yeterince önemli görünmemesi, ekonomik olarak yoksunluk çekmek, kaynaklara ulaşma konusunda yeterli bilgi ve bilinç düzeyine sahip olmamak, çekingenlik gibi nedenlerin olduğu anlaşılmıştır. Katılımcılardan bir tanesinin hükümlülük sürecinde eşinden boşanmak istediği ancak çocuklarının bu durumdan daha olumsuz etkileneceği gerekçesiyle boşanmadığı görülmüştür. Bu ifadeye bakıldığında kadının bu süreçte yaşadığı zorunluluklar da kadının yaşadığı duygusal yıpranma sürecini arttırmaktadır.

Araştırmada katılımcıların sosyal sorunları ile ilgili verilere bakıldığında katılımcıların çoğunun eşlerinin cezaevinde olduğu süreçte kendi kök aileleri ve eşlerinin ailesi tarafından desteklenmedikleri görülmüştür. Eş cezaevine girmeden önce ailelerle bağları kuvvetli olan katılımcıların bile eş cezaevine girdikten sonra ailelerden destek görmedikleri sonucu elde edilmiştir. Katılımcılardan bazılarının komşuları ve arkadaşları tarafından dışlandığı, birtakım dedikodulara maruz kaldıkları, kendilerini çevreden gelebilecek tehlikelere karşı koruma içgüdüsünün olduğu ve katılımcıların bu doğrultuda hareket ettikleri görülmüştür. Katılımcılardan bazılarının ise toplumsal dışlanmaya ve baskıya maruz

kalmamak için eşin cezaevinde olduğunu gizlediği görülmüştür. Literatürdeki diğer çalışmalara bakıldığında eşin yokluğunun getirdiği zorluklarla baş etmenin yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı kurallar ile tek ebeveyn olarak hayatını idame ettirmek zorunda kalan kadının ek çaba sarf etmek zorunda kaldığı ve yaşamının daha da zorlaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Yapılan tüm görüşmeler neticesinde; eşi cezaevinde olan kadının tek ebeveyn olarak ailenin bütün sorumluluğunu üstlendiği, toplumsal baskılara ve dışlanmalara rağmen gerek ekonomik gerek psikolojik gerekse sosyal anlamda hayatta kalmaya çalıştığı görülmektedir. Kadın olmanın başlı başına zor olduğu ataerkil sistem içerisinde hükümlü eşi olmanın ekstra direnç gerektirdiği toplumumuzda kadının yaşadığı zorlukları en aza indirmek için çeşitli sosyal destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Eşi cezaevine girdikten sonra tek ebeveyn olarak hayatını idame ettirmek durumunda kalan kadınlar birçok alanda sorun yaşamaya başlamaktadır. Bu sorunların başında ekonomik yoksunluk yer almaktadır. İş bulmakta güçlük çekmeleri, düşük ücretle çalıştırılmak durumunda kalmaları, sosyal anlamda sorun yaşamaları, toplum tarafından dışlanmaları, hukuki anlamda sorunlar gibi farklı alanlarda da sorunlar ile baş başa kalmaktadırlar. Tek ebeveyn olarak hayatını sürdürmeye çalışan kadınların sosyal yardımlardan faydalanmakta oldukları ve bu sosyal yardımların ilk sırasını sosyal ve ekonomik destek hizmetinin aldığı görülmektedir. Sosyal ekonomik destek hizmetinden faydalanan tek ebeveyn kadınların bu hizmetten faydalanmadan önceki yaşamlarında hayat mücadelelerinin daha zorlu olduğu, bu hizmet ile ekonomik, sosyal, hukuki, psikolojik ve bireysel baş etme becerisi kazanma gibi çeşitli alanlarda karşılaştıkları sorunlar ile daha güçlü bir şekilde mücadele edebildikleri anlaşılmıştır. Eşin cezaevine girmesi üzerine tek ebeveyn olan kadınların daha az sorun ile karşı karşıya kalmaları için bazı çözüm önerileri geliştirilmiştir:

1. Tek ebeveynli ailelere yönelik olarak süreçte yaşanabilecek olumsuzlukların asgari düzeye indirilebilmesi için gereksinimlerin önceden belirlenerek koruyucu-önleyici boyutta uygulamaların artırılması gereklidir. Bu kapsamda özellikle Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sağlanan Aile Eğitim Programı (AEP), Evlilik Öncesi Eğitim Programı (EÖEP) ve Ebeveyn Okulu gibi eğitim odaklı ve farkındalık artırıcı uygulamaların yaygınlaştırılması yararlı olacaktır.
2. Evlilik öncesinden itibaren sağlanacak eğitim desteklerine talebin artırılması adına yeni evlilik yapacak bireylere yönelik bu eğitimlerin verilmesi sağlanmalıdır.
3. Tek ebeveyn olarak hayatını idame ettirmeye çalışan kadının ekonomik sorunlarının çözülmesi için iş olanaklarının artırılması, kadının çalıştığı süre zarfında çocukların bakımını gerçekleştirecek kreş veya anasınıfı sayısının artırılması önerilir.
4. Çocukların akademik başarıda düşüş yaşama riski bağlamında eğitim odaklı desteklemelere gereksinim vardır. Bu desteklerin ücretsiz okul servisi hizmeti, beslenme hizmeti, kırtasiye yardımı ve derslere yönelik ücretsiz kurs şeklinde Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından koordine edilmesi ve sunulması önerilir.
5. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasında protokol imzalanarak SHM'lerden İş-Kur'a gönderilen özel durumlu ailelerin işe yerleştirilmesine öncelik verilmesi önerilmektedir.
6. Kadının tek ebeveynlik sürecinde yaşadığı duygusal yıkımın olumsuz etkilerini azaltmak için ücretsiz psikososyal destek hizmeti sunulmasının, aile danışmanlığı ve bireysel danışmanlık hizmeti gibi hizmetlerin yaygınlaştırılmasının kadının tek ebeveynlik sürecine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

- Afyonoğlu, M. F., Bayyar, A. B., Kesel, N. F., & Morgül, B. (2021). Tek ebeveyn kadınların sorunlarının sosyal hizmet perspektifinden değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 85-107.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2018). *Aile eğitim programı: Tek ebeveynli aileler kitapçığı*. Ankara.
- Akgün, R., & Tezel, Z. (2017). Sessiz kurbanlar: Eşi cezaevinde olan kadınların psikososyal ve ekonomik durumlarının belirlenmesi-Kırıkkale ili Yahşihan ilçesi örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 786-793.
- Atila Demir, S., & Genç Çelebi, Ş. (2017). Tek ebeveynli ailelerin sorunları: Nitel bir araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 111-128.
- Canatan, K., & Arıcan, B. (2019). Tek ebeveynli kadınların sosyal psikolojik sorunları ve bu sorunlarla başetme yöntemleri. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 109-128.
- Canatan, K., Bilge, Y., & Çapar, H. (2019). Tek ebeveynli aile bağlamında yaşayan annelerin sosyal ve psikolojik problemleri: Küçükçekmece örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 1331-1354.
- Demir, S., & Çelebi, Ş. (2017). Tek ebeveynli ailelerin sorunları: Nitel bir araştırma. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 111-128.
- Demir, Y., Özel, C., & Sütçü, S. (2022). Erken yaşta evliliklerin bireysel ve toplumsal sonuçları. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 49-62.
- Demirel, B. (2021). *Sosyal hizmet bakış açısıyla tek ebeveynli ailelerin gereksinimleri ve sosyal politika uygulama süreci üzerine bir değerlendirme* (Tez No. 700494)[Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Feyzioğlu, S., & Kuşçuoğlu, C. (2011). Tek ebeveynli aileler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 26(26), 97-110.
- Güç Çınar, E., & Kara, Z. (2021). Sed yardımı mı mahkum parası mı? Eşleri cezaevinde olan roman kadınlar üzerine nitel bir araştırma. *Sosyal Sağlık Dergisi*, 1(1), 45-62.
- Güngör, A. (2023). Tek ebeveynli aileler: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(58), 129-155.
- İncedal, S. (2013). Türkiye’de yoksulluğun boyutları: Mücadele politikaları ve müdahale araçları [Aile ve Sosyal Politikalar uzmanlık tezi]. *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü*.
- Karahan, S., Uca, S., & Güdük, T. (2022). Nitel araştırmalarda görüşme türleri ve görüşme tekniklerinin uygulanma süreci. *Nitel Sosyal Bilimler*, 4(1), 78-101.
- Karataş, D., & Kasım, B. (2022). Hükümlü ailelerin baş etme stratejileri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 777-798.
- Karataş, K. (2001). Toplumsal değişim ve aile. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(2), 89-98.
- Kavşut, F. (2015). Tek ebeveyn olan kadınların sosyal dışlanmışlık sorunu: Ankara örneği. *Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 50(1), 48-67.
- Kır, İ. (2011). Toplumsal bir kurum olarak ailenin işlevleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 381-404.

- Kolay Çepni, Ş., & Özbeşler, C. (2020). Eşleri cezaevinde olan kadınlar ve sosyal hizmet: Nitel bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(6), 748-764.
- Muşanoviç, S. (2015). Eşleri cezaevinde bulunan kadınların yaşadıkları sorunlar ve başa çıkma becerileri: Altındağ Sosyal Hizmet Merkezi örneği. *50(1)*, 48-67.
- Önal Dölek, B. (2004). *Hükümlü ailelerin ekonomik ve psiko-sosyal sorunları*. (Tez No. 144575) [Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yusufoğlu, Ö., & Kızmaz, Z. (2016). Parçalanmış ailelerde yoksulluk ve sosyal dışlanma: Elâzığ örneği. *Social Sciences*, 11(1), 27-40.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarların çıkar çatışması olmamıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için Siirt Üniversitesi Etik Kurulundan onay alınmıştır. Evrak Tarih ve Sayısı: 19.06.2023-5020